ÇEVİRİ: BUĞRA CAN BAYÇİFCİ

JEREMY BLACK

"Kaybedilmeyen veya Kazanılmayan Büyük Davaların Kapsamlı Bir Anlatımı"
— *WALL STREET JOURNAL*

SAVAŞIN KISA TARİHİ

YEDİTEPE

SAVAŞIN KISA TARİHİ

SAVAŞIN KISA TARİHİ
Jeremy Black

Kitabın Orijinal Adı:
The Short History of War

©2021, Jeremy Black
İlk olarak Yale University Press tarafından basılmıştır.

Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa Karagüllüoğlu

Çeviri
Buğra Can Bayçifci

©Yeditepe Yayınevi
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 49829

ISBN: 978-625-8260-77-9
Yeditepe Yayınevi: 642
Araştırma-İnceleme: 476

1. Baskı: Ekim 2023

Sayfa Düzeni
Deniz Tugay

Kapak Tasarımı
Ömer Faruk Yıldız

Baskı-Cilt
Vizyon Basımevi Kağıtçılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Beylikdüzü OSB Orkide Caddesi No:1/Z Beylikdüzü/İstanbul
Sertifika No: 52098

YEDİTEPE YAYINEVİ
Çatalçeşme Sok. No: 52/1 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78
www.yeditepeyayinevi.com / bilgi@yeditepeyayinevi.com

SAVAŞIN KISA TARİHİ

JEREMY BLACK

Çeviri
Buğra Can Bayçifci

YEDİTEPE

İÇİNDEKİLER

Teşekkür.....9

1. Çatışmanın Kökenleri.....11
2. Savaş ve İlk Devletler.....21
3. Mısır, Asur, İran.....31
4. Erken Dönem Çin'inde Savaş.....41
5. Yunanistan ve Makedonya.....51
6. Hintlerde Savaş.....59
7. Roma ve Hannibal.....67
8. Roma İmparatorluğu ve Çöküşü.....77
9. "Karanlık Çağlar".....85
10. Feodal Savaş.....93
11. Kaleler.....99
12. Haçlı Seferleri.....107
13. Moğollar ve Timur.....115
14. Erken Dönem Japonya'sında Savaş.....123
15. 1500'e Dek Yeni Dünya'da Savaş.....133
16. Afrikalılarda Savaş.....139
17. Avustralasya ve Okyanusya'da Savaş.....147
18. Karada Barut.....155
19. Yeni Tip Kale.....163
20. Deniz Ulaşımı Dünyayı Değiştiriyor, 1400-1763.....171
21. Muharebenin Yeri.....179
22. Osmanlı Gücü.....185
23. Japonya ve Çin Çarpışıyor.....193
24. Savaşan Yelkenlilerin Çağı, 1588-1827.....201

25. Çin, Rusya ve Bozkırın Sonu 207
26. Yeni Dünya'da Avrupa Hâkimiyetinin Çöküşü, 1775-1825 213
27. Napolyon Savaşları 219
28. Batı İçerisindeki Savaşlar, 1816-1913 227
29. 19. Yüzyıl Emperyalizmi 235
30. Krizden Birleşmeye Çin, 1839-1949 243
31. Birinci Dünya Savaşı 249
32. İki Savaş Arası Yıllar - Tehdit Değerlendirmesi 259
33. İkinci Dünya Savaşı 267
34. Soğuk Savaş 275
35. Dekolonizasyon Savaşları 283
36. Soğuk Savaş'tan Beri Çatışmalar 291
37. Günümüzde Savaş - Devletlerin İçerisindeki Çatışmalar 297
38. Büyük Güçler Arasındaki Mücadeleler 305
39. Askerî Tarih Kuramcıları 313

Sonuçlar 321
Seçilmiş Okuma Önerileri 327
Dizin 329

Bu eser, Virgilio Ilari'ye adanmıştır.

TEŞEKKÜR

Heather McCallum'a bu projeye desteği için teşekkür etmek ve bu vesileyle otuz yıldır birlikte çalışıyor oluşumuzu kutlamak isterim. Caleb Karges, Heiko Henning ve üç anonim okuyucu, eserin daha eski bir taslağını okuyup fazlasıyla faydalı yorumlarda bulundular. Eserde kalan hataların sorumlusu onlar değiller. Charlotte Chapman, muhteşem bir redaktör olduğunu gösterdi. Bu kitap, askerî tarih alanındaki akademik çalışmaların canlı ve entelektüel anlamda özen gösterilen bir alan olarak kalabilmesinde kilit bir rol oynayan, ayrıca benim çalışmalarıma verdiği destekten ötürü hep büyük minnet duyduğum Virgilio Ilari'ye adanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Çatışmanın Kökenleri

"Eğer çarpışmaktan kaçınırsak büyük bir bölünmenin meydana gelmesi ve halkımızın cesaretini sarsıp sonunda onları Medler [Persler] ile iş birliği yapmaya sevk etmesi muhtemeldir ancak eğer biz, Atina'daki kimileri henüz yozlaşmadan muharebeye girersek, o hâlde Tanrılar bize adilce davranacaktır ve bu çarpışmadan muzaffer çıkmamız gayet olası olacaktır."

Herodotos'un, MÖ 490'da Genç Miltiades'in ağzından, o dönemin tehditkâr büyük gücü olan Persler tarafından istilayla tehdit edilen Atina'nın savaşa girip girmemesinin nelere neden olabileceğini açıklayışını dramatik biçimde aktarışı, savaşta başarı elde etme hususunda iradenin rolünü ve ilahi desteğin yerini başarıyla kaydetmektedir. Ancak "antik dünya"dan kalma bu sözler, aslında insan türünün geçmişi düşünülürse hayli yakın tarihli bir dönemin zihniyetini yansıtmaktadır. Daha en başından itibaren insanlar çatışmalara giriyorlardı. Ancak bu çatışmalar büyük boyutlu olmuyor, kesinlikle Atinalıların, kendilerinden daha büyük olan Pers güçlerini mutlak bir mağlubiyeti uğrattıkları Marathon Muharebesi ile sonuçlanan MÖ 490 tarihli istila gibi boyutlara ulaşmıyordu.

Bunun yerine insanlar, yiyecek için diğer hayvanlarla mücadele etmek ve bizzat kendilerinin başka hayvanlar için yiyeceğe dönüşmelerine engel olmak durumundalardı. Barınma için de savaşmaları gerekiyordu. Dolayısıyla savaş, Yahudilik ve Hristiyanlık inançlarındaki, insanlığın Adem'in günahı nedeniyle cennetten atıldığı fikrini farkında olmaksızın kopya eden kimi düşünürlerin 1960'larda coşkuyla savunduklarının aksine, tarım ve tarımla ilişkili toplumsal örgütlenme şeklinde insanlığın toplum tarafından yozlaştırılmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmış değildir. Bu teze göre savaş, türümüzün tarihinin yaklaşık %90'lık bir bölümü geçmişte kaldıktan sonra ilk kez karşılaşılan bir olgu olmalıdır. Aksine çatışmalar özellikle de bu yerleşik devletler büyük ölçekli tarım ve sanayiye dayanıyor ve Batılı (Avrupa ve Kuzey Amerika) veya Doğu Asyalı ise insan toplumunun ayrılmaz bir parçasıdır. Gerçekten de Amazonlar ve Yeni Gine gibi yerlerdeki günümüz avcı-toplayıcı toplumlarının düzeni, eskiden daha yaygın olan bir pratiğin yani ister avcı-toplayıcı ister yerleşik toplumlar olsun, insan grupları arasında çatışmanın mevcudiyetini yansıtmaktadır. Gerek avlanma alanlarının temini gerek köle elde edilmesi gerek eş elde etme veya kabileye dahil etme gerekse bir erkeklik gösterisi olarak başka insan gruplarıyla çatışma, hayvanlarla çatışma ile başlayan bir örüntünün devamını teşkil ediyordu. Öyle ki, Almanya'daki son ayının öldürülmesi 1797 yılını bulmuştu.

İnsanlık tarihi boyunca süre gelen ve bugün de çıplak gözle görülemeyen mahluklara karşı verilen mücadeleyle yeni biçimlerde devam eden bu çatışmada, insanların hayvanlara karşı elde ettiği başarı, insanların doğuştan gelen fiziksel ve zihinsel özelliklerine çok şey borçlu olduğu gibi insanların bu özelliklerini kullanarak kendi şanslarını arttırmayı bilmelerine de bağlıydı. Fiziksel açıdan çok önemli bir etken, terleyebilmek için durması gereken pek çok hayvanın aksine insanların bir yandan hareket edip bir

yandan da terleyebilmeleriydi. Bu yeti hem kovalama hem de kaçmada büyük bir avantaj sağlıyordu.

Dil yoluyla iletişim kurabilme yetisi, insanların gruplar hâlinde avlanabilmelerini ve savaşmalarını sağlamakta çok önemliydi. Diğer yırtıcılara direnmede ve başta mastodonlar ve mamutlar olmak üzere dev hayvanları avlamada kayda değer bir avantaj sağlayan bu yeti, daha sonraları diğer insanlarla çatışmada kullanıma da aktarılabilmişti. Dil, ayrıca icatların yayılmasını ve yapılan icatların daha da geliştirilmesini temin etmekte de önemi bir rol oynamıştı.

Bu durum, günümüze dek önemini koruyan o öğrenme sürecinin çok önemli bir yönünü teşkil etmekteydi ve insanları diğer çatışan hayvanlardan ayıran özelliklerden biri oldu. Söz konusu öğrenme süreci, dış koşullara otomatik bir yanıt veya evrimin getirdiği bilinç dışı bir süreç değil aksine insanların, değişime yol açan birer aktör olarak çeşitli olanakları denedikleri ve geliştirilebilecek yanıtları değerlendirdikleri bir süreçti. Bu, toplumsal örgütlenmenin ve dilin belirli roller oynadığı ve insanların diğer türlerden ayrıştığı bir süreçti.

Bu süreçte tek olmasa da başlıca faktörlerden biri olan bir etken, taş, odun, kemik, hayvan postu, geyik boynuzu, ateş ve kilin özelliklerinden faydalanılarak silah ve barınakların yapılması ve geliştirilmesi, yani aletlerin geliştirilmesiydi. Özellikle de çakmak taşları, başta balta başları olmak üzere hayli faydalı oluyorlardı ve zamanla bu malzemelerin kullanımındaki teknikler de gelişti. Birden çok parçadan oluşan aletlerin, özellikle de ahşap veya kemikten yapılma saplara tutturulmuş sivri uç veya bıçakların önemi büyüktü; mızraklar ve okların uçları, ağırlıklarına göre delici güçlerini arttırmak adına taştan yapılmaktaydı.

Fırlatma silahları insanların, başta pençeler, boynuzlar, savunma dişleri, postlar gibi doğuştan silahları ve korunmaları gibi

daha güçlü mücadele özellikleri olan hayvanları alt edebilmelerine yardımcı oldu. İnsanların, hayvanların menzilinin dışında kalabilmek için silahlara ihtiyaçları vardı. Ayrıca, örneğin mamut postlarını delebilen taştan yapılma büyük sivri uçlar gibi aletler, hayvanları sadece öldürmeyi değil aynı zamanda parçalara ayırmayı, böylece yemeyi ve bolca protein elde etmeyi de mümkün kıldı. Et ve balıktan elde edilen protein, çiğ sebze ve meyvelerde olduğu gibi uzun bir sindirim sürecini de gerektirmiyordu.

Orta Amerika'daki mastodonların ve armadilloların soyu tükendiği gibi Avrupa'daki kılıç dişli kaplanlar, dev geyikler ve tüylü gergedanlar gibi devasa hayvanların da soyu tükendi. Habitat değişikliğinin önemli olduğuna şüphe olmasa da insanların durumlardan fayda elde etmeyi bilebilmeleri de aynı ölçüde önemliydi. İnsanların avcılık becerileri, yaklaşık MÖ 10.000 yıllarında son Buz Çağı'nın bitişiyle buz tabakalarının çekilmesinin doğurduğu tahmin edilemezlik ve olanaklara, diğer hayvanlara kıyasla daha iyi ayak uydurabilmelerini sağladı. Böylece, insanların da mevcut olduğu bir ortamda tüylü gergedanların MÖ 27.500'lerden yaklaşık MÖ 16.500'lere kadar aşağı yukarı sabit kalan nüfusu, ki nüfusun sabit kalması herhâlde gergedanın avlamak için fazla tehlikeli bir canlı olmasıyla alakalıydı, muhtemelen küresel ısınmanın etkisiyle önce MÖ 12.700 yılından itibaren düşmeye başladı ve sonunda da türün soyu tükendi.

Venezuela'nın sahil kesiminde yer alan ve MÖ 12.200-10.980 yıllarından beri insanlarca meskûn olan Taima-Taima bölgesindeki araştırmalarda, bir mızrak ucuyla delinmiş bir mastodon kemiği bulunmuştur. Alaska'da yakın zamanlarda bulunan ve mezar olarak kullanılmış olan bir gömü çukurundan ise yaklaşık MÖ 9500 yılı dolaylarında ölmüş ve mezarlarında geyik boynuzundan yapılma sivri uç ve silahlar üzerinde yatmakta olan insanların kemikleri çıkmıştır. Mağaralardaki erken dönem resimlerinde

de sonraki Roma mozaiklerinde de sıklıkla hayvanlarla savaşan insanlar resmediliyordu. İspanya'da, Cueva de la Vieja'daki kaya resimleri, oklarla erkek geyik avlayan insanları tasvir ederken, Sahra'daki Tassili n'Ajjer platosundaki yaklaşık MÖ 6000 yılına dayanan kaya resimleri zürafaların avlanmasını resmederken; Kaşmir'deki, yaklaşık MÖ 4300 tarihinden kalma Burzahama bölgesinde ise avcılar ve bir boğa tasvir edilmiştir. Avlanma, Orta Amerika'daki Maya sanatında da çok önemli bir ögedir. Durum, insanlar ve hayvanların çatışmalarını anlatan ve tüm mitolojilerde görülen öykülerde de böyledir.

İnsan yetilerinin çeşitliliği, diğer etçil hayvanlarla mücadelede, başta tarım ve seyahat olmak üzere insan yetilerini daha da güçlendirecek biçimde kimi hayvanların evcilleştirilmesinde, tarımsal ürünlerin yetiştirilmesinde ve bununla bağlantılı olarak kalıcı yerleşim yerlerinin kurulabilmesi için güvenli bir ortam yaratılmasında faydalı olmuştur. İnsanların yeni bir adım atmasına tekabül eden bu son gelişme, kısmen icatların yayılması ama kısmen de insan yoğunluğu, grupların takip ettiği rotalar, arazi şartları, bitki örtüsü ve Buz Çağlarının farklılık gösteren etkileri gibi çeşitli etkenler nedeniyle, dünyanın çeşitli bölgelerinde birbirinden ayrı zamanlarda yaşanmıştır. Bu farklılıklar büyük oranda fiziki ortamdan kaynaklansa da insanlar fiziki ortamı da özellikle tarım için orman arazilerini boşaltarak değiştirebiliyorlardı; bu da vahşi hayvanların barınma alanını kısıtlıyordu. Zıpkın, yay ve okların geliştirilmesi balık tutmayı, kayıkların belirli ortamlara uydurulması da balık avlamayı basitleştiren bir diğer etken oldu. Örneğin düz tabanlı, kamıştan yapılma kayıklar olan *fassoni*'ler, Sardinya'daki Sinis Yarımadası civarındaki bataklık ve lagünlerde balık tutmak için kullanılıyordu ve benzer kayıklar başka yerlerde de görülüyordu.

İnsan nüfusu arttıkça ve kazanılması mecburi olan insan-hayvan savaşı sırasında insanlara rakip olan etçil hayvanlar uzaklara, insan yerleşiminden öte yerlere itildikçe, diğer insanlarla çarpışmalar da daha önemli hâle geldi. Bu çarpışmaların boyutları, ne zaman yaşandığı ve neden kaynaklandığı, hep tartışmalı meselelerdir ve bu çarpışmalara savaş denilmesi de keza tartışma yaratmıştır. Kimilerine göre silahların kullanımı illa çatışma yaşandığını göstermemektedir, ölüm nedeni olarak şiddete işaret eden iskelet buluntuları da savaştan ziyade cinayet ve kişisel husumetten kaynaklı olabilir. Bu buluntulardan biri, Güney Tirol'de bulunan ve yaklaşık MÖ 3300 dolaylarında yaşamış olan "buz adam" Ötzi'dir; Ötzi'nin bakırdan bir mızrağı, çakmak taşından bir bıçağı ve yine çakmak taşından yapılma uçları olan okları vardı. Muhtemelen başkalarına saldırmış, benzer silahlarla yaralanmış ve hatta belki öldürülmüştü.

Bir diğer örnek de Avrupa'daki bilinen en eski muharebelerden biri gibi görünen, belki Avrupa'da savaşın varlığının bilinen en eski bulgusu olan kalıntıların gündeme getirdiği problemlerdir; bu kalıntılar, 1996'da Kuzeydoğu Almanya'daki Tollense vadisinde amatör bir arkeolog tarafından bulunmuştur. İnsan kalıntılarının, özellikle de keskin olmayan bir cismin, muhtemelen bir sopanın yarattığı bir travmanın görülebildiği bir kafatasının yanı sıra vadide bir ok ucu tarafından delinmiş bir kol kemiği, tunç bir kılıç, çakmak taşından ve tunçtan yapılma ok uçları, dikenli sopalar, mızrak uçları ve hançerler gibi silahlar keşfedilmiştir. İlk araştırmalar, yaklaşık olarak Truva'nın yerle bir edildiği MÖ 1200 dolaylarında gerçekleşen bu muharebede 4000 kadar savaşçının savaştığına, bunların belki de 1400'ünün öldüğüne ve muharebenin Kuzey Almanya'nın, Güney Almanya yönünden gelen bir istilaya uğraması nedeniyle patlak verdiğine işaret ediyordu. Ancak daha yakın tarihli genetik analizleri, ölüler arasında kan bağının hayli sınırlı olduğunu ortaya koydu ve böylece göç eden

bir gruptan bahsedilmesinin pek olası olmadığını gösterdi. Şimdilerde daha makul görülen bir teori, bunun bir muharebe değil bir ticaret kervanının pusuya düşürülmesi olduğudur. Diğer tarihi mekanlarda da benzer yorum farkları mümkündür ve aynı şey, tarihteki başka öykü, metin ve resimler için de geçerlidir.

Savaş hakkında terminoloji oluşturma ve böylece savaş tarihini değerlendirmedeki sorunlardan biri de devletler düzeyinde savaşın, kabileler gibi diğer örgütlenmeler arasındaki savaştan daha önemli olduğu varsayımında bulunmaktır. Savaş eğer bir çeşit "sosyal inşa ürünü" olarak görülecek ve devlet inşasının bir ögesi olarak değerlendirilecekse gayet uygunmuş gibi görünen bu yaklaşım, günümüze dek ulaşan sözlü kayıtlarda geçmişteki savaşçılık gayet açıkça ortaya konan (Savaşın bir çeşit "sosyal inşa ürünü" olarak görülmesi ve devlet inşasının bir ögesi olarak değerlendirilmesi mantıklı görülse de bu yaklaşım geçmişteki savaşçılığı günümüze dek ulaşan sözlü kayıtlarda gayet açıkça doğrulanan) Yeni Zelanda'daki Maoriler, Avustralya'daki Aborjinler, Pasifik'teki Polinezyalılar ve Melanezyalılar ve de Arktik'teki İnuitler gibi toplumlar dahil olmak üzere, dünyanın çoğu bölgesi için pek de mantıklı görünmemektedir. Savaşçılık, aynı zamanda, savaşçıların öncü bir rol oynadığı toplumsal düzenle ilgili anlatılarda da görülen temalardan biridir. Durum, MÖ 10. yüzyıl Hindistan'ından kalma *Purusha Sūkta, İlk İnsan İlahisi* adlı dünyanın yaradılışına ilişkin anlatıda da aynıdır.

Kilit etken, örgütlenmenin nasıl olduğu değil, çarpışmanın boyutları ne olursa olsun savaşma iradesidir. Savaşa yatkınlık veya savaşçılık olarak da görülebilecek olan bu irade, bazen savaşa giden yolda rasyonellik ve irrasyonellik arasında olduğu varsayılan faydasız ayrımı aşmaktadır. Savaşçılık hem rasyonel hem irrasyonel olarak görülebileceği gibi bunlardan yalnızca biri olarak da değerlendirilebilir; savaşçılık, belirli koşullara verilen rasyonel ve

irrasyonel bir yanıttır. Ayrıca düşmanlık ve çatışmalar da öyle kolayca ayrılabilecek şeyler değildir ve aslında devamlılık arz eden olgulardır.

Savaşa yol açan şey, yanlış anlaşılmaların, hatalı çıkar hesapları ve karşılık doğurması değil, savaşma iradesi ve çatışmaya hazır olma anlamında savaşçılıktır. Savaş yoluna başvurmak hem ön görülemezliği ve riskin pozitif olası getirilerini tercih etmektir hem de bireysel ve toplumsal normların, özellikle de erkeklik ve rekabetin bir ürünüdür.

Hayatta kalmaya yardımcı olan evrimsel etkenlerin yanı sıra çarpışma esnasında pek çok kişinin hem birey olarak hem de grup hâlinde hissettiği o yoldaşlık hissi ve heyecanı, hatta zevk ve rahatlama duyguları, bu durumun önemli bir yönünü oluşturur ve farklı kültürlerde görülebilen olgulardır. Günümüzdeki muharebe yeniden canlandırmaları, savaşmaya zorlanan insanların duygularını yansıtmamakla beraber, bu bahsettiğimiz olguların birer kanıtıdır. Aidiyet ve statü, savaşta önemli birer ögedirler fakat aynı zamanda kültüre ve siyasete bağlı birer olgudurlar.

İnsanların çatışmalarının ağırlığının hayvanlara odaklanmaktan insanlar arası organize çarpışmaya kaymış olduğu kesindir. Yine de belirli bir ölçüde bu durum, belki insan toplumunun tarihinin en başından itibaren ya da en azından toplayıcı kabilelerin birbirleriyle etkileşim kurmaya başlamalarından itibaren böyleydi. Dahası, erken dönem savaşlarının ayinsel birer olgu olduğu ve biraz da bu nedenle kısmen sınırlı kaldıkları, ayrıca savaşın gerçek tarihinin aslında farklı olduğu yönünde sıklıkla tekrarlanan argümanlara karşı dikkatli olmak gerekir. Zira erken dönem savaşlarının amaçlarına ve nasıl şeyler olduklarına ilişkin bulgular sınırlıdır. Keza tıpkı günümüze kadar ulaşan üniformalar, askerî müzik, askerî teşkilat yapıları ve emir sözleri gibi ritüeller için de söyleyebileceğimiz gibi çatışmaların ayinsel olmaları, bunların

bile isteye yapılan, ölümcül ve acımasızca şeyler oldukları gerçeğini değiştirmez. Bu, çatışmaların hiç akıldan çıkarılmaması gereken bir boyutudur. 17. yüzyılda Karayipler'de şu satırları yazan Albay John Scott, yerlilerin yamyamlığı hakkındaki gözlemleri esnasında bu boyutu gözden kaçırmamıştır:

> "Aslında sırf kötülüğüne yiyorlar; ağız dolusu eti çiğneyip sonra tükürüyorlar, böylece birbirlerini düşmanlarına karşı vahşi ve acımasız olmaya teşvik ediyor, Tanrılarını memnun edecek bir şey olarak bunu yapıyorlar; Güney Hint Adaları yerlilerinin birbirlerini yiyecek olarak yediğini yazanlar büyük bir hata yapmışlardır."

Grup dinamiklerinin bir boyutu olarak bu türden toplumsal gelenekler muhtemelen daha çatışma olgusunun en başından itibaren mevcuttu.

İKİNCİ BÖLÜM

Savaş ve İlk Devletler

"Savaşta hem atın hızını hem piyadenin dayanıklılığını gösteriyorlar; günlük talim ve pratik sayesinde atlarını, sarp eğimli yerlerde bile son sürat koşturmaya ve bir anda farklı bir yöne döndürmeye alışkın hâle geliyorlar."

Julius Caesar, Britanya'yı ele geçirirken MÖ 55 yılında Britanyalıların savaş arabalarıyla karşılaşmasını anlatıyor.

Türkiye'de, Çanakkale Boğazı yakınlarında, Geç Tunç Çağı'nda yaklaşık MÖ 1194-1184 yılları dolaylarında yaşanan ve zaman içerisinde hakkındaki gerçeklerle mitlerin iç içe geçtiği Truva Savaşı, insanların hem tanrılar hem de kendileri arasındaki çatışmaları ne tür anlatılarla açıkladıklarını gözler önüne serer. Keza Truva Savaşı'nı destansı bir biçimde anlatan *İlyada* da günümüze ulaşan en eski savaş öykülerinden biridir. Bu öyküde savaşın fitilini ateşleyen şey onurdur. Temel mesele bir kadının, Sparta Kralı Menelaus'un Truva'ya kaçırılan eşi Helen'in, kontrol edilmesi şeklinde ortaya çıkan onur meselesiydi. Ancak mesele bir yandan da hem bu hem de diğer savaş anlatılarında olduğu gibi erkekler arasındaki ilişkilerdi. Hindistan'da da özellikle de Sanskritçe'nin büyük destanlarından *Mahabharata* ve *Ramayana*'daki Kurukshetra Muharebesi ve On Kralın Muharebesi gibi anlatılarda

görülen hanedanlar arası husumet ve büyük muharebeler de bunun birer örneğidir.

Keza savaş, İsrail'in çocuklarının Eriha ve diğer hedeflerini ele geçirdikleri Eski Ahit'te de görülebileceği gibi dini anlatılarda da merkezî bir rol oynamıştır. Bugünlerde turistler için canlandırmalarla sergilenen Güneybatı Pasifik ritüelleri gibi çeşitli savaş ritüelleri, günümüze dek ulaşmışlardır. Bu ritüeller sıklıkla başka kabilelerle ve yarı-hayvan, yarı-tanrı olan yaratıklarla verilen mücadeleleri tasvir ederler. Anlatı ve ritüellerde genelde tanrılar savaşçı olarak betimlenirken, hükümdarlar da onların temsilcileri olarak sunulurlar; bu durum, Japonya'da İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar böyle kalmıştır.

Bu durum, kabilelerin birbirlerine karşı kazandıkları başarıların, tanrıların kendi aralarındaki kozmik ve doğası gereği rekabetçi mücadelelerle bağlantılı olarak görülmesi ile ilişkilidir. Bu süreçte ayrıca fatihler, fethettikleri toprakla ruh birliği kurmaktaydılar. Çoğu dinde görülen çok tanrılılık özelliği, tanrılar arası mücadeleleri içeren anlatıları teşvik ederken, Musevilik gibi tek tanrılı dinlere göreyse "gerçek Tanrı" ile Baal gibi pagan putları arasında bir mücadele veriliyordu. Bu nedenle Yahudilerle antik dönem Filistinlileri arasındaki mücadele, her yönüyle dini bir çatışma olarak tasvir edilmişti.

Ayrıca, bu tür anlatılarla ilintili olarak dini törenler ve binalar hem toplumlarının korunmasının birer parçasıydı hem de bizzat güvenliği sağlanması gereken birer ögeydi. Mezopotamya (Irak)'ta yer alan, MÖ 2100 yılından itibaren surlarla çevrili tapınaklara sahip olan Nippur şehrinde görüldüğü gibi korunaklı tapınak kompleksleri erken dönem şehirlerinin çok önemli birer parçasıydılar.

Çatışma öyküleri yalnızca dinin sonsuzluğa uzanan zaman çizelgesinde kendilerine yer bulmuyorlardı; çatışma, insanlığın kendisi kadar eskidir hatta bizzat insanlığın öyküsü, çatışmanın

öyküsüdür. Çatışmayı insan deneyiminden ayırmanın olanağı yoktur. Savaşçı avcı-toplayıcı toplumlar önemlerini korumayı sürdürseler de insanlığın gelişiminin genel olarak kabul edilen yorumunda tarım, yerleşim, metal işleyiciliği ve ticarete ağırlık verilmektedir. Savaş ve gelişmiş silahlar bu denklemin bir parçasıydı. Silahlar hem ölümcüllükleri hem de kullanım kolaylıkları açısından savaşta daha faydalı olabilecek biçimde geliştiriliyordu. Taş Devri'nin farklı yerlerde ve zamanlarda, yerini arka arkaya gelen farklı metal devirlerine bırakması ile, çakmak taşı veya obsidyen gibi taşlardan üretilen silahlar da yerlerini yavaş yavaş metal silahlara bıraktılar. Metal silahlar hem kullanımı hem de taşıması daha kolay silahlardı. Kendileri de birden çok aşamadan oluşan bir süreçte üretilen ve birden çok parçadan oluşan çakmak taşı silahlar, metal silahlardan çok daha keskin olmakla beraber, metalin aksine kullanıldıkça keskinliklerini kaybediyorlardı. Çakmak taşı silahlar ayrıca daha ağırdılar.

MÖ 7000-5000 yıllarında hem Batı Asya hem de Güneydoğu Avrupa'da, metalleri ısıtarak maden yataklarındaki diğer maddelerden ayırmanın mümkün olduğu keşfedildi. Bunun sonucunda ateş, silah tekniklerinin geliştirilmesinde önemli bir rol üstlendi; bu durum, savaşın, özel olarak savaşta kullanılmak için icat edilmemiş teknolojilere nasıl bel bağlayabildiğinin bir örneğidir. Metali eritme ve işleme teknolojisi olmasa, herhangi bir metal silah yapılamayacaktı. Düşük ısılarda eriyen yumuşak metaller, ilk kullanılan metallerdi. Dolayısıyla daha kolay işlenen bakır, daha zor işlenen demirden önce metal teknolojisinin temelini oluşturdu. Bakırın yerini, bakırla kalayı alaşımlamak yoluyla elde edilen tunç aldı ki tunç, saf bakırdan daha güçlü ve daha dayanıklıydı. Bilinen en eski bakır kılıçlar, MÖ 3000 yılından önce günümüz Türkiye'sinde üretilmişti. Silah tekniğindeki bu değişikliğin önemli toplumsal sonuçları oldu, zira metaller, özellikle de kalay, ticaret ve üretime ihtiyaç yaratıyordu.

Zamanla gelişmiş kılıç kullanma teknikleri geliştirildi ve savaş stilleri daha efektif hâle getirildi; MÖ 1300 yılına gelindiğinde bu tür kılıçlar Avrupa'nın dört bir yanında bulunur durumdaydı. Bu tür teknikler, tüm silahlar için önemliydi ve insan yetilerinin savaşmaya uyarlanması ve uygulanmasındaki çok yönlülüğün bir parçasını oluşturuyordu.

Sapan da uzun süre varlığını koruyacak olan bir diğer silahtı. Bu silahın Neolitik Çağ'daki insanlarca bilindiği kesindir; sapan belki de daha önceleri icat edilmiş, genellikle de hak ettiği değeri görmemiştir. Görece, yay ile kıyaslanınca hayli kısa menzilli olmasına rağmen sapan, özellikle de hedefe doğrudan isabetle uçabilecek taşları nasıl seçebileceğini bilen usta ellerde tehlikeli bir silahtı. Arkeologlar, dünyanın dört bir yanında, örneğin Peru, Nevada, Mısır, Balear Adaları ve Anadolu'da sapanlar buldular. Sapanların sopaları da fırlatma mekaniğini iyileştirebiliyordu. Bu açıdan sapanlar, ufak mızrakları fırlatmaya yarayan sapanımsı diğer silahların kol ile fırlatma menzilini genişletmesine benzetilebilecek bir rol oynuyorlardı.

İstihkamda da gelişmeler görülüyordu. Erken dönem tahkimatlarında ağırlıklı olarak arazinin kendi özelliklerinden faydalanılıyor, örneğin yükseklik sayesinde rampalar oluşturuluyor, ayrıca sonraları surlarla çevrili yerleşimleri korumak için iç içe surlar yapılıyordu. Çok katlı kuleler daha geç geliştirilen bir mimari yapıydı ve muhtemelen Doğu Akdeniz başta olmak üzere bu tekniği geliştiren bölgelerden öğrenilerek yayılmıştı. Truva'daki bir örnek ve Yunanistan'daki Mykene'de, kalıntıları hâlen insanı etkileyen kale gibi büyük Tunç Çağı kaleleri olsa da çoğu kale yahut istihkâm daha ufak boyuttaydı. Örneğin MÖ 2200-1550 yıllarında gelişen Güneydoğu İspanya'daki Argarik Tunç Çağı Kültürü'nde, tepelere kurulmuş ve surlarla çevrili yerleşimler mevcuttu. Arkeoloji araştırmaları, bölgede gelişmiş istihkâm çalışmalarının

gerçekleştirdiğine dair bulgular ortaya koydu. Mesela La Bastida bölgesinde 2012-2013 yıllarında, içeriye giren saldırganların kısmen etrafını saran taş duvarları olan ve ayrıca özenle yapılmış, yapının sarp yokuştan aşağı kaymasını engelleyecek türden temeller üzerinde yükselen (ki bunu başarmak hayli etkileyici bir işti) beş sağlam, kare şekilli ve çıkıntı biçiminde kule bulundu. Küçük boşlukları olan kuleler, aşağıdakilerin üzerine bir şeyler fırlatılabilmesini mümkün kılıyordu. Tepeler veya *teller*[1] üzerindeki istihkâmlar son derece yaygındı ve bu yaygınlığın bir örneği Türkiye'deki Hititlerde görülüyordu. Yükseklik hem görüş hem de savunma imkânı sunuyordu.

Atlar daha MÖ 4000 yılı dolaylarında Karadeniz'in kuzeyinde evcilleştirilmişti. MÖ 1700 yılına gelindiğinde atlar, yeni bir silah sistemi olan savaş arabalarında kullanılıyorlardı. Tıpkı daha sonraları tank ve içten yanmalı motorlarla olacağı gibi savaş arabaları, hem yeni bir güç kaynağının (savaş arabası örneğinde bu kaynak, attı) kullanımını, hem de metallerin işlenmesini gözler önüne seren bir silah sistemiydi. Atları olmayan toplumların savaş arabaları da olamıyordu. Bu da doğal ortamın, silah tekniklerinin geliştirilmesi ve kullanılmasında ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Yaklaşık MÖ 3500'den itibaren Güneybatı Asya'da mevcut olan tekerlekli araçların kullanımı, savaş arabalarının geliştirilmesinde çok önemli bir unsurdu. Zaman içerisinde tek parçadan oluşan tekerlekler yerine parmaklı tekerleklerin kullanılması ağırlığı azaltırken, gemlere bağlanan dizginler atı kontrol etme imkânı sunuyordu. Askerleri birbirinden ayırt etmeyi de mümkün kılan ve savaş sahasını organize etme olanağı sunan savaş arabaları gerek okçu gerekse diğer savaşçılar için bir platform

1 Ç. N.: *Tel*, Arapçadaki tepecik anlamına gelen "tel" kelimesinden gelmektedir. Arkeolojide insanlar tarafından oluşturulan yapay tepecikleri kastetmek için kullanılmaktadır.

işlevi görerek hem süvariler hem de piyadeler karşısında ciddi bir tehdit oluşturuyordu. Kompozit yay da bir araya gelmesi mukadder olan becerilerin bir diğer örneğiydi. Sıkıştırma ve germe enerjilerini, yapısı ve şekli gereği muhafaza eden kompozit yayın varlığına ilişkin en eski bulgular, yaklaşık MÖ 2200 yıllarından, Mezopotamya bölgesindendir. Kompozit yay, savaş arabası gibi kayda değer bir mühendislik becerisinin ürünüydü ve yalnızca doğal malzemelerin mevcut olduğu bir ortamda gelişim sağlama kapasitesini gözler önüne seriyordu.

Atların ve savaş arabalarının sembolik rolleri de vardı. Örneğin Vedalar Dönemi Hindistan'ındaki *aśvamedha* bunun bir örneğiydi; bu ritüel kapsamında kurban edilecek bir atın, savaşçılar eşliğinde dolaştırılması yoluyla hükümdarlık iddiası öne sürülebiliyor ve ritüel ayrıca bir çatışma nedeni de olabiliyordu. Mykene dönemi Yunanistan'ı ve Demir Çağı Britanya'sında iktidar sahibi kimseler, savaş arabalarıyla birlikte gömülüyorlardı.

Yay gibi silahların en etkin bir biçimde kullanılabilmeleri için talim görmüş çok sayıda kişi tarafından kullanılmaları gerekiyordu. Silahların etkinliği için kullanılan silahın kendisinin yanı sıra bu da önemliydi. Romalılar İngiltere'yi MÖ 55, MÖ 54 ve (başarılı olarak) MS 43 yılından itibaren istila ettiklerinde, düşmanları olan Keltler etkili uzun menzilli silah ve zırhlardan yoksun olmalarının ceremesini çektiler. Keltlerin savaş arabaları önemli bir güç olsa da Romalı okçulara karşı savunmasızdı; ayrıca Maiden Kalesi gibi tepe istihkâmları da Romalıların kuşatma araçları karşısında savunulması güç bir durumdaydı. Yine de kısa kılıçları, ciritleri ve zırhlarının yanı sıra Romalıların bu kadar farklı ortamlarda arka arkaya başarılı olmalarında çok önemli olan bir öge, bolca pratikle geliştirilmiş savaş disiplinleriydi.

Çok sayıda askere duyulan ihtiyaç, en azından belirli bölgelerde savaşın yapısının değişimine katkı sağladı. Zira askerleri savaş

meydanına çıkarma becerisi beraberinde bu askerler için yiyecek, su, barınma ve teçhizat sağlama becerilerine de sahip olmayı gerektiriyordu. Bunlar büyük sorumluluklardı ve genellikle kısmen tebaaya ve fethedilen halka yüklenilerek, diğer taraftan ise asker ve denizcilerin sırtlanması son derece muhtemel olan birtakım değişim ve tedbirlerle halledilliyorlardı. Tarihin büyük bir kısmı boyunca bu asker ve denizcilerin adı anılmaz, zira bireylerin askerlik hizmetleri tek tek kayıt altına alınmamıştır. Kayıt olsa bile askerlerin kendi koşullarını iyileştirmek için değerlerini gösterebilmeleri haricinde (örneğin, askerliği reddederek yahut yerlerine yeni asker koymanın zor olduğu durumlarda), yapabilecekleri pek bir şey yoktu. Askerliği reddetmenin en açık seçik hâli, isyanlar ve darbelerdi. Askerliği reddetmek, en baskıcı sistemlerde ve en otoriter ideolojilerde bile askerlik hizmetinin nasıl belli koşullara bağlı olduğunu gözler önüne serer. Askerlerin yerlerini yeni askerlerin almasının zor oluşu ise yalnızca belli birliklerin özel yeteneklerinin bir sonucu değil, genellikle sınırlı boyutlarda olan bir nüfusun onların yerini alabilecek yeni askerler yetiştirememesi ile ilgiliydi.

Tüm bunlar, silahlı güçlerin kendi içlerinde, diğer kuvvetler ile arasında ve insani ve fiziksel ortamları arasındaki sözsüz karşılıklı uzlaşma süreçlerinin birer örneğidir; muhtemelen bu tür uzlaşmalar, askerlik hizmetinin ve bu tür kuvvet kullanımının var olduğu her zaman mevcut olmuştur. Tarihin ezici çoğunluğu boyunca, özellikle de antik dünyanın büyük bir kısmında, bu tür uzlaşma süreçlerinin nasıl yürüdüğüne, ne gibi güçlükleri yansıttıklarına veya ne gibi gerilimler yarattığına dair herhangi bir bulgumuz yok. Ancak bu, meseleyi ele alamayacağımız anlamına gelmiyor. Tarihin diğer dallarında olduğu gibi askerî tarihte de üzerinde çalışacağımız sınırlı materyali, savaşın antropolojileri, sosyolojileri, ekonomileri ve ortamları hakkındaki varsayımlarımız ile tamamlamamız gerekir. Bu cümlede kullanılan çoğul

ekleri bilinçli olarak seçilmiştir çünkü savaşın tek bir antropolojisi yahut ortamı olduğunu ve bunun da hem o çağın insanları hem de sonraki analizler için sınırlı seçenekler sunduğu varsayımından uzak durmalıyız.

Örneğin, çatışmada sembolik etkenlerin önemini gösteren bir olgu, antik Yunanistan'da ve sonraları Anglo-Sakson Dönemi İngiltere'sinde görülen, belirli yerlerde çatışma şeklindeki, köklü bir geçmişe sahip olan gelenektir. Hukuki, siyasi veya dinî toplantılara ve de barışma törenleri için uygun olan yerlerle, çatışma için uygun olan yerler arasında bir örtüşme vardı. Bu tür yerler genelde nehir üzeri geçişler, geçitler, ormanlar ve fundalıkların, ayrıca höyükler ve diğer anıtsal yapılar gibi belirli uğrak noktaların olduğu yerlerdi. Bu yerlerin, haberleşme güzergâhlarına erişim, görüş olanakları ve çok sayıda insanın bir arada toplanması için gerekli alanı sunma gibi lojistik imkânlar dahil olmak üzere pragmatik getirileri mevcuttu. Ama buraların bir kutsallığı ve krallık ile aşikâr bağlantıları olması da mümkündü. Örneğin buralar, tanrılar veya diğer şahsiyetlerin kendilerini göstermiş oldukları yerler olabilir yahut höyükler o toplumun efsanevi bir atası ile ilişkilendirilebilirdi. Bu yerler hafızaya kazındıkça ve buralarda yapılan savaşlar kayıt altına alındıkça hem arazi üzerindeki hâkimiyeti hem de toplumsal kimliği ifade eden anlatılar ortaya çıkabiliyordu.

Daha yakın zamanlarda olduğu gibi antik dünyada da liderlerin, bir yandan kendi çıkarlarını ve kendi kaderleriymiş gibi görülen politikalarını takip ederken, çok sayıda olay ve olguya ilişkin pozisyon almaları gerekiyordu. Kontrol veya etki tek yönlü olarak gerçekleşmiyordu. Bu durum, bugün de böyledir. İnsanlar değişimin özneleridirler. Dolayısıyla bugün olduğu gibi geçmişte de farklı beşerî coğrafyalar, insanların yerel şartlara ayak uydurmaları ile beraber çatışmalarda büyük farklılıklar görülmesine neden

olmuştur. Bu, özellikle modern dönem öncesi devirlerde böyle idi çünkü teknolojik gelişmelerin yavaş yayılımı, seyahatin güçlüğü ile ilintiliydi. Ayrıca, kendine has kimi coğrafya nedenli modellerin yanı sıra kültür de böylesi çeşitlilikleri daha da farklı kılan bir çeşit "geri besleme döngüsü" işlevi görüyordu. Tekil, yekpare bir savaş dünyası yoktu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Mısır, Asur, İran

"Büyük kutsal şehir, tanrılarının ikamet yeri, dinî ayinlerinin mekânı Susa'yı fethettim. Susa'nın saraylarına girdim, gümüş ve altın, mal ve servetin biriktirildiği hazinelerini açtım... Susa zigguratını yerle bir ettim. Parlak bakırdan boynuzlarını paramparça ettim. Elam tapınaklarını tamamen mahvettim; tanrı ve tanrıçalarını rüzgâra saçtım. Kadim ve yakın geçmişteki krallarının mezarlarını harap ettim, gün ışığına çıkardım ve kemiklerini de Aşur diyarına taşıdım. Elam illerini tarumar ettim ve topraklarına tuz ektim."

Asur Kralı Aşurbanipal, Güneybatı İran'daki Elam'ın başkenti olan Susa'yı MÖ 653 yılında ele geçirmesini anlatıyor.

Truva'ya saldıran Yunan dünyası, uzun bir süre boyunca daha güçlü Orta Doğu imparatorluklarının çevresinde kalmıştı; bu imparatorluklar ve Yunan dünyası, devletler arası savaşın gelişimi için çok önemli bir merkez idi. Bu gelişim, verimli alüvyon topraklarının nehirlerin kullanımı ile sulanması ve böylece büyük nüfusları barındırabilir hâle gelmesi sayesinde yaşanan gelişmelere çok şey borçluydu. Durum, özellikle de Dicle ve Fırat Nehirlerinin vadileri sayesinde Mezopotamya (Irak) ve Nil nehri dolayısıyla Mısır'da böyleydi. Erken devirlerden itibaren

Mezopotamya şehirleri, birbirleriyle savaş hâlindelerdi ve devasa istihkâmlarla korunuyorlardı. MÖ 2. binyılın sonlarından kalma *Gılgamış Destanı* şiirinin temelini oluşturması muhtemel olan Uruk şehri, bunun bir örneğidir. Şehrin yaklaşık MÖ 3000-2000 yılları arasındaki surları, takribi 9,5 kilometre uzunluğundaydı. Toprak rampalar, şehirlere saldırmanın bir yolu olarak son derece önemliydi ve Mezopotamya savaş kültüründe sık kullanılıyordu. Mezopotamya, başta MÖ 2300 dolaylarında Akad Kralı Büyük Sargon tarafından kurulan devlet olmak üzere çok sayıda imparatorluğa ev sahipliği yapmıştı. Bu imparatorlukların yükselişleri ve düşüşleri de gerek Mezopotamya içinde gerekse komşu bölgelerdeki çatışmaların birer yansımasıydı.

Savaş, kısmen imparatorlukların kurulması, genişlemeye çalışması ve sonra da yıkılması ile bağlantılı olarak patlak veriyordu. Kabile sisteminin ötesinde bir insan örgütlenme biçimi olan ve giderek gelişen imparatorluklar, Mısır, Çin ve Kuzey Hindistan'da da görülüyordu. Bu bölgelerde de surlarla çevrili şehirler görülüyordu ki, Mısır'da bu şehirlerin ilk örnekleri Nekhen (Hierakonpolis) ve Nakada idi.

Mısır tarihinden günümüze, yazıtlar ve bezemeler dahil olmak üzere görece çok belge ulaşmıştır. Mısır orduları kuzeye, Yakın Doğu'nun içlerine ve de güneydeki Nübye'ye (Kuzey Sudan) ilerlediler. Ordunun geliştirilmesinde, tapınaklardaki oymalarda tasvir edilen bol miktarda çatışmanın önemli bir rolü vardı. Mısırlılar, savaş arabacılığını muhtemelen Orta Krallık Devri'nin (yaklaşık MÖ 2040-1640) sonunda Mısır'ı fetheden Filistin kökenli Hiksoslardan öğrenmişlerdi. Kompozit yayın hafif, çift tekerlekli, at veya atlar tarafından çekilen savaş arabaları ile birleşimi, muhtemelen MÖ 17. yüzyılda ilk kez görülmüş ve Yeni Krallık Dönemi (yaklaşık MÖ 1550-1077) tapınak rölyeflerinde tasvir edilmiştir. Bu iki teknolojinin MÖ 1460 yılı dolaylarında Megiddo'da Suriye güçlerinin kurduğu koalisyona karşı Mısır

lideri III. Thutmosis tarafından kullanımı, savaşın kazanılmasını sağladı. Hız ve vurucu güç, III. Thutmosis'in düşmanı kuşatma taarruzlarını başarıyla gerçekleştirmesine olanak sunmuştu.

Daha sonraları savaş arabaları hem Mısır hem de Mısır'ın Yakın Doğu'daki rakibi olan ve merkezi günümüz Türkiye'si olan Hitit Krallığı için önemli olacaktı. Hititler, MÖ 1274'te Kadeş'te Mısırlılarla savaşırken çok sayıda, belki toplamda 5000 yahut 6000 kadar savaş arabasını konuşlandırmışlardı.

Teb şehrindeki bas-rölyef anıtlarda bir savaş arabası sürücüsü olarak betimlenen Mısır hükümdarı II. Ramses, zafer kazandığını iddia ettiyse de aslında yenilgiden kıl payı farkla kurtulmuştu. Savaş arabalarını çokça kullanan Hititler, savaşta Güneş Tanrısı'nın desteğini aldıklarını düşünmüşlerdi. Başkentleri Hattuşaş'ın görkemli surları, surlar boyunca da yükselen kuleleri ve çift kuleli kapıları vardı.

Tunç Çağı'nın yaklaşık MÖ 1200'de sona ermesi ile Hitit İmparatorluğu ve belki de Truva da dahil olmak üzere geniş çaplı bir çöküşe ve ayrıca Mısır'ın "Deniz Kavimleri" tarafından istila edilmesine tanık oldu. Hititler, Demir Çağı'ndan önce demirden silah üretmişlerse de bu üretim son derece sınırlı kalmıştı. Demiri sistematik bir biçimde askerî amaçlarla kullanan ilk imparatorluk ise Asurlulardı. Yukarı Mezopotamya'da bulunan bu imparatorluğun en güçlü olduğu dönem, MÖ 911 ile MÖ 609 yılları arasına tekabül etmekteydi. Asurlular, kararlı bir liderliğe, militarist bir kültüre ve ayrıca başta Tanrı Aşur olmak üzere ilahi desteğin arkalarında olduğu inancına sahiplerdi. Fethettikleri yerler arasında Babil (MÖ 689) ve Güneybatı İran'da bulunan, MÖ 653-640 tarihlerinde fethedilen Elam vardı. Asurluların büyük ve iyi teşkilatlanmış hem seferlerde hem de muharebede etkin olan, özellikle süvari ve kuşatma kapasitesi bakımından güçlü olan bir orduları vardı. Kuşatmalardaki etkinlikleri sayesinde düşmanları,

surların arkasında durmanın güvenliğinden yoksun kalmışlardı. Asurluların başkenti olan Ninova'daki sarayın etkileyici taş rölyefleri, MÖ 7. yüzyıl ortalarından itibaren kuşatılan şehirleri tasvir etmektedir. Bu rölyeflerde, kuşatma kulelerinin tepesinde savaşan, aşağıdaki koçbaşlarını koruyan askerler görülmektedir.

Surlarla doğrudan temas kuran, başta koçbaşları ve kuşatma kuleleri olmak üzere çeşitli araçların yanı sıra farklı cisimler fırlatan aletler de vardı ki bunların başlıcası mancınıklardı. Gerçi, mancınıkların menzili, isabet oranı ve nişan alımı, yakın mesafeden atış yapılmasını gerektiriyordu. Diğer silahlarda olduğu gibi mancınıklar da çeşitli işlevler görüyorlardı ve farklı platformların üzerine konulup atış yapabiliyorlardı. Büyük mancınıklar, yapılara zarar vermesi hedeflenen ağır kayalar fırlatıyorlardı. Orta boyutlu mancınıklar ile büyük oklar atılırken, daha hafif ve elde tutulabilir boyutta olan mancınıklar ise savunmacıları tuttukları konumlardan uzaklaştırmak için normal boyutlu oklar ve taşlar atabiliyordu. Bu tür anti-personel silahları, taktik üstünlüğü elde etme ve böylece kuşatma silahlarını surlara karşı yakın mesafeden kullanma olanağı sunuyorlardı. Dolayısıyla bu silahlar, kuşatmaların savunmaları bastırma aşamalarının bir parçasıydı; keza savunmaların da taarruzlara karşı koymak için çeşitli aşamaları vardı. Bu aşamalar da savunma açısından çeşitli farklı ögeleri gerekli kılıyordu. Bunlar arasında surların üzerinden ateş gücü sağlayacak silahlar vardı ve özellikle de kulelerin en güçlü yönünü bu silahlar teşkil ediyordu. Asurlular ayrıca lağımcılık faaliyetleri de gerçekleştiriyorlardı.

Asur süvarisi, kısmen, işlerine yarayacak türden atların bolca tedarik edilebilmesi kapasitesine bel bağlamıştı. Bu tedarik, süvari temelli tüm imparatorluklar için son derece önemli olup bu önemi, Afganların MS 1750'den MS 1790'a kadar Hindistan'da gösterdiği üzere, 18. Yüzyıla kadar koruyacaktı. Asurlular,

iki değil dört at tarafından çekilen ve iki yerine dört asker taşıyan ağır savaş arabalarını tercih ediyorlardı; bu arabalar, atış gücünü büyük oranda arttırıyordu.

Asurluların MÖ 671'de Memfis, MÖ 663'te de Teb şehirlerini ele geçirmeleri, Mısır şehirlerini ele geçirebilme kapasitelerini etkileyici bir biçimde gözler önüne sermişti. Ancak seferlerde gösterilen gayret giderek zayıflıyordu ve Asur devleti, MÖ 7. yüzyıl sonlarında Babil İsyanı ve İran'da Medlerin yükselişi sonucunda yıkıldı.

Bölgesel mücadele, Büyük Kiros'un (559-530 yılları arası hüküm sürmüştür) önderliğindeki Perslerin zaferi ile sonuçlandı. Kiros, MÖ 550'de Medlerin imparatorluğunu fethetti, MÖ 539'da Babil imparatorluğunu yıktı ve o güne kadar dünyada görülmüş en büyük imparatorluğu kurdu. Kiros'un ünvanlarının arasında Dünyanın Dört Bir Yanının Kralı ünvanı da yer alıyordu. Tıpkı Asurlular gibi Persler de özellikle süvarilikte ve kuşatma tekniklerinde çok başarılıydılar.

Kiros'un Lidya Kralı Kroisos'u (Krezüs) MÖ 547'de Thymbra'da mağlubiyete uğratmasının sebebi, iddia odur ki, Lidyalıların atlarının, Kiros'un develerinin kokusundan korkmasıydı. Zaferin ardından Kiros'un generallerinden olan Harpagus, Yunan dünyasının önemli bir bölümünü oluşturan, Anadolu'nun İyonya sahilindeki varlıklı Yunan şehirlerini ele geçirdi. Hedeflerini bir kuşatma suru ile çeviren Persler, şehirleri baskın yoluyla ele geçirmeden önce zayıf düşürüyorlardı. Buna karşılık olarak MÖ 5. yüzyılda Yunanlar, daha yüksek kuleler inşa edip özenle yontulmuş taş duvarlarla savunmalarını güçlendirdiler.

Diğer imparatorluklarda olduğu gibi Persler de bazı durumlarda diğer durumlara göre daha başarılı oluyorlardı. Örneğin Kiros, Orta Asya'ya düzenlediği bir sefer esnasında göçebe Massagetler tarafından öldürülmüştü; Orta Asya, ta 18. yüzyıla kadar

bölgeye sefer düzenleyen güçler için geçerli olacağı üzere İran'dan gelen güçler için sıklıkla tehlikeli olan bir bölgeydi. Ancak kaynaklar genellikle sınırlıdır. Örneğin Babillilerin yenildiği MÖ 539'daki Opis Muharebesi'nin yeri bulunsa da yenilginin nedeni bilinmemektedir. Durum, II. Kambises'in Pelousion'da, MÖ 525 yılında Mısırlılar karşısında kazandığı zafer için de böyledir. Bu zaferi, başarıyla sona erecek Memfis kuşatması, Perslerin Mısır'ı kontrol altına alması ve Doğu Libya'da da hükümranlıklarını kabul ettirmeleri takip etmişti. Tüm bunlar, hem etkileyici bir güç intikali örneği hem de her biri Mısır'ın hızla düşmesiyle sonuçlanan bir dizi fetih hareketinin de ilkiydi. Bu fetihler, Mısır'da şaşırtıcı bir zaafiyeti ortaya koymuş (ki bu zaafiyet, daha sonra Büyük İskender'in gelişiyle İran'ı da kötü etkileyecekti) ve aynı zamanda Mısır'da fethetmek için, nerede başlayıp bittiği açık kara sınırları olmadığını da göstermişti.

Sınır bölgeleri, özellikle de açık ve net sınırların yokluğu nedeniyle ve genişleme isteğinin de etkisiyle tüm imparatorluklar için bir problem olmuştur. Güçlü Pers imparatorluğu da buna bir istisna değildi. Hayli geniş bir alana yayılan imparatorluk, bir ölçüde, başarılı olduğu izlenimi yaratmaya bel bağlamış durumdaydı ve bu bel bağlayış hâli de Perslerin, Yunan dünyasındaki imparatorluk karşıtlarını ortadan kaldırma kararlılığını teşvik etti. Büyük Dara (I. Dara yahut Darius; MÖ 522-MÖ 486 yılları arasında hüküm sürmüştür) devrinde, daha geniş çaplı bir genişleme sürecinin bir parçası olarak MÖ 513'te Trakya fethedildi ve MÖ 546-545'te fethedilen, Ege'nin doğu kıyısında bulunan İyonya Yunan şehirlerinin MÖ 499'da çıkardıkları isyan, MÖ 494-493'te bastırıldı.

Dara, bunun ardından isyana destek vermiş olan Atina'yı ve Euboea adasında bulunan Eretria şehrini cezalandırmaya karar verdi; bu ceza, Yunanları ileride benzer hareketlere kalkışmaktan

caydıracaktı. MÖ 490'da bir seferi kuvveti, Kiklad Adaları'nı fethetti, Eretria'yı yerle bir etti ve ardından Yunanistan ana karasındaki Marathon'a çıkarma yaptı. Ancak Atinalıların gelişmelere hızlıca tepki vermeleri sonucunda, daha çok askere sahip olan ancak henüz sahilde sağlam bir kıyı başı tesis edememiş olan Pers kuvvetleri yenilgiye uğradı. Muharebe, Atinalıların şehirlerinin özel bir yazgısı olduğu yönündeki inancı için çok önemli bir öge hâline gelecekti. Başarısızlığı ancak intikama giden yolda bir aşama olarak görecek türden biri olan Dara, tekrar Yunanistan üzerine yürümeyi planladı; ancak harekâtını, MÖ 486'da Mısır'da patlak veren bir ayaklanma nedeniyle erteledi.

Daha sonra Dara'nın ardılı olan Serhas (Xerxes), MÖ 480'de Hellespont'ta (Çanakkale Boğazı) bir köprü yaptırdı ve yaklaşan devasa Pers istila ordusu karşısında pek çok Yunan Devleti ya tarafsız kalmayı ya da Teselya ve Boeotia örneklerinde olduğu gibi Serhas'la ittifak kurmayı seçti. Güneye doğru ilerleyen Persleri Thermopylae'deki bir geçitte durdurma girişimi, bir hainin Perslere farklı bir rotayı tavsiye etmesi nedeniyle savunmacıların kuşatılmasıyla sona erdi. Bunun ardından Yunanlar, geride çoğu Spartalılardan oluşan, Kral Leonidas'ın komutasındaki ufak bir artçı birliği bırakarak çekildiler. Leonidas ve birlikleri ölene dek savaştılar. Persler yürüyüşlerini sürdürüp Atina'yı ele geçirdiler.

Denizde ise sonuç hayli farklı oldu; çok daha büyük ancak kabaran dalgalar karşısında dağılmış durumdaki Pers filosu, gemilerinin birbirine çok yakın durması ve muharebe düzenine geçmede güçlük çekmesi nedeniyle Salamis'in dar boğazlarında yenilgiye uğratıldı. Modern tam boyutlu yeniden yapım teknikleri ve antik dönem savaşlarında görülen bir çeşit kadırga olan triremelerin kullanımı, o dönemde yapılan tercihlerin anlaşılmasını büyük oranda kolaylaştırmıştır. Kadırgaların baş taraflarında mahmuzları olabiliyordu ancak genelde kullanılan taktik,

düşmanı mancınıklar, okçular ve ciritçiler ile bombardıman altına almaktı. Böylece düşman gemisine ayak basmadan önce direniş zayıflatılıyordu. Bu teknik, Hristiyanların MS 1571'de Osmanlı Türklerine karşı İnebahtı'da kazandıkları zaferde de kullanılacaktı. Böyle gemileri kürek çekerek hareket ettirmek için kayda değer sayıda insan gerektiğinden, gemilerin seyir menzili büyük ölçüde kısıtlanıyordu. Zira gemilerin daha çok su ve yiyecek gerekiyordu ki bu da gemileri sahile yakın kalmaya teşvik ediyordu. Serhas, Salamis'ten sonra Yunanistan'ı terk etti ve damadı Mardonius, kayda değer bir orduya sahip olsa da MÖ 479'da Plataea'da gerçekleştirilen kara muharebesinde yenildi. Bu muharebenin ardından Persler, MÖ 480'de fethetmiş oldukları bölgelerin kontrolünü yitirdiler.

Percy Bysshe Shelley'nin *Ozymandias* şiirinde (1818) bir seyyahın denk geldiği harap olmuş heykelin kaidesi üzerinde yer alan yazıtta şunlar yazılıdır: "Benim adım Ozymandias, kralların kralı: / Eserlerime bak, ey Muktedir ve haddini bil!" Bu satırlar, sanki imparatorlukların yükselişi ve düşüşüne ilişkin bir yorum gibi görülebilir. Gerçekten de Shelley, o sonunda her şeyin boşa gidişi hissini güzelce aktarır: "Kalmamış hiçbir şey geri / Yok olup giden o uçsuz bucaksız harabenin etrafında / Yalnız ve dümdüz kumlar uzanıyor uzaklara." Belki de Shelley'ye ilham veren olay, British Museum'un güçlü Mısır Kralı II. Ramses'in (MÖ 1279-MÖ 1213 yılları arasında hüküm sürmüştür) heykelinin bir parçasını edinmiş olduğunu duyurmasıydı; Ozymandias, II. Ramses'in tahta çıktıktan sonra aldığı hükümdarlık adının bir bölümünün Yunanca versiyonuydu. Bu, Napoleon Bonaparte'ın 1815'deki son düşüşü üzerine düşünmek için makul bir girizgâh teşkil ediyordu.

Şiir ayrıca tarihin döngüsel yapısını da isabetli biçimde gözler önüne sürüyordu; bu döngüde savaş, kendi ürettiklerini kendisi

tüketir ve mağrurluğu yerle bir eder. *Ozymandias*, medeniyet süreci ile ürünlerine ve daha spesifik olarak militarizme bakış konusunda, gerçekten de Shelley gibi Romantizm akımına mensup şahsiyetlerden beklenecek türden ve devrin kültürüne karşıt giden bir hamleydi.

Ancak antik dünyadaki insanların değerleri bağlamında bu türden bir yaklaşım daha sorunludur. Kuvvete bel bağlanması, belli ihtiyaç ve değerlerin bir yansımasıydı. Toprağın, kaynakların ve insanların hâkimiyet altına alınması için ekonomik nedenler vardı ayrıca toplumsal rollerin baskıları, hiyerarşiler ve de erkeklik imgeleri de diğer nedenler arasındaydı. Bunun yanı sıra çatışma, doğal, gerekli ve kaçınılmaz olarak görülüyordu. Çatışma, kutsal düzenin bir parçası, tanrıların gazabından kaynaklı bir musibet, doğa güçlerinde mevcut olan şiddetin bir dengi ve de meseleleri çözmenin doğru, onurlu ve haklı yolu olarak algılanıyordu.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Erken Dönem Çin'inde Savaş

İlk İmparator Zheng'in (MÖ 247-MÖ 210 arasında hüküm sürmüştür) Xian'daki mezarı yakınlarında gömülü olan Toprak Ordu (*Terracotta*), binlerce gerçek boyutlu asker ve at ile hükümdarın gücünün sessiz birer kanıtını oluşturmaktadır. Bu türden bir güç uzun süreli olarak kalıcı oluyordu.

Kuzey Çin'de yaklaşık MÖ 7000 yıllarından itibaren büyük çaplı tarım faaliyetleri yürütülmekteydi. Tıpkı Çin ile aralarında çeşitli benzerliklerin de görüldüğü Mezopotamya ve Mısır'da olduğu gibi bu türden tarım faaliyetleri, ikisi de yakından bağlantılı olan çatışma ve devlet inşası süreçleri için gerekli kaynakları sağladı. MÖ 3. bin yılda Kuzey Çin ovalarında surlarla çevrili yerleşimler ve metal silahlar ilk kez görüldü. Ayrıca Chengziya gibi kayda değer bir nüfus yoğunluğuna sahip, surlarla çevrili ilk şehirler de yaklaşık MÖ 2500 yıllarında ortaya çıktı. Shang Hanedanı'nın kentlere dayalı medeniyeti yaklaşık MÖ 1800 yıllarında Sarı Nehir vadisinde gelişti; gerçi bu medeniyet, günümüz Çin'inin ancak ufak bir kısmına yayılmış durumdaydı ve Shangların, güçlerinin merkezi olan bölgelerin ötesindeki kontrolü sınırlıydı.

Yine de MÖ 1550 yılı dolaylarında inşa edilen Shang şehri Zhengzhou'nun surları 10 metre yüksekliğindeydi ve surların

çevresi yaklaşık 7 kilometre uzunluğundaydı; bu surların inşası, milyonlarca iş gününü almış olmalıdır. Bu tür inşa faaliyetleri, o dönem görülen siyasi kontrol, toplumsal uyum ve örgütlenme becerilerinin, ayrıca iş gücü bolluğunun (zira bu surlar makineler yoluyla yapılmamışlardı) ne düzeyde olduğunu gözler önüne sürmektedir. Şehir surlarının, Çin tarihinin erken bir aşamasında başlayan bu yaygın gelişimi, bir yandan belirli bir işlev görüyor, diğer yandan ise kültürel bir "şov" boyutunu da barındırıyordu; tüm saygın şehirlerin surları olmalıydı. Çin'in surlarla çevrili şehirlerinin boyutları, dünyanın başka yerlerindeki surlu şehirleri gölgede bırakacak boyuttaydı. Ayrıca bu surların sıkıştırılmış topraktan yapılma surları son derece kalındı ve kuşatma silahlarına karşı tamamen dayanıklıydı. Bu da taarruzlar için başlıca hedef hâline gelen kapılara odaklanan ek savunma tedbirlerini doğurdu. Kapılar genelde duvardan çıkıntı yapacak biçimde konumlanıyordu ve genellikle kapıların içerisine ek olarak bir dizi ek kapı ve avlu da ekleniyordu; bu ek kapı ve avlular, surların üzerinde, yukarıda konuşlu okçuların ateşi için birer "ölüm bölgesi" yaratıyordu.

Bu istihkâmlar, etkileyici bir askerî sistemin bir parçasını oluşturuyorlardı. Çinlilerin savaş arabası, kompozit yay ve tunç uçlu teberler ile mızrak kullanmaya başlamaları, MÖ 2. bin yılda görülen gelişmelerdi. Savaş arabaları, yaklaşık MÖ 1200 dolaylarında Orta Asya'dan Çin'e yayılmıştı. Bu tarihlerden itibaren savaş arabalarına binen soylular, Çin'deki muharebelerde çok önemli roller oynadılar. Tıpkı Yakın Doğu ve Avrupa'da da olduğu gibi bu hem at hem de savaş arabaları için gerekli harcamaların altından kalkabilecek bir toplumsal seçkinler zümresine dayanan bir savaş biçimiydi. Savaş arabalarını bolca kullanan ve başlangıçta batıdaki bir sınır gücünden ibaret olan Zhou hanedanı (yaklaşık MÖ 1050-MÖ 256), Shang hanedanını (yaklaşık MÖ 1600-MÖ 1050) yıktı. Ancak onlar da daha sonra sınır bölgesinde yaşayan ve savaş arabaları ile süvarileri kullanan diğer halkların

taarruzlarına uğradılar. Bu halklar arasında özellikle de Sarı Nehir'in kuzeybatıya döndüğü bölgeden olan Di ve Xianyun halkları dikkat çekiciydi.

Uzun süren Savaşan Devletler Dönemi (MÖ 403-MÖ 221) esnasında bölgesel beyler, artık zayıflamış olan Zhou Hanedanı'nı görmezden gelip sonra da yıktılar. Ayrıca tatar yayı gibi gelişmiş silahlar ile kitlesel ve disiplinli piyade muharebe düzenlerinin kullanımı, tarihte görülmüş en büyük askerî çatışmalardan bazılarına yol açtı. Piyadelerin çoğu mızraklarla donanmıştı. Ancak daha genel anlamda, çok büyük ordulardan ve büyük kayıplar yaşandığından söz eden yazılı kaynakların güvenilirliği sorunludur.

MÖ 230-MÖ 221 yıllarında Qin Kralı olan Zheng, Çin'i fethetti ve yeni bir ünvan aldı: İlk İmparator. Savaşan Devletler dönemindeki başına buyruk beyler arasında en başarılısı olan Zheng, adeta Makedonya Kralı II. Filippos'un Yunanistan'da MÖ 330'lardaki icraatlarıyla ya da Jiang Jieshi'nin[2] MS 1926-1928 tarihlerindeki Kuzey Seferi ile savaşçı beylerin gücünü büyük ölçüde kırarak yapacağı gibi, Savaşan Devletler Dönemi'ne bir son verdi. Bu dönemdeki çatışmaların boyutları, savaş arabalarının piyadeye göre kısmen daha az önemli hâle gelmesine yol açtı. Yine de çatışmanın ana etkeni askerî teknoloji değil; devlet otoritesinin kırsal bölgelere yayılması ile görülen siyasi-kurumsal gelişimi ve bunun sonucunda, nicelikleri ile savaş arabalarının avantajlarını etkisiz kılan büyük piyade ordularının, askere alımlar sayesinde kurulabilmesiydi.

Örgütlenme becerisi, Wei, Zhao ve Yan'ın etkileyici surlarında da görülebiliyordu. Bu surlar, yalnızca Çinli düşmanlara karşı

2 Ç. N.: Çinli milliyetçi lider, Türkçede daha yaygın bilinen adıyla Çan Kay-Şek'in (1887-1975). 1920'lerde Çin'in birleşmesi için önemli harekâtlarda bulunmuş, 1927'de başlayan, özellikle 1946-1949 yıllarında şiddetlenen ve Komünist zaferi ile sonuçlanan Çin İç Savaşı'nda milliyetçi Kuomintang güçlerinin liderliğini yapmıştır. Yenilginin ardından günümüz Tayvan'ının kurucu babası olmuştur.

değil, Kuzey Çin'i daha kuzeydeki göçebe bozkır halklarından ve bu halkların iyi talimli atlı okçularından korumak için inşa edilmişti. Zheng, kuzey sınırının tahkim edilmesi için uzun bir surun inşasını emretmişti.

Qin Hanedanı da (MÖ 221-MÖ 206 yıllarında hüküm sürmüştür) gücünü, MÖ 209 yılında hanedanın hâkimiyetini Yangtze Nehri'nin güneyine genişletmek için kullandı. Hanedanın kurduğu hâkimiyet, Shang ve Zhou Hanedanlarının Kuzey Çin'le sınırlı kalan gevşek kontrolünden tamamen farklıydı. Ancak pek çok askerî sistemde bugüne dek sürdüğü gibi Qin hanedanı da imparatorun karakterine aşırı biçimde bağlıydı. Zheng'in ölümünün ardından, hükümdar ailesi içerisinde çatışmalar, ordunun muhalefeti, halk ayaklanmaları, iç savaş ve çöküş yaşandı.

Zheng'in Toprak Ordusu, antik dönem Çin'inin en göze çarpan miraslarından biri olabilir. Ancak Zheng, kalıcı bir sistem yaratmadı. Aksine, onun ardından bir iç savaş patlak verdi ve bu savaşı da Han hanedanının (MÖ 206-MS 220) kurucusu olan Liu Bang kazandı. Bu gelişme sonucunda, Qin hanedanının fetihler elde etmeye odaklı toplumsal ve askerî sisteminin yerini, iç siyaset ve toplumsal yapının toplumsal uyuma katkıda bulunduğu bir hükümdarlık sistemi aldı. Tıpkı İmparatorluk dönemi Roma'sında olduğu gibi hükümet zor kullanmayı kendi tekeline almaya çalıştı ve böylece imparatorluk sınırları içerisindeki askerden arındırılmış bölgelerin ayaklanmasına engel olmayı hedefledi. Ancak, dış kökenli düşmanların meydan okumalarıyla karşı karşıya olan Han hanedanı için sınırlar, bir sorun oluşturuyordu. Bu meydan okumalardan başlıcası, Xiongnu[3] adlı göçebe kavimler konfederasyonundan geliyordu. MÖ 209'da farklı kavimlerin birleşmesi ile kurulan bu konfederasyon, Moğolistan'ın tümünü kontrol altına alan ilk imparatorluktu; onların başlattığı meydan

3 Ç.N.: Türkçede Asya Hunları veya sadece Hunlar olarak da bilinirler.

okuma, 18. yüzyıl ortalarına dek farklı biçimlerde varlığını sürdürecekti. Han hanedanı, bu meydan okumaya savunma surları ve ayrıca MÖ 201-MÖ 200 (bu sefer, ordunun kuşatılması ve imparatorun barış talebinde bulunması ile sona eren tam bir felaketti) ve MÖ 129-MÖ 87 yıllarında büyük çaplı taarruzlar ile yanıt vermeye çalıştı; MÖ 97 yılındaki taarruza yaklaşık 210,000 asker katılmıştı.

Xiongnulara kafa tutmak için Han Hanedanı'nın süvarilerini güçlendirmesi gerekiyordu. Atlı okçulara karşı savunmasız kalan savaş arabaları, artık herhangi bir rol oynamıyordu. Bilinen en eski tarihli, iki üzengiyi tasvir eden Çin heykelciği muhtemelen yaklaşık MÖ 322 yılından kalmadır. Üzengi, hareket hâlindeyken denge sağlıyor, böylece hem düşmana kargı, kılıç, mızrak gibi silahlarla darbe vurmak üzere hücuma kalkıldığında (ağır süvari) hem de at üzerinden uzun menzilli silahların atılmasında (hafif süvari) faydalı oluyordu. Ne ağır süvari ne de hafif süvari varlığını üzengiye borçlu değilse de üzengi bunların daha etkin kılınmasını sağlamıştı. Pek çok gelişmede olduğu gibi üzengi de uzun vadeli birikimlerin sonucunda elde edilen bir iyileştirmeydi. Daha etkili keskin uçlu silahlar da bir diğer önemli etkendi.

"Savaşçı İmparator" Wu (MÖ 141-MÖ 87 yıllarında hüküm sürmüştür), Xiongnularla çarpışmanın bozkır içlerine ilerledikçe güçleştiğini görerek, lojistik nedenler dolayısıyla geri çekilmek zorunda kaldı. Aynı zamanda Wu, Orta Asya içleri de dahil olacak biçimde garnizonlar ve yerleşimci sivillerle dolu koloniler kurdu. Buralar hem Xiongnuların hareketlerini kısıtlıyor hem de onlara karşı konuşlandırılabilecek müttefikler (ve atlar) kazanılmasını sağlıyordu. Han Hanedanı, Qin Devri'nde kuzeyden gelecek taarruzlara karşı inşa edilen surları tamir ettirirken, bu surların kuzey ve güneyine de kısmen imparatorluklarının genişlemesini desteklemek amacıyla, yeni surlar da yaptı. Ayrıca Fergana (ki

burası, İpek Yolu üzerinde önemli bir vadiydi), Kore ve Çampa'da (Vietnam) da garnizonlar kuruldu. MÖ 104 yılından itibaren mevcut Han atlarından üstün olan Fergana atlarının sürülerinden elde edebilmek için büyük çabalar sarf edildi. Fergana atları da daha sonra daha gelişmiş bir süvarinin temelini oluşturdu.

İnsan adaptasyonunun arkasındaki itici güç olan deneme yanılma sürecinin bir örneği olacak biçimde, Wu'nun ardılı olan Zhao (MÖ 87-MÖ 74 yıllarında hüküm sürmüştür), Xiongnu karşısında savunmacı bir stratejiye geçiş yaptı. Bu strateji, sürdürülmesi daha kolay olan ancak bolca hediyeler verilmesi nedeniyle hayli masraflı bir stratejiydi. Strateji kısmen boyların birbirlerine karşı kışkırtılmasını amaçlaması ile bir çeşit böl ve yönet politikasına tekabül ediyordu. Uzun vadede daha önemli olan ise Wu'nun, hanedanın iktidarını güneye doğru yaymakta gösterdiği başarıydı. Güneydeki rakiplerinin daha az atı vardı ve bu nedenle bu kuvvetler, hareketlilik ve taarruzda vurucu güç sahibi olmaktan uzaktı. Güney Yue krallığı MÖ 137'den sonra fethedilip, Yunnan bölgesindeki Dian MÖ 109'da yenilgiye uğratılırken, daha sonraki tarihlerde patlak veren ayaklanmalar da bastırıldı. Qin hanedanının güneydeki varlığı, Han hanedanı tarafından genişletilip güçlendirildi. Bu da Çin'in yeniden şekillendirilmesi için çok büyük önemi olacak bir gelişmeyi, yerleşimcilerin güneye doğru göç etmesini sağladı ancak bu göç ve kontrol, ara ara yerli halkların da ayaklanmasına yol açtı.

İmparatorların giderek zayıflaması ile, Han Çin'inin hükümeti, başlangıçta ayaklanmaları bastırmaları için komuta verilen generallerin rekabeti karşısında çökecekti. Bu generallerden biri, MS 220 yılında Han imparatorunu tahttan çekilmeye zorladı ve böylece Üç Krallık Dönemi'ni (220-280) başlattı. Üç Krallık Dönemi, zayıf Jin Hanedanı (266-420) ile gelen bir birlik dönemi ile sonuçlanırken, yeniden canlanan Xiongnular ise 311 yılında Batı Jin'in başkenti olan Luoyang'ı düşürdüler. Kuzey Çin, "On Altı

Krallık" (304-439) hâlinde parçalanırken, Yangtze'nin güneyinde ise generaller tarafından sırasıyla Doğu Jin, Song, Qi, Liang ve Chen Hanedanları (317-589) kuruldu. Zor kullanmak, iktidar için çok önemli bir etken hâlindeydi ve savaş ağaları bölgesel kontrol için birbirleriyle mücadele ediyorlardı. Çin, büyük ölçüde Qin Hanedanı sayesinde bir kavram olarak var olabilmişti ama siyasi bir gerçekliğe tekabül etmiyordu.

Ancak kuzeyli süvarilerin gücü, kuzeyde 581 yılında Sui Hanedanı'nı kuran General Yang Jian'ın 588-589 yıllarında güneyi fethetmesini sağladı. Sui Hanedanı'nın bunu yapabilmesi için güneyin nehirler yoluyla yürütülen deniz ikmal sistemlerine uyum sağlaması (ve bu sistemleri benimsemesi) gerekmişti. Çin'in kuzeyi ve güneyi arasındaki askerî farkı yaratan etken, büyük ölçüde kuzeylilerin suya adım atmaya, güneylilerin at kullanmaya olduklarından daha kolay alışmalarıydı. Avrasya'nın çoğunda olduğu gibi burada da bozkır topraklarının atlıları, istikrarsızlığın kaynağıydı.

Çinlilerin, bozkırın göçebe ve yarı göçebe halklarıyla ilişkileri, askerî güç kullanımı ile *jimi* yahut "gevşek dizgin" adı verilen bir yöntem de dahil olmak üzere çeşitli diplomatik prosedürleri içeriyordu. *Jimi*, "barbar" gruplarının Çin topraklarına dahil edilmesi yöntemiydi. Grupların beylerine Çinli yönetici ünvanları veriliyor ancak beyler kendi halklarını eskisi gibi geleneksel biçimde yönetmeyi sürdürüyorlardı. İdeolojinin oynadığı rolü anımsatır biçimde, Çinlilerin sınırlarda inşa ettikleri surların konumları belirli bir süreklilik arz eder. Bu süreklilik, hem topografyaya ve sunduğu olanaklara dair pratik bir anlayışı hem de evrenin yapısına ve Çin ile "Barbarlar" arasındaki sınıra dair inanışları gözler önüne sürer. Çin hanedanlarının elde ettiği başarılar birbirlerinden çok farklı oldu. Örneğin Tang hanedanı (618-907), Xinjiang'dan[4]

4 Ç. N.: Türkçe adıyla Doğu Türkistan yahut Sincan.

Siçuan'a dek uzanan kaleler ve askerî kolonilerle bir genişleme politikası güttü. Eski askerî sistemin yerine 737 yılında düzenli bir ordu kurulurken, sınırlar da bölünüp bölgesel komutanlıkların idaresine verildi. Başlangıçta ağır süvariye dayanan Tang hanedanı, sonraları giderek hafif atlı okçuları tercih eder oldu. Çoğu mızrak kullanan ancak tatar yayı kullanımının da gayet yaygın olduğu piyadeler, giderek zırhla donandılar. Ancak 751 yılında Semerkand valisi Ziyad ibn Salih komutasındaki bir Arap ordusu, Gao Xianzhi komutasındaki bir Çin ordusunu Balkaş Gölü yakınlarındaki Talas'ta yendi. Muharebenin sonucunu, Çinlilerle müttefik olan Karluk Türkü birliklerin Gao'yu terk edip Ziyad'ın saflarına geçmesi belirledi. Bu tür taraf değişiklikleri, sıklıkla yardımcı kuvvetleri de içeren karma ordularda yaygın görülüyordu; üstelik sadece Asya'da değil, her yerde görülüyordu. Örneğin 1485'te Bosworth'te İngiltere Kralı III. Richard, ordusunun bir bölümü savaş sonrasında VII. Henry adıyla anılacak olan Henry Tudor'un saflarına geçtiği için yenildi.

Talas Muharebesi, Tangların Batı Türkistan'a yayılımını durdurması ve Orta Asya'nın İslamlaşmasını hızlandırması nedeniyle gerçekten dönüm noktası olarak görülebilecek bir muharebedir. Ancak bu muharebe, Çin ve Arap orduları arasındaki tek büyük çaplı muharebeydi. Zira Araplar, Tarım Havzası'na ve Xinjiang'a, yani doğuya doğru ilerlemeyi denemediler; bu, adeta Rusların 1690 ile 1857 yılları arasında Çin'e karşı ilerleme kaydetmeyi deneyip başarısız oluşlarının habercisi olan bir hamleydi. Çatışmadaki kararlar, dolayısıyla irade, algılar ve çatışmanın jeopolitiği, coğrafya tarafından etkilense de genellikle coğrafya tek başına tüm bunları belirlemez. Çin içerisinde harekât gerçekleştirmek için nehir donanmaları önemli olsa da Çinlilerin açık denizlerde etkin bir donanma kurma konusundaki sınırlı ilgisi bunun bir örneğiydi.

Talas, Tang Hanedanı'nın prestijine zarar verse de hanedan için daha ciddi bir tehdit, Kuzey Çin'deki An Lushan Ayaklanması (755-763) idi. Kuzey Song Hanedanı (960-1127) döneminde Çin'de farklı türden bir askerî coğrafya söz konusuydu. Taarruza açık olan Hebei bölgesini korumak için hat düzenindeki savunma ve bu hatlara dâhil olan derin sulama kanalları ve bataklıklar gibi bir dizi su temelli savunma mekanizması mevcuttu. Silah altına alınan askerlere değil gönüllülere dayanan hanedanın, 1041'de 1.25 milyon askeri olduğu iddia edilmiştir. Göçebe süvarilere karşı başlıca savunma unsuru tatar yaylı okçulardı. Songların görece az sayıda süvarileri vardı. Kuzey Song Hanedanı, yeni askerî birlikleri ve yeni şehirleri besleyecek yeni ve verimli topraklar buldu. Bu durum, yerel olanın önem sırasında imparatorluk çıkarlarından sonra geldiği stratejik yönelimin klasik bir örneğiydi. Durum, özellikle de 19. yüzyıldaki diğer yayılmacı imparatorluklarda da böyle olacaktı.

Bundan sonra, Song hükümdarlığı sona erecek ve Çin, 13. yüzyılda Moğollar tarafından fethedilecekti. Moğollar, Xiongnu'dan daha başarılı oldular ve yerleşik tarım toplumlarının taarruza açık oluşlarını gözler önüne serdiler; bu toplumların taarruza açıklığı, askerî tarihin çoğu safhasında karşımıza çıkan bir özelliktir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Yunanistan ve Makedonya

MÖ 480-479'da İran karşısında zafer kazanan Yunanların büyük şehir devletleri, nüfuzlarını ve hatta doğrudan hâkimiyetlerini genişletme çabaları nedeniyle birbiriyle rekabet hâlindeki ittifak sistemleri yoluyla birbirlerine düşeceklerdi. Tarihçi Tukidides, Atina'yı deniz ticareti ile dönüşen ve güçlenen bir ekonomi, devlet ve toplum olarak tasvir ediyordu. Ona göre Atina'nın büyüyen gücü, başta tarımsal bir toplum olan rakibi Sparta olmak üzere diğer şehir devletlerini tehdit altında hissettiriyor ve bu nedenle de Atina, Yunanistan'da istikrarsızlık yaratan bir güç hâline geliyordu. Tukidides, Atina ile diğerleri arasındaki bu farklılığı hem güç dengesindeki istikrarı bozacak türden bir değişimin hem de aradaki sorunları çözmeyi güçleştiren bir kültürel düşmanlığın nedeni olarak görüyordu.

Modern araştırmacılar güç dengesindeki değişime ağırlık verme eğiliminde olsalar da Atina ve Sparta arasındaki kültürel düşmanlık da çok önemliydi. Tüm şehir devletlerinin ortak olarak benimsediği "Yunanlık", Yunan dünyası içerisinde önemli siyasi ve kültürel farkların doğuşuna engel olmadı. Eğer Avrupa imparatorluklarını, o devrin Yunan ittifak sistemleri gibi görürsek, bu durumu 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine giden sürece benzetebiliriz. Daha önemlisi, tıpkı bugün olduğu gibi

antik Yunanistan'da da kişi veya grupların kendi çıkarlarına dair düşüncelerinin, ideolojileri ile örtüşmesiydi: çıkar ve ideoloji arasında, savaşa giden yolda ilerlemeyi kolaylaştıran bir uyum vardı.

Yazılı tarihin, tüm çağlara hitap ettiği varsayılan türden dersler içermesinin bir örneği olarak Tukidides'in eseri, günümüzde düşüşte olan Amerika Birleşik Devletleri ile yükselişteki Çin arasında bir çatışma çıkmasının ne denli olası olduğu hakkındaki tartışmalarda kullanılmaktadır. Eserin bu şekilde kullanımı, çevirisi dahil olmak üzere eserin nasıl anlaşıldığı hakkında belli kimi meseleleri gündeme getirir. Ayrıca bu kullanım, tarihsel metinlerin tüm çağlara hitap ettiği varsayılan dersler içerdiği yönündeki tartışmalı fikirler hakkında da çeşitli sorulara yol açar. Analoji yoluyla argümanlar üretmek de keza tartışmaya açık bir yöntemdir; yazarların ve yazdıklarının hem geçmişin analizi hem de geleceğe dair birer rehber olarak kullanımı da sorunludur. Ayrıca, "derslerin" anlaşılma biçimlerinin, herhangi bir örneğin ilgili duruma ne kadar uygun olduğunu da bizzat değiştirebileceğini de düşünmek gerekir. Bunun bir örneği, geçtiğimiz yüzyıl boyunca Münih (1938), Süveyş (1956) ve Vietnam (1963-1975) gibi örneklerin tartışma yaratacak ve farklı sonuçlar üretecek biçimde gündeme getirilmesidir.

Bu küçük devletler sisteminin bir boyutu olan Peloponez Savaşı'nda (MÖ 431-MÖ 404) Sparta, nihayetinde Atina'ya karşı zafer kazanmayı başardı. Savaşın sonucu hiç de kaçınılmaz değildi ve savaşla ilgili alan yazında, çok daha önceleri yaşanan Truva kuşatmasına dair anlatılara kıyasla tanrıların müdahalesine çok daha az atıfta bulunarak ele alındı. Savaşın zulmü, Atinalıların MÖ 416'da tarafsız durumda olan Milos adasını ya ittifaka katılma ya da imha edilme seçeneklerini sunarak işgal ettiklerinde gözler önüne serildi. Atina zaferi, tüm yetişkin erkeklerin katledilmesi ve kadın ve çocukların köle hâline getirilmeleri ile sonuçlandı.

Başlangıçta Spartalılar, Attika bölgesini işgal ettiler ve uzun surlarıyla korunan, deniz gücü sayesinde ikmalini sürdüren Atina'nın yakınlarındaki tarım arazilerini yakıp yıktılar. Genelde muharebeye girmekten kaçınan Atinalılar, Peloponez'e amfibi taarruzlar düzenlediler. Ancak daha sonra Atinalılar, Sicilya'nın en büyük şehri olan Sirakusa'yı MÖ 415-MÖ 413 yıllarında kuşattılar ve bu kuşatma, onlar için topyekûn ve ekonomik anlamda da son derece pahalıya patlayan bir yenilgiyle sonuçlandı. Truva Kuşatması'nın mitsel bir karaktere sahip olmasının ve hakkındaki bilgilerin çok sonraları sözlü gelenekle aktarılmasının aksine, Tukidides, Atina'nın Sparta'nın Sicilyalı müttefiğine yönelik gerçekleştirdiği taarruzları satır satır yazmıştı. Onun da açıkladığı üzere, seferin Atinalılar tarafından düzgün bir biçimde yönetilememesi çok önemli bir etkendi. Bu yönetememeye, Atinalıların ağzı sıkı davranmayışı da dahildi ki bu nedenle Sirakusalılar, Atina güçlerinin gelişini önceden bilebilmişlerdi. Sparta, Sirakusa'ya yardım gönderdi. Sirakusa'da yenilen Atinalılar, savaşlarda yaygın görüldüğü üzere köle hâline getirildiler. Atina savaşmayı sürdürse de Persler Sparta'nın yardımına koştu ve MÖ 405 yılında, Karadeniz'den gelen buğday ikmal güzergâhlarını korumaya çalışan Atina donanmasını Aegostpotami Muharebesi'nde ağır bir yenilgiye uğrattılar. Atinalılar bir sonraki yıl teslim oldu.

Bundan sonra ise bu kez de Sparta'nın gücü, eski müttefiklerini rahatsız etti. Bu rahatsızlık, Sparta'nın denizde ağır darbeler yediği, Perslerin ise Yunan siyasetine müdahale edebildiği, sonuç alınamayarak sonlanan Korint Savaşı'na (MÖ 395-MÖ 387) yol açtı. Sonraki Thebes-Sparta Savaşı (MÖ 378-MÖ 362) esnasında Thebes, Sparta'yı Leuktra'da (MÖ 371) yenilgiye uğrattı; Thebes güçlerinin kazanmasındaki bir etken, eğik muharebe düzeni kullanarak güçlerini ağırlıklı olarak tek bir kanada yığmalarıydı. Peloponez'in defalarca istilaya uğradığı ve MÖ 362'de Mantinea'da Thebes güçlerinin büyük bir zafer elde ettiği savaşın sonunda Thebes, Yunanistan'daki başlıca güç hâline geldi.

Ancak Thebes'in kuzeyindeki Makedonya, Yunan bağımsızlığının başlıca düşmanı hâline geldi. II. Filippos (MÖ 359-MÖ 336 yıllarında hüküm sürmüştür) ordusunu yeniden düzenledi ve sürekli olarak güneye doğru ilerleyerek, MÖ 338'de Haeroneia'da Thebes ve Atina güçlerini yenilgiye uğrattı. Antik dönemde (ve aslında günümüzde de) pek çok muharebede olduğu gibi neler yaşandığına dair detaylar çok azdır ve farklı yorumlar mümkündür. Sonraki yıl, Yunanlarda savaşın önemli bir ögesi olan koalisyonların bir diğer örneğini oluşturacak biçimde Filippos, Korint Birliği'ni kurdu; İran'ı işgal etmenin temelini oluşturması için kurulan bu birliğin lideri de Filippos'un ta kendisiydi.

MÖ 336'da Filippos'un bir suikaste uğramasının ardından icraatte bu işi başaracak olan kişi, Filippos'un oğlu Büyük İskender (Aleksandros) olacaktı. İskender hem bireysel liderliğin sonucu nasıl doğrudan değiştirebileceğini hem de liderlerin savaşa bizzat katılmaları yönündeki beklentiyi anlayan bir şahsiyetti. Kendini Asya'nın Efendisi olarak adlandıran İskender, Pers İmparatorluğu'nu fethetti. Bunun ardından, kısmen tedbirlilik, kısmen de kendi misyonu hakkındaki neredeyse mistik fikirleri dolayısıyla Yunanlar ve Persler arasındaki rekabeti geçmişte bırakıp bu halkların bir imparatorluk içerisinde birlik olmalarını sağlamaya çalıştı.

İskender, MÖ 334 yılında Küçük Asya'yı istila etti; MÖ 334'te Granikos Nehri'nde, MÖ 333'te de İssos'ta kendi ordusundan daha büyük Pers ordularını yenilgiye uğrattı. Daha sonra Yakın Doğu yolu ile güneye yönelen İskender, Pers hâkimiyetindeki Mısır'ı MÖ 332-331'de fethetti. MÖ 332'de, günümüz Lübnan'ında bulunan, o zamanlar sağlam tahkimatlı bir liman şehri olan Sur kentini kuşatıp düşürmüştü. İskender'in mancınıkları, daha hızlı atış yapan okçularıyla birlikte, surları delmek için kullanılan koçbaşları için başarıyla koruma ateşi sağlamıştı. Ayrıca mancınıklar

ve okçular, atışlarıyla birliklerin gemilerden çıkıp surlarda açılan gediklere ilerlemesini sağlayan çıkarma köprülerini de korumuşlardı. İlerleyen zamanlarda koçbaşlarının surlara karşı bu delici etkisini, koçbaşlarının aksine yakın temasa da ihtiyaç duymayan toplar sağlayacaktı. Yine de savaş tekniklerindeki dönüşümler hakkında varsayımlarda bulunurken neden dikkatli olmamız gerektiğini hatırlatır biçimde, toplar da doğrudan görüş ve yakın mesafede bulunma gereklilikleri nedeniyle mancınıklarla benzer özellikler taşıyorlardı. İskender, Sur'da olduğu gibi gemileri kullansa da aslında onun gücü, temelde bir kara gücüydü.

İskender daha sonra Suriye'ye döndü, doğuya yöneldi ve Ninova yakınlarındaki Gaugamela'da, MÖ 331 yılında Pers İmparatoru III. Dara'yı yenilgiye uğrattı. Bu, Persler için nihai yenilgi oldu. İskender'in 7.000, Perslerin ise 40.000 askeri olsa da Pers güçlerinin çoğu zayıf ve sıkı talim görmemiş, bolca savaş görüp geçirmiş Makedonyalılar gibi bir ruha sahip olmayan piyade birliklerinden ibaretti. Pers süvarisi, Makedonyalı cirit atıcılarından zarar görmekle birlikte Makedonya güçlerini ciddi bir baskı altına almayı başardı; ancak İskender'in süvarileri Perslerin sol kanadına darbe indirince ve burada Dara'nın da öldürüldüğü düşünülünce (aslında ölen o değil, hemen arkasındaki savaş arabası binicisiydi), Perslerin çoğu kaçtılar. Bu da Pers güçlerinin merkezdeki uyumunu yok etti. 330 yılında İskender, Pers başkenti Persepolis'i yakıp yıkarken, Dara ise başta kuzeni Bessos'un da dahil olduğu bir grup komplocu tarafından tahttan indirilerek öldürüldü.

İskender, direnişi kırmak için doğudaki seferlerini sürdürdü. Direnişçilerden birisi, kendini şahların şahı ilan etmiş olan Bessos'tu ama Bessos da takipçilerinin ihanetine uğrayacaktı. İskender, ayrıca Pers hükümdarlığının sınırlarını da yeniden tesis etmeye uğraştı ve bunun için yerel satrapları (valiler) ve vergiye bağlanmış hükümdarları mağlup etmek gerekiyordu. İskender,

Hindistan'ın zenginliklerini de istiyor, belki de bilinen dünyanın sonuna varmayı da arzuluyordu. Afganistan'da kararlı düşmanlara karşı yapılan zorlu harekâtların ardından, İskender İndus Vadisi'nde düşmanlarıyla çarpıştı ve burada karşısına ordularında bolca fil kullanan düşmanlar çıktı. Pauravas Kralı Poros, Puncap'taki Jhelum Nehri kıyılarındaki Hydaspes'te MÖ 326 yılında yenilgiye uğratıldı. Teslim olan kral, yaygın olduğu gibi teslim oluşundan sonra bir müttefik hâline geldi. Ancak İskender'in birlikleri görünüşe göre sonu gelmeyen savaşlardan bıkmışlardı ve MÖ 326 yılında Hindistan'dan ayrılmayı talep ettiler. Böylece İskender, Bağdat'a dönmek durumunda kaldı ve burada, ardında bir veliaht bırakmadan MÖ 323 yılında öldü.

İskender'in ordusu çok yönlü bir etkinliğe sahipti. Ordunun, sarissa denilen uzun mızraklar taşıyan mızraklı askerlerden oluşan disiplinli falanks muharebe düzenleri, ağır süvarileri (bu iki unsur birlikte karma kuvvet harekâtları gerçekleştirebiliyordu) ve kuşatma becerisi vardı. Bu türden bir etkinlik, çeşit çeşit düşmanı kafa tutulabilir ve de yenilebilir hâle getirdiği için her zaman önemli olmuştur. Ordu ayrıca zamanla, önce yardımcı kuvvet olarak, daha sonraları ise piyade birliklerinde yerli birliklere yer verecekti. Persler ve İskit süvarileri askere alınırken, İskender Orta Asya'dan gelme atlardan da faydalanacaktı.

Tarihteki pek çok aşırı genişleme örneğinden biri olarak İskender'in generalleri, onun Kuzeybatı Hindistan'da elde ettiği toprakları ellerinde tutamayacaklardı. Generaller ayrıca kimin İskender'in yerini alacağı konusunda da birbirlerine düşerek birbirine rakip olan birçok krallık kurdular. Bunlardan en önemlileri Mısır (Ptolemaios hanedanının hâkimiyetindeydi), Suriye, Irak, İran ve Güney Türkiye (Selevkoslar) ve Makedonya (Antigonos hanedanı) bölgelerindeki krallıklardı. Rekabet hâlindeki bu hanedanlar, her ne kadar Selevkoslar İran'ı MÖ 255 dolaylarında

kaybetseler de Romalıların fetihlerine değin bu topraklara hâkim olacaklardı. İpsos'ta (MÖ 301) verilen, tüm muharebelerin en büyüğü olan muharebede zafer elde eden I. Selevkos, düşman süvarisinin atlarını korkutan fillerden başarıyla faydalanmıştı. Daha sonraları coğrafyanın getirdiği sınırlar aktörlerce pek de kavranamadı. Özellikle de Asya'daki bölgelerin kontrolünü ele geçiren Selevkos, MÖ 281'de Trakya'yı istila etti ancak kendisi de bir suikasta kurban gitti.

Temelde mızraklı askerlerden oluşan falankslara dayanmalarına ve benzer biçimlerde savaşmalarına rağmen (ki bu savaşma biçimi, Batı'daki savaşlarda da geçen 1500 yıl boyunca görülecekti), Helenistik Dönem orduları, farklı krallıkların kendilerine has kaynaklarından faydalanılarak şekillendiler. Aynı zamanda piyade askere alım biçimleri, muharebe düzenleri, silahlar ve taktikler de Helenistik dünyanın farklı bölgelerinde farklılıklar gösteriyordu ve koşullar bu değişimleri yaratıyordu. Örneğin sarissanın boyu zamanla uzarken, bu uzama da esnekliği kısıtladı. Helenistik Dönem'de savaş hakkında çeşitli eserler de kaleme alındı. Bunlardan biri, Filon'un *Poliorkitika* adlı, tahkimatlar üzerine yazdığı eserdi. Aynı dönemde, demirle kaplanmış ve tekerlekler üzerine oturtulmuş koçbaşları gibi daha güçlü kuşatma silahları da geliştirildi. Bu koçbaşları, zırhlı araçların erken dönem versiyonlarıydı. MÖ 305-MÖ 304 yıllarındaki Rodos Kuşatması'nda, Demetrios "Poliorkites", yani "Kuşatmacı" Demetrios tarafından mancınıkları taşımak üzere devasa ve demir plakalı, hareketli bir kule kullanılmıştı. Demir plakalar, kuşatma kulelerinin, saldırmakta oldukları mevzilerden atılacak uzun menzilli yakıcı silahlara karşı dirençli olmasını sağlıyordu.

İskender, kahraman hükümdar imajı denince akla gelen adlardan biri oldu. Bu imaj, pek çok yerde ve devirde bolca yankılanacak, böylece savaş yoluyla elde edilecek şanı yücelten bir unsur

olacaktı. Gerçekten de çatışmanın totemsel doğası, tüm kültürlerin geçmişlerinin, onurlarının ve güçlerinin mirasına sıkı sıkıya sarılma kararlılığında görülecekti. Bu durum, antik dönemden günümüze farklı kültürlerde görülebilen bir durumdur; askerî birliklerin, geçmiş muharebelerde elde ettikleri başarıları sancaklarında sıralamaları da bunun bir örneğidir. Giovanni Panini'nin tablosu *Büyük İskender Aşil'in Mezarı'nda* (yaklaşık 1718-1719 yıllarında yapılmıştır), soyunun Akhileus'a (Aşil) dayandığına inanan İskender'in, Akhileus'un Truva'daki mezarının açılmasını emretmesi rivayetini tasvir eder. Buna göre İskender, geçmişin büyük savaşçısına saygılarını sunacak ve bu yolla onun sihrini de elde edecektir. İskender'in başarıları hakkındaki imgelerin bu denli tutmasının daha geniş kapsamlı bir anlamı da vardı; bu başarılar, Avrupalıların, dünyaya hükmetmenin kendi kaderleri olduğu algısını da doğruluyordu. Bunun bir örneği, Napoleon'un 1798 yılında Mısır'ı fethine yaklaşım biçimi, bir diğeri ise Marzio di Colantonio'nun *Asya'yı Fethi Esnasında Büyük İskender* (yaklaşık 1620 yılında yapılmıştır) tablosudur. Bu, Hristiyanlık için çok önemli olan *traditio imperii*, yani klasik imparatorluk gücünün miras alınması olgusunun bir yönünü teşkil ediyordu.

Traditio imperii süreci, başka kültürlerde de özellikle de Çinli olmayan hanedanların kurulduğu dönemlerde Çin'de de çok önemliydi. Teknoloji açısından ne kadar geleceğe dönük olsa da savaş genelde geçmişe dair imgelerin gölgesinde idi. Bu olgu, özellikle de geçmişten örneklerin ve silah tekniklerinin, günümüz düşüncesi, talim ve güç yapıları üzerindeki etkisi ve ayrıca günümüzün gelecek üzerinde sahip olduğu etki sayesinde günümüzde de böylece devam etmektedir.

ALTINCI BÖLÜM

Hintlerde Savaş

"Üstad Ali Kuli, safların önünde silahlarını pek çok kez ateşledi ve muvaffak oldu. Merkezin solundaki topçu olan Mustafa, topçusunu başarıyla idare etti. Sağ ve soldaki birlikler, merkez ve kanatlar, düşmanı kuşatıp çekilme yolunu kapattıktan sonra sıcak çatışmaya girdiler ve düşman üzerine dalga dalga ok yağdırmaya başladılar. Düşman sağ ve soldaki birliklerimize birkaç kez ziyadesiyle zayıf hücumlar yaptı. Yaylarını kullanan askerlerim, üzerlerine ok yağdırdı ve düşmanı kendi merkezine doğru püskürttü.

Babür Devleti'nin kurucusu olan Babür, MS 1526 yılında Panipat Muharebesi'nde Delhi Ludi Sultanlığı'na karşı elde ettiği zaferi anlatıyor. Gelişmiş tarımın mevcut olduğu diğer bölgelerde görülen askerî gelişim ve faaliyetler, Güney Asya'da da yaşanıyordu. Örneğin MÖ 2500 yılı dolaylarına gelindiğinde, Mundigak (Kandahar yakınlarındadır) gibi surlarla çevrili ve tarım üretimi yapılan yerleşimler ortaya çıkmış durumdaydı; Mundigar daha sonra devasa surlara sahip olacaktı. Arkeolojik kalıntılar, etkileyici boyutlarda tahkimatları da bulunduruyordu; bu durum, özellikle İndus Vadisi'nde yerleşmiş olan ve MÖ 2800-MÖ 1600 yılları arasında etkin olan Harappa kültürü için ve de Harappa, Kalibangan ve Mohenjo-daro'daki hisarlar için de böyledir. Daha

alçak bölgelerdeki yerleşim alanları de kerpiç tuğlalardan yapılma kalın surlarla korunuyorlardı. Sanskritçeyi yayan ve Vedaları yaratan, yağmacı göçebeler olan ve belki de Belucistan'dan gelen Aryan istilacılar, MÖ 2. bin yılın başlarında Kuzey Hindistan'a yayılmışlardı; Aryanlar, kendilerini *Rig Veda*'da "kaleleri yerle bir edenler" olarak tanımlıyorlardı ve belki de Harappa kültürünün çöküş nedeni onlardı. Demir Çağı'na yapılan bu geçiş, Güney Hindistan'da daha yavaş olmuştu. Bu da Sahraaltı Afrika ve Batı Avrupa gibi Hindistan'ın da kendi içinde büyük çeşitlilik gösteren bir alt kıta oluşunu vurgulayan bir olgudur.

Daha sonraları, MÖ birinci bin yılın başlarında Puncap'ta yeniden tahkimatlı yerleşimler görüldü; buralarda tahkimatların amacı hem yörenin korunması hem de gelişen bölgesel devletlerin güçlerinin gösterilmesiydi. Ayrıca, Mezopotamya ve Yunanistan'ı hatırlatır biçimde, Güney Hindistan'daki büyük şehirler, aralarındaki yoğun rekabet dolayısıyla istihkâmlar inşa etmişlerdi. Ganj Vadisi'nin orta bölgelerindeki Magadha başkenti Rajagrja ve MÖ 6. yüzyılda Vajji konfederasyonuna karşı tahkim edilen Pataliputra şehirleri de buna birer örnekti. Magadha imparatorluğunun büyük bir fil, süvari ve savaş arabası gücü vardı. Sonraları Britanya yönetimindeki Hindistan'ın Kuzeybatı Sınırı'nı oluşturacak (ve şimdi Pakistan'a dönüşmüş olan) bölgede yaşayan ve MÖ 327'de Büyük İskender'in ilerleyişine kafa tutmayı deneyip başaramayan halklar, Arigaion gibi surlarla çevrili şehirlere ve Aornos gibi kayadan yapılma kalelere bel bağlamış durumdalardı.

Kuzey Hindistan'ın Orta Asya halkları tarafından istila edilişleri, sonraları kısa süreli bir deneyimden ibaret olduğu anlaşılacak olan İskender'in seferinden daha etkili oldu. Kuzey Sakaları, Yüeçiler, İskitler ve Kuşanların her biri bu halklar arasındaydı. Ancak bu grupların tam olarak kim oldukları da aralarındaki ilişkiler de etnografik açıdan korkunç düzeyde anlaşılmazdır; erken dönem Hint tarihinin kronolojisi de büyük oranda belirsizliklerle

doludur. Bunu dünyanın çoğunun erken dönem tarihi için söylemek doğru olsa da Hint tarihinde yazılı kaynakların eksikliği görülür. Kautilya'nın tarihlenmesi güç olan eseri *Arthasastra*'da şu görüş öne sürülüyordu: "Bir kralın zaferi temel olarak fillere bağlıdır". Kuzey ve Orta Hindistan'ın çoğu, MS 4. yüzyılda Gupta Hanedanı tarafından birleştirildiyse de bu hanedan da Orta Asyalı istilacıların yoğun baskısı altında kaldı. Ak Hunlar, 480 yılında büyük çaplı bir taarruz gerçekleştirdiler ve 500'lü ve 510'lu yıllarda daha geniş çaplı ilerleyişler kat ettiler. Bu hücumlar Gupta Hanedanı'nın gücünü ciddi olarak zayıflatarak Hindistan'ın yaklaşık 500 yılından itibaren çok sayıda yerel güç tarafından bölünüp paylaşılmasına giden ve 13. yüzyıla dek sürecek yolu açtı. Çin'de olduğu gibi atların yetiştirildiği ve rahatlıkla beslenebileceği bölgelere daha yakın olan kuzey orduları, çok sayıda süvari birliğini konuşlandırabiliyordu. Daha güneydekilerin atlara erişimi kısıtlıydı ve atları sağlıklı durumda tutmaları da daha zordu; dolayısıyla güneyliler, kuzeylilerin hareketliliğinden ve süvarilerle yapılan taarruzlarda darbe indirebilme gücünden uzaktılar.

Daha sonraları, başlardaki hızlı yayılma dönemleri sırasında Müslüman güçler, İran'ı alt ettikten sonra 7. yüzyıl sonlarında, tıpkı Büyük İskender gibi İndus Nehri'ne doğru ilerlediler. 711-713 yıllarında İndus vadisinde yayılırken, 724-743 yılları arasında vadinin ötesindeki bölgelere de büyük çaplı akınlar gerçekleştirdiler. Müslümanlar, Hindistan'da, kuzeyde daha dişli ve ayrıca uzak bir düşman olan Çin karşısında olduklarından daha etkili olacaklardı. Müslüman güçler bölgeye yerleştiler ve köle edinmek dahil olmak üzere çeşitli amaçlarla bolca akın yaptılar. Bu dönemde ve aslında insanlık tarihinin büyük bir kısmı boyunca köle elde etmek için yapılan akınlar, çatışmaların hem başlıca nedenlerinden hem de sonuçlarından biriydi. Örneğin Kabil'in güneybatısındaki Gazne şehrini merkez edinen Gazneliler, 11. yüzyıl başlarında İran içlerinden Aral Gölü'ne ve İndus Vadisi'ne kadar yayıldılar

ve Hindistan'ın en iç bölgelerine dek akınlar gerçekleştirdiler. Gazneliler, 11. yüzyıl sonlarında, merkezi Afganistan olan bir başka imparatorluk olan Gurlular tarafından alt edilmelerine dek bu konumlarını korudular. 1194'te Agra yakınlarındaki Çandvar'da elde ettikleri zaferin ardından Gurlular, Ganj Vadisi'ni de ele geçirmişlerdi. 1290'larda Moğolların taarruzuna uğrasa da Kuzey Hindistan, Moğol hâkimiyetine girmedi. Aksine, Delhi Sultanlığı, Kuzey ve Orta Hindistan'ın çoğunu doğrudan ya da dolaylı olarak hâkimiyeti altında tuttu. Gerçi Delhi Sultanlığı da 1398'de, Moğollardan çok daha yakında olan ve kendisi için Çin'e nazaran çok daha değerli olan Hindistan'a yönelen Timur tarafından fethedildi. Ama Timurlular, Kuzey Hindistan'da kalıcı olmayacaklardı. Hindistan'ın kuzeyi süvari istilalarına açık olsa da güney ve kuzeydoğuda, yoğun yarı-tropik ormanlar (güneyde) ve bataklıklar (kuzeydoğuda) başta olmak üzere, bu tür taarruzlara karşı direnç oluşturan çevresel faktörler mevcuttu. Hastalıklar da arazi şartlarının yanı sıra istilalara karşı bir rol oynuyordu. Bu bölgelerde filler özellikle önem sahibi olmayı sürdürdü. Hint filleri, Afrika fillerinden daha ağır olmakla birlikte ayrıca daha uysaldı. Filler etkili olduklarından çok etkileyici sayılabilirlerdi ama tecrübeli bir generalin elinde sadece düşmanı korkutmaya yönelik bir taktikten daha fazlası da olabiliyorlardı. Gerçekten de filler, sonraları tankların sahip olacağı bazı özelliklere sahiplerdi. Fillerin de üstlerinde bir ekip oluyordu, bu ekip tarafından kullanılan silahları taşıyorlardı, zırhlılardı ve düşman hatlarını yarıp geçmek ve düşmanın peşine düşmek için kullanılıyorlardı.

Kuzeydoğu'da, Brahmaputra Nehri'nin ormanlarla kaplı vadisinde Ahom krallığı, araziye uygun savaş teknikleri geliştirmişti. Ahom Krallığı, okçular, sürpriz gece baskınları gibi esnek taktikler kullanıyor ve bambu çitlerle son derece hızlı bir biçimde tahkimatlı mevziler oluşturabiliyordu; buralara taarruz etmek de hem taarruz edene pahalıya patlarken hem de zorlu bir iş oluyordu.

Ahom Krallığı, 17. yüzyılda Babürlülerin genişlemesi karşısında dişli bir rakip oldu. Hindistan'da Çin tarzı savaş yürütmek olanaksızdı; bu büyük ölçüde coğrafi sınırlılıkların, örneğin ekilebilir arazilerin arasında ıssız ve yabani toprakların uzanması ve bunun sonucunda her yerde iç sınırların oluşmasının bir sonucuydu. Bunun sonucu olarak, Yunanistan'daki "devletler sistemine" benzer bir biçimde, küçük devletler imparatorluk kurma girişimlerine başarıyla karşı koyabiliyor veya bu girişimleri sınırlayabiliyorlardı.

Hindistan çok sayıda devlet arasında bölünmüştü. Bu kısmen fiziki ortamın bir yansıması, kısmen de belirli bir hükümdarın askerî becerisine ve sürekli askerî başarılar yoluyla kendine destek toplayabilmesine dayanan siyasi yapıların mevcut olduğu topraklardaki genel uyum yoksunluğunun bir sonucuydu. Bunun sonucunda ortaya çıkan devletlerin çok sayıda olması, Hindistan'ı fethetmenin uzun süreli bir iş hâline gelmesine ve de 16. yüzyılda Babürlülerin göreceği gibi tek seferlik bir olaydan ziyade bir sürece dönüşmesine yol açtı.

Topların yayılmasından önce Hindistan'da tahkimatlar ya şehirlerdeki surlar ve hisarlara ya da kırsalda, genellikle tepelere yapılan kalelere odaklıydı. Özellikle başkentlerdeki hisarların inşası için büyük çaba sarf ediliyordu. Durum, Kuzey Hindistan'daki başlıca güç merkezi olan Delhi'de özellikle böyleydi. Buradaki hisar, hem hanedan için oturulacak bir yer hem bir siyaset merkezî hem askerî bir dayanak noktası hem de caminin ve anıt mezarların koruyucusu işlevi görüyordu. Hükümdarlar, kendi hisarlarını yapıyor yahut öncüllerinin hisarlarını tadil ediyorlardı. Hindistan'ın dört bir yanında ve birbirinden bağımsız birer süreç olarak önde gelen ailelerin şehirlerdeki meskenleri ve kırsal bölgelerdeki merkezleri, tahkimatlarla donatılıyordu. Şehirlerde, duvarları ve kendi kapıları olan yerleşkeler önemli bir ögeydi.

Pek çok Hint hükümdarı, ağırlığı süvariye veriyordu; hem kuzeyde önemli olan ve hızlı bir biçimde atış yapan atlı okçular hem

de ağır süvari bu önem ve ağırlığın içerisinde yer alıyordu. Bunun aksine Batı Avrupa'da piyadenin ateş gücüne kafa tutabilecek atlı okçu gücü yoktu. Bunun yerine gerek uzun yaylarla, gerekse tatar yaylarıyla donanmış okçular yaya olarak savaşıyorlardı.

Kuzey Hindistan'daki Babürlü gücünün enerjik ve becerikli kurucusu Zahirüddin Muhammed Babür, günümüz Özbekistan'ında yer alan Fergana'da, 1494 yılında babasının beyliğinin başına geçmişti. 1497'de Semerkand şehrini ele geçirse de Avrasya tarihi için son derece önemli olan süvari muharebelerinden birinde, 1501 yılındaki Ser-i Pül Muharebesi'nde Özbeklere yenildi ve Özbekler onu hem Semerkand hem de Fergana'dan çıkarttılar. Babür daha sonra, Panipet yakınlarında Delhi merkezli Ludi Sultanlığı'nı 1526'da yenilgiye uğratarak Kuzey Hindistan'ı ele geçirdi.

Ancak Babür, fetihlerini sağlam temellere oturtmakta çok güçlük çekti ve büyük çaplı bir geri çekilmeye mecbur kaldığı bir dönem de dahil olmak üzere ciddi direnişle karşılaştı. Babürlülerin sonunda elde ettikleri zafer, kısmen arka arkaya muharebeler kazanmalarından kaynaklansa da asıl faktör büyük ölçüde Rajputların[5] pek çoğu dahil olmak üzere yerel çıkar gruplarıyla elverişli ittifaklar kurmaları idi. İmparatorlukların fetihlerinde durum, genel olarak böyleydi. Babürlülerin Hindistan'ın güney ve orta kesimlerindeki Dekkan'ı hâkimiyet altına almaları 17. yüzyıl sonlarını bulacaktı. Babürlüler, ormanlarla kaplı Brahmaputra vadisinin ekvatoral sıcaklığı ve nemliliğinden Orta Asya'nın çorak düzlükleri ve karlı dağlarına kadar, insanı şaşkına çevirecek düzeyde çeşitlilik arz eden ortamlara uyum sağlamayı bildiler. Birlikleri, askerî sistemleri, komutanlıkları ve (genel olarak) lojistik faaliyetleri, her zaman başarı elde edemeseler de hep düşman için dişli bir rakip olmalarını sağladı. Babürlülerin başarılı oldukları

5 Ç.N.: Hindistan'da yerel prens yahut beylere verilen ad.

ortamların bu çeşitliliği, askerî becerilerinin önemli bir göstergesiydi. Ancak ortamların çeşitliliği, bir etken olarak, özellikle de Büyük Friedrich, Napoleon ve Büyük Moltke[6] gibi pek çok ünlü Batılı gücün çoğunlukla veya tamamen tek bir askerî çevre türünde harekât yürütmesi nedeniyle genelde hafife alınmaktadır. Yine de Maratha İmparatorluğu, Babürlülerin yoğun çabalarına rağmen Batı Hindistan'da Babür hâkimiyeti karşısında aşılamayan bir engel olmayı sürdürdü. Gerçekten de bu engel, 1810'lara dek aşılamayacak ve aşan da ancak Britanyalılar olacaktı. Güney Asya'da toprak birliğini sağlayan, pek çok Hint'in de yardımıyla Britanyalılar olacak ancak bu birlik daha sonra 1947 yılında tekrar parçalanacaktı.

6 Ç.N.: "Moltke der Ältere", Almanca'da büyük yahut yaşlı Moltke demek olup, Prusyalı Mareşal Helmuth von Moltke'yi (1800-1891) yeğeni ve adaşı Helmuth von Moltke'den (1848-1916) ayırmak için kullanılan bir ünvandır. Büyük Moltke, II. Mahmud döneminde kısa bir süreliğine Osmanlı hizmetinde de bulunmuş, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın ordularına karşı verilen Nizip Muharebesi'nde (1839) Osmanlı ordusu içerisinde yer almıştır.

YEDİNCİ BÖLÜM

Roma ve Hannibal

Hititler ve Asurlular gibi Romalılar da dişli savaşçılardı. Romalılar, özellikle de çarpıcı bir hızla intikal gerçekleştirmelerini sağlayan talim ve disiplinleri açısından etkileyiciydiler. Etkileyici bir diğer yönleri, bir kuşatma düzeni olan *testudo* da dahil olmak üzere çeşitli planlanmış muharebe düzenleri hâlinde birliklerini konuşlandırabilme becerileriydi. Bu muharebe düzenlerini kuşatmalarda ve savaş alanında karmaşık ve etkili manevralar yapmakta kullanıyorlardı. Romalılar, çeşitli fiziksel ve askerî ortamlarda birliklerini konuşlandırma ve harekât gerçekleştirme kapasitesine sahiptiler. Ayrıca, kale ve yol inşaatlarıyla askerî güç ve istikrar için temel teşkil eden bir altyapı da kurmayı bildiler.

Gerçekten de Almanya'da savaşmış ve Ermenistan'ı fethetmiş bir general olan Gnaeus Domitius Corbulo (ölümü MS 67), düşmanı yenecek silahın kazma olduğunu gözlemlemişti. Roma'daki Traianus Sütunu'nda da kazma ile toprağı kazan askerler tasvir edilmiştir. Roma güçleri, durdukları her anda geçici kamplar inşa edebilecek biçimde talim görmüşlerdi. Birlikler, genellikle her 25 kilometrede bir duruyorlardı, ki bu da bir lejyondan beklenen ortalama günlük ilerleme hızına tekabül ediyordu. Kamplar hep aynı düzene göre kuruluyordu ve bugün standart bir harekât

prosedürü olarak görebileceğimiz üzere, hareket hâlindeki grubun her bir ögesi, inşa sürecindeki rolünün bilincinde oluyordu. Kamplar, güvenliği ve ilerlenen hat üzerinde lojistiğin iyi bir şekilde sağlanmasını temin ediyordu. Pek çok kamp, daha sonraki yerleşimlerin temelini oluşturdu.

Başlangıçta Orta İtalya'da mütevazı bir yerleşim olan Roma hem yerel hem de uzaklardaki düşmanlarla girdiği çatışmalar yoluyla güç ve iktidarını büyüttü. Kendisiyle ittifaka zorladığı diğer halklara boyun eğdiren Roma, böylece İtalya'yı birleştirdi. Bu seferler esnasında Romalıların, kuzeyden gelen Kelt taarruzlarına ve MÖ 280 yılında, Yunanistan'daki Epirus'un kralı olan ve Yunan şehirleri adına hareket eden Pyrrhos'un istilasına direnmesi gerekmişti; Pyrrhos, ordusunda filler de bulunan etkili bir generaldi. Bu noktaya kadar bu paragraf, birkaç yüzyıllık tarihi özetler ve gerçekte gayet zor bir süreç olan tüm bu olayları pürüzsüzce ilerlemiş gibi aktarır. İcraatta Roma ciddi direnişle karşılaştı. Roma'nın içerideki başlıca rakibi, Güney İtalya'daki Samnitlerdi. Dişli bir düşman olduklarını gösteren Samnitlere karşı Romalılar, MÖ 343-MÖ 341, MÖ 328-MÖ 304 ve MÖ 298-MÖ 290 yıllarında savaşlara girdiler ve MÖ 295'te Sentinum mevkinde çok önemli bir zafer elde ettiler. Bunun sonucunda Samnitler, Roma'nın müttefiği olmaya zorlandılar. Roma, önemli yerlerde Latin vatandaşların yaşadığı koloniler (yerleşimler) kurarak ve yollar yaparak konumunu güçlendirdi. Yolların en önemlileri arasında, Roma'dan Apenin Dağları'nı aşıp Capua'ya varan ve MÖ 312'de yapılan Via Appia'yı ve de Roma ile Adriyatik kıyısındaki Rimini arasındaki Via Flaminia'yı saymak mümkündür. Bu türden bir altyapının önemi çok büyüktü.

Roma'nın Samnitler karşısındaki zaferi, Romalılara, başta Tarentum (Taranto) olmak üzere Güney İtalya'daki Yunan şehirleri üzerinde baskı kurma olanağı sundu. Heraclea (MÖ 280)

ve Asculum (MÖ 279) Muharebelerinde kazanmasına rağmen Pyrrhos, MÖ 275'te Maleventum'da yenilgiye uğradı (ve burası da Roma Zaferi'nin ardından adını Beneventum olarak değiştirdi).[7] Pyrrhos bunun ardından Epirus'a döndü. Bu da Romalıların Tarentum'u ele geçirmesine (MÖ 272), diğer Yunan şehirlerinin Roma ile uzlaşmasına, daha fazla Latin kolonisinin kurulmasına ve Via Appia'nın uzatılmasına neden oldu; tüm bunlar sonucunda, İtalya'nın büyük bölümü MÖ 250 yılına gelindiğinde Roma kontrolüne girmiş durumdaydı.

Dur durak bilmeyen savaşlar, Roma kültürünün, toplumsal hafızasının, kamusal alanlarının, dini kültlerinin, toplum ve siyasi sisteminin militarist bir yapıya bürünmesine yol açan etkenlerden biri oldu; vatandaşlık da askerlik hizmeti ile bağlantılıydı. Gerçekten de pek çok açıdan Roma, İtalya'nın Sparta'sıydı. Savaşçılık değerlerini yücelten şehir, siyasetçileri de bu değerler ışığında yüksek mevkilere getiriyor ve onurlandırıyordu.

Romalıların Yunanlar karşısında elde ettiği başarılar, onları Kartaca ile rakip hâline getirdi. Kartaca, Fenikelilerce bugünkü Tunus şehri yakınlarında kurulmuş olan ve MÖ 3. yüzyıla gelindiğinde Batı Akdeniz'de büyük bir deniz gücü ve imparatorluğa dönüşmüş bulunan bir şehirdi. Roma ve Kartaca arasındaki üç Pön Savaşı, İtalya ana karası, Sicilya, İspanya ve Kuzey Afrika'da çatışmaların yaşandığı geniş çaplı mücadelelerdi. Birinci Pön Savaşı'nda (MÖ 264-MÖ 241) Roma'nın Kartaca ile mücadelesi, o zaman da daha sonraları defalarca olacağı gibi medeniyetlerin buluşma noktası olmasının ceremesini çeken Sicilya'nın kontrolü içindi. Bu mücadelenin başlarında Romalılar, donanma güçlerinin yokluğu nedeniyle ağır darbeler yeseler de bu durum onları

7 Ç.N.: Beneventum, günümüzdeki adıyla Benevento, İtalya'nın güneyinde, Napoli yakınlarında yer alan bir şehirdir. Şehrin orijinal adı Latince kötü/uygunsuz rüzgâr anlamına gelirken, zaferin ardından iyi/uygun rüzgâr anlamında Beneventum olarak değiştirilmiştir.

hızla bir donanma kurmaya sevk etti ve donanmaları Kartaca filolarını Sicilya açıklarında yenmeyi başardı. Muharebede Romalılar, düşman gemilerini mahmuzluyor ve sonra da payandaya benzeyen, *corvus* adı verilen ve ucunda büyük bir mıh çakılı olan bir alet kullanıyorlardı. *Corvus*, mıh yoluyla düşman gemisine tutturuluyor, böylece gemiler arasında bir köprü oluşturuyordu. Böylece düşman gemisine hızlıca çıkan Romalılar, deniz muharebesini gemiler üzerinde verilen bir kara muharebesine dönüştürüyor ve durumu kendi lehlerine çeviriyorlardı. Ancak görünüşe bakılırsa *corvus*, tek bir savaşta mucize yaratan bir silah olmuştu; belki de daha sonra kullanılmama nedeni, fırtınalarda çok sayıda Roma gemisinin kaybedilmesi ile ilişkilendirilmesiydi.

Donanma gücü, Roma'ya Sicilya'yı fethetmesini ve daha dolaylı olarak Kuzey Afrika'ya güç sevk edebilmesini sağlayarak çok önemli bir avantaj kaynağı oldu. Gerçi Kuzey Afrika'ya gönderilen denizaşırı sefer kuvveti, kısmen Kartacalıların savaş fillerini kullanması nedeniyle yenilgiye uğradı. Bu savaşı kaybeden ve Roma'nın ilk ili hâline gelen Sicilya'yı terk eden Kartaca, paralı askerlerince çıkarılan bir ayaklanmayla karşı karşıya kaldı. Roma İmparatorluğu'nun tesadüfen önüne çıkan fırsatları değerlendirerek genişlemesinin bir örneği olarak, bu ayaklanma Romalılara Korsika ve Sardinya'yı MÖ 227'de ilhak etme olanağını sundu. *Tarihler* eserinde Polibios şöyle yazıyordu: "Denizle ilgilenmeye başlamalarından itibaren Romalıların, Sardinya'yla ilgili emelleri olmuştu." Kelimenin tam anlamıyla Romalıların ufku genişlemişti.

Daha sonraları Kartaca ve Roma, her ikisinin de etki için mücadele verdiği Güney ve Doğu İspanya'da rekabete girdiler. İkinci Pön Savaşı'nın (MÖ 218-MÖ 201) patlak vermesine neden olan bu rekabet, Roma'nın ihtiraslarının nasıl Akdeniz boyunca giderek genişlediğini gösteriyordu. Gerçekten de bu genişleme, Roma için Alpleri aşıp kuzeye doğru genişlemekten çok daha önemli

olacaktı. Kartacalıların en önde gelen generali olan ve Birinci Pön Savaşı'ndaki yenilgi nedeniyle intikam yemini etmiş olan Hannibal (MÖ 247-MÖ 183), İspanya'da başarılar kazanmasının ardından doğrudan Roma gücünün İtalya'daki temellerine saldırmaya ve böylece Kartacalıların savaştaki başarılarını garanti altına almaya karar verdi. Bunun için Güney Fransa boyunca ilerledi, etkileyici bir hamle ile MÖ 218 yılında Alpleri aştı ve Romalılara karşı İtalya'da hücuma geçti. Hannibal'ın filleriyle Alpleri aşışı, fillerden sadece bir tanesi bu yolculuğu sağ atlatsa ve o da kısa bir süre sonra ölse de sonraki çağlarda bu vakanın destansı bir mücadele olarak görülmesini sağladı.

Hannibal'ın gelişi, Roma için ağır bir kriz yarattı. Son derece profesyonel olan Hannibal güçleri ustalıkla komuta edilirken, Hannibal zamanla harekâtlarda inisiyatifi ele geçirdi. Trebia Nehri (MÖ 218), Trasumennus Gölü (MÖ 217), Cannae (MÖ 216) ve Herdonia (MÖ 210) muharebelerinde büyük Roma orduları yenilgiye uğradı. Cannae Muharebesi, antik dönemin en büyük yenilgilerinden biri olurken, Batı askerî düşüncesi üzerinde de son derece büyük bir etki sahibi oldu: Roma ordusunun kanatları merkeze doğru itilmiş, sonra da sıkıştırılan kurbanlar yavaş ve sistematik bir biçimde katledilmiş, Roma yaklaşık 50.000 kayıp vermişti. Yenilgi kimi müttefiklerinin Roma'yı terk etmesine yol açarken, Roma içerisinde de ağır siyasi sıkıntılara neden oldu. Çaresizce çözüm arayan Romalılar, farklı komutan ve stratejileri sahaya sürdüler. Muharebeye girilip girilmeyeceği meselesi, çok önemli bir seçimdi. Cunctator, yani "Oyalayan" olarak bilinen komutan Quintus Fabius Maximus, savaştan kaçınmayı savunmuş ve bununla öyle meşhur olmuştur ki, doğrudan çarpışmadan kaçınma yaklaşımı Fabiusçu (Fabian) taktik olarak anılagelmiştir. Hannibal'ın Trasumennus Gölü'ndeki zaferinden sonra komutayı devralan Fabius, ovalarda muharebeye girmekten kaçındı ve Roma piyadesinin Kartaca süvarisinin aksine özellikle

değerli olduğu tepelerde bir yıpratma savaşına güvenmeyi seçti. Halkın bu stratejiye katlanamaması, Fabius'un stratejisinin terk edilmesine ve sonra da Cannae faciasına yol açtı; bunun ardından Fabius tekrar göreve getirildi.

Esasında Hannibal, İtalya'da muharebelerde yenildiği için değil, muharebelerdeki zaferlerini amaçladığı hedefi, yani Roma'nın ve Roma'nın bölgeler sisteminin çöküşünü elde etmekte kullanmayı beceremememesi nedeniyle başarısız oldu. Hannibal'ın ordusu küçüktü ve kuşatma araçlarından yoksundu. Roma şehrinin bir baskınla girilmek için fazla güçlü olduğu görülmüş, Roma'nın müttefiklerinin çoğu da saflarını değiştirmemişti. Hannibal'a destek vermek için İspanya'da ilerlemekte olan Hasdrubal'ın ordusu, Metaurus'ta Romalılar tarafından yenilgiye uğratılırken (MÖ 207), Hannibal'ın İtalya'daki ordusuna denizden ikmal sağlama çabaları da Roma donanması tarafından başarıyla engellendi. Romalılar ayrıca, Roma ordusuna katılabilmeleri için çok sayıda köleyi hızlıca azat ettiler.

Asıl çöken, önce Scipio'nun kilit önemdeki İlipa Muharebesi'ni (MÖ 206) kazandığı İspanya'da Romalıların elde ettiği başarılar, sonra da MÖ 204 yılında savaşın Kuzey Afrika'ya taşınması nedeniyle Kartaca'nın sistemi olacaktı. Birinci Pön Savaşı esnasında Kuzey Afrika'yı istila eden birliklerden daha başarılı olan Scipio'nun yarattığı tehditle başa çıkmak için Hannibal, Kartaca'ya dönmek zorunda kaldı. MÖ 202 yılında Scipio, Zama'da Hannibal karşısında son derece önemli bir zafer elde etti ve bu zaferden sonra Africanus[8] olarak anılmaya başlandı. Scipio'nun zaferi, bir ölçüde Romalıların Kartacalıların filleriyle nasıl başa çıkacaklarını öğrenmiş olmaları sayesinde elde edilmişti. Zama Muharebesi'nin ardından Kartaca, Romalıların barış için sunduğu ağır şartları kabul etti ve Hannibal sürgüne gitti.

8 Ç.N.: Latincede "Afrikalı" anlamına gelmekle beraber, asıl Türkçe karşılığı "Afrika Fatihi"dir.

Roma'nın İkinci Pön Savaşı'ndaki zaferi, Doğu ve Güney İspanya dahil olmak üzere Roma'yı Batı Akdeniz'deki hâkim güç hâline getirdi. Bu tarihten sonra Roma, asla tek bir düşman ile bu kadar geniş bir bölgede karşı karşıya kalmayacak, bu sayede de kaynaklarını düşmanlarına karşı daha iyi bir biçimde yoğunlaştırabilecekti.

Roma Cumhuriyeti ordusunun yüksek asker sayısı, İtalya halklarının çeşitli vatandaş ve müttefik statüleri hâlinde örgütlenmesinden ve bu statülerin Roma ordusunda askerlik hizmetini zorunlu tutmasından kaynaklanıyordu. Çin'deki Han hükümdarları gibi Romalılar da tarımla uğraşan halk arasından askere alınacak yetişkin erkeklerden oluşan bir kitle ordusunun etkili olacağına inanıyorlardı. Bu nüfus, Kartaca'ya karşı kullanılmak için devasa bir insan kaynağı rezervi oldu. MÖ 31 yılında belki de İtalya ahalisinden 250.000 erkek Roma ordusunda görevliydi ki, bu da askerlik çağındaki erkeklerin neredeyse çeyreğine denk geliyordu.

Hannibal'ı yendikten sonra, kısa demir kılıçları, ağır ciritleri ve kalkanları ile kuşanmış, omuz omuza savaşan Roma lejyonerleri, daha uzaklarda çatışmalara dahil oldular. Daha geniş insan gücü, olanakları, iradeleri ve örgütlenmeleri sayesinde Roma lejyonları, MS 30 yılına gelindiğinde Doğu Akdeniz'in, Mısır'ın, Galya'nın (Fransa) ve İspanya'nın kontrolünü ele geçirmiş durumdalardı. Bunu MS 100'e gelindiğinde Britanya ve Balkanlar da takip etmiş olacaktı. Galya'nın fethinde kilit isim, en büyük düşmanı olan Vercingetorix'i MÖ 52 yılında yenilgiye uğratan Iulius Caesar'dı (Sezar).

Caesar ayrıca MÖ 55 ve MÖ 54 yıllarında Britanya'ya da seferler düzenledi. MÖ 55'te Caesar, bugünkü Kent şehrindeki zayıf kıyıbaşı konumundan dışarı çıkmadı. Romalılar zorlu çarpışmalarda zafer elde etseler de ekinoks kaynaklı sert rüzgârların gemilerine verdiği zarar ve karşılarındaki direnişin boyutları,

Caesar'ı yerel kabilelerle anlaşmaya sevk etti. Caesar, MÖ 54 yılında daha büyük bir güç ile tekrar istilaya girişti. Bunu yaparken düşmanlarının donanma alanındaki güçsüzlüğünden yararlandı, zira kabileler, Romalıların Manş Denizi'nden geçişlerini engelleyebilecek durumda değillerdi. Kıyıbaşından harekete geçen Caesar, yerel kabile liderini yendi ve bir anlaşmaya zorladı.

Başarılar elde eden komutanlar, tıpkı Caesar'ın Galya'da başardığı ve Britanya'da yapmaya çalıştığı, Gnaeus Pompeius'un (Büyük lakabıyla anılır) İspanya'da ve Akdeniz korsanlarına karşı yaptığı ve M. Licinius Crassus'un Suriye'de deneyip başaramadığı gibi Roma'daki ihtirasları doğrultusunda elde ettikleri bu saygınlığı kendi faydaları için kullandılar. Bu, doğası gereği istikrarsız bir süreçti. Bizzat bir siyasi oyuncu olan ordu, hiziplere bölündü. Hizipleşme de büyük oranda, orta yolda uzlaşmanın kendileri için itibar kaybına yol açabileceğini düşünen kimselerin ihtirasları doğrultusunda şekilleniyordu. İlerleyen on yıllarda bu rekabet, ordudaki hizipleşmenin düşmanlık hislerini sürdürmesi nedeniyle artarak devam etti. Pompeius (MÖ 106-MÖ 48), MÖ 83-MÖ 81 tarihlerindeki iç savaşta Sulla'yı desteklemiş ve onun tarafından Marius'un Sicilya ve Afrika'daki destekçilerini yenilgiye uğratmak üzere bu topraklara gönderilmişti. Pompeius ve M. Licinius Crassus, Iulius Caesar ile birlikte, bir iktidar paylaşım anlaşması olan İlk Triumvirlik'i[9] (MÖ 55) oluşturdular. Bu anlaşma, özellikle de Roma'nın askerî etkinlik sahasının bölüşülmesini içeriyor ve Roma halkının desteğini de alarak Senato'yu (oligarkları) arka plana itiyordu.

Ancak anlaşma uzun süreli olmadı. Carrhae'de MÖ 53'te Partlar tarafından yenilen Crassus öldürüldü. Daha sonra, kendini Senato'nun savunucusu olarak gösteren Pompeius ile Caesar, MÖ 49 yılında birbirlerine karşı savaşa tutuştular. Caesar, Gallia

9 Ç.N.: Triumvirlik yahut Triumvira, üçlü yönetim anlamına gelen Latince kökenli bir kelimedir.

Cisalpina'daki[10] birlikleriyle Rubicon Nehri'ni (Rimini yakınlarında) aştı ve İtalya'ya girdi. Pompeius'a karşı Yunanistan'daki Farsalos'ta önemli bir zafer (MÖ 48) kazandı. İç savaş, Pompeius'un öldürülmesinden sonra bile, Pompeius'un oğlunun destekçilerinin özellikle de İspanya ve Kuzey Afrika'da savaşmayı sürdürmeleri (sonunda onlar da yenileceklerdi) nedeniyle devam etti. Çok geçmeden, yeni durumun da istikrarsız olduğu görüldü. Caesar, kendisi bir patrisyen olmakla beraber, pleblerle yakından bağlantılı olan *populares*[11] grubunun lideri idi. Başta, *optimates*[12] grubuna önderlik eden Brutus ve Cassius olmak üzere düşmanları ise aristokrasi tarafından yönetilen bir cumhuriyet istiyorlardı. Bu ayrışma, MÖ 44 yılında, Mart'ın 15'inde Caesar'ın bir suikastle öldürülmesine ve sonra da bir iç savaşa yol açtı. İç savaşta Caesar'ın destekçilerinin kurduğu bir triumvirlik, Caesar karşıtlarını Yunanistan'daki Filippoi'da MÖ 42 yılında tam bir bozguna uğrattı.

Daha sonra bu triumvirlik de birbirine düştü. Üçlünün en zayıf üyesi olan Lepidus arka plana itilirken, Mısır hükümdarı Kleopatra ile ittifaka giren Marcus Antonius ise Yunanistan'ın batı kıyısındaki Actium'da yapılan büyük bir deniz muharebesinde MÖ 31 yılında yenildi. Onu yenen, triumvirliğin üçüncü üyesi ve Caesar'ın veliahtı olan, kendisi de Caesar adıyla anılan liderdi; veliaht Caesar, MÖ 30'da Marcus Antonius'u Mısır'a dek takip etti ve Marcus Antonius ile Kleopatra burada intihar ettiler. Romalıların Mısır'ı fetihleri, antik dünyanın jeopolitik düzeninde büyük çaplı bir dönüşümü beraberinde getirecekti.

---

10 Ç.N.: Latince, Alplerin güneyindeki Galya anlamına gelen, ağırlıklı olarak günümüz Kuzey İtalya topraklarını içeren tarihi bölge.

11 Ç. N.: *Populares*, Roma'da yönetime halkın daha fazla katılmasını savunan ve genellikle Caesar gibi güçlü liderler yoluyla senato otoritesini kısıtlamaya çalışan bir hiziptir

12 Ç. N.: *Optimates*, Roma'da senatonun ve geleneksel olarak hâkim olan varlıklı kesimin hâkimiyetini sürdürmesi, iyi bir devlet yönetiminin ancak böyle sağlanabileceği görüşünü savunan hiziptir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Roma İmparatorluğu ve Çöküşü

"Agricola daha sonra üç Batavyalı ve iki Tungriyalı kohortunu[13] saflarını sıklaştırıp yakın çatışmaya girmeye teşvik etti; bu şekilde savaşmak, bu tecrübeli askerlerin alışkın olduğu, ancak düşman için, zırhları nedeniyle can sıkıcı olan bir savaş biçimiydi. Zira Britanyalıların uçları sivri olmayan devasa kılıçları, yakın mesafe çatışmasına ve kısıtlı bir alanda mücadele vermeye uygun değildir."

Tacitus, Romalıların İskoçya'daki Mons Grapius'ta Kaledonyalılar karşısında elde ettiği zaferi anlatıyor; MS 83 dolayları.

1,135 metre uzunluğunda bir mühendislik harikası olan ve Aşağı Tuna bölgesinde nehir üzerine inşa edilen ilk köprü, MS 103-105 yıllarında Demirkapı mevki yakınlarında İmparator Traianus (MS 98-117 yıllarında hüküm sürmüştür) tarafından inşa edilmişti. Traianus, bu köprüyü, Dacia'yı (Romanya) fethetmek için inşa etmiş, hedefine 106 yılında ulaşmıştı. Köprünün üst yapısı daha sonraları, muhtemelen kuzeyden gelecek bir "barbar" istilasına engel olmak için yıkılmıştır.

Augustus[14], orduyu siyasi olarak etkisiz hâle getirmeyi başarmışsa da bu ancak geçici bir başarı olmuştu. Askerî saygınlık

13 Ç. N.: Kohort, bir lejyonun onda birine tekabül eden bir Roma askerî birimidir.

14 Ç. N.: Augustus, bir önceki bölümde bahsedilen ve Caesar'ın ölümünün ardından

edinmenin giderek artan önemi, Claudius'un Britanya'yı MS 43 yılında başarıyla fethinde de ardılı Nero'nun orduyu ihmal etmesi sonucunda MS 68'de bir ayaklanmayla karşılaşmasında da görülüyordu. Ayaklanma, Nero'nun düşüşünü hızlandırırken, Dört İmparator Yılı olarak anılan 69 yılı en belirgin örnek olmak üzere, ordu komutanları arasında da bir rekabete yol açtı. Bu rekabetin kazananı sonunda yeni bir hanedan kuran Vespasianus oldu. Hırslı generallere sahip olan fetihçi bir cumhuriyet olarak büyük başarılar elde eden Roma, MS 120'ye dek dişli bir fatih olma özelliğini korudu; başarılar yolunda Romalılar sık sık tanrılarını ön plana çıkarıyorlardı. Fetihler arasında Ermenistan, İberya ve İsrail'de başlayan fetih hareketlerinin tamamlanması vardı.

Savaşçılık değerleri ön plandaydı. Tecrübeli bir general olan Traianus, askerlikte bir başarı göstermemiş olması bir sorun teşkil eden yaşlı İmparator Nerva (96-98 yıllarında hüküm sürmüştür) tarafından oğlu ve ardılı olarak evlat edilmişti. Traianus, 113 yılında Roma'da diktirdiği sütunun açılışının, MÖ 2 yılındaki Mars Ultor Tapınağı'nın açılış gününe denk gelmesini temin etti. Bunu, İran merkezli Part İmparatorluğu'na karşı verilen yeni savaşta tanrının yardımını elde etmek için yaptı. Bu savaşta Traianus, belki de Büyük İskender'i taklit etmeye çalışmış, belki de sadece daha savunulabilir bir sınır yaratmayı denemişti.

Roma hâkimiyeti, başta Sicilya açıklarında MÖ 36 yılında alınan zaferlerin ardından korsanlığın bitirilmesiyle birlikte, Akdeniz'e ilk kez barış getirdi. Bunun sayesinde Romalılar, Akdeniz'i çok önemli bir ticaret sistemi olarak ve son derece düşük güvenlik harcamaları ile kullanabildiler. Akdeniz'in tamamının aynı askerî ve mali otoritenin kontrolüne girmesi gibi tarihte ancak bir kez görülen bu durum, büyük çaplı denizaşırı ticareti mümkün

---

kendisi de Caesar adını alan kişidir; doğum adı olan Gaius Octavius veya Octavianus adlarıyla da bili

kılarken, Roma'ya da gıda sağlıyordu. Napoli yakınlarında Misenum ve de Ravenna'da bulunan filolar ile Mısır'daki İskenderiye, Fransa'daki Fréjus ve Suriye'deki Seleukeia dahil olmak üzere imparatorluğun farklı bölgelerindeki daha ufak filolar, barışı koruyordu.

Aynı zamanda, diğer imparatorluklar gibi Roma da sadece fethe değil hem vergiye bağlanan devletler dahil olmak üzere komşularla hem de hâkimiyet altına alınan halklarla iş birliğine dayanıyordu. Fethedilen bölgelerin ileri gelenlerine sıklıkla Romalı olma şansı tanınıyor, böylece pek çok bölgenin seçkinleri sadık birer müttefik hâline geliyor ve Roma ordusuna yardımcı kuvvet sağlıyordu. Bu iş birliği hem ekonomik ve kültürel hem de siyasi ve askeriydi; iş birliği, fethin tek seferlik bir vakanın yanı sıra bir süreç olarak da yaşanabilmesini olanaklı kılıyordu. Örneğin günümüz Fas sınırlarındaki Mauretania, MÖ 46'da Romalılar tarafından fethedilmiş, MÖ 40 yılında bir Roma eyaleti hâline getirilmiş, MÖ 30'da Iuba önderliğinde Roma'ya bağlı bir krallığa dönüşmüş, MS 44'te ise ilhak edilmişti.

Kendi tebaasıyla iş birliğinin yanı sıra imparatorluğun yabancılarla, sınır ötesindeki "barbarlar" ile de iş birliği yapması gerekiyordu. Sınır ötesinde hem her iki tarafın da avantajını gözeten dikkatli politikalar, hem de bir aidiyet duygusu yaratabilme becerisi işe yarıyordu.

Ancak Ren Nehri'nin doğusunda aşırı genişlemenin sonucunda MS 9 yılında yaşanan büyük çaplı bir yenilgiden sonra, Roma, MS 110'lu yılların sonlarında Fırat Nehri'nin doğusunda tutunmakta da güçlük çekti; Traianus 116 yılında Basra Körfezi'ne dek ilerlese de günümüz Irak'ında Partlar, Roma'yı geri çekilmek zorunda bıraktılar.

İmparatorluklarda defalarca görülmüş bir olgu olan aşırı genişleme, sonraları bir istikrar, sağlamlaştırma ve savunma odaklı

sabit sınırlar oluşturma politikasına yol açtı. Hem savunma hem de taarruz üsleri olacak biçimde etkileyici sur ve kale sistemleri tasarlandı. Romalılar, Britanya'da bolca kale inşa ettiler. Kaleleri arasında kayda değer lejyon üsleri, özellikle de Deva (Chester), Eburacum (York) ve Isca (Caerleon) ve daha kısa ömürlü Exeter (Isca) ve Wroxeter lejyon üsleri mevcuttu.

Bunun yanı sıra Romalılar, Hadrianus Suru'nun bir parçası olarak inşa ettikleri, destek görevi gören kaleler de yapmışlardı. Hadrianus Suru, 122 yılı dolaylarından itibaren Britanya'nın bir ucundan diğerine inşa edilmeye başlanan, 110 kilometre uzunluktaki tahkimatlı ve taştan yapılma bir surdu; sur, en dar yerinde Tyne Nehri'nden Solway Halici'ne (nehir ağzı) uzanmaktadır. Bir zamanlar surun doğuda bittiği yer olan Wallsend on the Tyne, adında surun izlerini hâlen taşımaktadır.[15] Bu sur, başta surun yüksekliğini arttıran bir sert volkanik kaya katmanı olmak üzere arazi koşullarından faydalanan bir yapıdır. İmparator Hadrianus (117-139 yılları arasında hüküm sürmüştür), imparatorluğu sağlamlaştıran, Almanya'da da savunma tahkimatları inşa eden, Fırat Nehri'nde Partlarla olan sınırı sabit ve belirli bir hâle getiren ve de Traianus'un Mezopotamya'yı ele geçirme niyetinden vazgeçen bir imparatordu. Hadrianus, Aynı zamanda Dacia'nın bir bölümünden de geri çekildi.

Romalılar daha sonra Britanya'da daha kuzeyde Antonius Suru'nu inşa ettiler. Taştan bir temel üzerinde yükselen, topraktan yapılma bir istihkâm duvarı olan ve kalelerle savunulan bu sur, uzun süreli olarak kullanılmadı. Antonius Pius (138-161) Dönemi'ndeki bir diğer gelişme de taştan yapılma gözcü kuleleri ve kalelerle savunulan, ahşap kazıklardan yapılma bir duvar ile Almanya'daki sınırın daha ileri bir mevkiye taşınmasıdır.

15 Ç.N.: Wallsend on the Tyne, "Tyne Nehri Üzerinde Surun Bittiği Yer" anlamına gelen bir yerleşim ismidir.

Surlar ve üzerlerindeki kaleler, taarruzlara direnmektense harekâtlar için birer üs ve Roma hâkimiyetindeki bölgeye giriş üzerinde birer kontrol merkezi idiler. Hadrianus Suru üzerindeki Vindolanda Kalesi, lejyonlar için bir harekât üssü olarak kullanılan büyük kalelere iyi bir örnektir. Romalılar savunma tahkimatlarında, mevkilerini korumak için hem kalıcı hem de geçici hendekler kullanıyorlardı. Bunlar özellikle de sert eğimleri ve V şekilli dipleri nedeniyle saldırganların aşması zor, eğimli ve sivri tabanlı hendeklerdi.

İmparatorluğun dışındaki "barbarların" taarruzları, 2. yüzyıl sonlarından itibaren acil bir mesele oldu. 167-170 yıllarında Marcomanni ve Quadi kabileleri Kuzey İtalya'yı istila ederken, 170'li yıllardan itibaren Berberi kabileleri de İspanya'ya akınlar düzenlediler. Roma dünyası çekici bir hedefti ve 250'li yıllarda özellikle zorlu bir istila krizi yaşadı; bu kriz, imparatorluğun savunulması için yerel çözümler aranırken, imparatorluk topraklarının da bölünmesine yol açtı.

Yine de istilalar uzun süreli birer süreçti ve Roma için bu istilalar hiçbir zaman, askerî tarihte üstüne yeterince düşülmeyen, İran'daki imparatorluklarla olan rekabetten daha önemli değildi. 224 yılında Hürmüzgan'da Erdeşir tarafından yenilen Partların yerini Sasani İmparatorluğu almıştı. Erdeşir'in oğlu I. Şapur, Misihi mevkinde 244 yılında Roma İmparatoru Gordianus'u yenilgiye uğratırken, 260 yılında da İmparator Valerianus'u Edessa'da yenip esir aldı. Antik dönemdeki pek çok savaşta olduğu gibi bu savaşlara dair de güvenilir detaylar mevcut değildir. Şapur, Halep yakınlarındaki Barbalissos'ta 252 yılında Romalıları ağır bir yenilgiye daha uğrattı. Ancak uzun bir süre boyunca Romalılar, bu taarruzların etkisini üzerlerinden atmayı bildiler. Dolayısıyla Şapur, zaferinin meyvelerini toplamak için Anadolu'ya ilerlemeyi denediğinde 260 yılında yenilgiye uğratıldı.

Romalılar giderek ordularını, istilacılara karşı koymak için tasarlanmış hareketli sahra ordularına dayanan "derinlikte savunma" prensibine göre şekillendirdiler; gerçi bu strateji, aynı zamanda düzenli olarak iktidar için birbirleriyle rekabete giren generallere de siyasi amaçları için güç sağlıyordu. Süvariler önem kazandı ve kısmen bu önemin sonucunda Cermen yardımcı kuvvetlerinin kullanımı da daha önemli hâle geldi. Romalıların, geleneksel olarak bir ana muharebe hattından oluşan, piyadenin merkezde, süvarilerin kanatlarda, İhtiyat kuvvetlerinin ise geride olduğu muharebe düzenini ne zamana dek kullandıkları açık değildir. Ancak geç dönem Roma piyadesi, muhtemelen bir falanks düzeninde savaş meydanına sürülüyordu ki bu da bu sistemin değişebilme kapasitesini gösteriyordu. Dolayısıyla, tek bir Roma savaş yönteminden bahsetmek yanıltıcıdır; Roma savaş yöntemi stratejik, operasyonel ve taktik açılardan değişiklikler göstermiştir.

Devletin faaliyetleri de dahil olmak üzere savunma çok farklı şekillerdeki faaliyetlerle yürütülür olmuştu. İmparator Aurelianus (270-275 yılları arasında hüküm sürmüştür) Dacia'yı terk etmişse de imparatorluğa bir ölçüde bir toparlanma dönemi yaşatmış, onun sayesinde Roma şehri ilerleyen yıllarda yeni ve çok sayıda kuleyi de barındıran bir sura kavuşurken, pek çok diğer şehir de yeni istihkâmlarla takviye edilmişti. Asker kökenli olması ile dönemin tipik bir imparatoru olan savaşçı İmparator Diocletianus (284-305 yılları arasında hüküm sürmüştür), iş birliği içerisinde olacağı mevkidaşlar yaratıp liderliği paylaştırmayı denedi; bunu, iki kıdemli, iki de daha alt kademe imparatordan oluşan bir sistemle icraata döktü. Ancak bu sistem sonraları imparatorluğun doğu ve batı yarılarının kalıcı olarak bölünmesine yol açtı. İktidar merkezi, 330 yılında I. Constantinus tarafından kurulan yeni başkent Byzantion'a (sonraki adıyla Konstantinopolis'e) kaydı. Constantinus, Milvius Köprüsü Muharebesi'nde rakibi Maxentius'u mağlup ettikten sonra 312 yılında Hristiyan olmuş ve bu din

değişimini de paganlığın gözden düşüşü takip etmişti. Bu din değişimi, tıpkı 19. yüzyıl sonlarındaki Japon Batılılaşması gibi ciddi bir gerilime yol açmış, insanların devamlılık algısını önemli ölçüde bozmuş ve dış tehditlere odaklanması gereken bir dönemde imparatorluğu zayıflatan bir ayrışma yaratmıştı. Muazzam surları ve bir yarımada üzerindeki konumu sayesinde ayaklanmayı düşünebilecek generallere karşı iyi korunan Byzantium, 5. yüzyılın krizlerini sağ atlatacak olan Roma İmparatorluğu'nun başkenti oldu.

Daha az varlıklı ve nüfuslu olan Batı ise, "barbar" taarruzlarıyla başa çıkmada, özellikle de Doğu'nun Batı'yı desteklemesine engel olan güvensizlik nedeniyle daha zayıf kaldı. Ren ve Tuna sınırlarını savunmadaki başarısızlık, 378 yılında Adrianopolis'te ciddi bir yenilgiye, İmparator Valens'in ölümüne ve İtalya üzerindeki baskının artışına yol açtı. Bu baskıya karşı koymak, ordunun büyük bir kısmı sınırları veya diğer bölgeleri korumakla görevli olduğu için hayli güçtü. Kriz, Akdeniz'den hayli uzakta başladı ancak "barbar" grupların varlıklı hedefler ve özellikle de şehirler arayışında kıyılara inmesi ile Akdeniz'e de ağır darbeler indirdi. Daha doğuda Hunların baskısı altındaki Vizigotlar, Alaric'in komutasında 401 yılında İtalya'yı istila ettiler ve 410 yılında, surları Alaric'i dışarıda tutmayı başaran Roma'yı açlık yoluyla teslimiyete zorlayarak yağmaladılar. Daha sonra İtalya, arka arkaya istilacılar tarafından kasıp kavruldu: Gotlar, Hunlar ve Vandallar. Vandallar, günümüz Fransa ve İspanya topraklarından ilerleyip bugünkü Cezayir ve Tunus'un sahil kesimini fetheden, 455 yılında Roma'yı yağmalayıp 468 yılında da Sicilya'yı ele geçiren bir Cermen kavmiydi. Roma Britanyası, Angllar ve Saksonlar başta olmak üzere istilacılara yenik düştü fakat Romalı yöneticiler ve Romalılaşmış seçkinler, özellikle de 5. yüzyılda kayda değer bir direniş gösterdiler. Bu direnişçilerden birisinin, Kral Arthur efsanesi için bir model teşkil etmiş olması da olasıdır.

Fetihlerin yanı sıra imdat arayışındaki Roma'nın Cermen yardımcı kuvvetlerine yönelme süreci de yaşanıyordu. Bu Cermen yardımcı kuvvetlere imparatorluk içerisinde topraklar veriliyor ve böylece daha güçlü hâle geliyorlardı. Gerçekten de imparatorluğun hangi bölgesi olduğuna bağlı olarak, bir ölçüde bir geçiş yoluyla sentez ve sentez yoluyla geçiş süreci yaşanıyordu. Bu süreçlere, pek çok "barbarın" geç Roma dünyasının, Hristiyanlık başta olmak üzere çeşitli özelliklerini benimsemesi eşlik ediyordu. Örneğin Galya'da (Fransa) Romalılar, Frankların bir bölümü de dahil olmak üzere belirli kimi "barbar" gruplarıyla anlaşmalar yapmışlardı. Aslen bir Cermen kavmi olan bu Franklar, istilalara karşı Roma'ya askerî birlik sağlıyorlardı. Ancak pratikte bu anlaşmalar, daha uzun bir döneme yayılan bir "barbarlaşma" sürecine yol açtı. Ancak dengelerin zaten daima istikrarsız olan bu ilişkide, Roma Hükümeti'nin Kuzey ve Orta Galya bölgelerinde etkisini yitirmeye başlaması ile 5. yüzyılda değişti.

Ancak, devamlı bir iş birliği süreci de devam ediyordu. Örneğin 451 yılında Franklar, Attila önderliğindeki Hunlara karşı Romalıların saflarında savaştılar ve Metz ile Reims şehirlerini yağmalamış olan Hunları Catalaunum Muharebesi'nde yenilgiye uğrattılar. Galya nihai olarak 5. yüzyılda Cermen istilacılara boyun eğmese de Cermenler tarafından şekillendirilmiş oldu.

DOKUZUNCU BÖLÜM

"Karanlık Çağlar"

Kilise Babalarından Aziz Augustinus'un (MS 354-MS 430) *Tanrının Şehri* (426) eserinin 19. kitabında, Makedonyalı Büyük İskender'in bir hırsız grubu ile karşılaştırılması ("adalet yoksa, İskender'in imparatorluğu ile bir hırsızlar grubu [*societas*] arasında bir fark yoktur"), bir ahlak kuramcısının, yapılan eylemin büyüklüğünün değil, eylemin ardındaki niyetin asıl önemli olan şey olduğunu savunmak için nafile çabalamasından ibaretti. Hristiyan tarihi ve öğretisiyle uyumlu bir biçimde ve özellikle de Romalıların Hz. İsa ve erken dönem Hristiyanlarına uyguladıkları zulüm örneği dolayısıyla, hükümdarlık, katliamı meşru kılan bir unsur olarak görülmüyordu. Bunun yerine "haklı savaş", Kilise tarafından hem arzu edilir hem de Kilise tarafından tanımlanabilir bir olgu olarak öne çıkarılıyordu.

Bundan başka, insanoğlunun cennetten düşmüşlüğünün ve şeytani güçlerin bir ürünü olarak düzensizlikle dolu bir dünya vardı. Örneğin hırsızlığa yapılan gönderme, yağmanın çatışmalardaki son derece önemli olan motive edici rolünü ortaya koymaktaydı. Bu rol, günümüzde de kimi örneklerde hem bireysel olarak askerler düzeyinde hem de kaynaklar elde etmeyi arzulayan devletler ve komutanları düzeyinde hâlen mevcuttur. Daha

sonraki tarihlerde hem siyaset üzerine düşünenler hem de başka yazarlar tarafından Augustinus'a benzer argümanlar öne sürüldü. "Devletin" ve "suçlu gruplarının" ahlaki açıdan karşılaştırılmasına, Shakespeare'in *Antonius ve Kleopatra* oyununda korsanlara atıfla, Friedrich Schiller'in 1781 tarihli oyunu *Haydutlar*'da ve bu oyunun 1921 tarihli, Erich Ziegel yönetmenliğindeki versiyonunda da rastlanmaktadır. Sahne malzemesi olarak dönemin silahlarının kullanıldığı Ziegel'in versiyonunda aktörler dönemin askerî üniformalarını giyerken sanayileşmeye göndermeler de mevcuttu.

Ancak Roma sonrası dönemde ahlak, ön planda olan bir mesele değildi. Bu dönem, 14. yüzyıldan itibaren bir Karanlık Çağ olarak tasvir edildi. Dönem, hükümdarlığın yalnızca bir ele geçirme meselesi olduğu, meşruluğun başarının bir sonucu olarak anlaşıldığı ve devletlerin elde edilen zaferlerle tanımlandığı bir dönem olsa da bunların hiçbiri pek de yeni şeyler sayılmazdı.

Yerleşik devletlere saldıran halkları "barbar" olarak görme yönünde bir eğilim olsa da bu tanımlama, bu halkların askerî sistemlerinin örgütlülüğünün hafife alınmasına ya da tam tersine, yerleşik devletlerin askerî sistemlerinin örgütlülüğünün abartılmasına yol açar. Bu tanımlama ayrıca her iki sistem arasındaki örtüşme ve etkileşimlerin de hafife alınmasına neden olur. Bu taarruzların bir yağmacılık boyutu vardı (tıpkı yerleşik devletlerin taarruzlarında da olduğu gibi); durum, özellikle de kötü hasat dönemlerinden kaynaklı ilerleyiş ve taarruzlar için böyleydi. Ancak bu, "barbarların" örgütlenme konusunda eksik olduğu anlamına gelmez.

Batı Roma ve Han İmparatorluklarının çöküşlerinden sonraki 500 yıl boyunca askerî sistemlerin ne ölçüde teşkilatlı oldukları, büyük ölçüde bilinmeyen bir meseledir. Ne kadar asker olduğu da çatışma hadiselerine nasıl hazırlanıldığına, çatışmaların nasıl yaşandığına ve bittiğine dair detaylar da kesin olmaktan uzaktır. Pek çok muharebenin nerede ve hangi tarihte yapıldığı bile

tartışmaya açıktır. Durum, liderler tarafından organize edilen muharebelerin, öncelikle diğer planlı çatışma biçimlerine, sonra da toplum hafızasına veya tarihsel kayıtlara yansımayan anlık ve ani çatışmalara ve de çatışmaya hiç yol açmayan asimilasyon ve birlikte yaşama deneyimlerine kıyasla ne denli önemli olduğu meselesinde de böyledir.

Yine de Roma Dönemi'nden sonra bir sürekliliğin ve belli ölçüde gelişmiş örgütlülüğün var olduğunu savunmakta kullanılan kaynak ve analizler eleştirilse de bu dönemde de güçleri savaş alanına sürme ve seferler gerçekleştirme yetisi, dolayısıyla ordular yaratma ve besleme için gerekli sistemleri geliştirme ve sürdürme yetisi mevcuttu. Ayrıca, 10. yüzyılda Almanya'da görüldüğü gibi kuşatma muharebeleri için kayda değer güçleri bir araya getirmenin yarattığı lojistik yükü, dönem aktörleri açısından üstesinden gelinebilir durumdaydı. Gerçi hem bu örnekte hem de başka vakalarda, yerel çiftçilerin yiyeceklerinin çalınması nedeniyle sorunlar çıkabiliyor, hırsızlıklar direnişe yol açabiliyordu.

Çin'den Batı Avrupa'ya kadar tüm Avrasya boyunca "barbar" istilaları yaşandı. Batı Avrupa'da son Roma imparatoru, MS 476 yılında Ravenna şehrinde bir Cermen lideri olan Odoacer tarafından tahttan indirildi. İlk hücum dalgası sonucunda Merovenj Fransası ve Vizigot İspanyası gibi devletler kuruldu; bu devletlerin birbirleriyle rekabeti, Avrupa'da Roma İmparatorluğu Dönemi'nin çoğunda görülmemiş ölçüde bir istikrarsızlık yarattı. Ayrıca yeni "barbar" tehlikeleri de vardı. Örneğin Çin için 6. yüzyılda bir tehdit oluşturan Avarların ardından Türk halkları gelmişti.

Bundan çok daha farklı olarak İtalya'da, Bizans (Doğu Roma İmparatorluğu), 6. yüzyılda kaybedilen pek çok yeri geri aldı ve böylece geç dönem Roma askerî sisteminin doğru koşullarda nasıl bir potansiyele sahip olabildiğini gösterdi. Vandal hükümdarlığını yıkıp Ostrogot ve Vizigotları da püskürten Bizanslılar,

533-551 yılları arasında Kuzey Afrika'yı, İtalya'nın çoğunu ve Güney İspanya'yı geri aldılar; zaferleri Papalığı da kontrolleri altına almalarını sağladı. En önemli generali Belisarius olan bu seferler, çok çeşitli becerilere duyulan ihtiyacı ortaya koydu. Amfibi harekât kabiliyeti, Bizans seferleri için bir ön koşul niteliğindeyken, biraz farklı olsa da Britanya'nın "barbar" istilacıları için de Palermo (535) ve Ravenna'nın (539) ele geçirilmesinde görüldüğü üzere kuşatma araçlarının önemli olduğu kadar gerekliydi. Muharebelerde zafer elde etmek için inisiyatifi ele almak ve düşman üzerinde baskıyı sürdürmek gerekiyordu; bunun örneğini de Tricamarum'da Vandallara karşı, Bizans süvarisinin hücumlarıyla elde edilen zafer (533) teşkil ediyordu.

Ancak Bizans'ın İtalya'daki konumu, 568 yılından itibaren bir diğer "barbar" halkı olan Lombardlar tarafından tehdit edilirken, Vizigotlar da 624 yılına gelindiğinde Bizanslıları İspanya'dan çıkardılar. Bizans ayrıca Sasani İran'ı tarafından da baskı altına alındı. Sasaniler, Şapur'un 3. yüzyıldaki seferlerinden de anlaşılabileceği üzere kendileri için uzun süredir bir hedef teşkil eden Suriye'yi 611 yılında fethettiler; 616 yılında ise Mısır'ı ele geçirdiler. Daha sonra ise buraları fethedenler püskürtüldüler: Sasaniler, 628'de İmparator Heraklios tarafından yenilgiye uğratıldılar ve 629'da Mısır da geri alındı.

Ancak çatışmaların yapısı ve boyutları, Arabistan içinde ve sonra da Arabistan dışına hızla yayılan erken dönem İslam'ının ideolojisi ve pratiği tarafından dönüşüme uğratıldı. Hz. Muhammed'in kuvvetleri 630 yılında Mekke'yi ele geçirirken, Halifeler olarak bilinen ardılları da Arabistan'ı birleştirdiler, Bizanslıları ve Sasanileri yendiler (her ikisini de muhtemelen 636 yılında yenilgiye uğrattılar) ve 642 yılına gelindiğinde Güneybatı Asya ile Mısır'ı fethetmiş durumdaydılar. Mısır'daki en önemli zafer, 640 yılında Heliopolis'teki savaşta kazanılmıştı. Ancak bu zafer, belirleyici nitelikte olduğu varsayılan ve bolca tekrarlanan

muharebeler listelerinde, bu listelerin hayli Avrupa merkezci olması nedeniyle genellikle görmezden gelinmiştir. Mısır'ın alınması, Arapların Kuzey Afrika'yı fethetmesine ve 711'de İspanya'yı istila etmelerine giden yolu açarken başka Arap güçleri ise İran'ı fethettiler. Her ne kadar dönem kaynaklarının durumu nedeniyle Arapların kuvvet yapısı, kuvvetin boyutu, silahları ve taktikleri hakkında kesin konuşmak mümkün olmasa da Arapların ilerleyişinde daha önceki Bizans-Sasani çatışmalarının düşmanlarını hayli yıpratmış olmasının ve Arapların okçuluğu, hareketliliği ve moral durumlarının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Veba ve Sasanilere karşı verilen zorlu ve uzun mücadele tarafından zayıflatılan Bizans, Arapların ilerleyişini durdurmak için yeterli kaynakları ayıramıyordu. Konstantinopolis şehrinin kendisi bile 674-678 ve 717-718 yıllarında amfibi harekât gerçekleştiren Arap güçleri tarafından kuşatılmıştı. Ancak şehrin savunucuları, güçlü surları ve "Rum ateşi" sayesinde direndiler ve şehir düşmedi. "Rum ateşi", alev püskürten bir silah tarafından düşman üzerine püskürtülen bir yanıcı maddeydi.

Arap askerleri, Mısır ve İran'ın fetihlerine kadar orduda başat durumdaydılar ancak daha sonra Arap liderleri, daha çok ilerleyebilmek için yakın zamanlarda fethedilmiş bölgelerden gelen yeni Müslümanları kullanmaya alıştılar. Orta Asya'da İranlılar, Tunus'ta Mısırlılar, Fas'ta Tunuslular ve İspanya'da Berberiler cepheye sürüldüler. 710'lu yıllarda İspanya ve Portekiz'in çoğuna hızlıca boyun eğdirilmiş; bu, Romalıların vaktiyle buraları istila ederken yaptığından çok daha hızlıydı. İlerleyiş daha sonra Güney Fransa'ya doğru sürdü ve 719 yılında Narbonne ele geçirildi.

Ancak Araplar, 732 yılındaki Tours Muharebesi'nde Charles Martel tarafından durduruldular. Muharebenin detayları, başta nerede yapıldığı, nasıl seyrettiği ve ne gibi sonuçları olduğu olmak üzere açıkça bilinmemektedir. Ancak öyle anlaşılmaktadır ki Franklar, yüksek bir bölgede falanks düzeni oluşturup, Arap

süvarisinin hücumlarına karşı koymuş ve Arap ordusunun komutanının ölümü, Arapların geri çekilmesine yol açmıştır. Frankların kılıç ve mızrak kombinasyonu etkili olmuş gibi görünse de muharebede şansın da etkili olduğu anlaşılıyor. Muharebelerde liderlerin ölümü daima önemli bir faktör olmuştur; bunun örnekleri arasında, 224 yılında Hürmüzgan'da son Part hükümdarının ölümü ve 1066'da Hastings'te İngiltere Kralı Harold'ın ölümü de bulunmaktadır.

Müslümanlar, Tours'un ardından geri çekildiler ve bir daha bu kadar kuzeye kadar ilerlemediler. Ancak ilerleyişleri, günümüz dünyasını oluşturmada büyük bir katkı sağladı, zira Müslümanların ilerleyişi, sadece İberya, Akdeniz adaları, İsrail ve İdil Vadisi gibi görece az sayıda bölgede sınırlandırılabilecekti.

Charles Martel ayrıca Saksonları ve Alemanları da yenilgiye uğrattı ve Frankların Aquitaine, Burgundiya ve Provence bölgelerini yeniden hâkimiyetleri altına almalarını sağladı. Oğlu III. Pepin, Merovenj Hanedanından son Frank kralını tahttan indirdi, Karolenj Hanedanını kurdu ve Almanya, İtalya ve Güney Fransa'ya seferler düzenledi. Pepin'in oğlu Carolus Magnus (Şarlman, 771-814 yılları arasında hüküm sürmüştür) Dönemi'nde Franklar, Batı Avrupa'nın hâkim gücü hâline gelirken, Kuzey Almanya'yı ve 773-774 tarihlerinde bozguna uğratılan Lombardlardan alınan Lombardiya'yı da fethederek Batı Hristiyan dünyasının çoğunu birleştirdiler. Kuzey Almanya'da Carolus Magnus, Romalıların Ren'in ötesindeki başarısızlıklarıyla tam bir zıtlık teşkil edecek şekilde, arka arkaya seferler düzenleyerek Saksonlara tamamen boyun eğdirmeyi başardı. Ayrıca Macaristan'da Avarları da yenilgiye uğrattı. Bu çatışmaların kayda değer bir dinî yönü de vardı, zira 800 yılında Papa III. Leon tarafından imparator olarak taçlandırılan Carolus Magnus, Saksonlar başta olmak üzere dinsizlere karşı mücadele veren bir Hristiyan savaşçısı olarak takdim

ediliyordu. Frankların başarıları, her ikisi de çok önemli faktörler olan etkileyici bir askerî sistemin ve kararlı liderliğin sonucuydu. Bunun aksine, İngiltere'de 8. yüzyılda başat güç olan Mercia'nın, başta Offa olmak üzere Angl hükümdarları, Britanya ölçeğinde aynı ölçüde başarılı olamadılar.

Tıpkı İslam dünyasının 8. yüzyıl ortalarından itibaren parçalanması gibi zaten bölünmüş olan Karolenj dünyası da Verdun Anlaşması (843) ile Carolus Magnus'un torunları tarafından daha da parçalandı. Krallık temelde üç ana parçaya bölündü: Bu üç parçayı sonraları Fransa olacak topraklar, ortada bir krallık daha ve de Almanya teşkil ediyordu. Karolenj dünyası ayrıca Macarların ve Vikinglerin de yoğun baskısı altında kaldı. Bu halkların ikisi de kayda değer başarılar elde etse de nihai olarak başarısız oldu.

Macarlar, batıya ilerleyip Avrupa içlerine gelen son Orta Asyalı süvari halkıydı. Doğu Frank Krallığı (sonraları Almanya olacaktı) hükümdarı I. Otto, soylularından oluşan ağır süvarilerini kullanarak Macarları 955 yılında Lechfeld'de kesin bir yenilgiye uğrattı. Muharebelerde sıklıkla olduğu gibi bu zafer hem Otto hem de ailesi için önemli bir prestij kaynağı oldu.

Amfibi becerilerinden faydalanan Viking güçleri, taarruzları, başta manastırlar olmak üzere kaynağı bol olan yerlere yönlendirdi: Northumbria kıyısındaki Lindisfarne Manastırı 798'de taarruza uğrarken 799'da Loire nehrinin ağzındaki Noirmoutier bir Viking taarruzuna hedef oldu. Vikingler ayrıca ikmal malzemelerini depolayabilecekleri kamplar veya üsler de kurdular. Bunlar, 864 ve 872-873'te Angers'in, 885'te Rouen'in ele geçirilmesi yahut 885-886'daki başarısızlıkla sonuçlanan Paris Kuşatması gibi büyük çaplı harekâtlarda, Vikinglerin önemli ölçüde kuvveti savaş alanına sürebilmesini sağlıyordu. Gerçi Vikinglerin bir avantajı da onlar için büyük sayılan kuvvetlerin ancak 3.000 ya da 4.000 askerlik bir lojistik yükü teşkil etmesiydi. Vikingler, 8. yüzyıl

sonlarındaki ufak çaplı taarruzlarından, 9. yüzyıl sonlarında daha büyük çaplı seferlere geçiş yaptılar ve 10. yüzyıl sonlarında Danimarka, Norveç ve İsveç devletlerince organize edilen fetihçi ordularla hareket ettiler. Bu geçiş kısmen, Avrupa'nın genelinde de görülen, daha ufak savaşçı gruplarının ve doğrudan hanedana bağlı askerlerin kullanımı için farklı bir bağlam teşkil eden siyasi gelişimin bir yansımasıydı.

Vikingler, 9. yüzyıl sonları ve 10. yüzyıl başlarında İngiltere'de ilk olarak Wessex Kralı Alfred tarafından yenildiler. Yeni ve daha büyük çaplı bir taarruz, 1016'dan 1042'ye kadar İngiltere'de hüküm sürecek bir Viking hanedanının kurulmasını sağladı. Daha sonraları bir taarruz daha gerçekleştirilse de Vikingler 1066'da Stamford Bridge'de yenildi. Vikingler Fransa'da yalnızca Normandiya'ya yerleşebildiler ve burada da ancak Fransız kraliyetine tabi olarak tutunabildiler.

Uzun vadede Vikingler, İskandinav devletlerine dönüştüler. Bu devletler, Büyük Petro (Deli Petro, 1689-1725 yılları arasında hüküm sürmüştür) döneminde Rus gücünün yükselişine dek Baltık bölgesine hâkim oldular. Her ne kadar İsveç, Almanya içlerinde 1630'dan 1710'lara kadar önemli bir rol oynasa da İskandinav devletlerinin Avrupa'nın diğer bölgelerindeki etkileri sınırlı oldu. Ancak Vikingler artık tarih olmuşlardı.

ONUNCU BÖLÜM

Feodal Savaş

9. yüzyıl sonlarından itibaren Batı Avrupa'daki krallıklar, özellikle de günümüz Fransa, Almanya ve İtalya topraklarındakiler, arazilerinde kendilerine ait kalelerine dayalı yeni bir siyasi ve askerî sistem kuran toprak sahibi soylularca, krallık otoritelerine giderek artan bir biçimde meydan okunduğunu gördüler. Bu soyluların sistemleri, kralların ülkelerindeki sistemin paralelinde gelişmişti. Kamu düzeni zayıfladı ve soylu aileler daha önemli hâle geldi. Durum, 9. yüzyıl sonlarında, icraatta yerel komutanların iktidarı elde tuttuğu, Beş Hanedan Dönemi'nde (907-960) yerel devletlere bölünen Çin'de de böyleydi.

Sınırlı bir şekilde tanımlandığında feodalizm, askerlik hizmeti sunmaları karşılığında toprak sahibi olan vassallardan (yeminli takipçiler) oluşan bir sistemdi. Bu askerlik hizmeti, genellikle şövalyeler, özellikle de istihdam etmesi ve beslemesi piyadeden daha pahalı olan ağır (zırhlı) süvariler yoluyla oluyordu. Ancak feodalizm, daha geniş çaplı olarak babadan oğula geçen soylu toprak sahiplerinin hem toplum hem de devlete hâkim olduğu bir aristokratik hâkimiyet sistemi olarak da anlaşılabilir. Bu sistemde soylular hem komutan hem de asker sağlama açısından ordu için önemli bir unsur teşkil ediyorlardı. Ortak bir savaşçılık ve aristokrasi kültürü, ki bu kültür militarizme ve savaşmaya

odaklıydı, siyasetin yerleşik doğasının bir parçası hâline gelmişti. Bu durum, farklı zamanlarda da genel olarak görülebilecek bir şeydi: örneğin 16. yüzyıl Japonya'sı ve 19. yüzyıl Meksika'sı da buna birer örnektir.

Gerçekten de Orta Çağ Avrupa'sında pek çok kalenin konumu, yerel toprak sahiplerinin kendi topraklarını kontrol etme ve koruma kaygılarını yansıtıyordu. Dolayısıyla bu konumlar, ilgili arazilerin kendine has yapısı ve buralara yönelik tehditler ile ilişkiliydi. İngiliz güçlerinin şehir kapılarını zorladığı 16. yüzyılda Parisli vatandaşlar, aristokratlar arası mücadelenin krallığı zayıflattığından dert yanmış ancak Berry Dükü şöyle cevap vermişti: "Ne zaman istersek o zaman birbirimizle savaşırız ve ne zaman uygun görürsek o zaman barış yaparız."

Bu kültür, aristokratlar monarşi üzerinde kontrol kurmak, hele de doğrudan Kraliyet'i ele geçirmek için rekabet ettiklerinde daha derin siyasi sorunlar yaratıyor, veraset savaşlarına yol açabiliyordu. Örneğin Fransa'da 1337-1453 yılları arasındaki Yüz Yıl Savaşları kısmen, İngiltere'de de 1450'lerden 1480'lere dek süren Güllerin Savaşı daha doğrudan bu veraset savaşlarına birer örnekti. Aynı durumu, 15. yüzyıl sonlarından 17. yüzyıl başlarına dek Japonya'da da görmek mümkündür.

Daha sonraları, Avrupa'da "şahsi" ve "kamusal" askerî sistemler arasında bir gerilim meydana geldi; gerçi icraatta bunlar arasında her zaman bir ölçüde örtüşme de mevcuttu. Carolus Magnus'un toprakları olan Francia'da, hükümdarlar kendi askerî maiyetlerine dayanıyor, bu birlikleri ileri gelen destekçilerinin maiyetindeki askerlerle takviye ediyorlardı. Feodalizmde ordunun özünü oluşturduğu söylenebilecek bu düzen, daha sonraları fazlasıyla önem kazanacaktı. Hükümdarın maiyetindekiler, İngiliz *fyrd*'lerinde görülen yerel, milis tipi piyadelerden çok daha farklı bir savaşçı seçkinler zümresi oluşturuyordu. Bunlar, ayrıca dönemin başlıca devletlerinin merkezî komutası altındaki profesyonel birliklerden

de farklılardı ki, bu birliklerin başlıca örnekleri arasında büyük Müslüman güçlerin köle askerleri ve Bizans'ın Vareg Muhafızları vardı. Çin'de Song hanedanının ilk imparatoru olan General Song Taizu (960-976 yılları arasında hüküm sürmüştür), en iyi birliklerini saray ordusuna dahil etmek yoluyla bağımsız bölgesel orduların varlığına son verdi; saray ordusunu kendi kontrolü altında tutan Song Taizu, askerî valilerin yerine de sivil memurlar atadı.

Feodalizm, daha sonraları, geç Orta Çağ dönemi şövalyelerine temel oluşturacak ağır süvarinin yükselişi ile ilişkilendirilecekti. Bu yükselişin geleneksel açıklanma biçimine göre yükseliş, daha dengeli bir sürüş sağlayan dizginin yaygınlaşması ve Hristiyanların İspanya ve Fransa'da karşılaştıkları Müslüman süvarilerine verdikleri karşılıktan kaynaklanmıştı. Ancak bu açıklamanın isabetliliği uzunca bir süredir sorgulanmaktadır. Bunun yerine, süvarinin Roma sonrası dönemin tamamı boyunca önemli olduğu ve bu önemin Roma İmparatorluğu ile bir süreklilik arz ettiği görüşü savunulmuştur. Aynı zamanda, toplu hâlde yapılan ağır süvari hücumlarının, Haçlı Seferleri'nde görülebileceği üzere 11. yüzyıldan itibaren daha önemli bir hâle geldiği de öne sürülmüştür.

Hem feodal sistem hem de süvari çoğunlukla düşünüldüğünden daha az kalıplaşmış ve baskın durumdaydı. Daha en baştan görülen çeşitliliğin yanı sıra 11. yüzyılda başlayan ve askerlik hizmeti karşılığında toprak değil para verilmesi şeklindeki para derebeyliği sistemi, toprak sahipliği statüsü ile savaşçılık yetisi arasındaki bağları zayıflattı; böylece giderek kurumsallaşan askerî örgütlenmenin bir parçası hâline geldi. Ayrıca geçmiş literatürle kıyaslandığında bugün, Avrupa piyadesinin, kuşatmalar başta olmak üzere harekâtlarda çok önemli bir rol oynadığı da büyük oranda kabul edilmektedir. Keza şövalyelerin, muharebelerde savaşmak için tıpkı Japonya'daki benzerleri gibi atlarından indikleri de artık bilinmektedir. Örneğin İngilizlerin Yüz Yıl

Savaşları'ndaki zaferlerinde uzun yay kullanan okçuların yanı sıra ağır silahlı yaya askerler de rol oynamışlardı.

Etkileyici bir dayanıklılığa sahip olan Bizans İmparatorluğu da karma birlik harekâtına dayanan bir askerî sisteme sahipti ve bu, imparatorluğun farklı mücadelelerde ayakta kalabilmesini sağladı. Ağır süvarinin uzun süre sahip olduğu önemin ve bu sınıfın getirdiği düşmana doğrudan darbe indiren süvari hücumlarının yanı sıra hafif süvari ve piyadeye de ihtiyaç duyuluyordu.

Ayrıca dönemin başlıca Müslüman gücü olan Abbasi Halifeliği (750-1258) de yalnızca piyade ve hafif süvariye değil, kılıç, sopa ve baltalarla donanmış zırhlı ağır süvarilere sahipti. Diğer vakalarda olduğu gibi Bizans ve Abbasi örneklerinde de devletlerin çarpıştıkları farklı bölgelerden ve çeşit çeşit düşmanlardan kaynaklanan pek çok farklı fiziki ve beşerî askerî ortamı yansıtan çeşitlilikler görülüyordu.

Paranın askerî güç oluşturma ve besleme açısından sahip olduğu büyük önem, pek çok devlette devletin gelişimi ve askerî etkililik arasında yakın bir bağlantı olmasını beraberinde getirdi. Ayrıca, askerî açıdan hiç de etkisiz olmayan Orta Çağ devletleri, kalıcı sonuçları olan askerî harekâtlar gerçekleştirebiliyorlardı. Bunun bir örneği, İberyalı Hristiyan ordularının 1212'de Las Navas de Tolosa mevkinde sürpriz bir taarruz sonucunda Muvahhidleri yıkmalarıydı. Bu dönemde normal olduğu üzere zafer, tanrının desteğine atıfla açıklanmıştı.

Kalıcı sonuçları olan bir diğer askerî harekât, 1314'te, Robert the Bruce komutasındaki İskoçların, vasat bir biçimde komuta edilen İngiliz kuvvetlerini Bannockburn'de bozguna uğratmaları idi. Bu zafer, İskoçya'nın bağımsız olmasını sağladı. Muharebede İskoç mızraklı askerleri, iyi seçilmiş bir konumda konuşlanmış ve İngiliz süvarilerini püskürtmüşlerdi. Aynı sistem, İskoçların 1296'da Stirling'de elde ettikleri daha önceki bir zaferin de

temelini oluşturmuştu. Daha sonraları İngilizler 1297 yılında Falkirk'te okçu ve ağır silahlı piyadeleri başarıyla karma birlik harekâtında kullanmışlardı ancak bunun aksine Bannockburn'de okçular geri planda kalmıştı. Stirling'deki başarısızlığın ardından hızlı bir İngiliz karşı taarruzu geldiyse de Bannockburn'den sonra aynı durum yaşanmayacaktı. Zaten hangi muharebelerin kader belirleyici türden olduğunun belirlenmesinde, muharebelerin sıralanmasındaki bu faktörler çok önemliydi. Örneğin Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda Britanya kuvvetleri, Saratoga'daki yenilgilerinden (1777) sonra toparlanabilmiş ancak Yorktown (1781) yenilgisinden sonra toparlanmaları mümkün olmamıştı.

Piyade, Avrupa'nın pek çok bölgesinde başat ve önemi giderek artan bir rol oynadı. Bu bölgeler arasında yalnızca İskoçya değil, Flandre, İsviçre kantonları, Lombardiya ve Çekya da mevcuttu. İmparator Barbarossa'yı Legnano'da yenen (1176) Lombard Birliği, Hohenstaufen imparatorlarına bu piyade zaferi sayesinde direnmişlerdi. İsviçrelilerin teber ve mızrakları, 1315'te Morgarten ve 1386'da Sempach'ta Habsburg (Avusturya) süvarilerine karşı fazlasıyla etkili olmuş, topçuları tarafından güçleri takviye edilen Bohemyalı piyadeler de 15. yüzyıl başlarındaki Husçu savaşlarında süvari hücumlarına karşı başarı göstermişlerdi. Toplumsal değişimler ve teknolojik icatlar, hem Avrupa'da savaşın farklı bölgelerde benzer görünümler edinmesine (örneğin İskandinavların savaşma yöntemleri, 13. Yüzyıldaki savaş biçimlerine başka yerlerdeki biçimlere nazaran daha benzer hâle gelmişti) hem de farklılaşmasına veya en azından zıtlıkların oluşmasına yol açtı.

Piyadelerin etkisi, İngilizlerin, okçular ve ağır silahlı askerleri birleştirmesi ve iş birliği hâlinde sahaya sürerek uzun yay kullanma kapasitelerini geliştirmeleri sayesinde büyük oranda arttı. Yaklaşık 2 metre uzunluğunda olan ve çekme ağırlığı 37 kilogram ile 84 kilogram arası değişen uzun yay, kullanılabilmesi için ciddi bir çaba ve bolca talim gerektiriyordu. Bunun bir sonucu olarak

talim zorunlu hâle getirildi. Zırh, oklara karşı bir ölçüde koruma sağlasa da vücut uzuvları ve atlar daha savunmasız durumdaydı.

Yüz Yıl Savaşları (1337-1453) sırasında İngiliz okçuları, başta Crecy (1346), Poitiers (1356) ve Agincourt (1415) muharebeleri olmak üzere Fransız hücumlarına karşı başarılı oldular. İngiliz okçuları ayrıca Avizli Joao'nun, Aljubarrota Muharebesi'nde (1385) elde ettiği zaferle Kastilyalıların Portekiz'i istila girişimini durdurmasına ve böylece Portekiz'in bağımsızlığını korumada önemli bir adım atmasına yardımcı oldular. Bu uzun yaylı okçular, Orta Asyalı okçuların operasyonel ve taktik esnekliğine sahip değillerdi. Çünkü bazen harekât esnasında bir yerden bir yere intikal edebilmeleri için ata binseler de at üstünde atış yapamıyorlar ve genelde savunma konumunda savaşıyorlardı. Bu da bu okçuların ancak taarruza uğradığında işleyen ve komuta kalitesine bel bağlamış birlikler olmalarını beraberinde getiriyordu.

Dolayısıyla, piyade daha ateşli silahların kullanılmasından önce etkiliydi ve süvari, Orta Asya'yla karşılaştırıldığında Batı Avrupa'da o kadar baskın değildi. Bunun nedenlerinden biri, hafif süvarinin Batı Avrupa'da fazla yaygın olmayışıydı. Çevresel etkenlerden kaynaklanan bu fark, en az feodalizme atıfla açıklanan toprak sahipliği biçimleri kadar önemliydi. Ancak bu faktörlerden her ikisi de askerî gücün yapısını belirlemede birer rol oynadı. Hem fırsatlar hem de ihtiyaçlar, her iki durumda da önemli oldu.

Başarı için silahlar ve güç yapılarından daha fazlası gerekiyordu. Örneğin Yüz Yıl Savaşları esnasında İngiltere Kralı ve Agincourt'un muzaffer komutanı V. Henry (1413-1422 yılları arasında hüküm sürmüştür), Burgundiya Dükü ile olan ittifakından bolca fayda görmüştü. Ayrıca çatışmalar boyunca İngiltere krallarının başarılarında, Fransız müttefikleri büyük bir rol oynamış, savaş da aslında bir dizi Fransız iç savaşının uluslararası bir boyutunu teşkil etmişti. Daha sonraları, Fransız müttefiklerinin desteğini kaybetmeleri, 1453'te İngilizlerin tam bir başarısızlığa uğramasına yol açan etkenlerden biri olacaktı.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Kaleler

Kaleler ve istihkâmlı şehirler, kudretli birer güç gösterisi olmanın yanı sıra etkileyici birer kuvvet çarpanı işlevi de görüyorlardı; savaşların çoğu da bu mevkileri ele geçirmek ve savunmak üzerine veriliyordu. Avrupa'da, Yakın Doğu'da veya Uzak Doğu'da günümüze ulaşan kale örnekleri, bu yapıların nasıl etraflarındaki kırsal bölgeler üzerinde sivrilerek yükseldiği ve böylece çevrelerine fiziki ve sembolik olarak hâkim olduklarını gösterir.

Demir Çağı'nda bolca görülen tepelerdeki kalelerin aksine bu kaleler, birer sığınma yeri değil insanların yaşadığı yerlerdi. Gerçi tepe kalelerinin ne için kullanıldıkları bir tartışma konusudur ve hepsinin aynı türden veya aynı ortamlarda olmadığı da açıktır. Durum, pek çoğu şahıslara ait binalar olan ve kamusal bir savunma aracı olmayan kaleler için de böyleydi. Kaleler ayrıca savunmanın yanı sıra bir taarruz işlevine de sahipti zira taarruzların gerçekleştirilebilmesi için bir siper görevi de görüyor ve böylece bir askerî sistemin parçası hâline geliyorlardı.

Erken dönem kaleleri, genelde toprak ve keresteden yapılma basit yapılardı ancak taş, ahşabın aksine ateşe karşı dayanıksız değildi. Ayrıca savunmaların gücü, taarruz eden taraf için taktik ve organizasyon sorunları yaratıyordu; özellikle de kuşatan güçlere

ikmal sağlamanın zorlukları bunlardan biriydi. Batı Avrupa devletleri; Çin, Hindistan, Güneydoğu ve Doğu Asya'daki devletlere oranla taşı daha fazla kullandılar. Diğer yerlerde ise genellikle toprak, kereste ve tuğla kullanımı daha yaygındı. Aynı zamanda taş kale olarak adlandırılan yapılarda da altyapılarının temel birer parçası olarak bolca ahşap malzeme kullanılıyordu. Dolayısıyla savunma hatlarının ve surların altında kazılan bir lağımda çıkarılan yangın, surların çöküşüne yol açabiliyordu. Yanan ahşap payandaların çöküşü, üzerlerindeki ağır taş duvar veya kulelerin de çökmesine ve böylece savunmada bir gedik oluşmasına yol açıyordu. Taş bir binanın ağırlığı da yapının lağımcılık yöntemiyle yapılan saldırılara karşı dayanıksızlığını arttırabiliyordu.

Güç ve gösteriş aşısından, istihkâmlarda da boyut meselesi önemliydi. Özellikle de Milano, Antakya, Konstantinopolis, Bağdat ve Xian gibi tahkimatlı şehirlerin boyutları, taarruz eden kuvvetlerin genellikle mütevazı sayılarda askere sahip olmaları nedeniyle bu şehirlerin zorlu birer hedef olmalarını beraberinde getirdi. Bu durum, taarruzların sur boyunca yapılması yerine genelde kapılara odaklanmasına yol açtı. Ancak daha önceleri de olduğu gibi böyle dar bir bölgeye odaklanan taarruzlar, kuşatmacı orduları, mevkilerinden ani bir huruç hareketiyle taarruza geçen savunmacılara karşı güç durumda bırakıyordu.

Kuşatmalar, kısmen yardıma koşan destek kuvvetlerinin hamleleri dolayısıyla genelde meydan muharebelerine yol açıyordu. Haçlıların 1097'den 1098'e kadarki Antakya Kuşatması esnasında, üç büyük çaplı muharebe ve sayısız ufak çarpışma meydana gelmişti. Üçüncü Haçlı Seferi sırasında Haçlılarının 1189-1201 tarihleri arasındaki Akka Kuşatması'nda son derece kararlı olan Haçlı kuvvetleri denizden destek ve ikmal alırken Müslüman sahra ordusu da kuşatmacılara karşı gerçekleştirdiği harekâtlarla kuşatma altındakilerin moralini yükseltti.

Kısmen zaman ve kaynak açısından maliyetleri, kısmen de ikmal zorlukları nedeniyle kimi liderler, kuşatmalara girişmek istemiyor, özellikle de uzun kuşatmalardan kaçınıyorlardı; gerçi tahkimatlı mevkileri ele geçirmek arzu edilir türden bir şeydi. Orta Çağ'da strateji, savaşların yürütülmesi ve sonuçları için son derece önemli bir üstünlük göstergesi teşkil eden bu başarı ve hedef etrafında şekillenmişti.

Önceki dönemlerde olduğu gibi istihkâmlar ve kuşatmalar, Orta Çağ Avrupa'sındaki çatışmalarda da önemliydiler. Ayrıca yine önceki dönemlerdeki gibi bu durum piyadenin savaşlarda başat bir rol oynamasında etkili oldu. İstihkamlarda hep geçerli olduğu üzere mesele yalnızca bir kalenin elde tutulması değildi. Aksine dünyanın her yerindeki tüm istihkâmlarda olduğu gibi kaleler de farklı unsurların müşterek olarak kullanıldığı bir askerî sistemin parçası olduklarında tam anlamıyla etkili oluyorlardı. 11. ve 13. yüzyıllar arası dönemde Avrupa askerî tarihi, kısmen şövalyelerin, piyadenin, kale ve kuşatma tekniklerinin gelişiminin, bunları kullanan hükümdarların güçlerini hem yerel hem de sınırlarının ötesindeki rakiplerine karşı büyütmesine odaklı olarak ilerlemiştir. Hükümdarların güçlerindeki bu büyüme, Litvanya, Prusya, İskoçya ve Galler'de olduğu gibi daha uç bölgelerdeki hükümdarları, kendi kalelerini inşa etmeye mecbur bıraktı. Kaleler Japonya'da da farklı unsurların birleşik olarak kullanıldığı bir sistemin parçasıydı.

Daha genel anlamda kale inşası, arazi üzerinde hâkimiyetin genişletilmesinin bir parçasıydı. Örneğin Kuzey İngiltere'de Normanların varlığı, 11. yüzyılda Durham (1072), Newcastle (1080) ve Carlisle'da (1092) inşa edilen kalelerle sıkı sıkıya ilintiliydi; Newcastle'ın adı da bizzat Almanca Neuburg ve Fransızca Neufchâteau kelimelerinin İngilizce karşılığıydı.[16] Bu ve ilgili başka

16 Ç. N.: Tüm bu ifadeler, ilgili dillerde "yeni kale" anlamına gelmektedir.

kelimelerin yerleşim adı olarak sıklıkla kullanılmaları, yeni istihkâmların inşasının önemini gösteriyordu. I. Edward (1272-1307 yılları arasında hüküm sürmüştür) da kale inşasını, başta Beaumaris, Caernarvon, Conway ve Harlech'te olmak üzere, Kuzey Galler'deki fetihlerini pekiştirmek ve temellendirmekte kullanacaktı. Benzer biçimde, 14. yüzyıl başlarında Flandre'de Fransızlar, kale inşasını kendi çıkarlarını korumak için kullanmaya çalıştılar; bunun bir örneği, günümüzde de önemini koruyan istihkâmlı bir mevki olan Lille'dir.

Ancak taarruz veya savunma amacıyla inşa edilen kaleler, Avrupa'da ancak 25 kilometrelik bir etki alanına sahiplerdi. Bu, atlı bir askerin atını iyice yormadan devriye gezebileceği mesafeye tekabül ediyordu. Zorlu araziler veya dağlarda kalelerin etki alanı kısıtlanıyordu.

Hristiyanlığın yayılmasını Hristiyan olmayanlar karşısında daha güçlü kılabilmek için kaleler inşa edildi. Durum, Haçlı Seferleri'nde de Emevilere karşı 8. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar verilen uzun süreli savaşlarda İspanya ve Portekiz'de de böyleydi. *Reconquista*[17] sırasında Emeviler de ilerleyen Hristiyanların kaleleri karşısında kendi kalelerini inşa ettiler. Neredeyse her bir Hristiyan kalesine bir Müslüman kalesi ile yanıt verilmişti; tıpkı her Müslüman kalesine karşılık bir Hristiyan kalesi yapılması gibi. Örneğin 11. yüzyılda, etrafındaki bölgeler yeniden ele geçirildikten sonra inşa edilen, Huesca bölgesindeki Loarre Kalesi, kendisine karşı yapılan Müslüman kalesinden 10 kilometre uzaktadır ve bir kaleden diğer kaleyi görmek mümkündür.

"Kuzey Haçlı Seferleri"nin yapıldığı Baltık topraklarında, başta Töton Şövalyeleri'nin topraklarında olmak üzere kaleler inşa edildi. 1309'da şövalyelerin Büyük Üstad'ının oturacağı yer

17 Ç.N.: İspanyolca "yeniden fetih" anlamına gelir ve Hristiyanların İberya'yı Müslümanlardan geri alma sürecine verilen addır.

olarak seçilen Malbork, daha sonra bu işe uygun hâle getirildi ve güçlendirildi. Etkileyici surları ve istihkâmları olan, kale ve yanındaki kasabadan oluşan daha büyük çaplı bir kompleks inşa edildi. Fiziki çevre de savunmalar için önemli olabiliyordu. Örneğin Malbork'ta nehrin özellikleri önemli bir rol oynuyordu. 1410 yılında, Grünwald/Tannenberg'de Töton Şövalyelerinin yenilgiye uğratılmasından sonra Malbork'ta Lehlerin kuşatması kırıldı. Tannenberg adı, Almanların zihninde yankılanacak bir addı. 1914'de ilerleyen Rus ordusunun uğrayacağı yenilgiden sonra duyulan zafer coşkusu, tarihin hatırlanmasıyla daha da büyüyecekti.

Kalelerin iktidarı pekiştirme ve tahkim etme rolleri, şehirlerde, şehir surlarının ayrı bir bölümü olan iç kalelerin inşa edilmesinde de görülüyordu; Londra Kalesi ve Exeter'deki kale buna birer örnekti. Kuzey İtalya'daki Verona'da bulunan Castelvecchio, 1350'lerde II. Cangrande tarafından yapılmış, diken gibi görünen mazgallı siperlerle donanmış bir yapıydı ve II. Cangrande'nin şehir üzerindeki iktidarını gösteriyordu. Ayrıca yapının inşasında, Adige Nehri kıyısında bulunmasından da faydalanılmıştı. Gerçekten de kalelerin gücü, arazinin özellikleri ve atış cephelerinin birleşimini yansıtıyordu. Başka kaleler, yüksekliklerinden faydalanıyorlardı; buna bir örnek, Güney Almanya'da bulunan, kayalık bir çıkıntının üzerine inşa edilen ve 14 metrelik bir hendek tarafından korunan Meersburg kalesidir. 28 metre derinliğindeki bir kuyuya ve Konstanz Gölü'ne giden bir yeraltı tüneline sahip olan kalenin hendeği ve bu yeraltı yapıları, 1334 yılında Konstanz'ın yeni Prens-Rahip'i ve Papa adayı olan Frauenfeldli Nikolaus tarafından yaptırılmıştı. Nikolaus, İmparator IV. Ludwig'in kuşatmasına hazırlanıyordu. On dört hafta süren kuşatma başarısızlıkla sonuçlandı.

Diğer dönemlerde de olduğu gibi kuşatmalar muharebelerden daha sık yaşanıyordu. Gerçekten de muharebeler, çoğunlukla askerî tarihte orantısız bir ilgi görmektedir. Güney Fransa'daki

Katharcılara karşı gerçekleştirilen Haçlı Seferi sırasında Haçlılar, en az kırk beş kuşatma gerçekleştirirken 1209 ile 1218 yılları arasında ancak dört meydan muharebesine girdiler. Kuşatılan yerler, Toulouse gibi ovalarda yer alan surlu şehirlerden, tepelerin üzerinde bulunan ıssız kalelere kadar hayli farklılık gösteriyordu. Başka yerlerde olduğu gibi kimi zaman yerleşimin sürekliliğini de yansıtır biçimde, bazı kaleler tarihi alanlarda inşa edilmişti. Etkileyici bir konumda olan Château de Puilaurens, bir Vizigot hisarının bulunduğu yerde yapılmıştı.

Kuşatma araçları ve istihkâmcılar, başarı elde etmek için genel olarak şans, kararlılık, saldırganlık ve dehşet yaratmaya kıyasla daha önemsizdi. Şans, kararlılık ve saldırganlık, Château-Gaillard'ın 1204'te ele geçirilmesi sırasında özellikle etkili olmuştu; burası, Seine Nehri kıyısında yüksek bir konumda bulunan ve hâlen etkileyici görünen bir yerdir. 1196-1198 yılları arasında Aslan Yürekli Richard tarafından inşa edilen bu kale, Fransa'nın kararlı kralı Philippe Augustus tarafından, Richard'ın kendisinden çok daha sönük olan kardeşi, İngiltere Kralı ve Normandiya Dükü John'dan alındı. Kendi başına muazzam güçlü olan kale, geniş çaplı bir siyasi-lojistik destek sisteminden izole edilince aciz kalmıştı. Château-Gaillard da Seine Nehri'ne erişimini kesen ve bir destek kuvvetinin kaleye ulaşmasını engelleyen kuşatma güçleri tarafından izole edilmişti. Kale daha sonra açlık nedeniyle teslim olmak zorunda kaldı. Kalenin ele geçirilmesi, Normandiya'nın Fransızlar tarafından hızla fethedilebilmesini beraberinde getirdi. Benzer şeyler, 1449-1450'de Normandiya'da İngilizlerin elinde bulunan diğer kalelerde de yaşanacaktı; gerçi, bu vakalarda Fransızların topları da rol oynayacaktı. Kaledeki birliklere teslim olma ya da savaşmayı sürdürüp canlarından vazgeçme seçeneği tanınmıştı. Hindistan'dakilerde de görülebildiği üzere ve pek çok diğer kuşatmada olduğu gibi Katharlara karşı yapılan Haçlı Seferleri'nde de kuşatmalar çoğunlukla taarruz değil müzakere ile

sonuçlanıyordu. Müzakere koşullarını belirlemede hem savunma hem de taarruz kapasiteleri çok büyük bir rol oynuyordu.

Bir yandan da özellikle de 13. yüzyılda kalelerin boyut, yükseklik ve karmaşıklıklarının artmasıyla istihkâm teknikleri de gelişmişti. Surların yüksekliğini arttırmak, topların ortaya çıkmasından önceki dönemde önemliydi zira lağımcılığın yanı sıra istihkâmlara yönelik başlıca tehditler, surların tırmanılması, okçular ve taş fırlatan silahlardan oluşuyordu. Yüksekliğin arttırılmasıyla bu tehditlerin her biri kısıtlanabiliyordu; yükseklik kale içerisinden yapılan atışları hem savaşçılar hem de savaşa dahil olmayanlar için daha ölümcül kılıyordu. Toplar, taş surları gümbürtüyle vurup gedikler açarak durumu değiştirdi.

Şehir surları da geliştirildi ve genişletildi. Örneğin Fransa'daki Grenoble'da, 3. yüzyıl sonlarında inşa edilmiş olan Roma surları, 13. yüzyılda genişletilirken, 16. yüzyılda bunu bir genişleme daha takip etti. Daha ufak boyutlu olacak biçimde, *bastide* olarak bilinen, surlarla çevrili yeni tür kasabalar 13. yüzyılda Fransa'nın güneyinde inşa edilmeye başlandı. Bu kasabalar, ortak bir tasarıma sahip ve kendi kendine yeter nitelikte yerleşimlerdi ve kilise, Pazar yeri, evleri ve de savunulan kapıları vardı. Günümüze ulaşan pek çok örnek hâlen büyük oranda değişikliğe uğramamıştır. En etkin *bastide* inşa edenlerden birisi, Fransa Kralı IX. Louis'nin erkek kardeşi ve 1249 ile 1271 yılları arasında Toulouse Kontu olan, elli yedi adet *bastide* inşa eden Poitiersli Alphonse'du. Bir diğer isim de Aquitaine Dükü olan ve *bastide*leri ile Düklüğünün kuzey sınırlarındaki hâkimiyetini güçlendirmek isteyen İngiltere Kralı I. Edward'dı. Daha genel olarak surlarla çevrili tepe kasabaları, doğanın sunduğu savunma olanaklarını daha da güçlendirmenin önemli bir yolu olmayı sürdürdü. Bir yandan da soylular arası çekişmelerin bir parçası olarak Toscana'daki San Gimignano kasabasında görüldüğü gibi kasabalar içerisinde kuleler de inşa edilmeye başlandı.

Kaleler, daha sonraları gerek romanlar gerek televizyon programları gerekse filmler olsun bu dönemleri konu alan öyküler üretilmesinde çok önemli bir rol oynadı. Örneğin kaleler, Walter Scott'un *Kenilworth* (1821) romanında, Beethoven'ın *Fidelio* (1814) operasında ve Sherwood Ormanı'ndaki Robin Hood'a dair çeşitli anlatılarda başlıca hâkimiyet veya baskı merkezleri ve simgeleri olarak karşımıza çıkar. Orta Çağ'dan esinlenilmiş daha yakın tarihli kurgusal eserlerde de *Yüzüklerin Efendisi*'nden *Taht Oyunları*'na kadar durum böyledir. *Yüzüklerin Efendisi*'nde (1954-1955) ciltlerden birinin adı *İki Kule*'dir ve en önemli muharebelerden biri de Miğferdibi Kuşatması'dır. Çevrimiçi savaş oyunları ve başka eserlerde de durum aynıdır.

Ancak tahkimatların çoğunluğu daha farklı boyutlardaydı. Örneğin Paris yakınlarındaki Fontainebleau Ormanı'nın güneyinde yaklaşık 1,050 kilometrekarelik bir alana yayılmış, neredeyse 19 kilometrekareye bir tanesi düşen elli dört adet tahkimatlı mevki vardır. Bunlara yirmi sekiz adet tahkimatlı kilise, beş tahkimatlı kule ve dört adet de tahkimatlı derebeyi malikanesi dahildir. Daha sıradan olan türde tahkimatlar sıklıkla daha önemli oluyordu zira daha yaygındı. Ayrıca bu tür tahkimatların yaygınlığı, adı konulmuş çatışmaların getirdiği tehlikelerle ile çekişmeler ve suç gibi "gayrıresmî" çatışma biçimlerinin tehditleri arasındaki örtüşmeleri gözler önüne serer.

Bu etken, ev ve ofislerin, kırılmaz cam, kilit, alarm, güvenlik kamerası ve başka güvenlik önlemleri ile korunduğu modern tahkimatları hatırlatır. Gerçekten de savunma önlemlerinin böylesine yaygın görülmesi, savunmanın aslında çatışmanın nasıl geleneksel anlaşılma biçiminden çok daha geniş bir anlama sahip olduğunu ortaya koyar.

ON İKİNCİ BÖLÜM

Haçlı Seferleri

Haçlı Seferleri, Hristiyanların İslam istilalarına karşı giriştikleri karşı taarruzların önemli ve en dramatik kısmını teşkil ediyordu. Bu, kökleri hayli eskilere giden bir süreçti. Örneğin Bizanslılar, daha 10. yüzyılda inisiyatifi geri almayı başarmışlardı. Girit'in 960-961'de geri alınışı bunun bir örneğiydi ki bu etkileyici lojistik barışının elde edilişinde, Bizans donanması at sevkiyatı için özel olarak inşa edilmiş gemiler de kullanmıştı. Daha belirgin bir vaka olarak Batı Avrupa'nın genişlemekte ve daha varlıklı hâle gelmekte olduğu bir dönemde Papalık, Kudüs'ü geri almak için bir sefer yapılması fikrini ortaya attı.

Papalıktan bağımsız olarak Bizans, Müslümanların zayıflığından faydalanmış ancak geri aldığı toprakları 11. yüzyıl ortalarında bozkırlardan gelen Türklerin fetihleri sonucunda tekrar kaybetmişti. Selçuklu Türklerinin başarısı, başta Doğu Avrupa'da[18] bulunan Manzikert'te (günümüzdeki adıyla Malazgirt) elde ettikleri ve sonucunda İmparator IV. Romanos'u esir aldıkları 1071 yılındaki büyük zafer olmak üzere hakikaten etkileyiciydi. Papa VII. Gregorius Bizans'a destek toplamayı başaramamıştı. Ancak Papa II. Urban, Bizanslıların 1095'te Piacenza'da yaptıkları yardım

18 Ç.N.: Yazarın ifadesidir.

çağrısına olumlu yanıt vererek Haçlı Seferlerine giden yolu açtı; Haçlı Seferleri, Kutsal Toprakları yeniden ele geçirmek ve sonra da elde tutmak için süreklilik arz eden bir çabaya dönüştü.

1095 yılında Papa II. Urban tarafından ilan edilen ve kısmen Papalığın Hristiyan dünyasına önderlik etme iddiasını da temellendiren Birinci Haçlı Seferi sırasında Haçlılar, 1097 yılında Anadolu'da savaşarak ilerlediler, 1098'de uzun bir kuşatmanın ardından Antakya'yı ele geçirdiler ve 1099'da da Kudüs'e girdiler. Haçlıların bölgede varlık gösterebilmeleri için hem muharebede hem de kuşatmada başarılı olabilmeleri son derece önemliydi; muharebelerde, özellikle de ağır süvarilerinin hücumları onlar için önemli bir güçtü. Haçlıların bölgedeki varlıkları, başta Akka (1104), Sur (1124) ve Aşkelon'un (1153) ele geçirilmesi olmak üzere sonra elde edecekleri başarılarla, daha geniş bir araziye yayılacaktı. Bu başarılarda, Haçlıların deniz üstünlüğü oldukça önemli olmuştu. Ancak büyük çabalara rağmen Hristiyanlar, Müslümanların bölgedeki başlıca merkezleri olan Halep, Şam ve Kahire'den herhangi birini ele geçiremeyeceklerdi.

Haçlı Seferlerinin sonucunda bölgede dört Hristiyan devleti (Antakya Prensliği, Urfa Kontluğu, Kudüs Krallığı ve Trablus Kontluğu) ve de açık bir siyasi boyutu da olan yeni bir askerî örgütlenme olarak askerî tarikatlar kuruldu. Templier Şövalyeleri ve Hospitalier Şövalyeleri (St. John Şövalyeleri olarak da bilinirler), dini yeminler etmiş savaşçılardan oluşan tarikatlardı; bu tarikatların birlikleri ve kaleleri olduğu gibi geniş arazilerin savunması ve bazen de doğrudan hükümranlığı da kendilerine bırakılmıştı. Kutsal Topraklarda kurulan ancak 13. yüzyıldan itibaren Doğu Baltık bölgesine odaklanan Töton Şövalyeleri, İspanya'daki Calatrava, Alcantara ve Santiago tarikatları ve diğer devletlerdeki benzerleri gibi başka askerî tarikatlar da mevcuttu. Bu tarikatların varlık nedeni, Hristiyanlığın savunulmasıydı.

Tehlikenin kol gezdiği bir askerî ortamda Haçlılar, kendilerini daha kalabalık Müslüman ordularından ve Müslümanların etkili kuşatma tekniklerinden korumak için gayretli bir biçimde tahkimatlar yaptılar. Kale mimarisi, tahkimat teknolojisinde uzmanların rolünü yansıtıyordu. En meşhur Haçlı kalesi olan ve günümüz Suriye'sinde bulunan Crac des Chevaliers, zamanında Trablus'tan Hama'ya giden yolu koruması için inşa edilmişti. Haçlılar tahkimatları Trablus Kontu'nun devrinde yapsalar da günümüze ulaşan kale, burayı 1142 yılında konttan devralan Hospitalier şövalyeleri tarafından tamamen baştan inşa edilmiştir. Kale, 1188'de Selahaddin Eyyubi'ye karşı başarıyla direndi ve 1190'da direnişi sürdüren az sayıdaki Haçlı kalesinden biri oldu. Kalenin savunma yapıları 13. yüzyıl başlarında, yıkıcı bir depremin ardından güçlendirildi ve hem kalenin iç surlarının gücünü arttıran hem de daha sonraki depremlere karşı dayanıklılık sağlayan devasa bir meyilli cepheyle de takviye edildi. Dış surlar, yarı çember şeklindeki çıkıntılı kulelerle güçlendirilirken kalenin bulunduğu arazinin koşulları, duvarların lağımcılık yoluyla zayıflatılmasını güç kılıyordu. Kademe kademe savunma mekanizmalarının karmaşık yapısı ve iç içe geçerek yarattığı güç sayesinde, dış surlar aşılsa bile düşmanın yine de kaledekilerin atışları ve pusu tehlikesi altında koridor ve rampalardan ilerlemesi gerekiyordu. Dış surlarda okçular için atış yapılabilecek alanlar, tepe mazgalları (aşağıya çeşitli nesnelerin atılabilmesini sağlayan açıklıklar) ve surların üzerinde yürüme yolları mevcuttu. İç kalenin duvarlarında dar aralıklar, en yukarı da ise büyük mancınıklar gibi daha büyük silahlar için açıklıklar vardı.

Müslümanlar, 1140'lardan itibaren daha başarılı olmuşlar, 1144'te Haçlı devletlerinden biri olan Urfa Kontluğu'nu ele geçirip 1148'de Şam'ı ele geçirmek amacıyla düzenlenen İkinci Haçlı Seferi girişimini de Kudüs Kralı I. Amalric'in 1167'de İskenderiye'yi kuşatma denemesini de engellemişlerdi. Daha sonraları,

1169'dan itibaren Mısır veziri olan Selahaddin Eyyubi, Mısır'daki Fâtımî halifeliğini ele geçirdi ve Güney Suriye ile Kuzey Irak'ı da topraklarına kattı. Buralar, Mısırlı hükümdarların asırlardır arzu ettiği topraklardı ve Selahaddin Eyyübi'nin bu hamlesi, farklı ideolojilere sahip olan ve birbirini takip eden rejimlerin, nasıl jeopolitik nedeniyle benzer hedefler peşinde koşabildiklerini gösteriyordu.

Gerçekten de 1187'de cihat ilan eden Selahaddin Eyyubi ve ustalıkla savaş meydanına sürdüğü hafif süvarileri, sayıca çok daha az ve komutanlık açısından daha zayıf Hristiyan Kudüs Krallığı güçlerini, Temmuz sıcağında Hıttin'de bozguna uğrattı. Sahra ordusunun imhası, kalelerdeki birliklerin zayıf kalıp direnememelerine yol açtı. Kudüs, surlarında lağımcılar tarafından verilen zararın ve açılan gediklerin ardından teslim oldu. Kalelerin başına gelenler, sahra orduları kurmak için kaleleri neredeyse askersiz bırakmanın tehlikeleri ve bu orduların yenilgilerinin psikolojik etkileri başta olmak üzere kalelerin kimi zayıflıklarını göstermiş oldu.

Hristiyanların Hıttın Muharebesi'ndeki kayıpları telafi etme çabaları, 1191'de Akka'nın, Üçüncü Haçlı Seferi'ne liderlik eden İngiltere Kralı I. Richard ve Fransa Kralı Philippe Augustus tarafından ele geçirilmesi başta olmak üzere önemli başarılar sağladı. I. Richard, aynı yıl Selahaddin Eyyubi'yi Arsuf'ta yenilgiye uğratsa da Kudüs'ü geri alabilecek bir durumda değildi. Tıpkı 11. yüzyıl sonlarında Selçuklu Türkleriyle Fâtımîler arasındaki rekabette olduğu gibi Haçlılar konumlarını, Selahaddin Eyyubi'nin 1193'teki ölümünden sonra Mısır ve Suriye arasındaki rekabet başta olmak üzere Müslümanlar arasındaki bölünmelere de borçluydular. Ayrıca Haçlılar, Memluklere karşı savaşan Moğollarla bir ittifak kurabilmek için de yoğun çaba sarf ettiler. Memlukler, 1260'ta Suriye'deki Eyyubi hükümdarlığını yıkan ve 1250'de

Mısır'da iktidarı ele geçirmiş olan, çoğu etnik Türklerden oluşan seçkin bir savaşçı gücü idiler.

Ancak Memluklerin 1260'ta, Nasıra yakınlarındaki Ayn Calud'da Moğollar karşısında elde ettikleri mutlak zafer, meseleyi sonuca bağlamış oldu. 1260 yılında Mısır'da iktidara gelen Baybars, güçlü bir ordu kurup kalan Haçlı mevkilerinin çoğunu ele geçirdi. Crac Kalesi, 1271 yılında sadece bir aydan biraz daha fazla süren bir kuşatma sonucunda düştü. Kaleyi savunanlara, destek kuvveti gelmeyeceğini belirten ve teslim olmalarını tavsiye eden sahte bir belge gönderilmişti. Akka 1291 yılında, savunmalarının bombardıman ve lağımcılık yoluyla zayıflatılmasının ardından kararlı bir taarruz sonunda düştü.

Haçlı Seferleri, yerel halklar üzerinde hâkimiyet için yeni gelenler ve onların ardıllarının (Memlukler de Haçlılar da buna birer örnekti) savaşıp durduğu köklü düzenin bir parçasıydı. Göçebe Türk dünyası, bu halkları yayılmaya iten kadim baskıların da etkisiyle, özellikle de Türklerin daha varlıklı toprakları ele geçirmelerinden sonra Haçlılardan daha geniş askerî kaynaklara sahipti. Haçlı Seferleri gerçekten de bir açıdan göçebelerin dünyasının içerisinde ve etrafındaki mücadelenin gölgesinde yapılmıştı.

Savaş, tüm taraflar tarafından çoğunlukla son derece vahşi biçimlerde yürütüldü. Örneğin Birinci Haçlı Seferi'nde Haçlılar, Antakya, Beyrut ve Kudüs halklarını ayrım gözetmeksizin katlettiler; yalnızca Müslümanları değil, Suriyeli Hristiyan ve Yahudileri de yaş ve cinsiyete bakmaksızın öldürdüler.

Haçlı Seferleri, Sicilya'ya hâkim olan Normanların Kuzey Afrika'da fethettikleri yerlerden 1158-1160 yıllarında çıkarılmaları ile birlikte Kuzey Afrika'da da başarısız oldu. Ayrıca Fransa Kralı IX. Louis (Aziz Louis) de hem Mısır hem Tunus'ta başarısızlığa uğradı. Ağır bir hastalıkla mücadele ettiği 1244 yılında Louis, hayatta kalması hâlinde bir Haçlı Seferi'ne çıkma sözü

verdi. Papalığın Louis'ye destek vermesiyle birlikte Kilise'nin Fransa'daki kurumları, gerekli finansal olanakları sağladı, zira harekâtın ciddi bir maliyeti vardı. 1248'de Fransa'dan çıkan Louis, 1249'da Mısır'ı istila ettiyse de 1250'de el-Mansure'de bozguna uğratıldı ve esaretten kefaret ödenerek kurtarılabildi. 1270'te Louis bir diğer Haçlı Seferi'ne çıktı; bu defa hedef, Mısır'a giden yol üzerindeki Tunus şehriydi. Ancak o zamanlar hayli ölümcül olan dizanteri nedeniyle öldü.

Bunun aksine, Haçlılar Akdeniz'in başka yerlerinde (Girit, Sicilya, Malta, Balear Adaları) ve İberya'da çok daha başarılı oldular. Bunlar genellikle büyük çaplı başarılar teşkil ediyordu; Sicilya'nın 11. yüzyıl sonlarında yeniden fethi yirmi yıl sürmüştü. Müslüman bölgelerin fethinin ardından özellikle de kilise inşaları ve yeniden adlandırmalar gibi yöntemlerle Hristiyanlaştırma geldi. Toledo ve Sevilla'da katedraller, yerini aldıkları camilerle aynı temeller üzerine inşa edilirken Cordoba'daki katedral ise caminin orta yerine yapılmıştı. Zafer kutlanmış ve örneğin Kastilya Kralı X. Alfonso (1252-1284 yılları arasında hüküm sürmüştür) tarafından yapıldığı gibi siyasi bir araç olarak da kullanılmıştı. Kimi Müslümanlar sürülmüş, kimileri 13. yüzyıl başlarında fethedilen Balear Adaları'nda olduğu gibi köle hâline getirilmişti; gerçi kimileri de özgürce yaşamlarına devam etmişti.

Ancak Haçlı Seferleri'nin başarısızlığı, Bizans'ı Müslüman taarruzlarına daha açık hâle getirdi. Hatta Dördüncü Haçlı Seferi (1202-1204), Venediklilerin etkisi altında Müslümanlara değil, önce Macarların yönettiği bir Katolik şehri olan ve ticarette Venedik'le rekabet eden Zara şehrine, sonra da doğrudan Konstantinopolis'e yapıldı. Tahttan indirilen Bizans İmparatoru II. İsaakos'un oğlu olan Alexios Angelos, amcasının tahttan indirilmesi karşılığında Haçlılara para, Haçlı Seferi'ne destek ve 1054'ten beri bölünmüş olan Ortodoks ve Roma Kiliselerinin birleştirilmesini

önerdi. Haçlılar, 1203 yılında planın kendi paylarına düşen bölümünü tamamladıysalar da yeni imparator IV. Alexios, sözlerini tutamadı ve Batı karşıtı bir ayaklanma ile tahttan indirildi. Bu da 1204 yılında Haçlıların şehre zorla girmesi, Flandre Kontu Baldwin'e İmparator IX. Baldwin ünvanıyla taç giydirilmesi ile askerî güç ve sonuçlarının çarpıcı bir örneği olarak Bizans İmparatorluğu'nun Haçlılar arasında paylaşılmasıyla sonuçlandı.

Ancak yeni durum hiç de istikrarlı değildi. 1261'de Rumlar Konstantinopolis'i geri alarak bu kısa süreli Latin İmparatorluğu'na son verdiler. Aynı zamanda Katolik ve Ortodoks Hristiyanlar arasında, bu olaylar tarafından da körüklenen güçlü bir ideolojik rekabet vardı. Daha sonraları, Bizans'ın uzun süreliği zayıflığı ve en sonunda 1453'te düşmesi (IX. Konstantinos, şehri savunurken ölecekti) Hristiyan Avrupa'yı yeni istilalara açık hâle getirecekti ve 1500 yılına gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu, günümüz Türkiye, Yunanistan (Girit hariç), Arnavutluk, Bulgaristan, Sırbistan, Makedonya ve Kosova topraklarını kontrol ediyor hâle gelecekti. Ayrıca 1480'de 12.000 kişilik bir Osmanlı kuvveti, İtalya'daki Otranto'yu ele geçirip din değiştirmeyi reddedenleri öldürdü ya da köle hâline getirdi; gerçi 1481'de Osmanlılar, bir Haçlı Seferi ile şehirden çıkarılacaklardı. Ressam Albrecht Dürer'in Mahşerin Dört Atlısı tablosunda (1492-1502) atlılardan birinin bir Türk olması şaşırtıcı değildi.

Dini aykırı yorumladığı ve itaatsizlik ettiği düşünülen Hristiyanlara karşı da Haçlı Seferleri ilan edildi. Bunlar, Güney Fransa'daki Katharlara karşı sonunda olacağı gibi başarılı olabiliyor ya da Çekya'daki 1419-1434 tarihlerindeki Husçu Savaşları gibi pek az başarı gösterebiliyordu. Husçu Savaşları'nda Jan Zizka komutasındaki Husçuların Vysehrad (1420) ve Nebovidy (1422) muharebelerindeki zaferleri, çatışmanın sürüp gitmesi açısından çok önemli olmuştu. Muharebeler ayrıca süvarinin etkisinin, piyade

ve topçuyu arazi şartlarını da dikkate alarak iyi bir biçimde kullanan yenilikçi bir düşman karşısında nasıl sınırlı kalabildiğini de gösterdi. Bu savaşlar, bir yüzyıl sonra Protestan Reformasyonu'nun ardından başlayacak savaşları andırıyordu. Reformasyon karşısında da Papalık, Haçlılık fikrine dayanacaktı. Ayrıca bunlar, Haçlı Seferleri bağlamında gördüğümüz Müslüman güçler arası rekabet örneğindeki gibi dindaşlar arası çatışmaların önemini de gösteriyordu.

Aynı zamanda, 16. yüzyılda Osmanlı Türklerinin eşi görülmemiş ilerlemeler kaydederek 1529'da Viyana'yı ve 1565'te de Malta'daki Valletta'yı kuşatmaları ile birlikte inançsızlara karşı Haçlı Seferleri de yeni bir gayretle yapılmaya başlandı. Haçlıların bu ilerlemeye yanıtı Haçlı Seferleri ile olmuş, özellikle de Valletta Hospitalier Şövalyeleri (St John Şövalyeleri) tarafından başarıyla savunulmuş, Osmanlı donanması 1571'de İnebahtı'nda Haçlı güçlerince yenilmiş, 1683'te tekrar kuşatılan Viyana da yine Haçlı güçlerince kurtarılmıştı. Gerçekten de Haçlı Seferleri düzenlemek, çatışmaya bir iş birliği mantığı getiriyordu. Durum, dinî ideoloji, semboller ve coşku ile motive olan, kendi mantıklarına göre İslam'ı yayarak Tanrı'nın iradesini gerçekleştiren Osmanlılar için de böyleydi.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Moğollar ve Timur

Bozkır orduları ve toplumları, tarımsal olmayan topraklarda geçimlerini sağlayabilecek biçimde şekillenmişlerdi. Atlar otlanıyor, askerlerse gerekirse atların kanını ve sütünü içiyorlardı. Göçebe çoban olan bu halklar sürekli hareket etmek ve hayatta kalmaları için gereken şeyleri beraberlerinde taşımak durumundaydılar. Temelde bu halkların kültürleri de hareket hâlindeydi ve ordularının bir parçasıydı; ordularına at, koyun ve keçi sürüleri eşlik ediyordu. Bozkır hayvanlarının tamamı dayanıklı ve ağır yükler altında zorlu ve sert arazi koşullarında uzun mesafeler katetmeye alışkın hayvanlardı. Bozkır halklarının kültür ve hayat tarzları, hafif silahlarla ve hareketli olarak yürütülen savaşların tüm temel lojistik ihtiyaçlarına yanıt veriyordu: bu ihtiyaçlar, etkili taşımacılık, taşıma olanaklarının, yiyecek ikmalinin ve hatta teçhizat ikmalinin sağlanması (bu halkların kompozit yayları, hayvanlarının kemikleri ve sinirlerinden yapılıyordu) idi. Açılıp kapanabilen yurtları hızla kapatılıp toplanabiliyor ve aynı hızla tekrar kurulabiliyordu. Moğolların lojistik desteği son derece etkiliydi çünkü imparatorluk kuracak türden fetihlerinin ilk aşamalarında bu lojistik yapısı, normal bir göçebe devletinin lojistik yapısını yansıtıyor ve taklit ediyordu. Gerçekten de Orta Asya bozkır ordularının içerisinde entegre olarak mevcut olan lojistik destek sistemi, o zaman için daha iyisi olmayan bir sistemdi.

Bozkırlarda büyüyen savaşçıların dayanıklılığı da daha yerleşik ve şehirli düşmanlarının, temelde yol açtığı lojistik sorunları nedeniyle olanaksız olduğunu düşündüğü kış harekâtlarının gerçekleştirilebilmesini sağlıyordu. Moğolların Kuzey Rus prenslerine karşı gerçekleştirdiği başarılı sefer, Aralık 1237'de başlamıştı ve ancak ilkbaharla birlikte karların erimesinin ardından toprağın çamura dönmesi ile durmuştu.

Bozkır orduları büyük olabildikleri gibi tarım toplumlarının ordularından küçük de olabiliyorlardı. Biraz da bunun sonucunda mevcut güçlerinin korunması, bozkır orduları için başlıca bir hedef oldu. Geniş bir bölgeyi istila ve yerle bir edip, daha sonra çekilmeleri ve yalnızca o bölgenin ufak bir bölümünü kontrol altında tutmaları şeklindeki, insana tsunamileri hatırlatan fetih yöntemleri de bununla bağlantılıydı. Bunun sonucunda birlikleri, belirli bir şehirde garnizon görevine bağlı kalmıyordu. Ayrıca yıkım yoluyla bir tampon bölge oluşturulması, Moğollara saldırmayı imkânsız kılıyor ve düşmanın kaynaklarını da azaltıyordu.

Yine de başta 13. yüzyılda Çin'in fethi için gereken uzun süreli kuşatmalar olmak üzere yapmaları gerekenler değiştikçe, Moğolların da farklı yöntemler uygulamaları gerekmişti. Burada artık kaynak yoğunluğu bir mesele hâline gelmişti ve kaynakların uygun bir biçimde konuşlandırılması gerekiyordu. Moğolların atlara bağımlılığı, sürdürülebilir bir saman kaynağı sunmayan çevrelerde sınırlılıklarla karşı karşıya kalmaları anlamına geliyordu. Bunun 13. yüzyılda arka arkaya gelen örnekleri arasında 1260'ta Memluklerle Suriye'deki çatışmalar ve ayrıca 1240'ların başlarında Balkanlardaki Dinar Alplerindeki mücadeleler de mevcuttu. Yine de Moğolların savaş yapma biçimlerinin temelinde esneklik vardı.

Bu esneklik, şehirlerin alındığı çatışmalara geçişte de görüldü. 1212'de, çok yetenekli bir lider olan Cengiz Han (1206-1227

yılları arasında hüküm sürmüştür) tarafından birleştirilen ve görünüşe bakılırsa hayli acımasız olan Moğollar, Batı Xia Devleti'ni fethettikten sonra, iki orduyla Kuzey Çin'deki Cürçen kökenli Jin İmparatorluğu'nu (1115-1234 yılları arası devam etmiştir) da istila etmeye giriştiler. Moğolların bu iki ordularına, savaş alanında monte edilebilecek Çin tarzı kuşatma silahlarını taşıyan deve kervanları eşlik ediyordu. Ancak Moğollar uzun süreli kuşatmalar istemiyorlardı ve bu da 1214 seferinde Cengiz Han'ın, Cürçen İmparatorluğu'nun Kuzey Çin'deki başkenti olan Zhongdu (Pekin) şehrine başlangıçta saldırmamasını ve bunun yerine şehri ablukaya almasını beraberinde getirdi; bu, taarruz edenler için çok önemli bir tercih olacaktı. Ancak devam eden taarruzun ardından şehre odaklanıldı ve şehre yönelik hücuma kuşatma silahları ve istihkâmcılar da destek verdi. Şehre ulaşmaya çalışan destek kuvvetlerinin yenilmesiyle birlikte şehir, 1215 yılında teslim oldu.

Büyük oranda Çinlilerin ustalığını kullanan Moğollar, Cürçen kökenli Jin İmparatorluğu'nu (imparatorluk sonunda 1232-1234'te yıkıldı) ve Güney Çin'deki Song İmparatorluğu'nu fethetmek için gereken sayısız sefer esnasında kuşatma savaşları yürütme becerilerini geliştirdiler. Bu seferler, 13. yüzyıldaki en etkileyici güç kullanımını teşkil ediyordu. Kuşatmaların uzun sürmesi ancak Moğolların örgütlülüğü ve azmi sayesinde mümkün olabilirken, dehşet saçabilme ve korkutma yetenekleri sayesinde destek elde edebilmeleri de önemliydi.

1219'da Orta Asya'da Harzemşahları istila eden Moğollar, Buhara ve Semerkand başta olmak üzere büyük şehirleri de ele geçirdiler. Yerel halk, kale şehirlere itildi ve buralar Moğol dehşetini kitlelere yayan sığınmacılarla doldu. Çin'de 1232 yılında Jin Devleti'nin yeni başkenti olan Kaifeng'in başarıyla sona erecek kuşatması sırasında yerel halk da hendekleri molozla doldurma ve kuşatma silahlarında çalışma gibi görevlerde kullanıldı. Şehirlerin

ikmal yollarını kesmek de önemli olabiliyordu. Örneğin günümüzde Moğolistan'da yer alan ve o zamanın Moğol başkenti olan Karakurum, Çin hükümdarı Kubilay tarafından Moğol iç savaşı sırasında 1262 yılında ele geçirildiğinde böyle olmuştu. Cengiz Han'ın kurduğu imparatorluk, dört mirasçı devlet arasında bölüşülmüştü. Bir kere ele geçirildikleri zaman şehirlerin surları, buraları savunmasız kılmak için Moğollar tarafından yerle bir ediliyordu.

Ayrıca Ermenistan ve Gürcistan'daki dağ kaleleri gibi kendi başına işlev gören ve 1238'de Moğol ilerleyişini yavaşlatmakla beraber durduramayan kaleler de vardı. Bu kalelerin önemi büyük ölçüde konumlarından kaynaklanıyordu. Dağlık alandaki konumlarının taktik önemi, ilerleyen orduların kullandığı geçitleri koruma rolleri ile harekâtlarda da öne çıkıyordu. 1256'da Cengiz'in torunu olan Hülagü'nün komutasındaki Moğollar, Haşhaşilerin kalelerini ele geçirdiler. Bunlar, dağlık bir bölge olan Kuzeybatı İran'da yer alıyor ve dik uçurumlarda hâkim mevkilerde bulunuyorlardı. Selçuklular, sekiz yıl süren bir kuşatmanın ardından Haşhaşilerin başlıca kalelerinden biri olan Lambsar'ı almayı başaramamışlardı. Ancak Moğolların acımasızlıklarıyla tanınmaları, Haşhaşileri teslim olmaya sevk etti. Daha genel olarak Moğollar, kendilerine direnenlere karşı topyekûn bir imha politikasını bilinçli olarak uyguladılar. Örneğin Bağdat ve Halep şehirlerinin dışında kafatası dağları yarattılar. Ancak savaşmadan teslim olanlara karşı yumuşak davrandılar.

Teknoloji de belirli bir rol oynuyordu. 12. yüzyılda mancınıklarda kullanılan ve askerler tarafından çekilen halatların yerine, her yerde ve her zaman böyle olmamakla beraber, denge ağırlığı kullanılmaya başlandı. Kimin bulduğu bilinmemekle birlikte bu gelişme muhtemelen ilk kez Orta Doğu'da görüldü. 1220'lerden itibaren Fars teknolojisini elde eden Moğollar, bu icadı da

benimsediler ve bu mancınıklarla Abbasi hilafetinin başkenti olan Bağdat surlarını dövdüler. 1258 yılında Bağdat'ı bir haftada teslim olmaya zorlayan Moğollar, böylece İslam tarihi için son derece önemli bir vakaya neden olarak uzun süredir mevcut olan bu halifeliğe son verdiler. Denge ağırlığı kullanılan mancınıklar, kuşatmayı konu alan tasvirler içeren Pers eserlerinde açıkça çizilmiştir. Haçlıların ele geçirememiş olduğu Halep'te 1260 yılında Moğollar, tüm mancınıklarını tek bir noktaya, Irak tarafına bakan kapıya odaklayıp oradan şehre girdiler.

Bu icat, Orta Doğu'dan başka yerlere yayıldı. Örneğin İran'daki Moğol hükümdarı İlhan Abaka, amcası Kubilay'a, Güney Çin'deki Song Devleti'ni fethetmesinde yardımcı olmaları için iki istihkâmcı gönderdi. İstihkamcılar denge ağırlığı kullanılan yedi mancınık kurdular; bunlar, daha önceden Çin'de görülmemiş silahlardı ve her biri yüzlerce kiloluk kayalar fırlatabiliyordu. Bu kayaların etkililiği, surların kalınlığı ve yapısal bütünlüğüne bağlıydı. Xiangyang ve Fancheng şehirleri 1273'te düştü. 1274'te Shayang, 1275'te de Changzhou, mancınıklarla fırlatılan baruttan yapılma bombaların yıkıcılığı arttırmasının da etkisiyle düşen diğer şehirler oldular.

Moğolların esnekliği kuşatmalarda olduğu kadar muharebelerde de görülüyordu. Geniş mesafeler kat edip ilerlemeleri, pek çok farklı düşmanla karşılaşmalarını sağladı. Moğollar her zaman kazanmıyorlardı. Kendileri gibi bozkır halklarına, iç savaşlar da dahil olmak üzere yenilebiliyorlardı; keza 1260'ta Ayn Calud ve Humus'ta, 1281'de yine Humus'ta, 1303'te Merc-üs-Seffer'de Mısırlı Memluklere, 1298, 1305 ve 1306'da da Delhi Sultanlığına yenildiler. Yine de Moğollar uyum sağlamayı çok iyi biliyorlardı ve çok farklı düşmanları yenebilme becerileri etkileyiciydi. Örneğin 1241'de Moğolların Leh, Macar ve Alman güçlerini yenmeleri buna bir örnekti. Mohi'de Macarlar, kısmen kuşatma silahlarını

da kullanan Moğolların onları Sajo Nehri üzerindeki bir köprüde savunma pozisyonu almaya zorlamaları sonucunda arabalarıyla oluşturdukları doğaçlama bir kaleye çekildiler. Moğollar son derece akıllı davranıp Macarlara, bu kalelerinden bir çıkış yolu bıraktılar ve Macarlar da geri çekilirken açık alanda yakalanıp imha edildiler. İlerlemeyi sürdüren Moğollar, yakınlardaki Buda ve Peşte şehirlerine girdiler.

Bu esneklik, genel olarak Orta Asyalı göçebelerin sahip olduğu bir özellikti ve Türk halkları ve liderlerinde de görülüyordu. Özellikle de başarısında çok büyük rol oynayacak bir biçimde arka arkaya savaşlar verip Hindistan'dan Ege Denizi'ne dek başarılı seferler düzenleyen Timur (1336-1405 yılları arasında hüküm sürmüştür) bunun bir örneğiydi. Timur, bizzat Cengiz'in soyundan gelmemekle beraber, önemli bir meşruluk kaynağı olduğu için Cengiz Han'ın Moğol İmparatorluğu'nu yeniden kurmayı hedefliyor ve soyunun Cengiz'e dayandığını öne sürüyordu. Bu ünvanı edinebilmek için Cengiz soyundan gelen prenseslerle evlendi. Timur'un başarılarının arasında İran ve Kuzey Hindistan'ın fethedilmesi, Delhi, Şam ve Bağdat'ın ele geçirilmesi, 1400 yılında Memluklerin Suriye'de yenilmeleri ve 1402 Ankara Savaşı'nda Osmanlı Sultanı I. Bayezid'in esir alınması vardı. Bu savaşta uzun bir mücadelenin ardından, çoğunluğu süvariden oluşan Timur'un ordusu, özellikle de Osmanlı süvarisinin büyük bir kısmının taraf değiştirmesi veya savaş alanını terk etmesinin de etkisiyle zafer kazandı. Daha sonra, genel olarak muharebelerde sıkça görüleceği üzere, bu muharebede de Osmanlı piyadesi dağılmış; tüm muharebelerin kaderini genellikle süvariler arasındaki mücadele belirliyordu ki bu da süvarinin önemini arttırıyordu. Muharebe, Osmanlı'nın yoğun baskısı altında bulunan Bizans başkenti Konstantinopolis'te kutlandı. Gerçekten de Osmanlıların Avrupa içlerine ilerleyişi, Timur'un zaferi tarafından geciktirilmiş oldu; bu da belirli mücadelelerin nasıl daha geniş bir stratejik bağlama oturduğunu gösteriyordu.

Her ne kadar bazıları akın türünden olsalar da Timur'un seferleri, detaylı keşif faaliyetleri dahil olmak üzere dikkatli bir planlama ile gerçekleştiriliyordu. Gerçekten de tarihte defalarca olacağı üzere, akınlar ve seferler arasındaki sınırlar çok keskin değildir ve akınların hedefleri veya yöntemleri açısından ille de basit olması gerekmez. İkmal malzemeleri ordunun yürüyüşü esnasında elde edilse de sadece yakıp yıkmaktansa, işletme listeleri ve vergi kayıt defterlerine dayanarak ahaliden vergi toplamak için mevcut yapılardan yararlanılmaya çalışılıyordu. Ele geçirilen şehirlerde, düzensiz bir yağma değil, sistematik bir biçimde malları ele geçirilmesi deneniyordu. Gerçekten de Cengiz Han'ın aksine bir bozkır göçebesi değil bir şehir çocuğu olan Timur, şehirleri teslim olup sonra fidye ödemeye ikna etmeyi tercih ediyordu; şehirlere ancak bu yöntemle başarılı olamadığında kuvvet kullanarak giriyordu. 1395'te Altın Orda karşısında aldığı zaferinin ardından, bu devletin başkenti olan Saray şehrini yağmalattı; ayrıca Timur, Orta Asya'daki ticaret yollarının rotasını, kendi başkenti Semerkand'dan geçecek şekilde değiştirtti.

Otrar'da öldüğünde Timur, Ming Çin'ini istila etmeye gidiyordu. Çin'in savunmasızlığı, 15. yüzyıl ortalarında Moğolların taarruzlarında ve 17. yüzyıl ortalarında Mançuların fethiyle gözler önüne serilecekti ancak Timur, ana karargahının daha uzakta olması gibi çok daha büyük bir meseleyle karşı karşıya kalacaktı. Ayrıca Mançuların başarıları, tıpkı 13. yüzyılda Moğolların da yaptığı gibi onlarca yıl süren harekâtlardan sonra gelecekti.

Her halükârda Timur'un imparatorluğu uzun sürmedi. Oğlu ve ardılı Şahruh (1405-1447 yılları arasında hüküm sürmüştür) babası gibi enerjik ve saldırgan değildi ve onun hükümdarlığı altında, başkenti Herat olan Timur devleti giderek daha yerleşik bir devlete dönüştü.

Irak'ta ve günümüz İran topraklarının çoğunda, Timur'un ölümünün ardından patlak veren kargaşadan nihai olarak üstün

çıkan, Akkoyunlu Devleti'nin Türkmen süvarisi olacaktı. Akkoyunluların ordusu klasik bir Orta Asya ordusuydu; yay, kılıç ve kalkanlar kuşanmış ve savaş alanına genelde iki kanatlı bir süvari formasyonuyla çıkan bir orduydu. 1469'da Akkoyunlu elçisi, Buhara ve Semerkand'ın Timurlu Hükümdarı Ebu Said'in kesilmiş ve bir mızrağa oturtulmuş başını da beraberinde götürerek Kahire'ye ulaşmıştı.

Kuzeydoğu İran'daki, başlıca şehri Meşhed olan ve Horasan olarak bilinen bölge, 1507'de Özbeklerce fethedilene dek Timurluların hâkimiyetinde kaldı. Özbeklerin 1490'lar ve 1510'larda elde ettikleri büyük başarılar, süvari dinamizminin nasıl hâlen devam ettiğini gözler önüne sürdü. Ancak daha sonra Özbekler, 1510 yılında Merv'de Safeviler tarafından yenilgiye uğratıldılar. Özbekler ve Safeviler arasındaki rekabet iki yüzyılı aşkın bir süre devam etti ve her iki taraf da karşı tarafın uzaklardaki merkezlerine nakavt edecek türden darbeler indirmeyi başaramadı; aynı şey, Babürlülerle Safeviler, Safevilerle Osmanlılar, Osmanlılarla Habsburglar ve de Habsburglarla Fransızlar arasında da yaşandı. Bu açıdan bu güçler, Moğolların ve Mançuların başarısını gösteremediler.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Erken Dönem Japonya'sında Savaş

Moğol gücünün de sınırları vardı ve bu sınırlardan birisi Japonya olmuştu. Moğollar, Çin ve Korelilerin donanma kapasitelerini elde etmiş ancak 1274 ve 1281'deki Japonya'yı istila girişimleri, büyük ölçüde fırtınalar nedeniyle başarısız olmuş ve böylece Japonya Çin'den yönetilmemişti.

Japonya, çoğu dağlık araziden oluşan topraklarının da kısmi bir etken olduğu birlik içinde olma yoksunluğu nedeniyle uzun bir çatışma geçmişine sahipti. MÖ 10.000 yılı dolaylarında Japonlar, avlanırken yay ve ok kullanmaya başladılar. Yaylar çatışmalarda başat bir rol oynarken, kompozit yay da MÖ 300 yılı dolaylarından itibaren kullanılmaya başlandı. Japonlar süvariyle ilk kez Kore'yi istila edip MS 400 yılı dolaylarında Koguryo Krallığı ile çarpışmaları sırasında karşılaştılar. Bu onlar için berbat bir sürpriz oldu. Bu tarihten önce atlar Japonya'da yiyecek olarak, dini törenlerde ve iş için kullanılıyordu. MS 650 yılına gelindiğinde atlı okçuluk Japonya'da gayet gelişmişti ancak kılıç ve mızrak kullanan piyadeler önemlerini korudular. Japonya'da atlar görece ufaktı ve süvari taarruzları Japon savaş tekniklerinde önemli hâle gelmedi. 19. yüzyıl sonlarında ülkenin Batı'ya açılmasını hatırlatır biçimde, 13. yüzyılda Moğollarla mücadelenin getirdiği dış baskı,

Japonya'da etkisini gösterdi. Bu süreçte samuraylar (savaşçılar), daha gelişmiş taktikler kullanan ve hem kılıç yay ve zırh gibi bilindik silahların yeni biçimleriyle hem de patlayıcı bombalar gibi tamamen bilinmedik silahlarla donanmış bir düşmanla karşılaştılar. İstilalar, Japonya'da ayakta savaşmaya uygun zırh türleri, artık daha kısa ve ağır bıçakları olan kılıçlar ve piyadenin daha koordineli hareket etmesi gibi taktikler dahil olmak üzere değişikliklere yol açmış gibi görünmektedir.

Ancak dış kaynaklı örnekler, bir savaşçı sınıfı ve kültürünün gelişiminde rol oynayan tek faktör değildi. Örneğin klanlar ve daimyolar (özerk prensler) kendileri için bir başkent işlevi görecek olan, Kuzey Honshu'daki Sakai Klanı'nın başkenti olan Tsuruoka gibi kaleler inşa ettiler. Hagi'de olduğu gibi geniş hendekler önemli bir özellikti. 15. yüzyıldan itibaren taş kaleler inşa edildi; bunların en önemli örneği, feodal bir beyin kalesi olan ve Okinawa'da bulunan Nakagusuku'dur (yaklaşık 1450 yılında inşa edilmiştir). Bir genişleme süreci de mevcuttu. Örneğin 1333'te, Kobe'nin batısındaki İç Deniz'in kıyılarındaki yollara hâkim olan stratejik bir tepe üzerine yapılan Himeji Kalesi, 1467'de iki dış kale duvarının eklenmesiyle güçlendirilmişti. Kalelerin konumu bir dizi etkenden etkileniyordu. Aristokratlar arası rekabet çok önemli bir etken olsa da tek faktör değildi. Okinawa adasında kalelerin çoğu, farklı toprak türleri arasındaki geçiş bölgelerine yakın yerlerde konumlanmıştır ki, bu da kalelerin kontrol altında tuttuğu ticaret yolları olduğunu düşündürür.

14. yüzyıl ortalarından itibaren iktidar, büyük ölçüde hükümetin başı olan şogunun elindeydi ve imparatorun gerçek bir gücü yoktu. İcraatta şogunun Japonya'nın çoğu üzerindeki iktidarı, Japonya'nın ana adası olan Honshu'daki çok önemli Kanto bölgesi dahil olmak üzere sınırlıydı. Japonya'yı oluşturan vilayetlerdeki *shugo*lar (askerî valiler) merkezîleşmeyi savunan son güçler

arasındaydı. Bu, büyük ölçüde bu kişilerin, bölgelerindeki diğer güçlü savaşçılardan kendilerini ayırt eden başlıca varlıklarının *shugo* ünvanları olması ve bunun da ancak imparatorluğun kontrolünün devamı hâlinde anlam kazanabilmesi ile ilgilidir. Yine de *shugo*lar giderek daha özerk hareket etmeye başladılar ve yerel savaşçıların muhalefetinden de kötü etkilendiler. Ayrıca önde gelen *shugo* aileleri, açık savaş aşamasına kadar gelen veraset çekişmelerinden de çektiler. Durum Ashikaga Şogunluğu için de böyleydi. Kimi yönleriyle Güllerin Savaşı esnasında İngiltere veya 16. yüzyıl sonlarında Fransa'daki durumu anımsatır biçimde, 1467-1477 tarihleri arasındaki Onin Savaşı, Ashikaga Hanedanı içinde çıkan bir çekişmeden kaynaklanmış, birbirine rakip olan *shugo*ların hem bu çekişme hem de önde gelen *shugo* hanedanları arasındaki çekişmelerde oynadıkları rol nedeniyle de daha da büyümüştü. İktidara geçmek isteyenler arasındaki çatışmalar, son derece yıkıcı bir savaşı tetiklemiş oldu. Çatışmaların çoğu imparatorluk başkenti Kyoto'da yaşansa ve şehir bu çatışmalar nedeniyle ciddi yıkıma uğrasa da savaş başka yerlere de sıçradı ve Onin Savaşı, 1467 ile 1615 yılları arasındaki *Sengoku* (Savaşan Devletler) Dönemi'ne damga vuracak yerel ve bölgesel çatışmalara yol açtı. Tam bir değişim sürecine giren, vassallık bağlarının giderek çözüldüğü ve genel bir düzensizliğin hüküm sürdüğü bir toplumda Ashikaga Şogunluğu iktidarını kaybetmiş, *shugo* sistemi çökmüştü. Ayrıca 1485'ten itibaren köylü orduları da ortaya çıktı.

İmparatorun kendisi tarafından oluşturulmaya devam eden kültürel birliğin yanı sıra savaşçı beyler de ortaya çıktı; bu daimyolar (kelime tam anlamıyla "büyük isimler" anlamına gelir) büyük oranda *shugo*'ların eski vassallarıydı. Daimyolar, eski valilere oranla şogunlardan çok daha bağımsızlardı. Daimyoların otoritesi, çatışmalarda başarı göstermelerine bağlıydı ve bu da vassallarının desteğini korumalarının yoluydu. Bu vassalların konumlarını babadan miras alan daimyolara sadık olmaları gerektiği

fikri, daimyonun zafer, toprak ve bunlardan kaynaklanan prestiji kazanamaması hâlinde anlamını yitiriyordu. Bu tür başarılara duyulan ihtiyaç, daimyolar arası çatışmalarda ihanetin merkezî bir rol oynamasına katkı sağladı. Bunun sonucunda da ihanet hem muharebelerde hem de kalelerin ele geçirilmesinde önemli bir rol oynadı. Harekâtlar kısmen birer güç gösterisi olarak ve böylece düşmanı teslimiyete sevk edip kendi saflarında ihaneti de caydırmak üzere planlanıyorlardı.

15. yüzyıl sonlarından itibaren, 14. yüzyılın iç savaşlarında görülen bir eğilimi tekrar eder bir biçimde, Japonya'da savaşların hızı arttıkça Japon savaş tekniklerinde de bir dizi büyük değişiklik oldu. Ordular daha çok asker barındırır hâle geldi, piyadenin önemi daha da arttı, gelişmiş taktikler ve komuta yapıları kullanılmaya başlandı ve de silahlarda, özellikle de mızrak ve zırhlarda değişiklikler yapıldı. Daha büyük orduların mevcudiyeti ve piyadeye daha büyük önem verilmesi birlikte düşünüldüğünde, bu değişiklikler, daha önceleri mevcut olan ve büyük ölçüde bireysel çarpışmalara dayanan savaş yönteminden uzaklaşılması, bunun yerine kitlesel muharebe düzenlerinin ve komuta becerilerinin öneminin artması anlamına geliyordu.

Mızrak, piyadenin en önemli silahıydı; bu, Batı Avrupa'da kargının oynadığı role benzer bir durumdu ve kitlesel muharebe düzenlerinin, birlikler hâlinde savaşmanın ve disiplinin illa ki okçuluk veya tüfeklere, yani atış gücüne bağlı olmadığını gösteriyordu. Geçmişte oklara karşı olduğu gibi mızraklara karşı da zırhlarda esneklik ile koruma bir araya getirilmeye çalışıyordu; ancak zırhların etkililiği, ateşli silahların ortaya çıkışıyla azaldı.

16. yüzyılın ilk yarısından itibaren ticaretin bir sonucu olarak etkili ateşli silahlar Japonya'ya girdi. İlk olarak, Batı'dan gelen ve Güney Doğu Asya'da üzerlerinde değişiklikler yapılmış ateşli silahlar ülkeye geldi. Yeni teknolojilerin yayılmasının genel olarak

yalnızca alıcı tarafın bu teknolojiyi olumlu karşılamasına bağlı olmadığını gösterir biçimde, bu silahlar bolca ve hızlıca kopyalandı ve Japonya'nın metalürji endüstrisi bunlardan bolca üretebilecek duruma geldi.

Ateşli silahlar, Shinano Asahiyamajo (1555) Muharebesi'nden sonra savaşlarda kesinlikle önemli bir rol oynadı. Gerçi, başka yerlerde de olduğu gibi Japonya'da da ateşli silahların taktikleri ne ölçüde değiştirdiği meselesine dikkatle yaklaşmak gerekir. Pek çok açıdan ateşli silahlar, yalnızca yayların birebir yerini alan bir unsur oldular. Ateşli silahlar o dönem hâlen çok pahalıydılar ve bu tür silahların arzı da görece sınırlıydı; bu durumda, aktiklerde topyekûn değişikliklerin olmadığını düşündürmektedir. Ancak ateşli silah sahibi olmanın arzu edilebilirliği, muhtemelen daha büyük siyasi örgütlenmelerin oluşumu yönündeki trendi hızlandırdı. Zira daha küçük daimyolar finansal açıdan ateşli silahlar edinmekte güçlük çekiyorlardı ve bu silahlardan bolca faydalanabilmek için gereken sayıda ateşli silah alma olanakları yoktu.

Ateşli silahların kullanılması, bu silahları kullanan askerlerin silahlarını doldururken korunması gerektiği için karma birlik harekâtlarına yeni bir yön kattı. Bunun sonucunda ateşli silah kullanan birlikler, mızraklı askerler ve okçularla birlikte kullanılmaya başlandı; mızraklılar koruma sağlarken okçular atış gücünün devamını sağlıyordu. Dolayısıyla silah teknikleri açısından karma birlik harekâtlarının, bu kombinasyonun kargılı askerler ve tüfekçilerden oluştuğu Batı Avrupa'daki durumdan daha farklı sonuçları oldu. Ateşli silahların önemi hem harekâtlarda hem de taktik düzeyinde, 1560'larda iktidarı ele geçiren ve Sakai ile Kunitomo'daki silah dökümhanelerini kontrolü altına alan, önde gelen bir daimyo olan Oda Nobunaga tarafından ortaya koyuldu.

Gayretliliği, hırsı ve becerisinin yanı sıra Nobunaga'ya diğer önde gelen daimyoların 1550'ler ve 1560'ların başlarında seferler

düzenleyerek güçlerini büyük ölçüde yıpratmış olmaları da yardımcı oldu. Nobunaga'nın sivrilmesi, büyük oranda 1560'taki Okehazama Muharebesi'nde Imagawa Yoshimoto'ya karşı elde ettiği zafer sayesinde olmuştu. Nobunaga'nın birliklerinin sayısı daha azdı; onun 5000 askeri varken karşı tarafın 20.000 askerden oluşan bir gücü vardı. Ancak Nobunaga, kendi topraklarının istila edilmesine savunmaya geçerek yanıt vermek yerine, sürpriz bir taarruz ile inisiyatifi ele geçirdi. Rivayete göre bunu yaparken, yağan ağır yağmurdan da faydalanmıştı ve taarruzda Yoshimoto öldürülmüştü. Bu zafer, komuta becerilerinin, savaşçılık kalitesinin ve taktik taarruzun değerini gösterirken, Nobunaga'ya da şöhret kazandırdı. Düşmanı şaşırtmanın değeri, inisiyatifi ele geçirme ve kullanma becerisinden kaynaklanıyordu; inisiyatiften böylece faydalanma becerisi de büyük ölçüde taktik esnekliğe bağlıydı. Katı muharebe düzenleri ve çatışma yöntemleri genellikle bu esnekliği gösteremiyordu. Nobunaga ayrıca güçlerinin hareket kabiliyetini, yüzer köprüler inşa edip yol sistemini de iyileştirerek arttırdı.

Diğer komutanlar gibi Nobunaga da savaşı, ittifak ve ihanetlerden oluşan siyaset sisteminin önemli bir bileşeni olarak kullandı. Kısmen de bunun sonucunda Nobunaga, ağır kayıplar yaşayabileceği muharebelere girmekten kaçındı. Bunun yerine, gücünü göstermenin ve çıkarlarını savunmanın tercih edilen yolu, kaleleri ele geçirmekti. Ancak Avrupa'daki İtalyan Savaşlarında (1494-1559) olduğu gibi sık sık taraf değiştirilmesi, zorlu muharebeler verilmesini önlemedi. Ayrıca rakip daimyolar arasında kontrol için verilen zorlu mücadele, herkesin diğerlerine karşı avantaj yaratacak bir unsur aramasına yol açtı.

Nobunaga'nın Takeda Klanı'nı yenilgiye uğrattığı Nagashino Muharebesi (1575), revizyonizmin, askerî tarihe genel bakışımızı nasıl etkilediğini gözler önüne seren önemli bir örnektir. Savaşın geleneksel yorumlanma biçimine göre önemli olan,

Nobunaga'nın ordusundaki 3.000 tüfekçiydi; bunlar, Takeda süvarisinin arka arkaya hücumlarını yaylım ateşi ile püskürtmüş ve nihai zaferi Nobunaga'ya kazandırmışlardı. Tüfekçileri ordunun en önüne koymak demek, geleneksel olarak en cesur ve genelde at üzerinde olan samurayların bulunduğu bir konumu tüfekçilere bırakmak demekti. Ancak günümüzde Nobunaga'nın tüfekçileri sıra sıra dizip onlara yaylım ateşi açtırdığı tartışılan bir iddiadır. İddianın ardındaki fikir aslında olaydan bir yüzyıl sonra yapılmış bir serigrafa dayanmaktadır ve günümüzde, o dönemde savaş alanının koşullarının, geleneksel yorumun doğru olmasını olanaksız kıldığını gösteren sağlam fiziki bulgular da mevcuttur. Aksine, Takedaların da Nagashino'da neredeyse Nobunaga kadar tüfeği olduğu, Nobunaga'nın zaferini asker sayısının Takeda Klanı askerlerinden iki kat fazla olması sayesinde elde ettiği belirtilmektedir. Ayrıca Nobunaga birlikleri, savaş alanındaki görece karmaşık tahkimatların ardında siper alarak savaşmış, Takeda askerleri bu tahkimatları ağır yağış nedeniyle muharebenin orta yerine kadar gelip neredeyse tahkimatların üzerine çıkana kadar görmemiştir; bu da Nobunaga zaferine katkıda bulunmuştur. Bunun yanı sıra Nobunaga düşmanını kandırmış ve taraf değiştiriyormuş gibi görünen bir Nobunaga müttefiğinin düşman kanadını sarmasına göz yummasını sağlamıştır.

Daimyoların daha iyi örgütlenmeleri ve lojistikte ustalık kazanmaları sonucunda ordu boyutlarının büyümesi, muhtemelen silah tekniklerindeki değişikliklerden daha önemliydi. 16. yüzyıla gelindiğinde ateşli silah kullanan askerler, okçularda hiç görülmemiş biçimlerde talim görüyor ve örgütleniyorlardı ancak erken dönemde taktik değişikliğin boyutları sınırlı kaldı. Bu durum, silah tekniklerindeki değişiklikleri devrim yaratan olaylar olarak görme yönündeki genel eğilime karşı tedbirli olmanın gereğini gösterir ve ayrıca farklı bölgelerdeki gelişmeleri karşılaştırmalı olarak değerlendirmenin, özellikle de neden sonuç ilişkilerini

dikkatli bir biçimde ele alabilmek için ne kadar değerli olduğunu gösterir. Görünüşe bakılırsa Japonya'da barutun en önemli sonucu, topların kullanımından kaynaklanmıştır; tedariği zor olsa ve bolca kullanılmasa da top, kale inşasında radikal değişikliklere yol açtı.

16. yüzyıldaki istikrarsızlık ve iç savaşların yaygınlığı, kalelerin inşa edilmesini ve tamiratını teşvik etti. Japon kale inşa tekniklerinin baruta yanıtı, kalın taş duvarları ile kalelerin sağlam kaya zeminli tepelere yapılması oldu; bu sayede kaleler yüksekte ve hâkim konumlarda yer alıyorlardı ve lağımcılık da olanaksız hâle geliyordu. Temeldeki harçsız ve açı verilmiş kaya bloğu hem depreme hem de kuşatmacılara karşı koruma sağlıyordu. 1580'lerde ve 1590'larda Japonya'yı birleştiren Toyotomi Hideyoshi, 1590'da Odawara'nın düşüşünde ve Doğu Honshu'daki (Japonya'nın ana adası) diğer Hojo kalelerini alırken gösterdiği gibi kuşatmalarda başarılı oldu. Top, 1580'lerden itibaren daha büyük önem kazansa da Hideyoshi'nin kuşatmalardaki başarısı başka etkenlere de bağlıydı. Bu etkenlerden önemli birisi, göl ve nehirlerden oluşan su temelli savunmaları, hendekler kazıp suyu buralara yönelterek aşmalarıydı ki bu teknik, Bağdat karşısında 1258'de Moğolların başarıyla yaptığı gibi başka güçlerce de kullanılmıştı. Bu hendekler, yükselen su seviyesi nedeniyle kaleleri su baskını tehlikesiyle karşı karşıya bırakıyor veya savunma için bağlı oldukları su kütlesinden yoksun kalmalarına neden oluyordu. Bu bağlılık, özellikle de nehirler üzerindeki geçiş noktalarını savundukları için pek çok kale için geçerliydi.

Gücün ruhani bir yönü de vardı. Doğu kültürlerinde jeomantik veya feng shui denilen, sahanın anlaşılmasına ve kullanımına ruhani bir yön katan bir kültür mevcuttu; ayrıca tahkimatların tam olarak nereye konumlandıkları, tıpkı diğer binalar için olduğu gibi ne denli etkili olduklarını belirleyen faktörlerdendi. Örneğin

tahkimatlar, savunma açısından etkili bir jeomantik düzende gereken ancak arazide bulunmayan tepelerin yerini alabiliyorlardı. Çevrenin savunma ve düşmanlara zarar verebilme amacıyla bu şekilde değişime uğratılması hem feng shui hem de savunma sanatları açısından çok önemli bir etkendi. Dağlar ve su, başarının elde edilmesi için gereken doğru savaş pozisyonunun alınmasını ve enerji dolaşımının sağlanmasını temin eden temel ögelerdi. Bu nedenle Japonya'da yerel arazinin jeomantik durumunun kavranmasının gerekli olduğu düşünülürdü.

Günümüzde de olduğu biçimde sembolizm, başta moralin yüksek tutulması için olmak üzere savaşlarda genellikle önemli olmuştur. İnsanın kendi sembolizmini makul bulup başkalarınınkini garip ve aptalca, dikkat dağıtan bir şey olarak görmesi normaldir ancak bu, askerî tarihçi için faydalı bir tutum değildir. Japonlarda savaşın sembolik yapısı, ölümcüllüğünü veya rasyonelliğini azaltmıyordu. Asıl önemli değişiklik, 1590'ların sonlarından 1870'lere kadar yabancılarla savaşmaktan vazgeçilmesi olacaktı.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

1500'e Dek Yeni Dünya'da Savaş

Zaten çok geniş ve coğrafi açıdan büyük çeşitlilik arz eden bir bölge olan Amerika kıtası hakkında görüş bildirmek, şu ana dek bahsettiğimiz dünyanın diğer bölgelerinin çoğunda mevcut olan yazılı kaynakların yokluğu ve arkeolojiye dayanma mecburiyeti nedeniyle daha da zor hâle gelir. Kıtada, Arktik'teki Eskimolardan Amazonlar'daki avcı-toplayıcılara, imparatorluk tarzı devlet sistemleri olan İnkalar ve ayrıca Aztekler'e ve başkalarına kadar muazzam bir çeşitlilik görüldüğü kesindir. Ancak tüm bu toplumların ortak noktası, at, barut, demir metalürjisi, tekerlek veya yazı olmadan savaşmalarıdır. Yine de bu sınırlılıklarına rağmen kronolojik olarak birbirini takip eden birçok imparatorluk, piyade temelli ordular ve taşa dayalı teknoloji ile neler yapılabileceğini göstereceklerdi.

Amerika kıtasının büyük bölümünde asla imparatorluklar var olmadı. Nüfus yoğunlukları düşük, hatta genelde çok düşüktü ve hem yerleşimler hem de otorite dağınık durumdaydı. Ancak çatışmalar yaygındı. Örneğin Kuzey Kanada'daki Paleo-Eskimolarla ilişkili olan Doğu Arktik'teki Dorset kültürü, MS 1000 yılı dolaylarında Kuzey Alaska'dan gelen Thule halkı tarafından alt edilmişti. Thule halkının kayıkları, zıpkınları ve sinir kullanılarak

takviye edilmiş yayları, balina avında onları daha etkili kılmıştı. Karada Thule halkı köpeklerin çektiği kızaklarla hareketlilik kazanmıştı. Dorset halkı öldürülmüş ya da asimile edilmişti. Bunun aksine Vikinglerin Kuzey Amerika'daki etkileri yüzeysel olmuştu. Grönland'da Vikinglerin daha uzun süreli yerleşimleri de 10. yüzyılda kurulmuş, 15. yüzyılda ise belki İnuitlerce fethedilerek, belki İnuitlerle yapılan evliliklerle, belki iklim değişikliği sonucunda ya da belki bu etkenlerin kimilerinin bir araya gelmesiyle sona ermişti.

Daha güneyde, günümüz Kanada'sının en kalabalık bölgesi olan Güney Ontario'da hava daha ılık olduğu için tarım faaliyetleri yürütmek mümkündü. 800 yılına gelindiğinde yerleşimlerin yayılması, odundan çitlerle ve daha sonraları iki hattan oluşan çitlerle korunan köylerin oluşumuna yol açtı; Maorilerin *pa*larını andıran bu çitler, savunulması mümkün çıkmazlar yaratıyor ve saldırganlar için riski arttırıyordu. Bu tarım toplumları birbirleriyle savaşıyorlardı. MS 1300 yılı dolaylarında Pickering halkı, Glen Meyer halkını fethedip asimile ederken, 15. yüzyılda ise Huronlar, St Lawrence Iroquois kabilesini fethettiler. Kuzey Amerika'da kabileler arası çatışma şeklinde "kamusal" savaşlar görüldüğü gibi genellikle erkekliği kanıtlamak amacıyla yapılan ve belirli bir yaptırımı olmayan akınlardan ibaret "şahsi savaşlar" da vardı.

İstihkamlar yapmak için verilen çabalar, 1490'lardan itibaren Avrupalıların kalıcı olarak kıtaya gelmelerinden önce de çatışmalarla ilgili kaygıların ne denli yaygın olduğunu gözler önüne sermektedir. Kimi kalelerde, örneğin Peru'nun başkenti[19] Cusco yakınlarında MS 1440 yılı dolaylarında yapılan İnka kalesi Sacayhuaman'da olduğu gibi karmaşık savunma yapıları görülür. Brezilya, Meksika ve Peru'da kale burçları bulunmuştur. Kuzey Amerika'da, MS 1100 yılı dolaylarında Illinois'deki Cahokia'da

19 Ç. N.: Yazarın ifadesidir. Yazar, Cusco şehrinin İnkalar döneminde başkent olmasını kastediyor olmalıdır.

yapılan tahkimatlarda, çıkıntılı burçlar olduğu değerlendirilen yapılar da mevcuttu ki bunlar, okçulara, tahkimata saldıran güçleri kanattan ateş altına alma olanağı sunuyorlardı. Durum, Missouri Nehri yakınındaki sarp bir uçurumda bulunan ve önünde bir hendek, üzerinde de burçlar bulunan ahşap bir çitle korunan Crow Creek'teki arkeolojik alanda da böyleydi. Daha güneyde, Mississippi kültürünün bir parçası olan ve 1100'lerden 1600'lere kadar insanların yaşadığı, yaklaşık 21 hektarlık bir bölge olan Etowah'da da şehrin etrafını saran büyük bir hendek koruma sağlıyordu; hendeğin diğer tarafında düzenli aralıklarla yapılmış dikdörtgen burç yahut kuleleri olan ahşap bir çit mevcuttu. 900 ve 1150 yılları arası serpilen bir yerleşim olan Ocmulgee'de de durum böyleydi. 1540 yılında bölgede seyahat eden İspanyol Hernando de Soto'nun günlüklerinde, bu türden çeşitli yerlerden bahsedilmektedir. Bu tür tahkimatlı mevkiler Avrupalı güçlere sık sık sorun yaratacaklardı. Ancak çatışmalar için illaki tahkimata gerek yoktu. Örneğin Batı Hint Adaları'nda birbirleri ardından ikamet eden farklı halklar barışçı değillerdi; bunlardan sonuncusu olan Kariblerin MS 1200'deki yayılmalarına dair bulgular, karşılaştıkları yerlerde Arawakları öldürdüklerini ya da köle hâline getirdiklerini gösterir.

Kimlik ile çatışma arasında derin bağlantılar vardı. Örneğin Batı Meksika'da MÖ 100'den MS 300 yılına dek gelişmiş olan Colima kültürünün kalıntıları, bu kültürün şamanlarının (dinî şahsiyetler) halkları adına tanrılarla iletişim kurduklarını ve aynı zamanda yenilgiye uğratılanların kafaları ile birlikte tasvir edilen büyük savaşçılar olduklarını gösterir. Yenilenlere böyle muamele edilmesi, onların güç ve sihrini elde etmenin, ayrıca hem yaşayanlar hem de ölüler üzerinde zaferlerini sergilemenin bir yoluydu.

Korku bu süreçte önemliydi. Örneğin Doğu Meksika'daki Veracruz kültürüne ait buluntular, yılan başı şeklindeki bir miğfer

giymiş olan ve MS 300-900 yılları arasına dayanan bir başı içerir. Mayalara ait bir buluntu ise, topraktan yapılma ve ayakta duran bir savaşçının, zırh ve korku yayma amaçlı bir tasarıma sahip olan çıkarılabilir bir mask giymiş, bir balta ve yuvarlak bir kalkan kuşanmış biçimde tasviridir.

İmparatorluklardan en çok genişleyeni, yine kuvvet kullanılarak yaratılan İnkaların imparatorluğuydu. İnka devleti, Peru'daki Orta And Dağlarında ufak bir devlet olarak 13. yüzyılda kuruldu ve Pachacuti (1438-1471) ve ardıllarının devrindeki yayılması ile önem kazandı. İnkalar, Tupac Yupanqui (1471-1493 yılları arasında hüküm sürmüştür) döneminde daha küçük bir imparatorluk olan Chimuların 1476'da yenilmesiyle yalnızca kuzeye değil, aynı zamanda çok daha güneye, Şili'nin ortalarına dek yayıldı. Bu yayılma kısmen kayda değer sayıda gücü savaş meydanına sürebilen gelişmiş bir devlet sistemi sayesinde gerçekleşmişti. Kapsamlı bir yol sistemi, İnkaların farklı bölgelerini bir arada tutabilmelerine katkı sağladı ve hükmettikleri halklar da uzak yerlerdeki fetihlerde hamallık yapıp lojistiği temin etmede kullanıldılar. İnkalar mızrak, yay, sopa, sapan, kılıç ve balta kullandılar; bu silahları tahta, taş, tunç veya bakırdan yapılma olabiliyordu, ancak demir silahları yoktu. Zorunlu askere alım sayesinde ordular kuruluyor, birliklerin çoğu hâkimiyet altına alınan halklardan oluşuyordu ve böylece savaş, daha fazla savaş yapılabilmesini sağlıyordu; ancak bu durum savaş biçimlerinde ve silahlarda da bolca farklılığa neden oluyordu. Bu şekilde çok sayıda asker elde edilebiliyordu. İnkaların merkezini oluşturan bölgenin güneyindeki kabileler, aynı ölçüde asker çıkartamadıkları için İnkaların başlıca yayılım bölgelerinden biri oldular ve İnka sistemi içerisinde asimile edildiler. Bu halkların kutsal objeleri de İnkaların kontrolüne alındı ki bu da İnka güneş tanrısı İnti'nin üstünlüğünü tanımalarının bir yoluydu. Ancak Şili'deki Maule Nehri'nin güneyinde Mapuche halkı, tıpkı 16. Yüzyıl ortalarından itibaren İspanyolların ilerleyişini durduracakları gibi İnkaların da yürüyüşünü durdurdular.

İnkalar ayrıca Andların doğusundaki tarımla uğraşan köylülerin, en az güney doğularındaki göçebe avcı toplayıcılar kadar askerî bir tehdit oluşturmamasından da yararlandılar. Keza İnkalar da iktidarlarını bu bölgelerin içlerine, özellikle de Andların doğusuna dek yaymayı denemediler; bu, bulundukları çevre koşulları düşünülürse makul bir tercihti. Genel olarak gördüğümüz çevre koşullarına uyumu yansıtır biçimde, ormanlık bölge halkları yay ve okçu kullanırken, ağaçsız yüksek bölgelerden gelen İnkalar bu silahları kullanmıyorlardı ki bu da ormanlık bölge ahalisine çatışmalarda önemli bir avantaj sağlıyordu. Aynı şekilde, ormanlık bölge halkları da yüksek bölgeleri fethetmeye çalışmadılar.

Meksika'daki Aztekler, imparatorluklarının boyutları açısından İnkalarla aynı düzeye gelmeseler de 1427'den itibaren Meksika toprakları boyunca Meksika Körfezi'nden Pasifik'e dek yayıldılar. Savaş tanrısı Huitzilopochtli onların koruyucu tanrısıydı ve insan kurbanı Aztek kültüründe önemli bir rol oynuyordu. Kendi kendini yöneten şehir devletleri üzerinde vergi tahsili yoluyla kontrol kuruluyor, bu sistem de bolca askerî harekâtla sürdürülüyordu. Tüm yıl boyunca seçkin bir askerî birlik görevlere hazır durumda bulunuyordu, ancak asker gücünün ezici çoğunluğu daha düşük statüdeki birliklerdi. Aztekler girdikleri çatışmalarda çeşitli teknikler kullandılar. Örneğin 1450 yılı dolaylarında Huaxtekleri yendiklerinde, tüm dünyada kullanılan bir tekniği kullanıp, geri çekiliyormuş gibi yaparak peşlerinden gelen düşmanı pusuya düşürdüler. Merkezleri sahil bölgelerinden uzak olan Azteklerin ve İnkaların her ikisi de donanma sahibi değillerdi; Maya donanması da sınırlı ölçekteydi. Atlantik, doğudan batıya baskı uygulanması için bir su yolu işlevi görecekti ama tam tersi olmayacaktı.

Yine de İspanyolların karşılaştığı güçlü ve bazen başarılı direniş, yerlilerin savaş tekniklerinin ve kararlılıklarının gücünü gösteriyordu. Guyana'daki Karibler ve Arawaklar İspanyol hücumlarını püskürttüler ve tropik ağaçlardan yaptıkları, karinası su

hattının pek de altında olmayan ufak, hızlı ve manevra kabiliyeti yüksek teknelerle karşı taarruzlar yaptılar. Öyle ki, St Vincent adasındaki Karibler, İspanyolları adalarına sokmamayı başardılar.

Anakaranın sahillerinde İspanyollar kolay bir varış deneyimi yaşamadılar. İspanyollar 1513'te Florida'ya ilk kez geldiklerinde, Timucua ve Calusa kabilelerinin okçuları tarafından geri çekilmek zorunda bırakıldılar. Panfilo de Narvaez'in 1528'deki Florida seferi de isabetli atışlar gerçekleştiren okçuları ile İspanyolların zırhlarını delebilen Apalaşlar ve Autlar tarafından püskürtüldü. Francisco Hernandez de Cordoba'nın komutasındaki daha küçük bir İspanyol gücü, 1517'de yeni topraklar ve özellikle de köleler aramak için Küba'dan yola çıkıp bir fırtına sonrasında Yucatan sahiline vardı. İspanyollar burada Yeni Dünya'da karşılaştıkları ilk büyük şehir yerleşimiyle karşı karşıya geldiler. Başlangıçta Mayalar, sefere kürek ve yelkenlerle donanmış on büyük kano ile karşılık verdiler. Seferdeki İspanyollar su kıtlığı yaşıyorlardı ve bu da daha sonraları tekrar karaya çıkmalarına yol açtı. Muharebede kapitone pamukluları zırh olarak kuşanan İspanyollar, her biri ölümcül olan yay, sapan, taş uçlu mızraklar ve çakmaktaşı ya da obsidyen uçlu kılıçlarla donanmış Maya savaşçıları tarafından mağlup edilerek kaçtılar ve bu bölgeye "şeytani muharebe sahili" adını verdiler. Hayatta kalanlar Havana'ya ulaştılar ve yaralı olan Hernandez burada öldü.

Amerika yerlilerinin savaşma becerilerini gösteren örnekler bunlarla sınırlı değildir. Aztek İmparatorluğu'nu fetihleri de dahil olmak üzere daha sonra Guatemala ve Kuzey Yucatan'daki fetihleri sırasında, İspanyollar da tıpkı yayılma dönemindeki İnkalar gibi yerel destekten bolca yararlandılar. Bu imparatorlukların yayılmasının klasik bir biçimiydi ve Hindistan'da hem Babürlüler hem de Britanyalılar buna birer örnek teşkil edeceklerdi; ayrıca bu, birbirinden açık ve net bir biçimde ayrışan savaş yöntemlerini yan yana koyarak kullanmanın da sınırlarını ortaya koymaktaydı.

ON ALTINCI BÖLÜM

Afrikalılarda Savaş

Afrika'nın devasa boyutlu ve büyük bir çeşitlilik arz eden coğrafyası, tıpkı Asya'daki gibi savaş tekniklerinde çarpıcı ölçüde farklılaşmalara yol açtı. Ancak bu savaşlar hakkındaki kaynaklarımız, Asya'nın kimi bölgeleriyle karşılaştırıldığında çok daha zayıftır. Ayrıca burada başat bir anlatı yoktur; aksine, dünyanın diğer yerlerinde olduğu gibi fiziki coğrafya ve devlet oluşumunda büyük çaplı ayrışmalar mevcuttur.

Fiziki coğrafyanın etkisi büyük çeşitlilik gösteriyordu. Örneğin, atların güneye doğru yayılımı, çeçe sineğinin de etkisiyle Afrika ortalarındaki devasa orman kuşağında durdu. Bu da Sahra'nın güneyindeki savana kuşağı olan Sahel'le, daha aşağıdaki ormanlık alanlar arasında büyük bir ayrım yarattı; Sahel, tıpkı çölün kuzeyindeki sahil bölgeleri gibi süvariye uygun iken, ormanlık bölgeler ise piyadenin sahasıydı. Ayrıca Seylan ve Güney Doğu Asya'daki gibi fillerin savaşta kullanımı da mevcut değildi; daha büyük olan Afrika fillerine hükmetmek daha zordu ve bu hayvanlar, daha güneydeki savanaların hayvanıdır. Süvariye olan bağlılık, harekâtların su ve samana bağımlılığını arttırıyordu ancak aynı zamanda Sahel'deki geniş çaplı imparatorlukların yayılmasını da süvari sağlayacaktı. Güney Amerika'da olduğu gibi bu

tür imparatorlukların gelişebildiği bölgelerle, imparatorlukların görülmediği ormanlık bölgeler arasında bir zıtlık vardı. Örneğin Nijer vadisinde 11. yüzyılın Gana Krallığı ve Mali'de 13. yüzyılın Malinke İmparatorluğu etkin olmuştu. Doğu Afrika'da ve Güneydoğu Afrika'da ise coğrafyanın merkezindeki dağlık bölgeler, sırasıyla, uzun süreli bir Hristiyan devleti olan Habeşistan'ın (Etiyopya) ve platolarda kurulmuş Büyük Zimbabwe devletinin temelini oluşturmuştu. Aynı zamanda, örneğin Güneybatı Afrika'da olduğu gibi yağmur yağışı ve nüfus yoğunluğunun az olduğu pek çok bölgede bu tür siyasi yapılar yoktu. Askerî tarihi devletlere odaklanarak yazma yönünde güçlü bir eğilim vardır; bunun nedeni hem devletlerin daha önemli gibi görünüyor olması hem de diğer türden toplumlarla ilgili kaynakların çok daha sınırlı olmasıdır. Ancak bu yaklaşım, Afrika'nın askerî tarihinin çoğunun hakkıyla ele alınamamasına, hatta belki de görmezden gelinmesine yol açma riskini beraberinde getirir.

Yerel ölçekli pek çok siyasi yapının varlığı, Afrika'nın çoğunun nüfus açısından sınırlı olması ve lojistik sorunları, muhtemelen savaşan güçlerin görece az sayıda olmasına neden olmuş olmalıdır. Bunun aksine ticaret, uzun mesafelerin aşılmasını sağlayabiliyordu. Örneğin Sahra'yı aşan ticaret rotaları ve Hint Okyanusu kıyısındaki, Malindi ve Kilwa gibi Swahili liman şehirleri özellikle önemliydi. Karanın içlerinde kurulan devletler, Mali imparatorluğunun Batı Afrika'da yaptığı gibi sahile ulaşabiliyorlardı. Ancak ne bu devletlerin ne de sahil ticaretinde etkin olmalarına rağmen MS 1000. yıldaki, Dahomey bölgesindeki Kwa gibi sahilde bulunan siyasi yapıların, uzun mesafeli donanma faaliyetlerine giriştiğini gösteren bir bulgu yoktur. Tahkimatlar hem kaynakların mevcudiyeti için gerekli siyasi temelden hem de çevreden etkileniyorlardı. Kerestenin bol olduğu yerlerde ağırlıklı olarak ahşap çitler görülürken, Habeşistan ve Zimbabwe gibi taşın işlenebildiği yerlerde taş kullanılıyordu. Büyük Zimbabwe'de,

özellikle de 13. yüzyılda uzun, yüksek, kalın ve etkileyici surlardan oluşan taş surlar önem arz ederken, Nijer vadisinde, özellikle de günümüz Mali ve Kuzey Nijerya'sında güneşte kurutulmuş kerpiçten tuğlalar kullanılıyordu. Daha önceleri Afrika'da kayda değer nüfus hareketleri yaşanmış, özellikle de MÖ 2000'lerden itibaren Bantuların yayılımı ve Demir Çağı'nın güneye doğru yayılması önem arz etmişti. MS 7. yüzyıldan itibaren İslam yayılmış, önce Kuzey Afrika kıyılarında hızlıca, sonra da Sahra ve Afrika Boynuzu boyunca daha yavaş biçimde ilerlemişti. Bu ve diğer gelişmelerin yanı sıra tıpkı Asya'daki gibi göçebe toplumların yerleşik halklar üzerinde uzun süreli ve sistematik baskısı da mevcuttu. Örneğin Gana krallığı 1076'da Berberi Murabıtlar tarafından yıkılmış, 13. yüzyılda ise Banu Marin halkı, Sahra'nın uç bölgelerinden ilerleyip Fas'ı istila etmişti. Daha sonra Fas'ın Merini Hanedanı'ndan Ebu'l-Hasan, nam-ı diğer "Kara Sultan" (1331-1351 yılları arasında hüküm sürmüştür), Mağrib'i fethetti ve 1347'de Tunus şehrini ele geçirdi.

Afrika'nın boyutları düşünülürse, farklı tür kuvvetlerin harekâtlar gerçekleştirmesi anlaşılabilirdir. Fâtımîler 969'da Tunus'tan gelip Mısır'ı başarıyla işgal ettiklerinde, orduları büyük ölçüde zenci köle piyadelerden oluşuyordu. Nübyeli (Kuzey Sudan) Hristiyanlar ise, 13. yüzyıl sonlarında Memlukler tarafından fethedilmelerine dek Mısır'dan bağımsızlıklarını atlı okçular kullanarak korudular. En geç 14. yüzyıldan itibaren olmak üzere daha büyük at ırklarının, yeni atçılık tekniklerinin ve yeni süvari savaşı taktiklerinin Kuzey Afrika'dan Sahel'e yayılması, dikkatlerini at tedariğine odaklayan süvari temelli devletlerin kapasitelerini arttırdı. Bu dönemdeki savaşlar köle ticaretini körükledi; bu ticaret, Amerika'daki yeni koloniler için köle edinmek isteyen Avrupalı tüccarların gelmesinden önce çok büyük boyutlara ulaşmıştı. Sahel'deki Kanem, Bornu, Tunjur gibi Müslüman devletler, orman kuşağına, güneye doğru akınlar yapıyor, savaş veya satın

alma yoluyla elde ettikleri köleler ise Sahra ötesine, Akdeniz İslam dünyasına satılmak üzere götürülüyordu.

15. yüzyıl sonlarında Nijer vadisinde yeni bir Sahel imparatorluğu ortaya çıktı. Bu, merkezi Gao şehri olan Songay İmparatorluğuydu. Songay imparatorluğunun yayılmasını sağlayan lider olan Sünni Ali (1464-1492 yılları arasında hüküm sürmüştür) hükümdarlığının tüm yılları boyunca savaşmıştır. Sünni Ali'nin seferlerinden bazılarını savunma amaçlı olarak değerlendirmek mümkündür ki bu seferlerin en açık ve net örneği, yerleşik toplumların zenginliğinden yararlanmak için akınlar düzenleyen Sahra Tuareglerine karşı olan seferiydi. Ancak Songay devleti için savaş, özellikle de vergi veren diğer toplumlar üzerinde kontrolün sürdürülmesi ve Cenne ile Timbuktu gibi Songay'a boyun eğmiş şehirlerin kaynaklarının elde edilmesi açısından merkezî bir önem taşıyordu.

Diğer tüm etkili faktörlerin yanı sıra ekonomik çıkarlar da savaşın nedenleri ve yöntemleri arasındaydı. Temiz su, otlak ve insan iş gücünü kontrol altına almak önemliydi. Örneğin, Çad Gölü dolaylarında bir İslam devleti olan Bornu'nun hükümdarı İdris Elevma (1569 ile yaklaşık 1600 yılı arasında hüküm sürmüştür), ekonomik faktörleri savaşta kullandı; başka toplumların ekinlerine saldırıp veya göçebeleri otlak alanlarından uzak tutup, bu şekilde teslimiyete zorlamaya çalıştı. Durum 2010'ların başlarında Sahel'de, özellikle de Batı Sudan'daki Darfur'daki çatışmalarda da hele 2010'ların sonlarında daha geniş bir bölgede, özellikle de Mali, Nijer ve Nijerya'da böyle oldu. Ancak fiziki coğrafya, daha önceden de sıklıkla olduğu gibi büyük ölçüde beşerî coğrafyadaki değişikliklerden etkilenmektedir. Özellikle 2011 yılında Libya'da Kaddafi Rejimi'nin devrilmesinden sonra askerlerin ve silahların Libya'dan çevre bölgelere dağılması iyi bir örnek oldu.

Kuzey Afrika'da, Roma İmparatorluğu başta olmak üzere dış güçler, uzun süre önemli roller oynadılar. 1517'de Mısır'ı fetheden Osmanlılar, Doğu Afrika'da Adel ile Habeşistan arasındaki mücadeleye siyasi olduğu kadar dinî yönüyle de dahil oldular. 1541'de Portekizliler, 400 tüfekçi göndererek Habeşistan'ın yardımına koştular ve onların yardımıyla Habeşliler, İmam Ahmed'i 1541 yılında yenilgiye uğrattılar. Bunun ardından Osmanlılardan yardım isteyen İmam Ahmed'e Osmanlılar, 900 tüfekçi ve on top göndererek yardım etti; İmam Ahmed, bu güçlerin de yardımıyla 1542 yılında düşmanlarını yenilgiye uğrattı, komutanları Cristovao da Gama dahil olmak üzere 200 Portekizli'yi de öldürdü. Böylelikle, o zamana dek Hristiyan Avrupalılar için mitsel Vaftizci Yahya'nın diyarı olan Habeşistan'daki çatışmalar, küresel askerî ilişkilerin bir parçası hâline gelmiş oldu. Ahmed, daha sonra, 1543 yılında Tana Gölü'nün kıyılarında yapılan Soina-Dega Muharebesi'nde yenildi ve öldürüldü. Habeşliler, askerliklerinden faydalanmayı sürdürmek adına Portekizli tüfekçileri hizmetleri karşılığında toprak vererek ödüllendirdiler. Bu, askerî koloni fikrinin bir türünü teşkil ediyordu ve bu tüfekçilerle onların soyundan gelenler, bir sonraki yüzyılda da önemli roller oynamayı sürdüreceklerdi.

Ancak mücadele devam etti. 1555 yılında Kızıl Deniz kıyısındaki yeni bir Osmanlı bölgesi olarak Habeş Eyaleti kuruldu. Bu eyalet, Habeşistan'ın fethedilmesi için gerekli kaynakların elde edilmesi adına kurulmuştu ve 1557'de Masavva ele geçirildi. Osmanlıların 1557'de Habeşistan'ı ele geçirme girişimi, kıyı bölgesine püskürtüldüyse de 1559'da Ahmed'in yeğeni olan Nur, Adel güçlerine yeni bir seferde öncülük etti. Bu yeni seferde Habeşliler yenildi ve hükümdarları Galawdewos öldürüldü. Dış baskılar, Habeş kraliyet ailesi ve seçkinleri arasındaki ayrışmaları derinleştirirken, bu ayrışmalar da dış müdahaleleri körükledi; özellikle de önde gelen Tigreli bir soylu olan Bahr-Nagaş Yeşhak, çok önemli

bir Osmanlı müttefiği olacaktı. 1562'de Osmanlı topçusunun ateşi, Habeş tahtı için verilen mücadelenin sonucunu geçici olarak belirleyen muharebenin gidişatını değiştirdi. Ancak Osmanlıların Kuzey Habeşistan'a hâkim olma girişimi, 1579'da yenilgiye uğratıldı.

Osmanlıların güneye ilerlemeye gösterdikleri ilgi, genelde hafife alınır; zaten Mısır ile Hicaz'ı koruma kaygılarına rağmen bu ilgi, Osmanlılar için çok başat bir önem taşımıyordu. Yine de Kızıl Deniz çevresindeki harekâtlar, Osmanlıların aynı anda birkaç farklı yönde harekât gerçekleştirebilme kabiliyetlerini gözler önüne seriyordu. Aynı şeyi, Osmanlıların Hint Okyanusu'na yönelik hamleleri için de söylemek mümkündür.

Osmanlılar, önemi çok daha sınırlı bir harekât sahası olan Nil vadisi boyunca da ilerlediler ancak hükümdarları sonraları İslam dinine geçen, güneydeki Func Devleti ile yapılan mücadele hakkında bilgilerimiz görece sınırlıdır. 1555 yılı dolaylarında Osmanlı sınırları, Nil üzerinde, Asvan yakınlarındaki İlk Akanak'a varırken 1580'lerde Üçüncü Akanak'a kadar ulaşacaktı. Boşnak birliklerinin yerleştirildiği bir dizi kale, Osmanlı gücünün ilerleyişini somutlaştırıyordu.

Bunlar, alışkın olduğumuz askerî tarihten çok uzak şeylerdir ancak son dört paragraf, dış güçlerin rolünü ve Afrika'nın kıyı bölgelerinde hâkim olanın her zaman Batı Avrupalılar olmadığını güzelce gözler önüne sermektedir. Gerçekten de 16. yüzyılda İspanyollar, 1541'te Cezayir'de, 1560'ta Cerbe'de ve 1573'te Tunus'taki çarpıcı yenilgileri başta olmak üzere, başarısızlığa uğradılar. Portekizliler de Fas'ta başarısız olurken, kralları Sebastiao burada, 1578 yılında yenildi ve öldürüldü. Afrika tarihinin gidişatında kıta, 19. yüzyıl ortalarında Avrupalıların kontrolüne girecekti. Ancak o zamanlarda bile, 1890'larda Habeşistan'ın göstereceği gibi Afrika güçleri ciddi direnişte bulunabiliyorlardı. Dolayısıyla,

bir dış gücün sahil ve sahillere yakın bölgelerde başarıyla harekâtlar gerçekleştirebilme hususunda becerili olduğu yönündeki anlatıya hemen sarılmadan önce, meseleye dikkatle yaklaşmak gerekir. Keza Avrupalıların 1500'lerden itibaren sahillerde üsler teşkil ettiği ancak 1757'de Britanyalıların Plassey'de, 1764'te Buksar ve Patna'da elde ettiği zaferlerle garanti altına alınana kadar Avrupa devletlerinden herhangi birinin karanın iç bölgelerine ciddi bir güç olamadığı Hindistan'da da durum böyleydi.

Gerçekten de belirleyiciliği açısından, Üç Kral Savaşı olarak da bilinen ve 1578'de gerçekleşen Kasrülkebir Muharebesi hem döneminin hem de Afrika tarihinin en önemli savaşlarından biriydi. Sebastiao, Faslılar arasındaki bir iç savaşa müdahil oldu ancak Fas süvarisi, Portekizlileri kuşatmayı başardı ve bu da Portekizlilerin tam bir bozguna uğramasına neden olan faktörlerden biri oldu. 1844'ten, Fransızların 20. yüzyıl başlarında Fas'ı başarıyla fethetmelerine giden yolu açacak bir seferle başarılar elde etmelerine kadar, Fas içlerinde hiçbir Avrupalı güç sefer düzenlemeyecekti. Bu durum ise askerî tarihin kapsam alanı problemine götürür: Fas, askerî tarih açısından hakkındaki bilgi ve belgelere kolayca ulaşılabilen bir ülke olmasına rağmen genelde önemi azımsanan ya da göz ardı edilen yerlerden biridir.

Bu durum, 1890'lardaki Fransız fethine dek Avrupalıların varlığının yine birkaç sahil bölgesiyle sınırlı olduğu Madagaskar'da da böyledir. Bu tarihten önce Madagaskar, güçlü devletlere ev sahipliği yapmıştı. Örneğin 17. yüzyılda Merina Krallığı, kutsal monarşi, ateşli silahların gücü ve köle edinmek için savaş etrafında birleşen bir devletti. 1719'da bir Hollanda gemisinin mürettebatı, Menabe ordusunun tüfekleri beceriyle kullanması karşısındaki şaşkınlıklarını ifade ederken, başka bir Hollandalı görgü tanığı da 1722'de, 1741 yılına gelindiğinde 15.000 kişilik ve Batılı tüccarlardan köleler karşılığında bol bol alınan ateşli

silahlarla donanacak olan Boina ordusundan hayli etkilenmişti. 1820'lerde adanın çoğu Merina tarafından fethedilmişse de direnişin yanı sıra hastalık, açlık ve yorgunluk da harekâtlar için, özellikle de güneydeki yağışsız bölgelerde büyük birer engel teşkil ediyordu. Ayrıca vergi ve angarya talepleri nedeniyle ayaklanmalar da baş gösteriyordu.

Ateşli silahlar, Habeşistan'da 1769 yılında gerçekleşen Azezo Muharebesi'nde olduğu gibi önemli bir etken olabiliyordu. Ancak başka önemli etkenler de vardı; örneğin Habeşistan'daki Sabarkusa'da 1771 yılında kullanılan taarruz taktikleri bu etkenlerden biriydi. Bu zıtlık, muharebeleri, belirleyici nitelikte olduğunu düşündüğümüz tek bir muharebeyi diğerlerinden soyutlayarak değil, bir bütün hâlinde ele almamızın gerekliliğini gösterir.

Askerî tarihe çok yönlü yaklaşmanın gereği hem bir vaka olarak Afrika'da, hem de küresel askerî tarihe Afrika perspektifinden bakıldığında açık bir biçimde görülebilir.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

Avustralasya ve Okyanusya'da Savaş

Hayvan avlama ve diğer kabilelerle savaşma arasındaki örtüşme, avcı-toplayıcı toplumların tipik bir özelliğiydi ve özellikle Avustralasya ve Okyanusya'nın dört bir yanındaki toplumlarda göze çarpıyordu. Ayrıca, belirli fiziki ve beşerî çevrelere uyum da bir diğer önemli etkendi. Fiziki çevreye diğer adalara yakınlık, arazi ve bitki örtüsünün şartları dahildi ki, ağaç yoğunluğu büyük farklılıklar arz edebiliyordu. Beşerî çevreye ise kabilelerin boyutları ve coğrafi dağılımları dahildi ki, nüfus yoğunluğu genel olarak önemli bir etkendi. Barut, demir metalürjisi, at, yük hayvanları ve tekerlekli taşımanın yokluğunun yanı sıra silah teknikleri ve tahkimatlarda çeşitlilikler görülüyordu; gerçi, arkeolojik bulguların tarihlenmesinde problemler de yaşanabilmektedir.

Silahlar konusunda denilebilir ki, sapan ve taşlar gibi uzun mesafe silahları ile yakın mesafe silahlarının kullanımı arasında önemli bir ayrım vardı. Hawaiililer genelde uzaktan atılan silahları kullanma eğiliminde olmuşken Tongalılar ve Yeni Zelanda'daki Maori halkı, balina kemiğinden ve yeşim ağacından yapılma sopalar ve yine yeşimden yapılma keserler dahil olmak üzere yakın mesafe silahları kullanmışlardı. Köpek balığı dişleri de kılıçlarda, mızraklarda ve hançerlerde keskin uç olarak

kullanıyordu. Hindistan cevizi lifi, Kiribati'de olduğu gibi zırh işlevi görebiliyordu; burada bu lif, önemli savaşçılarca giyiliyor, böylece birlikleri birbirinden ayırt edebilmenin de bir yolu hâline geliyordu.

Bir de deniz üzerindeki güçler vardı. Çoğunlukla iki paralel tekne gövdesine sahip olan savaş kanoları, Britanyalı denizci ve kâşif James Cook'a eşlik ederken 1776'da Tahiti'de bunları gören ressam William Hodges için korkutucu bir manzara olmuştu. Kanolar ayrıca Cook'u Yeni Zelanda'dan çıkarmaya çalışırken de kullanılmışlardı. Kanolarda kalkanlar olabiliyordu; örneğin Papua Yeni Gine'deki Iatmul halkının kanoları böyleydi. Bu kalkanlar en öndeki savaşçılara koruma sağladıkları gibi atalarının bir timsah olduğuna inanan Iatmul halkının gemi pruvalarında timsah biçimindeki sembolizmlerinin de bir parçasını oluşturuyorlardı.

Tahkimatlar yaygın olarak kullanılıyordu. Yeni Zelanda'da, özellikle de Kuzey Adası'nda tahkimatlı *pa* yerleşimleri, *kainga* veya açık yerleşimlere göre hızla yayıldı. Bu yerleşimlerin sayısı, kara ve deniz kaynakları üzerinde ciddi bir rekabet olduğunu düşündürecek cinstendir. Buralar, ahşap çitlerle tahkim edilmişlerdi. Bu alanlardan pek çoğu muhtemelen aynı anda insan yerleşiminde olmadılar, ancak 6.000'i aşkın *pa* alanı bulunmuş ve ayrıca bunun iki katı kadar *pa*'nın yapılmış olabileceği de öne sürülmüştür. Bunun aksine Samoalılar, yüksek taş surlara ve koruyucu bir hendeğe sahip kaleler yaptılar. Hawaiililer tahkimatlı köyler inşa etmeyip savunma için genellikle doğal coğrafi yapılardan faydalandılar.

Savaş toplumsal ilişkileri derinden etkiliyor, statü getiriyor veya yenilgi utancına yol açıyor, zayıf olanlar güçlü yakınlarının yanına sığınıyor ya da esir düşerlerse kazananların hısımları hâline geliyorlardı. Dinî inanç, savaşın nasıl anlaşıldığı hususunda önemliydi. Örneğin Tahiti takımadalarında, bereket ve savaş tanrısı

"Oro", adak olarak ölü insan kabul eden korkutucu bir figürdü. Aşırı nüfus, başka yerlerde de olduğu gibi burada da çatışmalarla bağlantılıydı ve rekabet hâlindeki kabileler, ekilebilir bölgeler için birbirleriyle mücadele ediyorlardı. Yenilen tarafın katledilmesi ve geleneksel tapınaklarının yıkılması olağandı. 1768'deki kabileler arası savaş, Tahiti'nin baş liderinin kim olacağının belirlenmesi meselesinden patlak vermiş, yenilen tarafın soykırıma uğramasıyla ve zafer kazanan tarafın kafataslardan bir sur inşa etmeleriyle sona ermişti.

Maori mitolojisinin merkezinde, Yeni Zelanda adalarının kökenini oluşturduğu düşünülen yarı tanrı Maui vardı. Kişinin Maui ile bağlantılı olduğunu öne sürmesi, kabileler arasındaki yaygın çatışmalarda ilahi desteğin kazanılması ve gösterilmesi sürecinde önemli bir ögeydi. Savaş dansları ve din adamlarının sihirli sözleri, tanrıların ve ataların kudretini yüceltiyor, daha sonra da bu tanrılar ve atalar savaşlara dahil oluyordu.

Askerî gelişmeler hakkındaki açıklamalar tartışma yaratabilmektedir. Örneğin, Avustralya'nın kuzeyindeki Doğu Hint Adaları'nın bir parçası olan Doğu Timor'da, 1100 ile 1700 yılları arasında, tepe veya uçurumların üzerinde taş surlu yapılar şeklinde tahkimatlı yerleşimler yaygınlık kazanmıştı. Araştırmalar, bu gelişmeyi, El Niño-Güney salınımlarının neden olduğu iklim değişikliği ile ilişkilendirdi; yağış miktarının azalması ve tahmin edilemezliği, tahıl ambarlarının ve onların savunulmasının önemini arttırmıştı. Aynı zamanda, araştırmanın nasıl doğası gereği dinamik olduğunu gösterir biçimde, iklim temelli açıklamalardan şüphe duyanlar da olmuştur. Bunun yerine, bu alanların farklı dönemlere tarihlenmesi gerektiği ve sandal ağacı ihracatından elde edilen kâr ile diğer dış etkenlerin tahkimatların yapılması sürecinde çok önemli olduğu yönünde görüşler öne sürülmüştür. Bu durum, küresel gelişme modelleri geliştirme ve benimsemedeki

güçlükleri gözler önüne koyduğu gibi sözde kesin olan açıklamaların nasıl sorunlu olduğunu da gösterir. Nitekim, Doğu Timor'un aksine, Kuzey Amerika'nın Pasifik kıyısındaki Kuzeydoğu bölgelerinde yerleşimler, somon balığının toplandığı sahil bölgelerinde yoğunlaşmıştı.

Sahil devletlerinden hiçbiri Pasifik boyunca yayılan güçler olamadılarsa da durum, Lima ve Manila dahil olmak üzere 16. yüzyıldan itibaren Batılıların üsler kurması ile değişti. Ayrıca Batılıların bölge genelindeki varlığı ile birlikte ateşli silahlar da önemli hâle geldi. 16. ve 17. yüzyıllarda Batılı varlığı, adalar açısından sınırlıydı ancak bazen beraberinde şiddeti de getirebiliyordu; 1595'te bir İspanyol seferinin Marquesas'a ulaşması, bunun bir örneğiydi. 18. yüzyıl sonlarında, özellikle de HMS *Dolphin* gemisinin 1767 yılında Tahiti'ye varması ile Batılılar ve yerliler arasında temaslar arttı. HMS *Dolphin* Tahiti'de yerel halkla çatıştı ve sapanlarla taş fırlatan tehditkâr kanolara misket tipi gülleler atarak yanıt verdi.

Daha sonraları, yerlilerin ticaret yoluyla elde edilen ateşli silahları kullanmaları, kayda değer boyutta karma birlik kuvvetleri operasyonel ve hatta stratejik hedefler doğrultusunda muharebe meydanına sürmelerini de beraberinde getirdi. Uzun süreli etkileri olacak bu türden bir hamle, Hawaii takımadalarının birleştirilmesinde görülecekti. Mızrak, sopa, hançer ve sapanların yerini ateşli silahların almasını veya en azından bunların ateşli silahlarla takviyesini sağlayan Kamehameha, Avrupa gemilerinin sık sık uğradığı Hawaii'nin Batı kıyısını hâkimiyet altına aldı. Kamehameha'nın ordusu mevcudu bakımından 12.000 askere ulaşırken, 1791'de Hawaii'de, 1795'te de Maui ve Oahu adalarında hâkimiyet kurmak için ateşli silah ve toplar kullandı. Nu'uanu'da 1795'teki çatışma başta olmak üzere karada önemli çatışmalar yaşandı. Nu'uanu ya da Hawaii dilindeki adıyla *kaleleka'anae*,

"sıçrayan tekir balığı" anlamına gelir ve bu ad, savunma hâlindeki Oahu ordusunun yaklaşık 350 metrelik bir uçurumun kenarına sürülüp aşağı itilmesine atıfta bulunur. 1796 ve 1803'te zorlu deniz koşulları ve hastalıklar, Kamehameha'nın Kauai adasını istila etme planlarına son verse de 1810'da Kauai, istilaya uğrama riskine girmektense teslim oldu.

Hawaii'nin bu şekilde birleştirilmesi, Okyanusya'da daha genel olarak da görülen devletleşme sürecinin bir parçasıydı. Aynı dönemde Batılı paralı askerlerden ve ateşli silahlardan yararlanan Pomare hanedanı, kabile şeflerinin eskiden sahip oldukları bağımsızlığı ortadan kaldırıp, 1788-1815 yılları arasında Tahiti'yi birleştirdi.

Ateşli silahlar, 1760'larda Aleut Adalarında Aleut köylerine karşı etkili olan topları kullanan Rusların da göstereceği üzere, Batılıların yayılmasına da hizmet etti. Katliamlar ve Avrupalıların taşıdığı hastalıklar da bu yayılmada etkili oldu. Ancak Doğu Aleut Adalarındaki Tlingitler daha zorlu bir düşman olduklarını gösterdiler; Britanyalılardan ve Amerikalılardan aldıkları ateşli silahların bir sonucu olarak sıkı direnen Tlingitler, 1802'de Sitka adasındaki Nova Arhangelsk yerleşimini yerle bir ettiler. Direnişin uzun süre devam ettiği Kuzeydoğu Sibirya'daki duruma benzer bir biçimde, Alaska'da Rus yönetimine karşı direniş, bölgenin 1867'de ABD'ye satılmasına dek sürdü.

Yeni Zelanda'ya ateşli silahları Avrupalı tüccarlar getirdi ve bu silahlar, Maoriler tarafından 19. yüzyıl başlarındaki kendi aralarındaki kabile savaşlarında yoğun olarak kullanıldı. Bu silahlar, *pa*larıyla birlikte Maori halkını Britanyalılar karşısında dişli birer düşman hâline getirdi. Britanyalıların sonraları 1845 ile 1872 arasındaki savaşlarda elde edecekleri başarı, büyük ölçüde kimi Maori kabilelerinin desteğine bağlı olacaktı.

Bunun tersine, sayıca daha az olan Avustralyalı Aborijinler, 1788 yılında mahkumlar için bir sürgün yeri teşkil eden adada Britanyalılar için boyun eğdirmesi daha kolay bir düşman oldu. Aborijinler, Britanyalı yerleşimci ve askerlerin tüfeklerine karşı mızraklar kullanıyorlardı ve çiftliklere yaptıkları akınlarda kullandıkları gerilla savaşı teknikleri başta olmak üzere, tüfeklerin teşkil ettiği tehlikeleri azaltmak üzere yeni taktikler öğreniyorlardı. Kabileler arası ayinleşmiş savaşlar bir ölçüde bir kenara bırakılırken, kabileler arası iş birliğine önem verildi. Britanyalılar Avustralya'da yalnızca ateş güçlerinin değil, sayısal üstünlüklerinin de yararını gördüler; bu üstünlük, Batılıların taşıdığı hastalıkların Aborijinler üzerindeki etkileri ve ayrıca Aborijin kamplarının geceleri kuşatılmasında hafif piyadenin kullanılması gibi taktik gelişmelerle daha da baskın hâle geldi. Tüm bunların sonucu, büyük bir bölge üzerindeki hâkimiyetin tamamen el değiştirmesiydi.

Gelecek yüzyıl boyunca aynı durum, tüm Okyanusya için geçerli olacaktı. Örneğin Tahitililerin Fransız hâkimiyetine direnişi, 1844-1846'da kırıldı. Samoa'da rakip gruplar arasında 1886-1894 ve 1898-1899 yıllarındaki iç savaşlar, Batılıların yayılmasına olanak tanıdı. Hawaiililerin 1880'lerde Pasifik'te yayılma niyeti (ki bu 1887'de Samoa'daki çatışmalara müdahale etmek için yaptıkları başarısız hamleye de yol açmıştı) Amerika'nın Hawaii'yi ele geçirmesiyle sona erdi. Öyle ki Hawaii adı, bundan sonra askerî tarihte ancak 1941 yılında, Amerika'nın Pasifik'teki başlıca donanma üssü olarak Japonlar tarafından Pearl Harbor harekâtında taarruza uğradığında anılacaktı ve bu tarihten sonra Hawaii, savaşın kalan bölümünde Amerikalılar için kilit önem taşıyan bir üs olacaktı.

Avustralasya ve Okyanusya'yı, sayfa sayısı sınırlılıkları olan bir kitabın dışında bırakmak çok kolay olurdu. Gerçekten de çoğu savaş tarihi böyle yapmakta ya da bu bölgelere ancak ilkel

"öteki" fikrinden bahsetmek amacıyla değinmektedir; bu "öteki" ancak imparatorluk güçleri tarafından fethedilmek ve sonra da 1941-1945 arasında Pasifik Savaşı'nın arka planını oluşturmak için tarih sahnesine çıkar. Bu yaklaşım sorunludur; üstelik birden fazla açıdan sorunludur. Bir kere bu yaklaşım, ilerlemede temel bir yol olduğu ve bu yolun da toplumsal gelişim ve ekonomik kapasiteyle yakından ilintili olduğu, dünyadaki toplumların da bu hususlarda bir sıraya dizilebileceği fikrine dayanır. Bunun yerine, amaca uygunluğu ve koşullara uyum sağlamayı çok önemli bir etken olarak görmek daha faydalı olacaktır. Bu açıdan bakıldığında Avustralasya ve Okyanusya'da ciddi başarılar elde edildiğini ve devasa bir çeşitliliğin bulunduğunu görmek mümkündür. Yeni Gine'nin yüksek arazilerindeki ıssız vadiler, Polinezya'daki atollere göre çok daha farklı bir çevre teşkil ederken, Yeni Zelanda'daki Kuzey Adası'ndaki nüfus yoğunluğu da Avustralya'dakinden çok farklıydı; örnekleri çoğaltmak da mümkündür. Dolayısıyla bu bölgeyi tek bir grup olarak düşünmek bile sakıncalıdır ve tüm bölgeye dair tek ve genel bir anlatı sunmak da sorunludur. Varılabilecek en iyi sonuç, bu çeşitliliği göz önüne alan ve çatışmayı, açık ve net özellikleri olan ve kolayca değerlendirilebilecek bir olgudansa, çok temel ve değişken bir olgu olarak tanımlayan bir sonuç olacaktır.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

Karada Barut

Barutlu silahların doğuşu, uzun bir sürece yayılmıştı. Barut ilk olarak Çin'de geliştirilmiş, burada 9. yüzyılda barut üretimi için doğru formül keşfedilmiş, 11. yüzyıl ortalarında barut üretimi için bir cephanelik kurulmuş, 12. yüzyılda etkili ve metalden yapılma namlulu silahlar geliştirilmiş, 14. yüzyıla gelindiğinde ise tabanca ve tüfeklerle toplar şeklinde, ateşli silahları ikiye ayıran bir ayrım gelişmişti; tabii tüm bu gelişmelerin kendi içlerinde pek çok aşaması olmuştu. Toptan önce barut, Çin'deki kuşatmalarda, toplar veya sopalar gibi araçlar yoluyla, kuşatma araçlarından atılarak veya surların altındaki lağımlarda kullanılmıştı. Barut hem müstahkem mevkilere karşı hem de tam tersine, bu mevkilerden kuşatmada kullanılan ahşap merdiven ve kuleleri imha etmek için, yanıcı bir madde olarak kullanılmıştı.

Kimyasal enerjinin bu şekilde kullanılabilmesi, değerli bir ilerleme teşkil ediyordu ve topların, içten yanmalı motorların ilk çalışır örneğini oluşturdukları da söylenmiştir. Ancak barutun enerji kaynağı potansiyelinin etkili bir biçimde kullanılabilmesinin önünde ciddi sorunlar vardı. Yüksek itiş gücüne sahip, hızlıca yanan bir karışım bulmak gerekiyordu. Ayrıca artan dozda güherçile kullanımı, aslında yanıcı bir maddeyi daha güçlü patlayıcı bir

araca dönüştürüp daha kolay silah hâline getirmek için gerekliydi; güherçile elde etmek ise kolay değildi.

Barut kullanımı Çin'den batıya doğru ilerledi, sonraları Avrupa yoluyla Amerika ve Avustralasya'ya, ayrıca Avrupa yoluyla girdiği Osmanlı Devleti'nden de Sahraaltı Afrika'sına yayıldı. Bu bölgelerde bağımsız olarak ateşli silah geliştirilmemişti ki bu da büyük ölçüde, gerekli kaynak ve ekonomilerin ve de ilgili üretim tekniklerinin yoksunluğunun yanı sıra bu silahlara ihtiyaç duyulmadığının da bir göstergesiydi.

Topların etkililiği, 15. yüzyıl boyunca kendi dizayn sınırlılıkları nedeniyle kısıtlı kaldı. Büyük kuşatma topları, hareket ettirmek ve konuşlandırmak için aşırı ağır ve hantallardı ve bu toplara sahip olan tüm orduları büyük bir lojistik sorunuyla karşı karşıya bırakıyorlardı. Barutu ve gülleyi barındıran ayrı bir top kuyruğunun kullanımı topları doldurmayı yavaşlatıyor ve atış sonrası soğutma ihtiyacı, topun atış hızını azaltıyordu. Dövülmüş demiri, top namlusu içerisinde oluşan basınca dayanabilecek biçimde işleyip şekillendirmek için top ustalarının büyük yetenek sergilemeleri gerekiyordu. 1460'ta İskoçya Kralı II. James, İngilizlerin elindeki Norham Kalesi'ni kuşatırken, kendi ordusunun Flaman toplarından biri onun hemen yanında patlayınca ölmüştü; patlamanın nedeni, top kuyruğunu yerinde tutan parçanın patlamasıydı. İngiliz savaş alanlarında ilk barutlu silah kullanımı, bir sonraki yıl St Albans'ta görülecekti.

Daha gelişmiş metal döküm tekniklerinin ve bakır temelli alaşımların, tunç ve pirincin ve ayrıca döküm demirin kullanımı, topları daha hafif ve güvenilir hâle getirdi. Bu toplar, 1420 yılı dolaylarında Batı Avrupa'da geliştirilen "taneli" barutun yarattığı daha büyük patlama gücüyle başa çıkabiliyorlardı. Barut granüller hâlinde üretiliyor, bu da barutun bileşenlerini bir arada tutuyor ve daha etkili bir itiş gücü sağlıyordu; bu gerekli enerjiyi sağlamakla

birlikte, tehlike yaratacak düzeyde basınç yükselişlerine yol açmıyordu. Ayrıca kireç güherçilesi yerine potasyum sülfatın, muhtemelen 1400 yılı dolaylarından itibaren kullanılmaya başlanması, barutun nem çekmeye ve bozulmaya yatkınlığını da törpüledi. Bu değişikliklerin bir sonucu olarak, barutun sunduğu askerî olanaklar, 15. yüzyıl ortalarından itibaren Avrupa'da giderek daha önemli hâle gelecekti.

Daha gelişmiş metal dökümü, ayrıca namlunun bütünleşik bir parçası olarak dökülen muyluların kullanılmaya başlamasını sağladı. Bu hem hareket kabiliyetini hem de atış hızını arttırdı. Daha güçlü ve stabil "taneli" barutun, misket ya da şarapnelle takviye edilen demir güllelerin kullanılması ve metal dökümü ile metalürjideki gelişmeler, topları daha esnek ve etkili kıldı. 1494-1495'te Fransa Kralı VIII. Charles, İtalya'yı istila ederken etkileyici bir topçu gücünü de ordusunda bulundurdu.

Elden ateşlenen ateşli silahların uzun yaydan da tatar yayından da daha büyük bir delici gücü vardı. Bu, üretim sırasında havayla soğutma yerine suda söndürmenin kullanılması sayesinde 16. yüzyıl Avrupa'sında daha iyi zırhların üretilmesi nedeniyle özellikle önemli bir gelişmeydi. Ancak detaylı testler, bahsedilen türden ateşli silahların bazen öne sürüldüğünden daha az etkili olduğunu düşündürmektedir. Yaylardan daha ucuz olmakla beraber, bu silahların menzili kısıtlıydı ve atış hızları da düşüktü. Ayrıca, diğer silah ve birliklerin performansında da görüldüğü gibi bunlar da kötü havadan etkileniyorlardı; yağmur fitilleri sırılsıklam ederek ateşlemeyi kötü etkiliyor ve ayrıca barutu nemlendiriyordu. Bu silahları üretmek yaylara göre daha zordu, kullanımları daha tehlikeliydi (bir yayın elinizdeyken patlaması mümkün değildir), barut ve mermi tedariği gerekiyordu ve özellikle de yakın mesafeden ateş edilmeyecekse, at üzerinde kullanımları kolay değildi; ayrıca yakın mesafeden ateş etmenin de yarattığı kendi savunma

zaafları vardı. 1495'te Fornovo'da, Fransız ve İtalyan kuvvetleri arasındaki muharebenin başlangıcındaki topçu düellosu, yağmurun barutu nemlendirmesi nedeniyle etkisiz kalmıştı.

Bu tür ateşli silahların mekanik özelliklerinden ve barut tepkimesinin kimyasal yapısından kaynaklanan sorunların (örneğin kimyevi reaktörlerin saflık düzeyinde bir tutarlılık yoktu) dışında, silahların, çarpışmanın yarattığı gerginlik esnasında anlaşılabilir bulunabilecek olan kötü kullanımla etkileşime giren bazı kötü özellikleri de vardı. Başta barutun alev alması için fitili ateşleme esnasında hareketsiz duramamak olmak üzere, sakarca atışlar bu kötü kullanım ve kötü özellik örneklerindendi. Barutla ateşlenen cisimlerin sürati, önceki silahlara göre önemli ölçüde daha yüksekti; oklar, sürat bakımından silahlarla ateşlenen cisimlere değil, elle fırlatılan mızraklara çok daha yakındır. Dolayısıyla ateşli silahlar, daha önceki silahlardan çok daha ölümcül, ancak aynı zamanda çok daha isabetsiz, kısa menzilli, kompozit yaydan daha yavaş idi ve yay gibi at üzerinden kolayca atış olanağı sunmuyorlardı.

Barut, zamanla daha eski menzilli silahlar olan tatar yayı ve uzun yayın yerini başka silahların almasına yol açtı ancak diğer silahlar, özellikle de 15. yüzyıldan itibaren daha önemli hâle gelen kargı, 17. yüzyıl sonlarına dek Avrupa savaş meydanlarında büyük bir rol oynamayı sürdürdü. Göğüs göğüse savaş ve kılıçlar hem piyade hem de özellikle süvarilerin savaşma tekniklerinde önemini korudu. Piyade savaşında en etkili yöntem, karma birlik harekâtıydı.

Avrupa'da elden ateşlenen silahların ilk etkili olanı arkebüz idi; arkebüz, 1460'lardan itibaren yayıldı. Bu yayılma, silahın muazzam gücünün derhâl kabul edilmesinden değil, çok belirli bir bağlamda ve belirli bir grup tarafından kullanılmış olmasından kaynaklanıyor gibi görünmektedir. Bu grup, şehir surlarını savunan milislerdi ve bu rolleri, savaş meydanındaki savunmasızlıklarını

telafi eden korumalı bir göreve tekabül ediyordu. Arkebüzün kullanımı buradan yayıldı, ancak bu silahın en etkili olduğu savaşın, tüfekçileri özellikle de silahlarını doldururken koruyan sahra tahkimatı ile birlikte kullanıldığı İtalyan Savaşları olması tesadüf değildir. Bu savaşların başarılı bir örneğini, 1503'te Cerignola'da, Fransız hücumu karşısında İspanyollar teşkil etti. Tüfekçileri korumak üzere piyade birliklerine kargılı askerlerin eklenmesi de aynı sürecin bir parçasıydı.

Başka bir açıdan bakıldığında, yeni silahlar, teknikler ve taktiklerin en iyi işlediği durum, mevcut askerî pratiklere ve yapılara entegre edilebildiği ve özellikle de sosyo-politik yapıyı dönüşüme uğratmadığı durumlardı. Örneğin sahra tahkimatlarının, atış gücüne savunma sağlamak için kullanılmasından çok daha eskilere giden bir tarihi vardı.

Ateşli silahlar, zaman içerisinde ve potansiyelleri anlaşıldıkça, yaylı silahların yerini aldılar. Ancak bu öğrenme süreci, ateşli silahların, gerek birer silah olarak kendi kısıtlılıklarının, gerekse savaş meydanındaki taktik sınırlılıklarının anlaşılmasını da beraberinde getirdi. Tüfek, barut ve mermi tedariğindeki sorunlar, atlı okçuların Asya'nın çoğu bölgesinde daha önemli görülmeyi sürdürmesinde birer etken oldu. Bundan bağımsız olarak menzil, isabetlilik ve öldürücü güçle alakalı meseleler, ateşli silahların taktik kullanımını belirleyen faktörlerdi. Etkililiğin, bireysel isabetlilik veya ölümcüllüğe değil atış sayısına bağlı olduğu düşünülüyordu. Bu görüş, uzun süreli talime duyulan ihtiyacı azalttı ve bu da tüfeklerin kullanımını kolaylaştırdı. Ancak ciddi sayıda atış yapabilmek ve böylece bireysel isabetsizlikleri telafi edebilmek için, tüfekçilerin savaş alanında bir araya toplanmaları gerekiyordu. Bu da düşük atış hızlarıyla birlikte ciddi savunmasızlık sorunları yaratıyordu. Onlara koruma sağlamak için yanlarında kargılı askerlerin de sahaya sürülmesi gerekmekteydi. Benzer sorunlar top

kullanımında da görülüyordu ve karma birlik kuvveti kullanımının neden gerekli olduğunu gözler önüne seriyordu. Bu gereklilik, başka silah sistemleri ve başka taktik ortamlarda da görülecekti. Örneğin İkinci Dünya Savaşı'nda tankların tek başlarına değil topçuyla yan yana kullanımı ve bombardıman uçaklarına avcı uçaklarının eşlik ettirilmesi, bunun birer örneğiydi.

"Barut Devrimi" İspanyolların 16. yüzyıl başlarında Yeni Dünya'daki, pek az sayıda İspanyol'un sahada mücadele etmesiyle elde ettikleri fetihleri için daha büyük önem arz etmiş olabilir. Ancak barutlu silahların rolü, prensip olarak savaşçıların çok daha büyük nüfuslu tarım toplumlarını fethettikleri diğer vakalardan çok da farklı olmayan bu fetihlerde de sınırlı kaldı. Barutlu silahlar bu fetihlerden yalnızca bazılarında kullanıldı ve fetihler için olmazsa olmaz niteliğinde değildi: barut ne hedefi belirleyen şey ne de her şeyi açıklayan etkendir. Aksine İspanyollar, kabileler arası nefretten faydalanmayı bilmişlerdi.

Osmanlıların yayılmasında da durum aynı böyleydi. Örneğin 1526'da Mohaç'ta, Macar süvarisinin hücumu Osmanlıların, 240 ila 300 arası topla elde ettikleri atış gücü tarafından durdurulmuştu. Ancak Macaristan'ın fethi için çok önemli olan bu muharebe, aynı zamanda Osmanlıların daha çok askeri olması ve bu askerlere daha iyi komuta edilmesi sayesinde Osmanlılarca kazanılmıştı. Osmanlılar ayrıca daha genel anlamda Hristiyan güçler arasındaki rekabetlerden de yararlandılar. Beş yıl sonra Adel (günümüz Cibuti'si merkezli tarihi bir bölgedir) Sultanı İman Ahmed, Antika'daki muharebede Etiyopyalıları yenerken top kullanmasının faydasını görmüş ama bir yandan da Arap okçularından oluşan bir kuvveti paralı asker olarak tutmuştu.

Batı'da 16. yüzyıldaki gelişmeler, barutlu silahların kullanımını adeta bir norm hâline getirdi. Bu da talim, taktik ve varsayımların hepsinin giderek belirli bir yöne odaklanmasını ama hiç de

birbiriyle aynı olmaması sonucunu yarattı. Ancak dünyanın başka yerlerinde, Kuzey Amerika ve Batı Afrika'da olduğu gibi ateşli silahların yayılmasının yanı sıra ağır basan etkenler farklılık gösterebiliyor ve standartlaşma daha sınırlı olabiliyordu. Bu farkı bir başarısızlık olarak görmek, 19. yüzyıl sonu bakış açısı ile makul olabilir ancak 16. yüzyıl güçlerini kendi dönemleri bağlamında değerlendirmek açısından çok daha yararsız olur. Gerçekten de belli bağlamlarda taktik esneklik, başlıca Batılı ordularınkinden çok daha farklı türden bir silah yapısını beraberinde getirebiliyordu. Özellikle de askerlerin sıkı sıkıya saf tuttukları formasyonlardan yaylım ateşi açmak, pek çok ortamda ve pek çok düşman karşısında son derece yersiz olurdu.

Batılı silah ve taktik sistemi, 17. yüzyıl sonlarına, tüfeklere takılan süngülerin kargılı askerlere ihtiyaç kalmamasını sağlamasına dek bu şekilde devam etti. Bu gelişmenin sonucunda piyadelerin atış gücü yükseldi. Ayrıca fitilli tüfeklerin yerini daha güvenilir çakmaklı tüfeklerin alması da atış gücüne katkı sağladı.

18. yüzyılda Batı'daki muharebeler, piyade hatlarının grup hâlinde atışlar yapmasına odaklıydı ve süvariler genelde kanatlarda konuşlandırılıyorlardı. Bu, özellikle de I. Marlborough Dükü ve Britanya'nın 1700'lerdeki en önde gelen generali olan John'un ve Prusya Kralı II. Friedrich'in ("Büyük" ünvanıyla tanınır, 1740-1786 yılları arasında hüküm sürmüştür) standart konuşlanma biçimiydi. Bu isimlerin ikisi de mevcut savaş biçimlerinde başarı çıtasını daha yukarılara taşıdılar da var olan imkânları değiştiremedi. Muharebede başarı, komuta yeteneğine, özellikle de savaş alanını okuyabilme ve ne zaman ihtiyat kuvvetlerini sahaya sürmek gerektiğini bilmeye fazlasıyla bağlıydı. Aynı zamanda savaşçılık kalitesi, başta atış disiplini ve birliklerin uyumu olmak üzere, etkili olan bir diğer etkendi. 1690'ların başlarında Mareşal Luxembourg'un ve 1740'larda Mareşal Saxe'ın Fransızlar

tarafında örneklerini gösterdiği gibi etkili komutanlar büyük fark yaratıyordu ancak savaşlar aynı zamanda ittifak dinamiklerinin bir parçasıydı ve bu dinamiklerin olasılıkları ve gerilimleri de savaşlarda birer etkendi. Marlborough, Fransa Kralı XIV. Louis'ye karşı Avusturya ve Felemenklerle yapılan Büyük İttifak'ın yararını görmüş, Friedrich ise başta Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) sırasında Avusturya, Fransa ve Rusya arasındaki sorunlar olmak üzere düşmanları arasındaki uyumsuzluklardan faydalanmıştı.

Etkili Prusyalı komutanlar, esnek taktikler ve savaşçılık kalitesine sahip olmalarının yanı sıra Friedrich'in güçleri aynı zamanda eğik muharebe düzeni kullanarak, karşı ordunun düz muharebe düzeninin bir bölgesine karşı ezici güç uygulayabiliyorlardı. Friedrich, hatlarının bir tarafını güçlendirip bu taraf ile saldırmak ve bir yandan da zayıf tarafı mümkün olduğu kadar güvende tutmak için bir dizi yöntem icat etti. Bu muharebe düzeni, iyi talim görmüş ve iyi disiplinli birlikleri gerektiren karmaşık manevraların hızlıca yapılabilmesini zorunlu kılıyordu. Ayrıca bu muharebe düzeni, fitilli tüfeklerden ve kargılardan, çakmaktaşlı tüfeklere ve süngülere geçişin getirdiği daha yüksek hareket kabiliyetinden de faydalanıyordu. İşte 1745'te Hohenfriedberg ve Soor'da ve 1757 yılında Leuthen'deki muharebenin başlarında zaferi getiren bu tür hücumlardı. Fransızların en önde gelen komutanı olan Mareşal de Saxe, 1749 yılında Prusya ordusunun sadece hücum etmek üzere talim gördüğünü iddia etmişti. Taktik, operatif ve stratejik üstünlüğünü elinde tutarak Prusya ordusu, gerçekten de hep taarruzda kalabilmişti.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

Yeni Tip Kale

"Artık düşmana her yerde öyle yakınız ki, onlarla el bile sıkışabiliriz."

1565'te Malta'yı savunanlardan biri olan
Francisco Balbi di Correggio.

Tahkimatlar, çoğunlukla daha eski yapıların bir devamı hâlindeydiler. Güney İtalya'daki Bari'de, İspanya, bir Roma kalesi üzerine inşa edilmiş bir Norman kalesine burçlar eklemiş, bu kale 13. yüzyıl başlarında İmparator II. Friedrich tarafından da takviye edilmişti. Sicilya'daki Milazzo'da, II. Friedrich'in bir Yunan akropolisinin bulunduğu arazi üzerine inşa ettiği kale, 16. yüzyıl başlarında V. Karl tarafından büyütülmüştü.

Toplar, başlangıçta taş sur ve duvarlara karşı daha eski kuşatma silahlarından daha etkili değillerdi; gerçi ahşap (gemi) duvarlara karşı çok etkili olabiliyorlardı. Yavaş atış hızlarının, kısa menzillerinin ve geri tepmelerinin yanı sıra toplar ayrıca hem sık sık kazalara yol açan, hem de gülleleri belirli topların özelliklerine göre uyarlama mecburiyeti doğuran kötü metal döküm tekniklerinden de sıkıntı çekiyordu. Gerçekten de topların, Orta Çağ istihkâmlarını değersiz hâle getirdiği görüşüne şerh düşmek

gerekir. Toplar başarılı olduklarından çok başarısız oluyorlardı ve pek çok kez kaleler, bombardımanla değil ihanet veya müzakere sonucunda düşüyordu. Kuşatmalardansa kale baskınları da önem arz ediyordu ki, bunun bir örneğini 1512'de Fransızların, Venediklilerin elindeki Brescia'yı basmaları teşkil ediyordu. Daha sonraları ateşli silahların tasarımında ve üretim tekniklerindeki gelişmelere rağmen kuşatmaların sonuçlarını çoğunlukla başka etkenler belirlemeye devam etti. Gerçi, kuşatma kulesi ve koçbaşının gözden düşmesinin ardından, 1550 yılındaki kuşatma harekâtları, bir yüzyıl öncekinden farklıydılar. Dolayısıyla, barutlu silahların gelişi ve etkileri, aşamalı bir süreç hâlinde yaşandı ve bir devrimden çok bir evrimi andırıyordu.

Benzer biçimde, baruta bir yanıt olarak toplara karşı daha iyi savunma sağlayacak yeni tür tahkimatlar yapılmaya başlandı; bu tahkimatlar o zamandan beri *trace italienne* olarak adlandırılır. *Trace italienne* tipi tahkimatlar, tüm surlar boyunca, genellikle dörtgen, açılı ve düzenli aralıklarla inşa edilen burçlara sahiplerdi. Bu burçlar, saldıran güçlere karşı kanattan etkili atışlar yapılabilmesini sağlayan silah platformlarına ev sahipliği yapıyorlardı; ayrıca savunma yapıları da alçaltılmış ve toprak kullanılarak güçlendirilmişti. Yine de bu türden bir baştan inşadan ziyade, mevcut istihkâmları takviye etmenin çok daha ucuz yolları da vardı ve bu yollar çok daha yaygın olarak kullanıldı.

Kargıların kullanılması gibi çatışmanın diğer yönlerinde olduğu üzere, istihkâm meselesinin ele alınmasında Rönesans ve sonraki dönemlerde, klasik kaynaklara dönüldü. Örneğin Guillaume Du Choul'un Roma tahkimatları ve askerî disiplini üzerine çalışması, ilk kez Lyon'da, 1554 yılında yayımlandı ve 1555, 1556 ve 1567 yıllarında eserin yeni basımları yapıldı. Matematik de kale tasarımında önemli bir ögeydi. Yayınlanan eserler, belirli bir askerî gelenek bilincinin gelişimi ve güçlenmesinde önemliydi.

Matbaa, yöntemleri ağız veya el yazması yoluyla olacağından çok daha hızlı yayarken, bilgi paylaşımını ve böylece bir ölçüde standartlaşmayı da olanaklı kıldı.

Arte della Guerra ("Savaş Sanatı", 1521) eserinde, bir zamanlar Floransa'nın önde gelen yetkililerinden olan ve özellikle de 1506-1512 yıllarında cumhuriyet için bir milis gücü örgütleyen Niccolò Machiavelli (1469-1527), klasik askerî düşünceyi revize etmeye ve özellikle de 1494 yılında başlamış olan İtalyan Savaşları'ndan dersler çıkarmaya çalıştı. Topçunun etkisi, eserinin başlıca temalarından biriydi:

"Şehir veya kaleler doğanın veya insan maharetinin bir eseri olarak güçlü olabilirler... Tırmanılması güç olmayan tepelerde bulunanlar, lağımcılığın ve topçunun icadından beri zayıf görülmektedir. Dolayısıyla bu zamanlarda kale inşa edenler, düz bir araziyi seçip kaleyi insan maharetiyle güçlü kılmaya çalışmaktadırlar.

Bu amaçla, dikkat ettikleri ilk şey surlarını girinti ve çıkıntılar, burçlar, kazamatlar, yarım aylar ve tahkimatlı siperlerle istihkâm etmektir. Böylece hiçbir düşman hem cepheden hem de kanattan taarruza uğramadan surlara yaklaşamaz. Eğer surlar çok yüksek yapılırsa, topçu ateşine fazla açık olacaklardır; eğer çok alçak yapılırlarsa, bu defa da kolaylıkla tırmanılabilirler."

Machiavelli, isabetli bir biçimde, çoklu aşamalardan oluşan bir savunmaya ihtiyaç duyulduğunu savundu. Bu savunma, özellikle kapıların tahkimatlı siperlerce (uygun bir açı oluşturan iki cepheli metrisler) korunduğu veya uzun süre yapılacağı üzere, istihkâmların ötesindeki bölgenin rahat atış yapabilmek için çıplak bırakıldığı yöntemlerle örneklendirilebiliyordu.

1513 yılında yazılan ancak 1532'ye dek yayımlanmayan *Il Principe* ("Hükümdar") eserinde daha geniş bir bakış açısı

benimseyen Machiavelli, tahkimatların bir hâkimiyet sürdürme yöntemi olarak kullanılmaları meselesine değindi ve koşulların, özellikle de halk desteğinin değerini vurguladı:

"Hükmettikleri bölgeleri daha sıkıca elde tutabilmek için hükümdarlar, kaleler inşa edegelmişlerdir; bu kaleler, onlara karşı ayaklanma planlayabilecek olanları engellemekte, ani bir taarruz karşısında da güvenli bir sığınak görevi görmektedir. Bu yaklaşımı uygun bulmaktayım, zira bu yaklaşım, antik dönemden beri kullanılmaktadır."

Hükümdarların kaleleri yıktığı üç tür vakadan bahseden Machiavelli, sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Dolayısıyla görmekteyiz ki, kalelerin işe yararlığını koşullar belirlemektedir ve bir açıdan yararlı olurlarsa, diğer bir açıdan zararlı olmaktadırlar ... yabancı müdahalesindense kendi halkından korkan hükümdar, kaleler inşa etmelidir ancak kendi halkından çok yabancı müdahalesinden çekinen hükümdar kaleleri aklından çıkarmalıdır mevcut olan en iyi kale, halk tarafından nefret edilmekten kaçınmaktır. Eğer kaleleriniz varsa ancak halk sizden nefret ediyorsa, kaleler sizi kurtaramayacaktır; halk bir kere silahlarını kuşanınca, dışarıdan yardım almaları hiç güç olmayacaktır."

Kuşatmaların sonucunu sıklıkla duvarları delen topçuların varlığı değil, kaleyi abluka altına almaya ve çevresindeki kırsal bölgeye hükmetmeye yetecek kadar hafif süvarinin mevcut olması belirliyordu. Bu faaliyetleriyle süvari, her iki tarafın da mevzilendiği ve karşılıklı akınların yapıldığı savaşlarda çok önemli roller üstlendiler. Ancak ikmal meseleleri, yalnızca savunma tarafı için sorun yaratmıyordu. Kuşatmalar, o dönemin orduları için zaten fazlasıyla güç olan lojistik sorunlarını daha da kötüleştiriyordu. Zira kuşatma güçlerinin, kayda değer bir süre boyunca aynı bölgede tutulması gerekiyor, bu da yerel kaynakların tüketilmesini ve hastalık riskinin artmasını beraberinde getiriyordu.

Kuşatan ordular, kuşatılan şehrin etrafında sıkı bir kontrol hattı oluşturmak ve sürdürmekle ilgili sorunlarla karşılaşır ve bir huruç harekâtı ya da bir destek gücünün baskını ihtimali karşısında hep alarm durumunda kalırken, kendi güçlerini de alarm durumunda tutmak zorunda kalan kuşatılan taraf, daha az külfetli bir süreç içerisine giriyordu. Pek çok kuşatma, sonuna kadar savaşılarak değil, daha büyük bir ordu tarafından kuşatılanların teslim olmasıyla bitiyordu. Bu, teamülleri bakımından neredeyse ayinsel denebilecek bir ilişkiydi; gerçi teamüller çeşitlilik gösteriyordu ve teslim olmayı, kalenin kılıçla alınması hâlinde katliam riskinin mevcudiyeti de teşvik ediyordu.

Kimi kuşatmalar, hangi etkenlerin nasıl roller oynadığını gözler önüne sermektedir. 1529'da Osmanlılar, surları 300 yıllık olan Viyana'ya saldırdıklarında başarısız oldular. Niklas von Salm, sıkı bir savunma ile onlara karşı koydu ve böylece tahkimatların ihtiyaç hâlinde nasıl hızlıca takviye edilebileceğini ve genişletilebileceğini gösterdi. Bu takviye ve genişletme işinin nasıl bir gayret ve beceriyle yapıldığı, tüm başarılı savunmalar için çok önemli bir etkendi ve bu etken, genel olarak tahkimat meselesinden ayrı düşünülmemesi veya özü itibariyle ikincil öneme sahipmiş gibi görülmemesi gereken bir unsurdur. Salm, Viyana'nın kapılarını düşmana kapadı (ki kapılar tüm istihkâmların en taarruza açık yerleridir), surları topraktan yapılma burçlar ve bir iç rampa ile güçlendirdi ve gerekli olduğu düşünüldüğünde herhangi bir binayı yerle bir etti. Bu savunma, Osmanlıların kuşatmayı yılın görece geç bir döneminde başlatmalarının sonucunda yüzleştikleri sorunları daha da kötüleştirdi. Sorunlar, Osmanlı güçlerinin Kostantiniyye'den kat etmek zorunda oldukları mesafenin bir sonucuydu ve bu mesafe, 1521'de Belgrad'a kat edilenden mesafeden de bir sonraki yıl düşen Rodos'a olan mesafeden de çok daha uzundu. Taarruza, doğaçlama bir savunma ile başarıyla karşı koyan Habsburglar, bundan sonra Viyana'da devasa, salt bu amaç

için yapılan ve şehrin etrafını saran tahkimatlar inşa ettiler. Bu tahkimatlar uzun süre değerlerini korudular ve şehrin 1683'te Osmanlı hücumuna karşı başarıyla savunulmasında etkili oldular.

1565'te, St. John Şövalyeleri olarak da bilinen Haçlı Hospitalier Tarikatı'nın hükümranlığı altındaki Malta, Osmanlı birliklerince ele geçirildi; Malta'nın savunma mevzilerinin gücü (ki bunlardan bazıları yakın tarihlerde takviye edilmişti) Osmanlıların başarısızlığında başat bir rol oynadı. En dikkat çekici örnek, görece önemsiz sayılabilecek St. Elmo Kalesi'ni ele geçirmek için Osmanlıların, beklendiği üzere üç gün değil, bir aydan fazla zaman harcamaları (ve de ağır kayıplar vermeleri) idi. Ancak başka pek çok etken de vardı ki bunlara kötü ve bölünmüş komuta yapısı (1522'de Kanûnî Sultan Süleyman'ın da bizzat katıldığı ve Rodos üzerine yapılan hücumda ise komuta yapısı gayet iyiydi) ve Valletta kalesi savunmasının kararlılığı da dahildi. Sicilya'nın yakın konumu ve İspanyol birlikleri ile kadırgalarının varlığı da bir destek kuvveti olanağını canlı tutarak çok önemli bir moral etkeni oldu. Adaya iki destek kuvveti geldi ve bunlardan ilki, çok önemli bir zamanda, St. Elmo Kalesi'nin sonunda düştüğü günde adaya vardı. İyi liderlik ve şans eseri oluşan sisin getirdiği talihle, kırk iki şövalye, yirmi beş gönüllü soylu ve 600 tecrübeli İspanyol piyadesinden oluşan destek gücü, herhangi bir kayıp vermeden Valletta'ya girdi. Onların gelişi, Osmanlı komutanının ümidini öylesine kırdı ki komutan, şövalyelerin Büyük Üstad'ına bir anlaşma teklifinde bulundu ancak teklif reddedildi. Kötü hava şartları ve İspanyol filosunun komutanının tedbirliliği nedeniyle ikinci destek gücü ancak altı hafta sonra adaya çıktı ancak bu gücün gelişi, kuşatmanın kırılmasında çok büyük pay sahibi oldu. Ancak tek bir örnek üzerinden sonuçlara varmadan önce dikkatli olmak gerektiğini hatırlatır biçimde, Osmanlılar, yakın tarihlerde yeni fikirlere uygun olarak tahkim edilmiş başka yerleri kuşatırken çok başarılı oldular. Örneğin: 1570-1571'de Kıbrıs ve

1574'te Tunus, bunların birer örneğiydi. Ayrıca Osmanlıların tahkimatlarını benzer bir biçimde yeniden değerlendirip bu alanda harcamalarını veya tarzlarını değiştirmemeleri, Batılıların ilerlemelerine ayak uyduramamalarından ziyade Osmanlıların o dönemde çok az saldırı altında olmalarından kaynaklanıyordu; bu, Çin için de geçerli olan bir durumdu. Osmanlılar, sahra güçlerine ve hareket kabiliyetine odaklanmışlardı ve genişleme arzularıyla birlikte bu etkenler, sabit mevkileri korumakla daha az ilgilenmelerini beraberinde getirdi. Çoğunlukla olduğu gibi kabiliyeti değerlendirirken, amaca uygunluğu hesaba katmak eskiden olduğu gibi şimdi de önemlidir.

Kalelerin maliyet boyutu, amaca uygunluğun önemini daha da arttırmaktadır, zira kaleler yalnızca belirli bir alanda inşa edilmesi değil, aynı zamanda içerisinde bir garnizon bulundurulması ve bu garnizonun da ikmal edilmesi gereken yapılardı. Dolayısıyla fırsat maliyetleri sıklıkla, özellikle de düşmanların kaleyi planlayanların istediği yerde savaşmamayı seçtikleri durumlarda kayda değer oluyordu. Aynı zamanda kaleler, düşmanları kalelere nasıl karşı koyacaklarını düşünmeye zorlamaları ve böylece taarruzun tehlikelerini ve maliyetini arttırmaları sayesinde belirli bir amaca da hizmet ediyorlardı.

Kalelerin bu yönünün, İspanyol Veraset Savaşı (1701-1714) sırasında güçlü bir koalisyona karşı koyan Fransa Kralı XIV. Louis'ye (1643-1715 yılları arasında hüküm sürmüştür) faydasının dokunduğu kesindir. XIV. Louis'nin hükümdarlığı sırasında Vauban[20] tarafından bolca kale yapılmıştı ve bu kalelerin kalıntıları bugün de hâlen görülebilmektedir; bunların bir örneği, 1708'de ancak Marlborough Dükü John Churchill komutasındaki Britanyalıların uzun bir kuşatma sonucunda düşürebildikleri Lille'de

20 Ç.N.: Sébastien le Prestre, Vauban Markisi (1633-1707), Fransız istihkâmcı ve mühendistir. Çağının en büyük mühendislerinden birisi olarak görülmektedir.

mevcuttur. Bir önceki yıl da Toulon'da, Avusturyalıların kuşatması püskürtülmüştü. Fransızların istihkâm programı, sonuç olarak ihtiyaç duydukları derinliğine savunma olanağını yaratmış, bu da XIV. Louis'nin, ordularının arka arkaya uğradığı yenilgilere rağmen ayakta kalabilmesini sağlamıştı.

18. yüzyılın ilerleyen yıllarında, Fransızların Hollandalılardan Bergen op Zoom (1747) ve Maastricht (1748) kalelerini almalarında görüldüğü gibi büyük kaleler savunmalar karşısında yenik düştü. Ancak bu vakalarda da kaleleri ele geçiren güçler seferlerinin ciddi bir vaktini buralarda harcamış oluyorlardı. Kuşatmalar, Avrupalıların deniz aşırı topraklardaki harekâtlarında da çok önemliydiler. Gerçekten de başarı, genelde önemli mevkilerin ele geçirilmesine bağlı oluyordu. Örneğin Britanyalıların 1758 yılında Cape Breton Adası'ndaki Louisbourg'u Fransızlardan almaları veya 1762'de yine Britanyalıların Havana'yı İspanyollardan almaları, buna birer örnekti. Ancak kuşatmaların sonucu, 1759'da Britanyalıların Quebec'i ele geçirmesinde görüldüğü gibi sıklıkla muharebelere bağlı oluyordu. Tüm bu örneklerde zaferler nihayetinde Britanya'nın donanma gücünün bir sonucuydu; bu güç hem taşımacılıkta hem önemi büyük olan ateş gücünü sağlamada, hem de düşman güçlerinin ikmalini engellemede rol oynuyordu.

Kuşatmalar, 18. yüzyılın ikinci yarısındaki savaşlarda genelde daha kısıtlı bir rol oynadılar. Amerikan ve Fransız Devrim Savaşları'nda durum böyleyken, daha 1756-1763 Yedi Yıl Savaşları'nda da aynı şey geçerliydi. Yine de kuşatmalar tüm bu çatışmalarda belirli bir rol oynamayı sürdürdüler.

YİRMİNCİ BÖLÜM

Deniz Ulaşımı Dünyayı Değiştiriyor, 1400-1763

Deniz savaşları, uzun menzilli ve yelkenli, karanın görünmediği yerlere kadar açılmayı güvenli hâle getiren yön bulma sistemleriyle donanmış savaş gemilerinin geliştirilmesi ile değişime uğradı. Okyanus ötesi seyahat ilk kez Avrupalılar tarafından yapılmadı; Avrupalılar bu alanda bayrağı, Çinliler başta olmak üzere daha eski dönemlerde okyanuslar aşanlardan devraldılar. Çinliler 15. yüzyıl başlarında Hint Okyanusu'na büyük donanmalar göndermeyi başarmış ancak bunun devamını getirmemişlerdi. Bu bir yenilgi nedeniyle değil, 1440'larda dirilen ve etkin hâle gelen Moğol tehdidine odaklanmalarının bir sonucu olmuştu.

Bordası alçak olan kadırgalar kötü hava koşullarında büyük dalgalar karşısında savunmasızken, bordası daha yüksek olan yelkenliler Atlantik'te yolculuğa daha uygunlardı. Avrupalılar bu tür gemiler geliştirdiler ve onların hem Hint hem de Pasifik okyanuslarında yelken açabilmelerini bu gemiler sağladı. Portekizlilerin ve İspanyolların yayılma sürecinde daha geniş jeopolitik bağlam da önemliydi, zira bu yayılma başlangıçta İslam'a karşı savaşta kaynak edinebilmek için yapılmıştı. Dolayısıyla, Portekizlilerin 1415 yılında Fas'taki Ceuta'yı almalarıyla başlayan bu yayılma, Endülüs Emevilerinin İberya'dan çıkarılmasının bir devamıydı. Endülüs

Emevilerinin elindeki son bağımsız İberya devleti olan Gırnata Emirliği, 1492'de İspanyol kuvvetleri tarafından yıkıldı. Bundan önce her iki güç de Doğu Atlantik adalarında yer edinmiş, İspanyollar bunu Kanarya Adaları'nı fethettikten sonra başarmış, Portekizliler ise Afrika'nın Atlantik kıyısında üsler kurmuş, ayrıca Madeira, Cape Verde Adaları ve Azor Adaları'na yerleşmişti.

1490'larda durum, Portekizlilerin Güney Atlantik yoluyla Hindistan'a ulaşmaları ve İspanyolların Karayiplere varması nedeniyle değişti; bu topraklar, iki çok farklı türden imparatorluğun temel taşlarını oluşturacaktı. Portekiz, Hint Okyanusu'na, deniz gücüne ve kıyı üslerine dayalı bir imparatorluk kurdu ve 1503, 1513 ve 1528'de Hint devletlerinin donanmalarına, 1509'da Mısır donanmasına ve sonra da 1517'de Osmanlıların Mısır'ı almasından sonra Hint Okyanusu'nda Osmanlılara karşı zaferler kazandı. Portekiz savaş gemilerinin bir avantajı daha ağır silahlarla donanmış olmalarıydı. Ayrıca topları geminin yan tarafından ateşleniyordu; bu değişiklik, büyük ölçüde topların su hattının hemen üzerinde konumlandırılması ve su geçirmez kapaklarla korunmaları gibi gelişmeler sayesinde olmuştu. Portekiz'in tahkimatlı donanma üsleri arasında Goa, Malakka, Mombasa ve Muskat vardı ki bu son ikisi, sırasıyla 1698 ve 1650'ye dek Portekizlilerin elinde kaldı. Portekizliler, aynı başarıyı 1520'lerde Çin denizlerinde elde edemediler ancak Hint Okyanusu'nda hâkim olan Çinliler değil Portekizlilerdi.

Bunun tersine İspanya; Aztek ve İnka İmparatorluklarını yenip onların yerini alabilme kabiliyetine odaklı bir kara imparatorluğu kurdu. Bu başarıları, ateşli silahlar, çelik kılıçlar ve atlar başta olmak üzere muharebe meydanındaki avantajlar, ama aynı zamanda diğer fetihçi imparatorluklarda da olduğu gibi siyasi yetenek sayesinde elde edildi ki, bunun bir diğer örneğini 1520'lerden itibaren mevcut bölünmeleri kendilerine destek sağlamak için

kullanan Hindistan'daki Babürlüler teşkil etti. Yerel destek, İspanyollara, her biri çok önem arz eden savaşçı gücünü, istihbaratı, ikmal malzemelerini ve taşımacılık desteğini sağladı. Kızamık başta olmak üzere hastalıklar da özellikle de Azteklerin direnişini zayıflatmada çok önemli olmuştu. Bunun tersi olacak şekilde, hastalıklar, Sahraaltı Afrika'da Avrupalılara ağır darbe vurmuştu. Önemli bir fark deniz muharebelerinde görülüyordu. Portekizliler bu Asya denizlerinde bir defa tutunabildikten sonra Aceh ve Umman gibi etkileyici donanmaları olan devletlerle karşı karşıya geldiler. Atlantik'teki durum çok farklıydı. Sahraaltı Afrika'daki siyasi yapıların etkili ve temelde büyük kanolardan oluşan kıyı donanmaları vardı ve bu donanmalar, karinası su hattının hayli altında olan Portekiz gemilerine kıyılardaki sığ sularda engel oluşturabiliyorlardı. Ancak Faslıların uzun menzilli korsanları dışında Portekizlilere açık denizlerde kafa tutabilecek bir güç yoktu. İspanyollar Kariblerin ve Arawakların da Karayip denizlerinde kıyılara yakın yerlerde kanolar kullandığını gördüler, ancak açık denizlerde onlarla rekabet eden yoktu. Keza Yeni Dünya imparatorlukları olan İnka ve Azteklerin donanmaları yoktu ve Osmanlıların aksine bu güçler denizcilik kabiliyeti de edinmemişlerdi.

İspanya, fetih için yerel olarak yeterli kaynakların bulunduğu ve hayli yerleşik bölgelerde bulunan Aztek ve İnka İmparatorluklarını yıkmasının sonuçlarıyla yüzleşti ancak şartlar Yeni Dünya'nın başka yerlerinde genelde daha az elverişliydi. Zorlu arazi şartları ve bitki örtülerinin yanı sıra İspanyolların Kuzey Meksika'da ve Şili'nin orta bölgelerinde karşılaştıkları gibi boyun eğmez bir direniş de görülebiliyordu. 1580'lerden itibaren Venezuela, Panama ve Kolombiya'da harekâtlar yapan Vargas Machuca, hem zehirli oklar, yüksek yerlerden aşağı itilen kayalar, pusular ve çukurlar gibi geleneksel yerli silah ve taktiklerinin tehlikelerini, hem de yerlilerin İspanyolların kabiliyet ve sınırlılıklarına ayak uydurma becerilerini kaydediyordu; bu sonuncusunun bir örneğini,

yağmurun baruta zarar vermesinden yerlilerin faydalanması teşkil ediyordu. Yerlilerin direnişi ve hastalıklar, Portekizlilere Angola ve Mozambik'te ağır bir darbe indirirken, karanın içlerine yayılmak üzere yaptıkları başarısız girişimlerde ağır kayıplar vermelerine yol açtı.

16. yüzyıl ortalarında Portekizliler ve İspanyolların açtığı yoldan süratle Avrupalı rakipleri gelecekti. Fransızlar özellikle Brezilya ve Florida'ya yerleşmeye çalışırken İngilizler de Portekiz'in Batı Afrika'daki ticaretinden ve İspanya'nın Karayipler'deki konumundan pay almaya çalıştı. Bunun sonucunda yaşanan çatışmalar, kuvvet aktarımını sürekli kılabilecek bir altyapı kurmanın ne denli zor olduğunu gözler önüne seriyordu. Fırtınalardan da faydalanan İngilizler, İspanyol istila filosunu, yani Armada'yı, İngiliz denizlerinde 1588'de yenilgiye uğratmayı başardılar, ancak Karayipler'deki seferleri sürdürmenin çok zor olduğunu tecrübe ederek gördüler. İspanyolların savunma önlemleri kayda değer bir dayanıklılık sergilerken, saldıran taraf ise hastalık nedeniyle ağır kayıplar verdi. Benzer bir durum tekrar tekrar görülecekti: İngiliz/Britanya güçlerinin 1655'te Hispaniola ve 1741'de Cartagena'ya (günümüz Kolombiya'sındadır) yönelik başarısız hücumları ve hatta 1762'deki başarıyla sonuçlanan Havana hücumu birer örnektir. 16. yüzyılda Fransızlar Brezilya'dan ve Florida'dan, sırasıyla Portekiz ve İspanya tarafından çıkarılmışlardı.

Hem İngiltere hem de Fransa temelde İspanyol İmparatorluğu'nun ötesinde topraklarda hak iddia ederek başarılı olacaklardı. 1630'a gelindiğinde Fransızlar, St. Lawrence vadisinde ve ayrıca Karayipler'deki bazı adalarda, İngilizler de Karayipler'de kimi diğer adalarda ve ayrıca Newfoundland, Massachusetts ve Virgina'da yerleşmişlerdi. 16. yüzyıl sonlarında İspanya'ya karşı başarılı bir ayaklanma yürüten Felemenkler, 17. yüzyıl başlarında Doğu Hint Adaları'na ve Hudson Vadisi'ne yerleşmiş, 1630'da

Portekiz'i Brezilya'dan çıkarmak için harekete geçmiş ancak büyük çabalarına rağmen 1654'te başarısız olmuşlardı. Portekizliler ayrıca yüzyıl ortalarında Felemenklere kaybettikleri Angola ve Batı Afrika'yı da geri almayı başarmış ancak Sri Lanka ve Malezya'nın kıyı bölgelerini geri alamamışlardı.

Tüm bunların sonucu, İberyalıların önemli birer güç olmayı sürdürdüğü Atlantik dünyası ile, özellikle de İngilizlerin Hindistan'da ve Felemenklerin Doğu Hint Adaları'nda (Endonezya) daha önemli hâle gelmeleri nedeniyle, 17. yüzyıla gelindiğinde İberya güçlerinin büyük oranda geri planda kaldığı Hint Okyanusu arasındaki farkların artması oldu. İspanya'nın 17. yüzyılda gerileme dönemine girdiği düşüncesi yönünde bir eğilim olsa da imparatorluğun çoğu korunmuş ve Bourbon Hanedanı'nın bir kolu, 1700 yılında Habsburglardan tahtı devralmış ve 18. yüzyılda da durum böyle sürmüştü. Yedi Yıl Savaşları'nı bitiren 1763 Paris Barış Anlaşması ile Britanya lehine ağır toprak kayıpları yaşayan İspanya değil, müttefiği Fransa idi. Fransızlar, o zaman Kanada'da hükmettikleri bölgeleri ve ayrıca Karayipler'deki adaları ve Batı Afrika'daki kimi yerleri Britanya'ya bıraktılar. Gerçekten de İspanyollar ve Portekizliler (Brezilya'da), Yeni Dünya'daki konumlarını 19. yüzyıl başlarında, sonunda başarılı ayaklanmaların patlak vermesine kadar korudular. O sırada yerli halklar üzerindeki hükümranlıklarını da genişlettiler. Örneğin İspanyollar, 1697'de, Yucatan bölgesinde, kalan son Maya Devleti'ni yıktılar ve 18. yüzyılda Kaliforniya içlerine ilerlediler. Hindistan ve Doğu Hint Adaları'nda, 18. yüzyıl ortalarından önce genelde Avrupalı rakiplerin aleyhine yayılmalar gerçekleştirilmişti. Örneğin Felemenkler, Sri Lanka'nın sahil bölgelerinde 1656'dan itibaren Portekizlilerin yerini aldılar (onların yerini de 1796'dan itibaren Britanyalılar alacaktı). Ancak bu dönemden sonra yayılma, yerli güçler aleyhine de yapılmaya başlandı. Örneğin Britanyalılar, 1815'te Sri Lanka'nın iç bölgelerini fethettiler ki bu,

Felemenklerin başaramadığı bir işti. Daha önceleri, 18. yüzyılın ortalarında Britanyalılar Hindistan'da, Felemenkler ise Java'da önemli kazanımlar elde ettiler.

Tüm bunlar, güçlerin tek bir yarım kürede sınırlı kaldığı 1490'lardaki askerî harekâtlara göre çok daha farklı bir bağlam teşkil ediyordu. Bu yeni durum, önce altın ve gümüş külçeleri ve sonra da yiyecek gibi kritik kaynakları, başka yerlerde (gerek Avrupa'da gerek daha uzaklarda) savaşan Atlantik devletlerine getirdi. Gerçekten de üsler, nakliye ve refakat gemilerinden oluşan bir altyapı, bu ticareti korumak için teşkil edilmişti; bunun örnekleri arasında İspanya'nın Havana'yı 1577 ile 1630 arasında etkileyici bir biçimde tahkim etmesi de mevcuttu. İberyalıların Yeni Dünya'daki kazanımları, diğer Batılı güçlerin gıpta ile onlarla rekabete girmesini teşvik ederken, bu kazanımlar, devletlere, yerel halkların aleyhine Sibirya'da yayılan ve 1587'de kurulan Tobolsk gibi üsler kuran Rusya'nın elde ettiğinden daha fazla yarar getirdi. Durum, daha sonraları Britanya'nın Hindistan'daki kazanımlarında da böyle olacaktı.

Avrupalılar, Doğu Asyalıların daimî bir donanma etkinliği olmamasından yararlandılar. Filipinler'deki, 1571'de kurulan Manila'da yer alan üslerinden yelken açan İspanyollar, 1626'da Tayvan'daki Keelung'da ve 1629'da Tamsui'de üsler kurarken, bu arada İspanya Kralı IV. Felipe, 1627 yılında Tayvan adasına İspanya adına el koymuştu. Daha sonraları, sekiz savaş gemisi ve 690 askerden oluşan bir Felemenk seferi, 1641 yılında bu mevkileri ele geçirmeyi başaramadıysa da hâkim mevkilere toplar yerleştirmek yoluyla taarruza açık İspanyol mevkilerini teslim olmaya zorladı. Bu hamlenin Çinlilerden değil bir diğer Avrupa gücünden gelmesi dikkat çekiciydi. Bu ele geçirme, Felemenklerin İspanyol ve Portekizlilerin dünyasına yönelik küresel müdahalenin bir parçasıydı. Taarruz, aynı anda hem İspanyol ve Portekizlileri

kötü etkileyen geniş çaplı bir krizi büyük ölçüde körükledi hem de İspanyol ve Portekizlilerin çok geniş çaplı girişim ve savunmasızlıklarının yarattığı uzun süreli bir durumun sonucu oldu. Felemenk taarruzu, aynı zamanda deniz yoluyla güç intikalinin, amfibi harekâtları ile uzun mesafeli ve kârlı deniz ticaretinin sunduğu olanakları da gözler önüne serdi. Son olarak taarruz, Avrupalıların açık deniz harekâtlarının getirdiği jeopolitik olanakları da açıkça ortaya koyuyordu ki, bu olanaklar, Çin'in kendisinin Ming iktidarının 17. yüzyıl ortalarında önce düşüşe geçmesinin, sonra da yıkılmasının sayesinde daha da belirginleşmişti.

1661'de Çin'den gelen bir taarruz karşısında Felemenkler, Tayvan'da tutunamadılar. Ancak Doğu Asya'dan daha uzak başka yerlerde Avrupalılar güçlü bir mevcudiyet oluşturmayı başardılar. Örneğin Felemenkler Doğu Hint Adaları'nda, İspanyollar ise Batı Pasifik'te, özellikle de İspanyollar için geçerli olmak üzere, bu devasa su kütleleri üzerindeki bir mevkide ne kadar güçlü bir mevcudiyet teşkil edilebilirse bunu o kadar başardılar. Ayrıca Felemenklerin Doğu Hint Adaları'nda oynadıkları rol, büyük ölçüde yerel güçlerin ticaret yapmaya gönüllü olmasına dayalıydı. Bu gönüllülükte zorlama da etkili olduysa bile, karşılıklı kâr ve ayrıca yerel güçlerin Felemenk varlığını kendi çıkarlarını savunmakta kullanmaları da önemliydi. İspanyolların Filipinler'deki konumu, Tayvan'dakinden çok daha sağlam olacaktı. Tayvan'dan Filipinler'e 1673'te Çinlilerce yapılan bir sefer başarısız oldu. Japonlar da Manila'ya bir taarruz düzenlemeyi düşündülerse de sonuçta herhangi bir taarruz gerçekleşmedi. Ayrıca İspanyollar, Filipin takımadalarında yayılmayı başardılar; örneğin 1635'te Mindanao kıyısındaki Zamboanga'yı ele geçirdiler. Sonra burada, Cizvit misyoner-mühendis Melchor de Vera'nın gözetiminde güçlü bir kale yapıldı. Batı Pasifik'te İspanyollar, 1668'de Mariana Adaları'na ve 1696'da Caroline Adaları'na hâkim oldular.

Daha önemlisi, Manila ile Meksika'nın Pasifik kıyısındaki Acapulco arasında Pasifik'i aşan bir ticaretin gelişmesiydi. Gerçi bu ticaret, hacim bakımından görece ufak boyutlardaydı ancak Meksika gümüş dolarlarının bölgenin uluslararası para birimi hâline gelmesini sağlayacak ve Çin ve Japonya ekonomilerinde büyük bir etki yapacak kadar da önemliydi. Bu, 1480'lerdekinden çok daha farklı olan, Batılıların hâkimiyetindeki bir okyanus dünyasıydı ve 20. yüzyıla kadar da değişmeyecekti.

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

Muharebenin Yeri

"Tüm bölge boyunca karmakarışık çalılar, bozuk zemin ve hiç eksik olmayan nem, patikalar dışında ilerlemeyi zor ve son derece çetin kıldı... Nauro'nun ötesinde patika santimlerce çamura gömülürken her tarafta da koca koca sülükler kol geziyordu."

Yeni Gine'deki Avustralya güçlerinin komutanı General Thomas Blamey, Temmuz 1943

Coğrafyanın savaş üzerindeki her alana yayılan etkisi, en açık bir biçimde taktik düzeyde görülebilir. Zaten hem çatışmaların taraflarını hem de savaş hakkında bir şeyler okuyanları (özellikle de bu okurlar, "savaşın yüzü" ile ilgileniyorlarsa) en çok ilgilendiren boyut da budur. Dövüşmek, öldürmek, ölümü göze almak ve ölmek, hep belirli yerlerde olan şeylerdir.

Muharebe üzerinde coğrafyanın etkisi, modern gözlemcinin veya daha eski dönemlerdekilerin ilk bakışta düşündüğünden çok daha kayda değer olabilir. Bunun önemli bir nedeni, coğrafî etkilerin büyük bir kısmının gözle görülmez olmasıdır. Durum, kısmen coğrafyanın büyük bir kısmının yüzey altı olgularla ilgili olması, örneğin geçmiş su akış süreçlerini etkilemesidir ve bunlar

sadece uzak mesafeli zaman dilimleri değildir. Örneğin Birinci Dünya Savaşı'nda (1914-1918) jeoloji ve arazi koşulları, siper planları kazılırken önemli olmuştu. Zira jeoloji, bu sistemlerin gücü ile taarruza açıklığına etki ediyordu ve arazi de nereye yapılacaklarını belirleyen etkenlerden biriydi. Burada toprağın hem üstü hem altının jeolojisi etkiliydi.

Tepeler, vadiler ve eğimler gibi arazi özellikleri, geçmişin fizikî coğrafyasının en açık ve net şekilde günümüze ulaşan kalıntılarıdır. Ancak savaşçıları, coğrafyanın hem fizikî hem de beşerî diğer boyutları ilgilendiriyordu. Bu fizikî boyutlara, başta bitki örtüsü ve su akış biçimleri olmak üzere yüzey özellikleri, ayrıca sıcaklık, yağış ve rüzgâr başta olmak üzere hava koşulları da dahildi. Beşerî coğrafyanın ilgili özellikleri arasında ise ekili ve bina inşa edilmiş çevreler, su akışına yönelik müdahaleler, ayrıca işlenmiş veya (çok farklı koşullar teşkil eden) işlenmemiş ağaçlık arazilerin boyutları ve yapısı, yerel kaynaklar, muharebe olanakları ve pek çok farklı meseleye yol açan sivillerin mevcudiyeti de vardı.

Bu ve diğer etkenler, çatışmalar için coğrafî bir bağlam sunsa da ordular (ve ayrıca gayrinizami kuvvetler) yalnızca edilgen biçimde etkilenen konumunda kalmazlar. Aksine coğrafya üzerinde, ordunun ihtiyaç, olanak ve yaklaşımlarını yansıtan etkiler de mevcuttur. Bu müdahaleler bazen acil ihtiyaç doğrultusunda yapılabilir bazen doktrin ve tecrübenin bir sonucu olabilir bazen de tüm bunların bir karışımından kaynaklanabilirler. Çevre ve çevreye nasıl yanıt verileceği hakkında tecrübe edinilen, bilgi üretilen ve bu bilginin yayıldığı süreçler, tarihin büyük bir kısmı boyunca, anlaşılabilir bir biçimde, geride pek az bulgu bırakmıştır. Bununla bağlantılı olarak, iş, esasında iş başında öğreniliyordu. Ancak temel taktik prensipler, çok düşünmeyi gerektirmiyordu.

En aşikâr ve karşılaşıldığında ne yapılacağına dair plan yapmanın en kolay olduğu coğrafî yapı, eğimdi. Eğim, MÖ 490'da

Marathon'da Persleri kanattan kuşatan Atinalıların gösterdiği üzere görüş sahası, yükseklik ve dinamizm sağlıyordu. Bu faktörlerin her biri önemliydi ancak her birinin etkisi de son derece farklılık gösteriyordu. Dolayısıyla belirli durumlara, özellikle de bireysel olarak komutanların görevleri ve gereksinimlerine bağlı olarak bu faktörlerin etkileri de değişiyordu. Görüş sahası, kuvvetlerin nerede bulundukları hakkında bir farkındalık sağlıyor ama aynı zamanda güç gösterisi yapmanın ve böylece destekçileri teşvik etmenin, kararsızları etkilemenin ve düşmanı korkutmanın bir yolu oluyordu. Bunların her biri önemliydi. Gerçekten de gösteriş ve korkutma taktikleri, çatışmanın temel bir ögesi olan moral alanında verilen mücadelede çok önemli birer etkendi.

Çatışmada yüksekliğin önemine hem arazinin doğal özellikleri hem de yerleşim, kalıcı yahut geçici tahkimatlar veya binek hayvanlarının kullanımı etki ediyordu. Yükseklik, taş, cirit, sapan, ok veya ateşli silahların mermileri gibi uzun menzilli silahların kullanımında menzili arttırıyor, nişan almaya yardımcı oluyor, düşmanın geri hatlarına atış yapmayı kolaylaştırıyor ve hava direncini düşürüyordu. Delici ve kesici silahların kullanımında da yükseklik, darbe gücünü çok daha arttırıyordu ki bu da süvari kullanımında bir etkendi.

Ayrıca yüksek yerlerden aşağı daha yüksek bir hızla ilerlemenin, sarf edilen çaba karşılığında getirdiği gerçek ve görünüşteki avantajlar, dinamizmi de beraberinde getiriyordu. Örneğin Polonya Kralı Jan Sobieski komutasındaki Hristiyan ordusu, 1683'te Viyana kapılarında Osmanlı ordusunu bu şekilde yenilgiye uğratmıştı. Bu avantajların sonucu olarak muharebelerde belirli tepeleri ele geçirip kullanmak için büyük çabalar sarf edildi.

Bunun tersine, tepeye doğru atış yapan yahut ilerleyenler ya da eğim avantajını arkasına alarak taarruz eden düşman karşısında savunma yapanlar, tüm bu açılardan dezavantajlıydılar; Boston

dışlarındaki Bunker Hill'de 1775 yılında Britanyalıların durumu böyleydi. Bu dezavantajlar, I. William'ın 1066'daki Hastings Muharebesi'nde, Saksonların, Sakson piyadeleri tarafından kalkanların kenetlenmesiyle oluşturdukları kalkan duvarını, bölgeye hâkim olan bir tepeden aşağıya doğru ilerletmelerinden nasıl faydalandığını da açıklar; gerçi bu faydalanışın ne kadar planlı ya da ne kadar anlık bir gereksinim sonucu olduğu konusunda tartışmalar mevcuttur. Taarruzda ateş gücü, yüksekliğin savunma potansiyeline karşı koymanın bir yolunu teşkil ediyordu ki, bunun örnekleri arasında Hastings'te Norman okçuları ve 1512'de Flodden'da tepenin üzerinde konuşlanan İskoçlar karşısında İngiliz topları vardı.

Genel durum ancak ateş gücünün menzil ve atış sayısı bakımından artması ile daha yüksek yerde bulunanların, görünürlükleri nedeniyle daha taarruza açık hâle gelmeleriyle değişti. Bu, büyük oranda Napolyon Dönemi'nde topçunun daha fazla kullanılmasının bir sonucuydu ve 1815'te Ligny'de Prusyalıların ağır kayıplar vermesine yol açtı. Bu riskten kaçınmak için Britanyalılar, giderek güçlerini tepelerin arka taraflarına ve yatar konumda konuşlandırmaya başladılar; bununla ilk Fransız bombardımanının etkisini en düşük düzeye çekmeye çalışıyorlardı. Wellington, bu tekniği Bussaco (1810) ve Waterloo (1815) Muharebeleri dahil olmak üzere defalarca ve büyük başarıyla kullandı. Öyle ki Wellington, birliklerini doğru anda ilerletme konusunda özellikle beceri kazandı.

Görüş hattı boyunca yapılan ve görmeyerek ateşten farklı olan görerek ateşler, 20. yüzyıl başlarına kadar hem karada hem de denizde top kullanımında temel teknikti. Havada da ısı güdümlü füzelerin geliştirilmesine kadar doğrudan atıştan kayda değer bir sapma olmayacaktı. Görerek ateşe bu şekilde odaklanılmasıyla bağlantılı olarak Fransız Devrim Savaşları ve Napolyon Savaşları

(1792-1815) sırasında yapılan haritalarda "hâkim mevkileri" tasvir etmeye ciddi önem verildi. Arazi, özellikle de ateş edilecek konumların yerini belirleyerek çatışmada önemli bir rol oynayabiliyordu. Haritalarda görülen bu önem, yükseklik ve eğimlerin yalnızca ilerleyişe yardımcı olan veya ilerleyişi engelleyen bir unsur değil, ayrıca top atış hatlarının belirlenmesinde de etkili bir faktör olduğunu gösteriyordu.

Wellington'ınkine benzer teknikler, iki dünya savaşında da görülecek, Birinci Dünya Savaşı'nda savunma mevzileri tepelerin ardında kurulacaktı. İwo Jima'da (1945) Japonlar, Amerikan atış gücünün etkisini azaltmak için tepe ardı savunma mevzileri kullandılar. İkinci Dünya Savaşı'nda tankların kullanımı da bu tekniğin bir örneğini teşkil etmiştir. Daha sonraları tankların sadece kulelerinin görüldüğü ve böylece tankın düşman ateşine karşı daha korunaklı olduğu bir mevzilenme biçimi de geliştirilmiştir.

Savaşan kuvvetler yöntemlerini değiştirirken, arazi sorunları da çeşitlilik arz ediyordu. Örneğin Somaliland hakkında yazılmış 1919 tarihli bir Britanya istihbarat raporuna göre 1913'te Dul Badoba'da Britanyalıların kare şeklinde konuşlanmış piyadelerine karşı uygulanan türden "Derviş baskın taktikleri", yerini değişen silahlarla bağlantılı olarak savunmaya daha çok önem verilen tekniklere bırakmıştı:

"Molla'nın elindeki tüfek sayısının fazlasıyla artması ve bunun sonucunda mızrağın kullanımının bırakılması ... Dervişlerin kendilerini açıkta bırakmaksızın mevzilerinden ateş ederek inatla savunma yapacakları savunma pozisyonları almalarını bekleyebiliriz. İlerleme kaydetmenin olası hâle gelmesinden önce çok zorlu mevzilere ve dar ve sert eğimli vadilerin tepelerine doğru hücumlar yapmaya, himaye ateşi kullanmaya ve sık sık tepeleri veya hâkim mevzileri ele geçirmeye hazır olmamız gerekir. Ayrıca, eğer Dervişlerin elindeki çok sayıdaki direniş noktasını çok

ağır kayıplar vermeden ele geçireceksek, yüksek infilaklı mühimmat atacak olan topçumuzu kullanmamız gerekecek. Kısacası, geçmişte Somaliland'deki birliklerin talimi ağırlıklı olarak, bir tür vahşi savaşı olan çalılık arazideki Derviş baskın hücumlarına karşı koymaya odakladıysa da artık birliklerin daha büyük çeşitlilik arz eden bir savaşma biçimine hemen kendilerini uydurabilecek şekilde talim görmeleri gereklidir. Bu çatışma biçimi de bir ölçüde Hindistan'daki tepe savaşlarını andıracaktır."

Stratejik düzeyde, muharebenin yeri, birliklerin konuşlandırılması ve kullanımı için çok önemli olan önceliklerin tanımlanmasında neyin önemli görüldüğünü yansıtıyordu. Hiçbir savaş, hedefleri, bağlamları ve savaş sırasında meydana gelen beklenmedik durumlar açısından bir başka savaşın aynısı değildi ve olayların seyri, tarafların hedeflerini yeniden düşünmek zorunda kalmalarına yol açıyordu. Savaşın aslında planlanmış değil, gidişatı ve sonuçları belirsiz bir rekabet süreci tarafından şekillendirilen bir eylem olması çok önemlidir.

20. yüzyılın sonlarında şehirler, birer savaş ortamı olarak daha önemli hâle geldiler. Durum İkinci Dünya Savaşı sırasında, özellikle 1942'de Stalingrad'da ve 1945'te Berlin'de yaşanan şiddetli çatışmalarda da böyle olmuştu ancak şehirler, devletler kitlesel gösterilerden terörist hareketlere kadar uzanan iç direnişle karşılaştıkça bu etken daha da önemli hâle geldi. 21. yüzyılın başlarında bu faktörlerin her ikisiyle de daha da fazla karşı karşıya kalındı. Bu doğrultuda, 2020-21'de otoriter Belarus rejimini devirme girişimi başkent Minsk'e odaklandı.

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

Osmanlı Gücü

"Günümüzde durum, otuz ya da kırk yıl öncesine göre farklı. O zamanlar, Türklerden bahsettiğimizde sanki yerkürenin tam ters tarafında olan bir yerden bahsediyormuşuz gibiydi, oysa şimdi ne kadar yakınlaştılar... Donanmalarının her yıl bu ada açıklarında yelken açması normal hâle geldi."

Sicilya Valisi, 1557.

II. Mehmed, 1453'te Konstantinopolis'i ele geçirdiğinde son Bizans imparatoru başarısız bir savunmada öldü; II. Mehmed, bunu yaparak askerî dengelerde büyük bir değişimin de habercisi oldu. Torunu I. Selim 1517'de Kahire'yi Memluklerden alırken ve torununun torunu Kanûnî Sultan Süleyman 1526'da Budapeşte'yi Macarlardan alırken de benzer bir durum söz konusuydu.

Beş yüzyıldan fazla süren bir imparatorluğa sahip olan Osmanlılar, Avrasya'nın askerî tarihinde böylesine önemli bir rol oynayan çeşitli Türk halkları arasında en başarılı olanıydı. 7. yüzyılda zirveye ulaşan Bizans'tan (Doğu Roma İmparatorluğu) bu yana Anadolu, Suriye, Mısır ya da Balkanlara hükmeden bir imparatorluk olmamıştı. Osmanlılar, Asya hafif süvari taktiklerinin klasik esnekliğini, 14. yüzyılın sonlarından itibaren piyadenin ve nihayet topçunun etkili bir şekilde kullanılmasıyla birleştirdiler.

Başta 1389'da Kosova'da Sırplar, 1444'te Varna'da ve 1526'da Mohaç'ta Macarlar olmak üzere Avrupalı rakipleri, Osmanlılara savaşta boyun eğdi. 15. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlılar için ateşli silahlar daha büyük önem kazandı ve 1473'te Otlukbeli'nde Irak Akkoyunlularının Türkmen süvarilerine karşı zafer kazanılmasına yardımcı oldu. Ancak 1510'larda Osmanlı piyadelerinin çoğu hâlâ yay taşıyordu.

İnsani bedeli unutmak çok kolaydır. Nitekim 1460 yılında Yunanistan'ın Mora Yarımadası'nda, askerleri Kastrion'a yaptıkları ilk hücumda geri püskürtüldükten sonra II. Mehmed onlara hitaben "iyi savaşanlara muhteşem ödüller" vaat etmiş ve "kalenin yağmalanacağını" belirtmişti. Kadınlar ve çocuklar gerçekten de köle hâline getirildi. İki yıl sonra, Ege'de ele geçirilen Mitilene kasabasının nüfusunun üçte biri köle hâline getirilerek askerlere dağıtıldı ve kasabayı savunan ve esir alınan İtalyan askerlerinin tamamı öldürüldü.

Din hem Hristiyan devletlere, hem de Safevi Hanedanlığı yönetimindeki Şii İran'a karşı yürütülen seferlere özel bir coşku katabiliyordu. Safevi Hanedanı'nın kurucusu İsmail, ilahi niteliklere sahip ve mutlak itaat edilecek biri olarak görülüyor, Hz. Muhammed'in damadı ve İslam'ın Şii mezhebinin kurucusu İmam Ali'nin yeniden dünyaya gelmiş hâli yahut binyılcı[21] bir şahsiyet olan "Gizli İmam" olarak kabul ediliyordu. Şiiliğin kabulü İsmail'i destekleyen boyları bir araya getirmeye yardımcı olurken, Irak'ın fethi de başta Kerbela olmak üzere önemli Şii türbelerinin kontrolünü ele geçirme itibarını getirdi. Buna karşılık Sünni türbelerine saygısızlık edildi ve önde gelen Sünniler katledildi.

21 Ç. N.: Binyılcılık (milenyarizm), çeşitli dini veya siyasi grupların, gelecekte yaşanacak ve dönüm noktası niteliğindeki bir olayın ardından dünyanın, artık kendi inançlarına uygun şekilde yönetileceğine duydukları inançtır. Kimi Hristiyan grupları için bu, Hz. İsa'nın dirilişi ile Hristiyanlığın yeniden yükselişe gelmesi anlamına gelmekte, yazarın bahsettiği örnekte ise Şii İslam'ın hâkimiyet kurmasına tekabül etmektedir.

Osmanlı sultanlarının Sünnilik siyasetine yönelik genel meydan okumaya ek olarak, Doğu Anadolu halkları arasında Safevilere ve onların binyılcılığına verilen destek Osmanlı hâkimiyetini, güvenliğini ve dinî kimlik duygusunu tehdit ediyordu. Ayrıca 1505'te İsmail, Trabzon üzerinde hak iddia ederek Karadeniz'de bir kıyı şeridi de elde etmeye çalıştı. 1514'te İran'a taarruz eden I. Selim, düşmanlarını kâfir ilan eden bir fetva aldı. Bu olaylarla, bölgede Sünni ve Şiiler arasında ve özellikle de Irak'ın kontrolü için son zamanlarda yaşanan çatışmalar arasındaki benzerlikler çarpıcıdır. Toplar, 1514'te Çaldıran'da Safevi süvarilerinin yenilgiye uğratılmasını sağlayarak Osmanlı sınırlarını doğuya doğru genişletti. Selim, daha sonra Memluklere yöneldi. Muharebelerde sık sık olduğu gibi bu başarı için de bir dizi nedenden bahsetmek mümkündür. Suriye'nin kaderini belirleyen 1516'daki Mercidabık Savaşı'nda Selim kısmen ateşli silahların kullanımı sayesinde kazandı. Ancak, başta Memluk komutanları ve birlikleri arasındaki bölünmüşlük olmak üzere diğer faktörler de önemliydi. Çatışmaların nasıl belirsizlikler içerdiğini hatırlatır biçimde, bu savaş, 1485-1491 Osmanlı-Memluk Savaşı'ndan çok farklıydı.

Selim ilerlemeyi sürdürdü ve 1517'de Mısır'ın kontrolünü ele almasını sağlayan Ridâniye Muharebesi'nde zafer elde etti. Osmanlılar buradan hareket edip iktidarlarını Kuzey Afrika kıyıları boyunca, nihayetinde Fas sınırına kadar genişlettiler. Ayrıca Mekke ve Medine üzerinde hâkimiyet kurdular ki bu da İslam'ın doğru yorumunun koruyucusu olma iddialarını güçlendirdi. Suriye ve Mısır, imparatorluğun gelirinin yaklaşık üçte birinin kaynağıydı ve buralardan gelen Arap etkisi, Osmanlı devlet yönetiminin daha İslamî biçim almasına yol açtı.

Osmanlı gücü, başta Mısır ve Orta Doğu olmak üzere çok geniş bir imparatorluğun kaynaklarına, inançsızlara karşı savaşı görev addeden bir ideolojiye ve savaşların etkili bir şekilde yürütülmesi için yapılandırılmış bir topluma dayanıyordu. Osmanlı

birlikleri, kapsamlı bir stratejiye uygun olarak konuşlandırılıyorlardı. Bu strateji, istihbarat verilerinin ve olası politikaların dikkatli bir analizine dayanmakta, detaylarına kadar iyi düşünülmüş müthiş bir lojistik sistemden yararlanmaktaydı. Düzenli birliklerin en değerlileri, aslen Balkanlarda çocuk alınarak toplanan bir vergi olan *devşirme* yoluyla alınan yeniçerilerdi. İslam'ı kabul eden bu askerler, merkez hazinesinden maaş alan ve kısmen ateşli silahlarla donatılmış eğitimli elit bir birlik oluşturuyordu ve onların varlığı Türkmen süvarilerinin bağımsız davranabilme potansiyeline karşı bir denge teşkil ediyordu. Yeniçeriler Avrupa'da ya da İslam dünyasının başka yerlerinde eşi benzeri olmayan bir askerî profesyonellik seviyesine ulaşmışlardı.

Yeniçerilerin gerçek değeri, Osmanlı ordularının büyük bölümünü oluşturan geleneksel feodal ve yerel birliklerin tersine, yalnızca sultana bağlı olan tam zamanlı, düzenli bir profesyonel güç olmalarında yatıyordu. Onların özellikle sefer ve ordugâhtaki disiplinleri, harekâtlarına tanık olan çok sayıda Hristiyan gözlemci tarafından da gözlemlenmişti. Yeniçeriler elde taşınan ateşli silahları benimsemekte de hızlı davranmış ve Malta Kuşatması sırasında (1565) bu silahları isabetli kullanımı, St. John Şövalyeleri'nce Hristiyan birliklerden daha üstün bulunmuştu. Hristiyan Avrupa'da, Fransız monarşisi 15. yüzyılın ortalarından 16. yüzyılın ortalarına kadar *compagnies d'ordonnances* kurmaya ve sürdürmeye çalışmışsa da tam zamanlı bir asker kitlesine bakmanın maliyeti uzun süre bunu olanaksız kılmıştır. Yeniçeriler asla zırh giymiyorlardı ve bu da Rodos (1522), Malta ve Mağusa (1570) gibi büyük kuşatmalar sırasında taarruz ederken ağır kayıplar vermelerine yol açtı. Bununla birlikte, *devşirme* sisteminin idaresi ve teşkilatı, her zaman acemi okullarında, savaşa giden birliklerin yerini alacak yeni acemilerin bulunmasını sağlıyordu. Bu da tüm Osmanlı ordularının ve daha kısıtlı olmakla beraber, seferdeki donanmalarının merkezinde yeniçerilerin yer almasını sağladı.

Babası Selim'in yerine geçen Kanûnî Sultan Süleyman (1520-66 yılları arasında hüküm sürmüştür) savaş için, dinî görev duygusunun dışında bir başka neden daha keşfetti. Zafer peşinde koşmak ve kazanmak, orduyu tatmin etmenin ve itaati kolaylaştıran ganimet ve şöhreti kazanmanın bir yoluydu. Kanûnî, Belgrad'ı (1521) ve Rodos'u (1522) ele geçirerek, II. Mehmed'in başaramadığını başarmıştı. Hanedanın geçmişine nazaran elde edilen bu önemli başarıları ile Kanûnî hem başarısını ortaya koymuş hem de saygı görme ve itaat edilme talebinin altını doldurmuştu. Macaristan, 1526'da Mohaç'ta kazanılan mutlak zaferin kurbanı olurken Osmanlı'nın 1529'da Viyana'ya ilerleyişi kararlı bir savunma, lojistik ve kışın gelişiyle engellendi.

Osmanlılar ayrıca Akdeniz'de önemli bir donanma kurdular ve 1520'lerden 1570'lere kadar bu donanma, onlara Kıbrıs'ın yanı sıra Yunanistan ve Kuzey Afrika'daki Hristiyan üslerini ele geçirmek için gereken amfibi kabiliyeti sağladı. Dönemin en göze çarpan olayları, 1565'te Malta'ya karşı düzenlenen seferin başarısızlığı ve 1571'de İnebahtı'da Osmanlı donanmasının uğradığı ciddi yenilgidir ancak bunlara odaklanmak, Osmanlıların Doğu Akdeniz'e hâkim olmaktaki ve Cezayir, Tunus ve Kıbrıs'ı Hristiyan karşı taarruzlarına karşı elde tutmaktaki başarılarının küçümsenmesine yol açabilir. 100.000'den fazla askerin katıldığı, muhtemelen 40.000'e yakın kişinin öldüğü ve 125 kadırganın battığı İnebahtı, muharebede kazanılan zaferin illaki savaşta da başarı getirmeyebileceğini göstermiştir: Hristiyanlar muharebeyi kazanmış ancak Kıbrıs'ı geri almayı başaramamıştır.

Genel olarak Osmanlıların Avrupa'daki harekâtlarına odaklanılması, özellikle 1578-1790 yıllarında Safevilere karşı yapılan harekâtlar başta olmak üzere, diğer cephelere yeterince ilgi gösterilmemesine yol açmıştır. Oysa bu cepheler Osmanlılar tarafından genelde daha çok ilgi görmüştür. Sürekli Osmanlı baskısı altında kalan İranlılar, Azerbaycan, Kafkasya ve Batı İran'da

Osmanlıların fethettikleri yerleri Osmanlı'ya terk eden bir barışı kabul etmek zorunda kaldılar. Bunun sonucunda Osmanlı İmparatorluğu, toprakları bakımından en geniş sınırlarına ulaştı. İran ile savaş, 17. yüzyılın ve 18. yüzyılın başlarında devam etti.

Bu arada Avusturyalılarla savaş 1593-1606, 1665-1666, 1683-1699 ve 1716-1718 yıllarında devam etmişti. Ancak Osmanlıların 1680'ler, 1690'lar ve 1710'lardaki yenilgilerine kadar Avusturya'nın karadaki üstünlüğü net bir şekilde ortaya çıkmayacaktı. Osmanlı İmparatorluğu, 17. yüzyıl savaş tarihlerinde genellikle 1683'te Viyana'yı alamaması, ardından Macaristan'ı kaybetmesi ve bunların sonucunda 1697'de Zenta'da Savoy Prensi Eugene komutasındaki Avusturyalılarca bozguna uğratılması ile anılır. Bunlar önemliydi; ancak 1638'de Bağdat'ın İranlılardan geri alınması (1625-1626 ve 1630'daki başarısız kuşatmalardan sonra), 1645-1669'da Venediklilerin elindeki Girit'in fethi, 1672'de Güney Polonya'nın başarıyla ele geçirilmesi ve Osmanlıların 1690 ve 1695-1696'da Balkanlarda inisiyatifi en azından geçici olarak yeniden ele geçirmesi gibi Osmanlı direncinin örnekleriyle karşılaştırılarak ele alınması gereken olaylardı. Osmanlıların diğer başarıları arasında 1715'te Mora'nın (Güney Yunanistan) Venediklilerden, 1739'da Belgrad'ın Avusturyalılardan geri alınması ve 1786'da Mısır'daki isyancıların yenilgiye uğratılmasını saymak mümkündür. Bundan başka, sadece küçük çaplı çatışmalar yaşanmış olsa da 17. yüzyılın sonlarında Avrupalıların savaşta Çin'deki Mançular ve Hindistan'daki Babürlülerden daha üstün olduğunu düşünmek için hiçbir neden yoktur.

Ancak 18. yüzyıla gelindiğinde, Hristiyan piyadesinin ateş gücü ve savaş alanında disiplinli bir şekilde hareket etme kabiliyetinin değeri hem Osmanlılara karşı hem de Hindistan'da zaman içerisinde giderek daha belirgin hâle geldi. Osmanlıların artık savaşta, özellikle de 1716-1717, 1735, 1748, 1759-1760 ve 1813-1815'te Almanya'ya ve 1799'da Hollanda ve İsviçre'ye asker

gönderen ve Doğu Avrupa'daki başat güç hâline gelen Rusya karşısında, bir üstünlüğü olmadığı kesindi. Rusya'nın Osmanlı Türklerine karşı 1680'ler, 1695 ve 1711'deki başarısızlıklarının ardından 1736-1739, 1768-1774 ve 1787-1792 savaşlarındaki zaferleri geldi. 1768-1774 ve 1787-1792 yıllarındaki savaşlarda Ruslar Tuna'yı aşıp nehrin güneyine ilerledi, ancak Osmanlılar için bu ilerleyişin yarattığı olumsuzluklar, Gotların 4. yüzyılın sonlarında Romalılar karşısındaki ilerleyişinin Roma'ya verdiği zarara göre daha kısıtlı oldu.

Ruslar ayrıca 1783'te Kırım Hanlığı'nı ilhak etmeyi ve 1787'de Kırım'ı geri almaya çalışan Osmanlıları yenilgiye uğratmayı başardılar ve 1787-1792, 1806-1812 ve 1826-1828 savaşlarında Osmanlılara karşı yeni başarılar elde ettiler. Ruslar hem ateş gücü sahibi olan hem de süngü hücumları yapan kol düzeni almış birlikleri ve daha etkili harekât planlamasına olanak tanıyan daha esnek ikmal sistemleri ile muharebelerde ve seferde giderek daha etkili oluyorlardı. Yeni fetihlerin yapılamaması ve savaşta başarı yokluğu Osmanlılar için önemli bir sıkıntı olurken, prestij kaybının yanı sıra yağma ve dağıtılacak yeni toprak eksikliğine yol açarak sultanın ordu üzerindeki kontrolünü azalttı.

Yüzyılın Osmanlılar için en büyük deniz çatışmasında da Ruslar, 1770 yılında Ege'de Sakız Adası yakınlarındaki Çeşme'de, Osmanlı donanmasını ağır bir yenilgiye uğrattı. Yirmi gemi ile en az on üç kadırgadan oluşan ve gemileri birbirine yakın bir biçimde demirlemiş olan donanma, Rusların yangın çıkaracak türden mühimmatla yüklü gemilerinin üstün bir manevrası ile neredeyse tamamen yok edildi ve yaklaşık 11.000 Türk öldürüldü.

Bir askerî sistemin ne denli gerçek hayata aktarılabilir olduğunu değerlendirirken amaca uygunluk, çok önemli bir kavramdır. Osmanlılar gelişme girişimlerinde bulundular ancak bunlar yüzyıllar süren Osmanlı genişlemesinin canlılığını ve başarısını geri getiremedi. Göreli üstünlük kaybedilmişti ve geri kazanılamadı.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Japonya ve Çin Çarpışıyor

Japonya 16. yüzyılın sonlarında iç savaşlardan dış savaşlara geçti. Oda Nobunaga (On Dördüncü Bölüm'e bakınız) 1577'de Şogun'u tahttan indirerek ülkenin önde gelen hükümdarı hâline geldi ancak rakip general Akechi Mitsuhide tarafından 1582'de intihar etmeye mecbur bırakıldı. Nobunaga'nın himayesinde olan Toyotomi Hideyoshi, önce hızlı davranıp Mitsuhide'yi yenilgiye uğrattı, ertesi yıl da bir başka büyük komutan olan Shibata Katsuie ile savaştı. Nobunaga'da olduğu gibi Hideyoshi'nin birliklerinin hareket kabiliyeti de bu seferlerde kilit bir etkendi. Bu seferler, 1583'te Shizugatake Muharebesi sırasında Katsuie'nin intiharına yol açtı.

1587'de Hideyoshi ilerlemesini sürdürdü ve Japonya'nın ana adalarından biri olan güneydeki Kyushu adasını istila etti. Shizugatake'de olduğu gibi burada da ateş gücü, savunma taktiklerine ağırlık verilmesine neden oldu. Kyushu'da Hideyoshi'nin güçleri siperlerin arkasında konuşlandırıldı. Nihayet 1590'da Hideyoshi 15.000 askerle ana ada Honshu'nun doğu kısmına hâkim konumdaki Hojo'ya saldırdı. Japonya artık büyük ölçüde birleşmişti ve 1591'deki başarılı bir sefer sonucunda kuzeydoğu kontrol altına alındı. Daha 1588'de, Shimazu Klanı Güney Kyushu'da yenilgiye uğratıldıktan sonra Hideyoshi çiftçilerin elindeki tüm silahların

teslim edilmesini emretmişti. Şiddet araçlarının bu şekilde tekelleştirilmesine, yenilen düşmanların tahkimatlarını sistematik olarak tahrip etme politikası da eşlik etti.

Hideyoshi daha sonra Büyük İskender'in İran'da yaptığına benzer bir şekilde, savaşçılarına yeni topraklar ve görevler verebilmek için Çin'i fethetmeye karar verdi. Bu istila ile askerlerinin üzerindeki hâkimiyetini sürdürmeyi hedefliyordu ki bu, pek çok çatışmada kilit rol oynadı. Ayrıca sürekli başarı Hideyoshi'nin dur durak bilmemesine yol açmış, savaşçılara duyulan kült düzeyindeki saygı da onu dur durak bilmekten uzaklaştıran bir diğer etken olmuştu. Hideyoshi, Çin'e bağlı bir devlet olan Kore üzerinden ilerlemeyi ve Çin'in Ningbo şehrinden dünyaya hükmetmeyi planlıyordu. Hideyoshi buradan hareket edip Hindistan'ı fethetmek niyetindeydi. Hideyoshi ayrıca denizlerdeki ihtiraslarını yansıtır bir biçimde Tayvan ve Filipinler'in kendisine boyun eğmesini talep etti. 1593'te Hideyoshi, Çin İmparatoru Wanli (1573-1620 yılları arasında hüküm sürmüştür) ile eşit statü elde etmek için bastıracaktı ki bu, Çinlilerin dünya görüşüne büyük bir meydan okumaydı.

Kore, Japonya'ya bağlanmayı reddederken, İmparator Wanli'nin de Hideyoshi'nin taleplerini dikkate almaya niyeti yoktu. Japonya'nın 1592'de yaklaşık 168.000 askerle Kore'yi işgali, zayıf bir direnişin de katkısıyla başlangıçta başarılı oldu. Güney kıyısındaki kale şehri Pushan'ı ele geçirip kalenin büyük garnizonunu yenen Japonlar, bunun hemen ardından Ch'ungju'da ateşli silah ve yaylarını çok etkili bir şekilde kullanarak zafer kazandılar. Ardından Korelilerin boşalttığı başkent Seul'ü ele geçirdiler ve kuzeye, Yalu Nehri'ne doğru ilerlediler. Kral Sonjo çoktan Çin'e kaçmıştı.

Kore donanmasının direnişi durumu değiştiren etkenlerden biri oldu. Japon donanması başlangıçta başarılı olduysa da Yi Sun-shin tarafından başta Sacheon Muharebesi olmak üzere bir

dizi muharebede yenilgiye uğratıldı. Kore filosu dönemin en etkileyici savaş gemilerinden bazılarını içeriyordu: "kaplumbağa gemileri", toplarla donatılmış ve kürekle hareket ettirilen gemilerdi; yakalanmayı ve düşman askerinin gemiye çıkmasını önlemek için muhtemelen altıgen metal plakalarla kaplanmışlardı. Bu gemilerin koçbaşlarıyla da donatılmış olmaları mümkündür ancak bu gemiler temelde kıyıya yakın sularda harekât gerçekleştirmek amacıyla yapılmışlardı. Kıyıları, gelgitleri ve boğazları iyi bilen Yi Sun-shin 1592'de bir dizi zafer daha kazandı. Bunun yanı sıra karada Korelilerin gerilla taktikleri Japon hâkimiyetini zayıflattı ve diğer işgalci güçler gibi Japonlar da lojistik sorunlardan ciddi şekilde etkilendi.

Sınır konusunda kaygılı olan Çinliler, Ocak 1593'te Kore'ye çok sayıda birlik gönderdiler ve Japonlar püskürtüldü. Çinlilerin bu hareketi, 1950'de Kore Savaşı sırasında Amerikan güçleri Yalu Nehri'nin kuzeyine doğru ilerlediğinde takındıkları tavrı hatırlatan türden bir hamleydi.

Japon kaynakları yenilgilerini açıklarken Çin ordusunun büyüklüğüne vurgu yapsa da Çin ordusunun teknolojisi de özellikle de sahada top kullanımı, önemliydi. Topun bu şekilde kullanımı önemliydi çünkü Çin birliklerinin etkililiği, bozkırdan gelen saldırgan süvari tehdidiyle savaşmak üzere yapılandırılmış kuzeyde konuşlu güçlerinin, Kore'de, kendileri de mızrak ve ateşli silahlarla donatılmış piyadelere sahip olan ve pek de süvari kullanmayan Japonlarla karşı karşıya gelmesi dolayısıyla sınırlı kalmıştı. Ordularında ateşli silahların kullanımı yaygınlaşmış olsa da Çinliler de yay, mızrak ve kılıç gibi geleneksel silahlarla donanmış çok sayıda askerî sahaya sürmüşlerdi.

Müttefik Çin-Kore güçleri Çin ile aralarında istikrarlı kara ve deniz destek hatlarının olmasının da faydasını gördüler. Japonlar, ana vatanlarından bir ölçüde ikmal alabilseler de karadaki

gerilla savaşı ve denizdeki Çin ve Kore güçleri, Kore Yarımadası'nın batı tarafındaki Japon ordularına ikmal yapılmasını engelliyordu. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sırasında Çin'de yaşadıkları ikmal sıkıntılarını hatırlatır biçimde, Japonlar, Kore kırsalından beklenen kaynakları elde edemediler. 1950'de Güney Korelilerin yaptığı gibi 9 Mayıs 1593'te Seul'ü tahliye eden Japonlar, Pushan civarında yarımadanın güney kıyısındaki bir köprübaşına geri püskürtüldü ancak Çinliler köprübaşını yok edemedi.

İspanya'nın İngiltere'ye karşı daha küçük çaplı bir istila planının yapıldığı 1597 yılında, 140.000 Japon askeri ile Japonlar Kore'yi bir kez daha istila etmeyi denediler. Ancak Çinliler ve özellikle de Koreliler -hizip çekişmelerinden etkilenmiş olsalar da- bu kez taarruza daha iyi hazırlanmışlardı. Başlangıçtaki başarılarına ve Çinlilerin ciddi lojistik sorunlardan etkilenmelerine rağmen Japonlar 1592'deki başarılarını tekrarlayamadılar. Japon ilerleyişi Seul'ün güneyinde durdurulurken, Japonlar savunmaya geçti. 1598 yılında Koreliler, topçuluk uzmanı Ch'en Lin komutasındaki bir Çin filosu tarafından desteklendiler. Japonlar savaş gemilerine büyük bir hızla top yerleştirmişse de Japon taktikleri bordalamaya ağırlık veriyordu ve Japon filosu, Noryang Boğazı Muharebesi'nde Yi Sun-shin tarafından yenilgiye uğratıldı. Bu muharebede Kore ve Çin donanmaları top ve ateşli silahları daha kapsamlı bir biçimde kullandı ve Yi'nin muharebede öldürülmesine rağmen 200'den fazla Japon gemisini batırdı.

Hâlihazırda Kore'den çekilmeye karar vermiş olan Hideyoshi, 18 Eylül 1598'de hastalıktan ölmüştü. Japon güçleri 1599 baharında geri çekildi ve Hideyoshi'nin Çin'e karşı planları, ardılları tarafından sürdürülmedi; bu da Doğu Asya ve dolayısıyla dünya tarihinde bir dönüm noktası olacaktı.

Çinliler, Altan Han'ın 1582'de ölümünden sonra Moğol gücünün azalmasından büyük fayda görmüştü. Gerçekten de Moğol

tehdidinin sona ermesi ve Japonların yenilgiye uğratılması, İmparator Wanli Dönemi'nde görülen Ming Devri canlanmasının farklı yönlerini teşkil etmekteydi. Mançular henüz Çin için büyük bir tehdit oluşturmuyordu. Kısmen bunun bir sonucu olarak 16. yüzyıl, Çin için etkileyici bir güç gösterisiyle sona ermiş oldu. Bu durum, 16. Yüzyılın, bir sonraki yüzyılın Mançu taarruzları ve büyük iç isyanlar gibi askerî zorluklarını akla getirmeyecek şekilde bitmesi anlamına geliyordu.

Hiç de fethedilemez olmayan Çin, 1640'larda Mançu taarruzuna uğrayacaktı ki bu da Japonların daha önce başarılı olabilme olasılıklarının olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. Japonlar, deniz muharebe hatlarını güvence altına almakta sorunlarla ve Doğu Asya'yı istila etmenin getirdiği kaynak kısıtlılıkları ve lojistik güçlüklerle karşılaşmışlardı ki bunlar, 1904-1905 Rus-Japon Savaşı sırasında ve daha sonra Japonlar 1931-1945 yılları arasında önce Mançurya'yı, ardından da tüm Çin'i istila ettiğinde de görülen güçlüklerdi. Ancak Japonlar da tıpkı Çinliler gibi 1590'larda ve harekâtlarına devam etselerdi 1600'lerde böyle harekâtlar gerçekleştirmek için gerekli insan gücüne ve tarımsal kaynaklara sahipti. Bu kabiliyet, özellikle Japonların iç çatışmalara sürüklenmemeleri hâlinde mevcut oluyordu ki, iç çatışmalar, bu dönemde uluslararası güç üzerinde etkili bir faktördü ve genel olarak idari gelişimden daha önemli bir etkendi. Ancak Japonlar, Mançu atlı okçularının hareket kabiliyeti, esnekliği ve atış gücünün Çinlilere karşı getirdiği göreli üstünlüğe sahip değildi; Çinlilerin bu kadar çok at tedarik etme olanağı yoktu. Pek çok Çinli komutan Mançulara katılmaya hazırdı.

Hideyoshi'nin Japonya'daki mevkisini, Hideyoshi'nin hiçbir zaman güvenmediği bir daimyo olan Tokugawa Ieyasu ele geçirdi. Onun iktidara yükselişine, rakip bir daimyolar birliği karşı çıktı ancak Ieyasu rakiplerinden bazılarını gizlice kendi saflarına

çekmeyi başararak onları zayıflattı ve bu da 1600'deki Sekigahara Savaşı'nda zafer kazanmasını sağladı. Pek çok muharebede olduğu gibi ihanet kilit bir unsur oldu ve Ieyasu, 82.000 kişilik düşman ordusunun yaklaşık 15.000 askerini kendi tarafına çekmeyi başardı. Ieyasu daha sonra 1868'e kadar sürecek olan Tokugawa Şogunluğu'nu kurdu. Hideyoshi'nin oğlu Hideyori, Osaka Kalesi 1614-1615 yıllarında Ieyasu'nun 200.000 kişilik ordusu tarafından başarıyla kuşatıldığında yenilgiye uğradı. Daha sonra şogunluk tarafından yerel güçlere uyum ve birlik empoze edildiği için kalelere duyulan ihtiyaç azaldı. Nüfusun büyük bir kısmının silah taşımasının resmî olarak yasaklanması kılıç kullanmayı bir seçkinlik emaresi hâline getirirken, muharebelerin yaşanmayışı da kılıç kullanmanın pratik bir mücadele aracından kültürel bir ögeye dönüşmesine yol açtı.

17. yüzyılda Japonya tüm uzun mesafeli denizcilik faaliyetlerinden vazgeçti. Denizcilikle ilgilenen gruplar, 1603'te Tokugawa Şogunluğu'nu kuran Ieyasu'ya göre kendisi için bir tehdit oluşturduğundan, iç siyasi gelişmelerin bu vazgeçişle yakından ilgisi vardı. Güçlü Satsuma Klanı'ndan Shimazu, Ryukyu Adaları üzerinden Çin ile kârlı ticareti yeniden başlatmak için Ieyasu'dan izin almıştı ancak Satsuma hükümdarlığını tesis etmek için 1609'da bu adaları işgal etmesi Ieyasu tarafından bir tehdit olarak görüldü ve Ieyasu, Güneybatı Japonya'daki tüm büyük gemilerin imha edilmesini emretti. Ayrıca Japon maceracıların askerî faaliyetlerine daha geniş kapsamlı bir kısıtlama getirildi. Sonuç olarak 1616'da Tayvan'ı fethetmeye yönelik haydutça girişimin bir tekrarı yaşanmadı. Bir tüccar-maceracı tarafından gerçekleştirilen bu girişim başarısızlıkla sonuçlandı: askerlerle dolu on üç gemi bir fırtına yüzünden battı; Tayvan'a sadece bir gemi ulaştı ve yerel halk mürettebatı öldürdü. Bunun aksine, yüzyılın ilk yarısında Avrupalı yöneticiler maceracılara daha fazla hareket alanı tanıdılar. Gerçekten de bu maceracılar, askerlerin içerisinde yetiştiği

o askerî girişimcilik sistemi için çok önemli oldular. Japonya'da Şogun'un korkusu, kısmen yeni gelen Avrupalı misyoner ve tüccarların çekişmelerinin körükleyeceği bir iç karışıklığın patlak vermesiydi. 1630'lara gelindiğinde bu yabancıların ve 1639'da da Portekizlilerin çoğu sınır dışı edilmişti. Hollandalılarla olan bağlantılar 1641'de kesildi. Japonlar 16. yüzyılda Güneydoğu Asya ile ticaret yapmış olsalar da 1630'larda denizaşırı seyahat etmeleri yasaklandı.

1792'de Rusya'nın diplomatik ve ticari ilişkiler kurma talebi, düşmanca davranan Japonya'nın kıyılarda savunma yapıları inşa etmesine yol açtı ancak Ruslar ısrarcı olmadılar. 18. yüzyıl Japonya'sındaki çatışmalar, büyük ölçüde artan nüfusun yol açtığı toplumsal baskılardan kaynaklanan isyanlardan ibaretti ve bunların hepsi bastırıldı. Dış güçlerle herhangi bir çatışma yaşanmadı.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Savaşan Yelkenlilerin Çağı, 1588-1827

Savaşan Yelkenlilerin Çağı, 1588'de İngilizlerin İspanyol Armada'sını yenilgiye uğratmasından Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasında kilit bir dönüm noktası olan 1827 tarihli Navarin Muharebesi'nde Britanya-Fransız-Rus donanmasının Türk donanmasını yenilgiye uğratmasına kadar uzanır. Savaş gemileri, gemileri tahrip eden ateş gücünü sağlayan topları taşıyan platformlar olarak geliştirildi ve kürek yerine yelken gücünün kullanılması, mürettebatın daha büyük bir kısmını topları kullanabilecek şekilde serbest bıraktı. Daha önceleri, 14. ve 15. yüzyıllarda gemi inşası ve tasarımındaki değişiklikler, özellikle direk sayısındaki artış, direk başına yelken sayısı, yelken şekillerinin çeşitliliği ve kıç bodoslama dümeninin yaygınlaşması, gemilerin denizde zorlu şartlara karşı dayanabilme kabiliyetlerini artırmıştır. İlk başlarda top atışları bordadan değil, baş ve kıçtan yapılıyordu. Çok daha fazla ateş gücü sağlayan borda ateşi, alabora olma ya da geminin su alma riskine yol açmadan topların güvenli bir biçimde daha aşağılara yerleştirilebilmesini sağlayan gemi inşa becerisini ortaya koyuyordu. Ateş gücündeki sonraki gelişmeler de çok önemliydi; sadece daha ucuz dökme metal toplar değil, aynı zamanda daha etkili barut türleri de kullanılmaya başlandı. Ayrıca bir filonun tek tek gemilerden daha fazlası anlamına gelen bir bütün olarak

hareket etmesi de gerekliydi. Kısmen özellikle de Britanyalılar söz konusu olduğunda, gemilerin hat düzeni, kara ordularının modellerinin denize aktarılmasını yansıtıyordu; zira karada savaş deneyimi olan komutanlar bu deneyimlerinden dersler edinmeye ve savaş sırasında kontrol ve iş birliğine olanak tanıyan bir düzen yaratmaya çalışıyorlardı. Ordunun farklı "kuvvetleri" arasında net bir ayrım yoktu. Ancak icraatta, denizdeki çatışmanın doğası ve özellikle de hava koşullarının getirdiği mecburiyetlere yanıt verme konusundaki kişiden kişiye değişen beceri düzeyi, gemiler yakın çatışmaya girdiğinde uyumu sürdürmeyi çok zorlaştırıyordu. Yine de savaş talimatları ve hat taktikleri disiplinin aşılanmasına yardımcı oldu ve maksimum güçle yapılan borda ateşine daha fazla güvenilmesine teşvik etti.

Aynı zamanda, askerî tarihte sıklıkla olduğu gibi muharebenin silahlı kuvvetler için hiç de alışıldık bir şey olmadığını anlamamız gerekir. Bunun nedeni, zayıf kuvvetlerin muharebeden kaçınma eğiliminde olmasıdır. Daha küçük çaplı çatışmalar, eskort görevi, ablukalar ve kıyı şeridine yönelik harekâtlar da önem arz ediyordu. Oranjeli III. William'ın 1688'de İngiltere'yi başarıyla işgal etmesinde görüldüğü gibi istilaları desteklemek kilit bir görevdi.

Batılı güçler arasında 1588-1651 yılları arasında deniz muharebeleri yaşandı. 1588'de Armada'nın yenilgiye uğratılması ve 1639'da Downs Savaşı'nda Hollandalıların İspanyolları bozguna uğratması bunların birer örneğiydi. Ancak bu tür muharebeler, İngiltere, Hollanda ve Fransa'nın deniz üstünlüğü için yarıştığı ve bu doğrultuda savaş gemileri ve altyapılar inşa ettiği 1652-1692 yıllarındaki büyük ölçekli ve daha yoğun deniz çatışmalarına kıyasla görece nadirdi. Mesafe açısından yakınlık, 1590'larda Japonya, Kore ve Çin için de olduğu gibi kilit bir unsurdu.

Avrupa'da, Fransa için Brest ve İngiltere için Plymouth örneklerindeki gibi özel üsler kuruldu. Hükümetler tarafından finanse edilen bu üsler hem depolama tesisleriyle hem de rıhtımlarıyla

dönemin en önde gelen tesislerindendi. Top taşıyan savaş gemileri, karmaşık tedarik zincirlerinin ve üretim süreçlerinin bir ürünüydü.

1652-1644 yılları arasında gerçekleşen üç İngiliz-Felemenk savaşı özel bir öneme sahiptir. Daha büyük gemilere sahip olan İngiliz filosu, 1652-1654 yıllarındaki ilk savaşta Felemenklerden daha güçlü olduğunu ortaya koydu. Buna karşılık, 1665-1667 yılları arasındaki ikinci savaşta İngilizler, Fransızların Felemenklere verdiği destek nedeniyle güçsüz kalırken, Felemenkler de İngilizlerinki kadar büyük savaş gemileri inşa ettikleri büyük bir gemi inşa programı sayesinde güç kazandılar. Üçüncü savaş olan 1672-1674 savaşında, Felemenkler hem İngiltere hem de Fransa ile karşı karşıya geldiler ve başarılı bir savunma savaşı verdiler. Bu başarının ardındaki en büyük etken, Felemenklerin düşmanlarına Hollanda'yı deniz yoluyla işgal etme olasılığını tanımamış olmalarıdır ki böyle bir harekât, Hollanda'yı savaş dışı bırakabilirdi.

İngilizler (1707'de İskoçya ile birleşmelerinden sonra artık Britanyalılar olacaklardı), borda ateşi konusunda özellikle başarılılardı. Ayrıca disiplin, talim ve 1690'ların ortalarından 1943-1944'te Amerikalılar tarafından geçilene kadar dünyanın en büyük filosuna sahip olmaları da onları güçlü kılıyordu. Siyasi kararları yoluyla ülkelerin hangi güce odaklanmış oldukları da önemliydi. İngiltere'nin başlıca rakipleri olan Fransa ve İspanya kara ordusu gücünü daha önemli görürken, Fransızlar, 1692'de Barfleur'de İngilizlere karşısındaki bozgundan sonra donanmalarına odaklanmayıp bunun yerine Belçika'da büyük baskı altında olan ordularına çok daha fazla önem verdiler.

Ayrıca, deniz ticaret filosunun büyüklüğü Britanya'nın daha geniş bir talimli denizci kaynağına sahip olmasını sağladı. İyi bir donanma liderliği, etkileyici bir yönetim, bakım, tersane ve teçhizat harcamaları, kısacası devamlılık arz eden bir destek modeli, harekâtlarda ve taktik etkililikte gelişme kaydedilmesini kolaylaştıran faktörlerdi.

1692, 1747 ve hatta 1759'da Fransızlara karşı kazanılan önemli zaferler ve başarılı amfibi harekâtlar, Britanya'nın Batı dünyasının jeopolitiğini dönüştürmesini sağladı. Donanmanın başarısı üstün silahlardan kaynaklanmıyordu, zira ne gemiler ne de teçhizatları Bourbonların (Fransa ve İspanya) ya da Felemenklerinkilerden pek farklı değildi. Fark, stratejik ve operasyonel taarruz ile taktik hücumu bir araya getiren türden bir ahlaki yaklaşım ve politika doğrultusunda, o dönemin savaş gemilerinin etkin bir biçimde kullanılmasındaydı. Başarısızlık gözden düşmeye yol açabiliyordu; 1756'da Minorca açıklarında bir Fransız filosuna karşı üstünlük sağlayamayınca askerî mahkemeye çıkarılan ve kurşuna dizilen Amiral Byng, bunun bir örneğiydi. Bu durum, 1759'daki iki önemli savaş olan Lagos ve Quiberon Körfezi'ndeki muharebelerde Britanyalıların cesur bir komuta sergilemelerine sevk etti. Quiberon Körfezi'ndeki muharebede, Britanyalılar, Fransızları çok şiddetli bir rüzgârda, tehlikeli kıyı sularına kadar takip etmişlerdi. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda (1775-1783) Britanyalılar Kuzey Amerika'daki güçlerini ikmal etmeyi başarsalar da 1782'de Karayipler'deki Saintes Adası açıklarında Fransızlara karşı kazandıkları deniz zaferi, savaş üzerinde önemli bir etki yaratmak için çok geç gelen bir zafer oldu. Fransız Devrim Savaşı'nda da aynı durum söz konusuydu. Muazzam 1 Haziran Zaferi (1794), St. Vincent (1797), Camperdown (1797) ve Nil'de (1798) arka arkaya kazanılan zaferler, Batı Avrupa'da yayılan Fransız hâkimiyetine karşı koymaktan çok Britanya'nın deniz hâkimiyetini sürdürmesini sağlamak açısından önemliydi. Napolyon Savaşları'nda daha uzun süreli bir mücadele yaşandı. Ancak 1805 yılında Fransızlar işgal planlarından vazgeçtiler ve Trafalgar'da bir Fransız-İspanyol filosu, büyük bir bozguna uğradı.

Britanya, küresel deniz ticaretindeki payını artırmasına yardımcı olan etkili bir konvoy sistemini sürdürmeyi başardı ve aynı zamanda Fransa ve müttefiklerinin dünya pazarlarına erişimini

engelleyebildi. Ayrıca Britanya donanmasının ve deniz yoluyla elde ettikleri kaynaklarının gücü ve doğası, Britanya'nın Napolyon'un kendisini ticari olarak kıta Avrupasından izole etme girişimine direnmesini, Portekiz ve İspanya'daki kara harekâtlarını desteklemesini ve Fransızlarla müttefiklerinin denizaşırı üslerini ele geçirmesini sağladı. Bu durum, 1806'da Cape Town, 1809'da Martinique, 1810'da Réunion ve Mauritius ve 1811'de Batavia'nın (Jakarta) ele geçirilmesinde görüleceği gibi Britanya amfibi gücünün küresel çapta yayılmasına yol açtı. 1812 Anglo-Amerikan Savaşı [1812-1815] sırasında 1807'de Buenos Aires'e ve 1815'te New Orleans'a yapılan taarruzlar başta olmak üzere kimi başarısızlıklar da yaşandı. Ancak bunlar da sonuçta Britanyalıların yabancı üslere düzenlediği taarruzlardı; yabancıların Britanyalılara yönelik taarruzları değildi. 1812'de gemiler arası çatışmalarda Amerikan firkateynlerinin gücüne rağmen 1813'ten itibaren etkili olan deniz ablukası, Amerikan deniz harekâtlarının yanı sıra Amerikan ekonomisini de vurdu. Bir Britanya gücü 1814'te Washington'u ele geçirmeyi başardı, Baltimore'a yaklaşarak McHenry Kalesi'ni bombaladı ve Amerikalıları bolca masraf yapacakları savunma hazırlıklarına mecbur bıraktı.

Britanyalıların silahları dünyanın pek çok yerinde çınlıyordu ve denizcilik teknolojisinin sınırlılıkları, Britanya gücünün gerçekliğini ve algılanışını pek de kısıtlamıyordu. Cezayir'in bombardımanı sonucunda 1816'da Hristiyanların köle olarak ele geçirilmesine son veren bir anlaşma imzalandığında bu güç, bir kez gözler önüne serilmiş oldu. Britanya'nın kapasitesi, daha büyük ölçüde, Batı'nın küresel bir imparatorluk ve ticaret ağı yaratma konusundaki eşsiz deneyimine dayanıyordu. Bu deneyim, ekonomi, teknoloji ve devletleşme arasında özel bir tür etkileşimin temelinde yükseliyordu. Ayrıca, Hollanda'da olduğu gibi özellikle deniz yoluyla ticaret aktarımından fayda gören kapitalistlerin iş birliğine sahip olan liberal siyasi sistemlerin, Britanya'nın

sisteminin üzerinde etkisi büyüktü. Bu sistem hem etkili ve hem de deniz gücünü geliştirme açısından özellikle değerli olan hükümet ve özel sektör arasındaki ortaklaşmayı yaratabiliyordu. Çin, Kore ve Japonya çok sayıda gemi inşa edebildi ve bu ülkelerin ekonomileri ve kültür seviyeleri, 17. yüzyılda Batı'dakilere kafa tutar seviyedeydi. Ancak bu üç devlette ekonomi, teknoloji ve devletleşme arasında kalıcı bir etkileşim yoktu. Tüccarlar hükümet işlerine dahil olmazken, soylular denizaşırı ticareti hor görüyorlardı.

Britanya 19. yüzyılda da büyük bir deniz gücü olmayı sürdürdü. Britanya'nın kendini algılama biçimi, başka hiçbir yerde eşine rastlanmayacak ölçüde denize odaklıydı. Bunun sonucunda, yelken yerine buhar gücüne ve gemilerin ahşap yerine demirle inşa edilmesine geçişin getirdiği teknolojik dönüşüm, Britanya'nın lider konumuna zarar vermeden başarılı bir şekilde gerçekleştirildi. Bu kısmen Britanya'nın Sanayi Devrimi'nde başat ülke olmasının bir sonucuydu.

Dönüşüm zaman alsa da buhar gücü rüzgâra bağımlılığın yerini alarak denizde yolculuk sürelerini çok daha güvenilir, öngörülebilir ve kısa hâle getirdi. Buhar sayesinde savaş gemileri sakin sularda manevra yapabiliyor ve ters rüzgârlara karşı ilerleyebiliyordu. Bu sayede kıyılarda ve tehlikeli sularda harekât yapmak, limanlardaki düşman filolarına taarruz etmek, çıkarma yapmak ve uzun bir süre boyunca abluka konumunda kalmak kolaylaştı. Buharlı gemilerin kıyıya yakın yerlerde güvenle işleyebilmesi, deniz gücünün taktik, operasyonel ve stratejik potansiyelini etkiledi. Kömür tedariği önemli bir sorun hâline gelse de yelken kullanma becerisi bu ihtiyacı azalttığından, buharlı gemilerin çoğu yelken donanımlarını bir süre daha muhafaza etti. Bununla birlikte, 1815'in savaş gemileri yapım, sevk, personel ya da silah bakımından bir asır öncekilerden çok farklı değilken bir asır sonra durum çok farklı olacaktı.

YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM

Çin, Rusya ve Bozkırın Sonu

17. yüzyılın başlarında, birbirinden çok farklı iki destansı hamleyle Ruslar güçlerini Sibirya'dan Pasifik'e kadar genişletirken 14. yüzyılın sonlarında Moğolları Çin'den çıkaran Mingler de onların zayıflığından yararlanan Mançu (Qing) istilacıları tarafından fethedildi. Bu, bozkır güçlerinin bir diğer zaferiydi ve bu tür zaferlerin devamının geleceğini düşündürüyordu. Nitekim 18. yüzyılın sonlarında İngiliz tarihçi Edward Gibbon "barbarların" Avrupa'yı yeniden fethedip edemeyeceği sorusunu yerinde bir soru olarak görmüş ancak Büyük Petro (1689-1725) yönetimindeki Rusya'nın Batılılaşmasının aşılmaz bir engel oluşturduğu sonucuna varmıştır.

Bir zamanlar başarılı fatihler olan Mançular, sonraları kendilerini Çinli olarak gösterdiler ve Çinlileştiler. Ayrıca kendilerine özel bir etkililik katan melez bir savaş biçimi yarattılar. Hem bozkırlarda başarılı harekâtlar yaptılar hem de 13. yüzyılda Çin'i ele geçirdiklerinde Moğolların kurduğu askerî sistemin yeni bir versiyonu teşkil edercesine 1683'te Tayvan'ı ele geçirmelerini sağlayan donanma kabiliyeti de dahil olmak üzere Çin'in kaynaklarından yararlanabildiler.

İmparator Kangxi (1661-1722 yılları arasında hüküm sürmüştür) ve İmparator Qianlong (1735-1796 yılları arasında hüküm

sürmüştür), yeni sistemin en başarılı temsilcileriydi. Kangxi, biri 1678'de kendini imparator ilan eden, her biri eyalet valileri olan savaşçı yerel liderlerin tehlikeli bir isyanı olan Üç Derebeyliği İsyanı'nı (1673-1681) bastırdı. Bu, yüzyılın en büyük çaplı isyanıydı.

Hem İmparator Kangxi hem de İmparator Qianlong sayesinde, Tibet ve büyük bozkır imparatorluklarının sonuncusu olan Cungar konfederasyonu üzerinde hâkimiyet kuruldu. Bu destansı bir mücadeleydi. 1687'de Tayşi Galdan Boşuktu (1671-1697 yılları arasında hüküm sürmüştür) yönetimindeki Cungarlar batıdan Doğu Moğolistan'a doğru yayılıp hem bu ilerlemeden hem de bozkırda manipüle edebilecekleri güç dengelerinin çöküşünden rahatsız olan Çin ile doğrudan karşı karşıya geldiler.

1690'da iki ordu Pekin'in 320 kilometre kuzeyindeki Ulan Butong'da çarpıştı. Galdan'ın savunma taktikleri, özellikle de adamlarını keçe zırhlı develerin arkasına saklaması, Çin topçularının etkinliğini kısıtladıysa da Çinliler, düşmanlarını muharebe meydanından kaçırmayı başardılar. Yiyecek sıkıntısı ve atlarının bitkin düşmesi nedeniyle Cungarların peşine etkili bir biçimde düşemeyen Çinli komutan, ateşkes anlaşması için masaya oturmayı memnuniyetle karşıladı.

Kararlı bir şahsiyet olan İmparator Kangxi, 1696 yılında Cungarlara karşı Gobi Çölü'nün kuzeyinde, birliklerini birbirine doğru hareket eden kollar hâlinde ilerletti. Lojistik kabiliyetleri için ciddi bir sınama teşkil eden ve "kıl payı" ile başarılabilecek bir harekâttı bu; tam da bu nedenlerle imparatorun danışmanları, ona, ordu açlıktan ölmeden geri çekilme önerisinde bulundu. Çinliler, 1680'lerin sonlarında Kırım Tatarlarına karşı bozkırlardaki ilerleyişlerinde başarısız olan Ruslardan çok daha başarılı oldular ve Cungar ordusu, Jao Modo'daki muharebede yok edildi. Çoğunlukla olduğu gibi çok yönlü bir açıklamaya duyulan ihtiyacı gösteren bu başarının ardındaki bir diğer önemli faktör, Cungar

liderinin asi yeğeninin Çinlilere verdiği destekti. Yine de Çin'in etkililiği aynı zamanda ordunun gücünü de yansıtmaktaydı ve Doğu Çin'in ovalarındaki zengin tarım bölgesinin sınıra yakın kuzey ve batı seferlerini desteklemek için kullanılabilmesini sağlayan etkileyici bir lojistik sistemi de bir diğer etkendi. Mançu yönetimi altında bozkır ve Çin kuvvetleri ve sistemlerinin birleşimi, sınırın aşılabilmesini sağlamada çok önemli olmuştu. Bu önem, fethedilen bölgelerde hâkimiyeti sağlamak ve orduyu desteklemek için kaynak sağlamak amacıyla yerleşime girişildiğinde de görülmüştü. Bu sistem, Çin tarihinde uzun süredir devam eden bir düzendi.

Çin'in Cungarlara karşı askerî kabiliyetindeki en önemli etken silahlar değil, hazırlıkların tamamlanması ile beraber, uzak mesafelere hatırı sayılır bir gücü intikal ettirme ve bu güçleri destekleme kabiliyetiydi. Bu duruma benzer gelişmeler, idari gelişmelerin, menzilin ve kabiliyetin askerî teknoloji ve taktiklere göre (teknoloji ve taktikler, Batılı güçlerin tamamının, özellikle de denizde, aynı düzeyde sahip olduğu etkenlerdi) hem mutlak hem de göreli güç açısından daha önemli olduğu Batı dünyasında da yaşanıyordu. Çinliler 1696'daki zaferlerinden faydalanarak Moğolistan'daki hâkimiyetlerini genişlettiler ve Tibet'e müdahale ettiler; böylece modern Çin'in şekillenmesine katkıda bulundular. Cungarlar da 1717'de çok zorlu arazilerde ilerleyerek Tibet'i fethettiler ancak 1718'de ilk girişimin başarısızlığa uğramasının ardından 1720'de Çinlilerin karşı taarruzlarıyla buradan çıkarıldılar.

1730'ların başlarında Çinliler Cungarlarla çatışmalarda daha az başarılı oldular ancak 1755'te, ciddi bir veraset anlaşmazlığı nedeniyle Cungar seçkinleri arasındaki bölünmelerden faydalanıp yeni bir taarruz düzenlediler. Çinlilerin 1755'teki başarısının ardından Cungarlar isyan etse de bu isyan bastırıldı. Cungar nüfusu çiçek hastalığı ve katliamlar dolayısıyla ağır kayıplar verdi.

Lojistik başarıları, Çinlilerin bozkır savaşlarını yönetmesi açısından önemliydi. Çinliler 1750'lerde, daha önceki sistemlerini geliştirerek Orta Asya'da Cungarlara karşı ilerledikleri ana yollar boyunca ikmal üslerinden oluşan iki hat kurdular. Erzaklar binlerce kilometre boyunca taşındı ve Çinlilerin doğudaki Moğol müttefikleri tarafından kontrol edilen Moğol toprakları, bozkırda harekât yapmak için hayati önem taşıyan atları ve bol miktarda yemi sağladı. Çin orduları, kısmen birliklerin yerel halkı Çin yönetiminden soğutmasına engel olma arzusu ve kısmen de son derece kurak bir bölgede yiyecek bulmanın zorlukları nedeniyle daha kısa mesafeler kat ederek ilerliyordu. Ancak lojistik alanındaki bu gelişmeler, Çin ordularının, 1812'de Rusya'yı işgal ederken ciddi sorunlarla karşılaşarak dağılan Napolyon'un ordusu gibi dağılmamasını sağladı. Napolyon'un 1755'te Mançu ordularının karşılaştığından daha büyük bir direnişle karşılaşması nedeniyle karşılaştırma yapmak zordur ancak ikmal alanında iki ordu arasındaki zıtlık çok önemliydi. Lojistik meselesinde Avrupalıları ön plana çıkarmak son derece uygunsuz olacaktır.

Yüzyıl boyunca Çin'in büyük demografik ve tarımsal genişlemesinin askerî amaçlar doğrultusunda kullanımı ile bağlantılı olarak Gansu'da ekilebilir tarım arazileri genişletildi ve yeni fetihleri sağlamlaştırmak için buralara yerleşimciler gönderilip yerleştirildi; tüm bunlar, bu bölgelerde odak noktasını hayvancılıktan uzaklaştırdı. Cungarlarla savaşmak için doğudan Batı Çin'e muazzam bir kaynak aktarımı söz konusuydu ve Çin'in diğer savaşlarında da olduğu gibi bu kapasite hem devletin idari kabiliyetinin hem de gelişmiş ticaret ağlarının geniş kaynaklarının bir sonucuydu. Mançuların, 1759'da Hotan ve Yarkent'in fethiyle Cungar dünyasının ötesine uzanan Orta Asya fetihleri, kısmen, bozkırda harekât yürütmenin getirdiği ve daha önceki hiçbir hanedanın üstesinden gelemediği lojistik sorunlarını başarıyla çözmeleri sayesinde gerçekleşebildi. Ancak Cungarlar arasındaki iç savaş ve

ilticalar ile yıkıcı çiçek hastalığı başta olmak üzere başka etkenler de söz konusuydu. Birleşik Mançu, Moğol ve Han piyade, topçu ve süvari kuvvetleri, bozkır savaşını nasıl yöneteceklerini keşfettiler, zira bozkır, tüm Çin hanedanları tarafından başlıca stratejik tehdit olarak görülüyordu. Ancak bu güçler, Burma, Siçuan ve Vietnam gibi güney sınırlarında çok daha az başarılı oldular çünkü buralar hem Çin'in başlıca stratejik ilgi alanı değildi, hem de fiziksel ortam oldukça farklıydı. Özellikle de hastalıklar, 1760'ların sonlarında Burma'daki harekâtlara ağır darbeler indirdi.

Kazandığı zaferler sayesinde Çin, hem toprakları birlik arz eden büyük bir imparatorluk, hem de Doğu Çin'deki son derece yoğun nüfuslu merkez bölgelerinin, sahilden gelecek taarruzlar haricinde ciddi bir stratejik derinlik kazanmış bir devlet hâline geldi; bu tür taarruzlar, 1839-1945 yılları arasında görülecekti. Ayrıca Kazaklar içerisinde önemli unsurlar Çin'e vergi ödemeyi kabul etti ve 19. yüzyılda Rusya'nın gelişine dek Çin etkisi altında kaldı. Ancak Çinliler, özellikle Müslüman bölgelerindeki 1862-1877 Dungan İsyanı ve Tibetlilerin fiili olarak 1912'den 1951'e kadar süren bağımsızlık arzusu gibi direnişlerle de karşılaştı.

Çinliler 1680'lerde Rusları Amur vadisinden çıkarmayı başardılar ancak genel olarak bu iki güç 1850'lerin sonlarından Rusların yayılmaya başlamasına dek rekabetten kaçındı. Bu arada Rusya, bozkır halkları aleyhine olacak şekilde büyük ölçüde genişlemiş ve aynı zamanda Osmanlı Türklerini geri püskürtmüştü. Kırım Tatarları, özellikle 1680'lerde Rusların ilk taarruzlarını savuşturmuş ancak Rus taarruzları 1730'ların sonlarından itibaren daha kayda değer hâle gelmiş ve Kırım 1783'te ilhak edilmişti. Bu başarının ve Rus kuvvetlerinin Tuna'nın güneyine ilerlediği 1768-1774 ve 1787-1792 savaşları başta olmak üzere Rusların Osmanlı Türk kuvvetlerini yenilgiye uğratmasının bir sonucu olarak Karadeniz bir Türk gölü olmaktan çıktı. Daha doğuda Ruslar

önemli kazanımlar elde etse de Orta Asya'nın çoğunu ele geçirmeleri 19. yüzyılın sonlarını buldu. Taşkent 1865'te, Semerkant 1868'de, Hive 1873'te ve Merv 1884'te alındı. Bölgede harekât gerçekleştirmenin zorlukları ve daha önceki başarısızlıkların yanı sıra Britanyalıların Afganistan'daki, özellikle de 1842'deki, başarısızlıkları göz önüne alındığında kayda değer başarılardı.

Rusya'nın genişlemesi, Britanya ile savaşın eşiğine geldiği 1791'den itibaren daha geniş bir endişe konusu oldu ve bu süreç, en sonunda 1854-1856 Kırım Savaşı'na yol açtı. Rusya, kendisi için ikincil önemdeki bu tehditle mücadelesinden sağlam bir biçimde kurtulmayı başarırken 1708-1709'da İsveç Kralı XII. Karl ve 1812'de Fransa İmparatoru I. Napolyon'un daha büyük önem arz eden meydan okumalarını ezip geçti. Bunlar, uzun 18. yüzyıl boyunca Avrupa'da gerçekleşecek en önemli iki askerî harekâttı. Her iki vakada da işgalci ordular yok edildi ve orduların liderleri, canlarını kurtarmak için kaçmak zorunda kaldı. Bu başarısızlıklar pek çok açıdan, dönemin sözde modernliğinin örnekleri olmaktan çok, çatışmalarda uzun süredir görülen düzenin, özellikle de doğrudan bir hükümdar komutasındaki birliklerin görece kısa süreli bir istila girişiminde bulunmalarının birer örneğini teşkil ediyordu.

Bu mücadelelerin ikisinin sonunda da Rusya uzun vadeli toprak kazanımları elde etti. Rusya'nın en önemli kazanımları arasında, 1710'dan itibaren hâkim olduğu ve 1721'de bir anlaşmayla Rus hâkimiyetine bırakıldığı teyit edilen, Baltık Denizi kıyısındaki uzun bir sahil şeridi (1918'e dek Rus hâkimiyetinde kalacaktı) ile 1772'den 1915'e kadar Polonya'nın büyük bölümü (1813'te Polonya'nın daha da büyük bir bölümü Rus hâkimiyetine girecekti) yer alıyordu. Sonuç olarak Rusya, Baltık'tan Pasifik'e kadar hâkim güç ve Avrasya jeopolitiğine ilgi duyanların temel odak noktası hâline geldi.

YİRMİ ALTINCI BÖLÜM

Yeni Dünya'da Avrupa Hâkimiyetinin Çöküşü, 1775-1825

Britanyalı kırmızı ceketliler, yakında cesur vatanseverler tarafından vurulmak üzere güneşli çayırlarda ilerliyor. Amerikan Devrimi (1775-83) denince akla gelen standart görüntü budur ve bu görüntü, savaşların sonucunun kaçınılmazmış gibi görünmesini sağlar. Elbette meseleyi böyle görmek, o dönem yaşayanların sahip olduğu bir lüks değildi ve Ekim 1781'de Yorktown, Virginia'da bir Britanya kuvvetinin teslim olmasına kadar hiç de kaçınılmazlık hissi yoktu. Bunun yerine, devrimci güçlerin karşı devrimci güçleri yenmesinin kaçınılmaz olduğu görüşünü bir kenara bırakarak vakanın ayrıntılarına bakmamız gerekmektedir. Gerçekten de 1775-1776 yıllarında Amerikalıların Kanada'yı işgalinin tamamen başarısızlığa uğraması, Britanya askerî sisteminin gücünü gözler önüne serecekti.

Son 250 yılda tüm dünya genelinde toprağa hâkimiyette yaşanan iki büyük değişim 1775-1825 ve 1943-91 dönemlerinde görülmüştür. İlk dönemde değişim Yeni Dünya, ikincisinde ise Eski Dünya ağırlıklı olmuştur. Her iki dönemde de uluslararası çatışma iç savaşlarla etkileşim hâlindeydi ve geriye dönüp bakıldığında kaçınılmaz görünen şey, bu çatışmaların o dönemin

insanları için kaçınılmaz olmadığıydı. 1300-1600 yılları arasında İsviçre, İskoçya ve Hollanda'nın bağımsızlığına ve Moğolların Çin'den sürülmesine yol açan isyanlarda olduğu gibi bazı isyanlar başarıya ulaşmış, ancak çoğu isyan başarısız olmuştu. Profesyonel orduların sahip olduğu askerî kaynakların (başta silah, teşkilat ve eğitim olmak üzere) değeri ve isyan hakkında kalıcı siyasi kimlikler tanımlamanın zorluğu göz önüne alındığında bu durum şaşırtıcı değildir.

Gerçekten de 1775-1825 yılları arasında yaşananların kaçınılmaz olmadığının farkına varılmasını sağlayan şey, yapılan şeylerin zorluğunun anlaşılmasıdır. Kilit etkenlerden biri, uluslararası boyuttu. Britanyalılar 1758-1760'ta Kanada'yı Fransa'dan fethederek almıştı ve 1778'de Fransa ile patlak veren savaş, Britanyalıların odağını Amerikan Devrimi'ni bastırmaktan büyük ölçüde uzaklaştırdı. Özellikle Fransızlar, belirli Britanya harekâtlarını desteklemek ve birliklerin ikmalini temin etmek için gereken deniz hâkimiyetine meydan okuyarak Britanyalıların 1781'de Yorktown, Virginia'da bir Amerikan-Fransız kuvveti tarafından yenilgiye uğratılmasına yol açtı. Bu, 1781'de İspanya, Felemenkler ve Güney Hindistan'da Meysur ile savaşı da içeren, Britanya İmparatorluğu üzerindeki büyük baskının ancak bir bölümünü teşkil ediyordu. Britanyalılar Hint Okyanusu bölgesinde, Akdeniz'de, Batı Afrika'da, Kuzey Amerika'da ve Batı Hint Adaları'nda baskı altındaydı. 1779'da bir Fransız-İspanyol kuvveti tarafından Britanya'ya yönelik başarısız bir işgal girişiminde bulunuldu ve bu girişim, Britanya denizlerinin savunulmasını her zamankinden öncelikli hâle getirdi.

Uluslararası boyut, isyan mücadelelerinde özellikle de ulusal başarı anlatılarıyla uyuşmadığı için genellikle küçümsenir ancak bu boyut her zaman önemli olmuştur. Örneğin, Britanya'nın muhalefeti, Fransa'nın 1791-1804 Haiti devrimine karşı direnişini devam ettirmesini imkânsız hâle getirmiş, bu da Fransızların

İspanya'ya, İspanyol Amerika'sındaki devrim hareketinden kurtulabilmesi için yardım etmesini engellemiştir.

Ancak uluslararası boyut, meseleye dahil olan etkenlerden yalnızca biriydi. Aslında, etki ve tepki unsurlarının her ikisi de önemliydi. Amerikan halkının büyük bir kısmının siyasallaşması ve askerlerin çoğunun motivasyonu, diğer Yeni Dünya devrimlerinde de görülen bir etken olan devam etme kararlılığını teşvik etmede etkili oldu. Ancak devrimcilerin savaş çabaları 1781'in başlarında çökmeye yakındı ve Yorktown'dan sonra Britanyalıların kararlılığındaki zayıflama kilit bir etkendi; Britanya'nın kararlılığındaki bu zayıflama olmasa Amerikalılar Britanyalıları savaşı bitirmeye zorlayamazdı. Britanya başbakanı, 1782 baharında Parlamento'nun desteğini kaybetti ve yerini savaşı müzakere yoluyla sona erdirme sözü veren yeni bir başbakan aldı. Bu siyasi kararlılık faktörü, özellikle de ayaklanmaları bastırma mücadelelerinde olmak üzere savaşta her zaman önemliydi/önemlidir.

Haiti'de, Napolyon'un 1802'de gönderdiği ordu, korkunç bir vahşet sergileyerek her türlü başarı şansını tehlikeye attı. Ancak ordu, isyanla mücadele çatışmalarında sık sık olduğu gibi hem kendi eksiklikleri hem de düşmanın güçlü yanları nedeniyle zayıf düşmüştü. Fransızlar zayıf liderlik ve planlamadan, Fransa'dan uzak olmalarından, asker, para ve ikmal malzemesi eksikliğinden ve Britanyalıların tutumundan zarar gördüler. Britanyalıların tutumu önemliydi çünkü 1803'te Britanya ile Fransa arasında savaşın yeniden başlaması, Fransızları Britanya'nın deniz üstünlüğüne karşı savunmasız bıraktı. Buna karşılık Haitililer, çevreyle uyum içinde çalışma becerilerinden, gayri nizami birliklerle harekât gerçekleştirebilmelerinden ve sarı hummanın Fransızlar üzerindeki ciddi etkisinden faydalandılar. Gerçekten de hastalıklar, Karayipler ve Afrika'daki Avrupalı güçler için büyük ve ölümcül bir rol oynadı ancak bu etken tek başına onların faaliyetlerini durdurmadı. Nihayetinde başarılı olan Haiti devrimi, 20. yüzyıl isyanları

için özellikle de ırk meselelerinin önemi göz önüne alındığında, Amerikan Devrimi'nden daha önemli bir örnek teşkil etmiştir.

Askerî ve siyasi tutarlılıktan büyük ölçüde yoksun olan Amerikan Bağımsızlık Savaşı'dan (zira Amerika'daki Kıta Kongresi veya Kıta Ordusu'na denk düşen bir yapı yoktu) daha geniş bir alanda gerçekleşen Latin Amerika Bağımsızlık Savaşları'na dair herhangi bir açıklama girişimi, hızlı talih değişikliklerini içeren karışık bir anlatıma dönüşme riski taşır. Büyük sıradağlar ve Meksika'nın doğu kıyısındaki sarı humma gibi hastalıkların yarattığı problemler, harekât problemlerini daha da derinleştirmiştir. Tıpkı Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda ya da 1790'larda ve 1800'lerde, Vendée, Calabria ve Tirol'de isyan güçlerinin yenilgiye uğratıldığı Avrupa'da olduğu gibi devrimci güçlerin zafer kazanacağı garanti altına alınmış değildi ve savaşta özü itibariyle düşmanlarından daha iyi değillerdi.

Bunun yerine, her iki taraf da başarı elde etmenin ya da görece yoksul toplumlarda lojistik destek sağlamanın zor olduğu geniş bir alandaki çatışmanın getirdiği mesele ve sorunlara uyum sağladı. Bu sorunlar yerel ve bölgesel boyutların önem kazanmasını sağladı. Olası bir sonuç, Meksika'da olduğu gibi isyancıların kendi aralarında bölünmesiydi. Aynı durum, komutanları yerel güç desteği oluşturmaya çalışırken birimleri pek az merkezî denetimle isyan bastırma harekâtları yürüten ordu için de geçerliydi. Lojistik ihtiyaçlar her iki tarafın da popülaritesine gölge düşürürken, ikmal malzemesi elde etmek için yapılan gasp ve yağmalar topluma büyük zarar verdi.

Bu arada, kralcılar da İspanya'daki hükümet ve politika değişikliklerinden kötü etkilendi; bu değişiklikler Latin Amerika'da destek verecek insanları İspanya'dan soğuttu ve hatta 1823'te İspanya'da bir iç savaşla sonuçlandı. Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra imparatorluk karşıtı isyanlarla karşı karşıya kalan Batı

Avrupa imparatorlukları gibi İspanya da tıpkı 1700'den beri en büyük müttefiki olan Fransa gibi Fransız Devrimi ve Napolyon savaşları nedeniyle büyük ölçüde zayıflamıştı ve bu zayıflık İspanya'nın, devrimin üstesinden gelmesini zorlaştırdı.

Aynı zamanda isyancıların, özellikle de 1817-1818'de Şili'de José de San Martin'in ve 1813-1825'te Güney Amerika'nın kuzeyinde ve And sıradağlarındaki daha zorlu mücadelede Simón Bolívar'ın savaşçılık yeteneği ve komuta becerileri, giderek yalnızlaşan kralcı güçlerin direncini aşındırmada önemli oldu.

Kralcıların özellikle 1806, 1812, 1816 ve 1818'de Venezuela'da, 1811 ve 1815'te Bolivya'da, 1814'te Şili'de ve 1815'te Meksika'da elde ettikleri başarılara rağmen mücadeleyi sona erdirmek mümkün olmadı. İsyancılar, direnişin devam ettiği daha ıssız bölgelere çekildi. Ayrıca kralcılar, uzlaşma için etkili bir strateji geliştiremediler ve Venezuela'da sivillerin zorla kamplara yerleştirilmesi gibi baskı yöntemlerine sıkça başvurmaları da ters etki yarattı. En sonunda kralcılar, kralcılığın kalesi olan Peru'da 1824'te Ayacucho'da yapılan ve savaşın kaderini belirleyen muharebede yenildiler. Antonio José de Sucre, 5.780 askerle genel Vali José de La Serna ve 9.300 askerinin taarruzunu püskürttükten sonra piyade ve süvari ihtiyat birliklerini kullanarak yarma harekâtı gerçekleştirdi ve düşman kuvvetlerin bir kısmını kuşattı. Esir düşen genel vali de dahil olmak üzere üst düzey kralcı komutanların çoğunun bu savaşta etkisiz hâle gelmesi, kralcıları lidersiz bıraktı.

Daha da önemlisi, İspanya'nın bu yenilgiden sonra yeni bir mücadele başlatacak durumda olmamasıydı. Bu kısmen 1823'te iç savaşa yol açan ve 1830'larda bir diğer iç savaş olan Birinci Karlist Savaşı ile devam edecek olan iç bölünmelerin de bir sonucuydu. Ayrıca, İspanya yabancı müttefiklerden yoksundu ve Britanya'nın sürekli karşı koyuşuyla mücadele etmek durumundaydı. Bu karşı koyuş çatışma değilse de Britanya'nın isyancılara

diplomatik ve ekonomik destek vermesi şeklinde somutlaşıyordu. Dahası, İspanya'nın Latin Amerika'daki destekçileri uzun süren çatışmalar nedeniyle zayıflamış ve birçoğu da yeni rejimlere ayak uydurmuştu.

Farklı bir süreçte ve çok daha hızlı bir şekilde Portekiz, Brezilya'nın kontrolünü kaybetti. Daha sonra Brezilya'daki ayrılıkçı isyanlar, yeni devlet tarafından bastırıldı. Zira bu isyanlar, merkezî otoriteye karşı toplu bir meydan okuma oluşturmuyorlardı ve devlet, sırasıyla bunların üstesinden gelebildi. Bunun sonucunda Brezilya'daki isyanlar, 1850-1864 yıllarında Çin'deki Taiping isyanına ve 1861-1865 iç savaşında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Güney isyanına göre önemleri bakımından daha kısıtlı oldular.

Buna karşılık Meksika, Teksas'taki ayrılıkçı isyanın üstesinden gelmekte başarısız olacaktı. Bu kısmen Teksas'ın Meksikalılar için ikincil öneme sahip olmasından kaynaklansa da Meksika içindeki ciddi bölünmeler de önemliydi. Ayrıca Meksikalı lider Santa Anna 1836'daki ilerleyişi sırasında hatalar yaptı; bu hatalar sonucunda Teksaslılar onu şaşırtabildi, yenebildi ve esir alabildi.

Teksas daha sonra bağımsız kalmak yerine, 1845'te Amerika Birleşik Devletleri ile birleşti. Bu durum, sınırların nispeten değişmeden kaldığı 20. yüzyılın dekolonizasyon hareketlerinin aksine Avrupa egemenliğinin sona ermesinin ardından Yeni Dünya devletlerine değişmez ve hepsi için geçerli olacak bir karakter veya sınırlar atfetmenin olanaksız olduğunu hatırlattı. Aksine, Şili'nin Bolivya-Peru ittifakını mağlup ettiği ve kıyı bölgelerini düşmanlarından alabildiği 1879-1883 Pasifik Savaşı'nda olduğu gibi bağımsızlık sonrası bölgede durumun şekillenmesinde savaşlar önemli bir rol oynamıştır. Bu durum, Paraguay'ın Bolivya'yı Güney Amerika'daki son büyük çatışma olan ve günümüzdeki sınırın çizilmesine yol açan 1932-1935 Chaco Savaşı'nda yenmesine kadar devam etti.

YİRMİ YEDİNCİ BÖLÜM

Napolyon Savaşları

"Mısır'da kendimi, can sıkıcı bir medeniyetin engellerinden kurtulmuş bir hâlde buldum. Zihnim rüyalarla doluydu … Rüyalarımda kendimi bir din kurarken, Asya içlerine yürürken, bir fil sürerken, başımda bir sarık ve elimde, kendi ihtiyaçlarıma uygun olarak yazdığım yeni bir Kuran ile gördüm. İcraatlarımda bu iki dünyaya ait deneyimleri bir araya getirdim, tarihin tüm cephelerinden kendi yararım için faydalandım."

Napolyon

Napolyon'un 1796 ve 1811 yılları arasında Avusturya kuvvetlerini defalarca yenilgiye uğratmasının yanı sıra Prusya, Rusya ve Türk kuvvetlerine karşı kazandığı zaferler, Batı geleneğinde savaşın nasıl değerlendirildiğini belirleyen etkenlerden biri olmuştur. Bunun bir nedeni, diğer güçlerin onun askerî sistemine karşı koyma ihtiyacıydı. Bir diğer neden de kara savaşı konusunda en etkili Batılı düşünürler olan Clausewitz ve Jomini'nin döneme ilişkin, olayların yaşanmasından sonraki değerlendirmeleriydi. Ancak hem 1814 hem de 1815'te işgalci kuvvetler tarafından iktidardan uzaklaştırılan Napolyon, pratikte başarısız oldu. Başarısızlığı, 20. yüzyıldaki iki dünya savaşında Almanların yaşayacaklarına delalet eden türdendi. Başarısızlığın nedeni, Fransızların taktik boyutta

ve harekâtlarda avantaj kazanma yeteneklerine denk sayılabilecek düzeyde, stratejik meselelere dair bir anlayış geliştirememeleriydi; durum, özellikle muharebe sahasındaki kazanımları siyasi olarak kabul ettirebilme açısından böyleydi.

Napolyon, 18. yüzyılın sonlarındaki yaygın istikrarsızlıkta benzerleri giderek artan bir şahsiyetti: Napolyon da Sulla, Julius Caesar, Augustus ve Roma'daki asker kökenli imparatorlarda olduğu gibi kökleri çok eski devirlere gitse de ordudaki konumunu dönemin "halk savaşından" kendi çıkarları doğrultusunda yararlanmak ve iktidarı ele geçirmek için kullanan generallerden biriydi. Bu, 1789'da George Washington'dan 1953'te Dwight Eisenhower'a kadar başkan olan generallerin, başkanlığa anayasal yollarla yükseldiği Amerika'da böyle olmayacaktı. Ancak dünya genelinde işler genelde böyle yürümedi. Bunun yerine, ordu genellikle devletin en örgütlü gücü ve devletin merkezîleşmesi ile devlet kimliğinin odak noktası olduğundan, Napolyon'un yaşadığı dönemde Tayland'dan Haiti'ye ve Latin Amerika'nın yeni bağımsız devletlerine kadar, bölünme ve istikrarsızlıktan en çok yararlananlar ve çoğu zaman bu istikrarsızlığa bizzat neden olanlar genellikle generaller olmuştur.

1769'da doğan ve XVI. Louis döneminde topçu asteğmeni olan Korsikalı Napolyon'un kariyeri, yetenekli fırsatçılar için birçok olanak sunan Fransız Devrimi ile yükselişe geçti. Devrim, özellikle de patronaj kriter ve ilişkilerini dönüştürmesi ve de 1792 yılında başlayıp ilerleyen yıllarda daha da büyüyen savaş yoluyla onun kariyerine katkıda bulundu. 1793'te Toulon kuşatmasında topçulara başarıyla komuta ederek Britanya kuvvetlerinin püskürtülmesinde kilit bir rol oynamasıyla adını duyuran Napolyon, 1795'te Paris'te kralcıların düzenlediği bir protestonun dağıtılmasına, "hafif bir misket atışı" ile yardımcı oldu; bu protesto, rejimin hâkimiyetini sürdürdüğü iç savaşın bir parçasıydı. İtalya Ordusu'nun komutası kendisine verildiğinde, Napolyon, 1796-1797'de

taktik ve harekât düzeylerindeki cesur kararlılığını, özellikle de hızlı karar verme, hızlı hareket etme ve inisiyatifi ele geçirip kullanma yetilerini geliştirdi ve ortaya koydu. Aynı zamanda, 1796'da Lombardiya'da, 1798'de Kahire'de ve 1808-1813'te İspanya'da olduğu gibi acımasız bir sömürü mevcuttu ve bunun sonucunda ortaya çıkan halk muhalefeti de sert bir şekilde bastırıldı. Napolyon'un 1799'da iktidarı Fransız Devrimi'nin Direktuvar idaresinden ele geçirmesi, daha yaygın hâle gelen milliyetçi ideolojinin militarizasyonu sürecini de yansıtıyordu. Ancak Napolyon, devrimi bir imparatorluğa dönüştürerek 1804'te kendini imparator ilan etti ve Fransa'yı 1792-1799'un milliyetçi cumhuriyetçiliğinin tam tersi olan ve görünüşte kaçınılmaz gibi duran bir genişleme sürecine soktu.

Bu yeni ufuk arayışı, daha Napolyon'un 1798-1799'da Mısır ve Yakın Doğu'ya yaptığı seferde de belirgindi. Napolyon, bu seferinde Memlukleri Piramitler Muharebesi'nde ezip geçti ki bu muharebe, savunma ateş gücünün ani hücum taktikleri karşısındaki bir zaferiydi. Savunma ateş gücünün sesi, dönem kaynaklarında "şiddetli bir ateşte kaynayan bir tencere gibi" sözleriyle tanımlanmıştı. Bir açıdan bu sefer, başta Britanya olmak üzere Batılı güçler için Hint Okyanusu'na giden yolların artan öneminden kaynaklanan jeopolitik olanaklara ve buna bağlı olarak stratejik menzili genişletme olanaklarına verilen "modern" bir yanıttı. Fransızlar, Hindistan'da özellikle Meysur Sultanı Tipu Sultan'ı Britanya'ya karşı koymaya cesaretlendirmeyi umuyordu ve sefer, Britanya'nın 1796'da Cape Town'u Fransa'nın müttefiği olan Felemenklerden almasına bir yanıttı. Ancak Napolyon, aynı zamanda Mısır'da kendisini bir Büyük İskender gibi de hayal ediyordu.

Daha sonra, sanki devrinin Carolus Magnus'u imiş, hatta ondan sonra Frankların ilk imparatoru kendisiymiş gibi Napolyon'un hükümdarlığında belirgin bir şekilde geleneksel bir imparatorluk havası olacaktı. Ayrıca Napolyon'un sisteminin

militarizmi neo-feodal bir karaktere sahipti. Ele geçirilen topraklar aile üyelerine verildi, kardeşi Joseph, Napolyon'un 1808'de İspanya'yı ele geçirmesinden sonra burada kral yapıldı, onur ve topraklar subay sınıfına verildi ve askerlik hizmeti diğer tüm kriterlerden üstün görüldü. Üniforma giymek standart hâle geldi. Devrimle birlikte getirilen zorunlu askerlikle birlikte bu ahlak ve pratik, Fransa'yı Alman militarizminin zirvesi olan Prusya'ya, her ikisinin de kabullenmek isteyeceğinden daha fazla benzeten etkenlerden oldu.

Devrim ve Napolyon Fransa'sına dair klasik anlatıda, 1792'den 1809'a kadar gelen arka arkaya zaferlerin nedenleri ve Fransa'nın, askerî başarı ve ilerlemenin doruk noktası olmada Prusya'nın yerini alması vurgulanır. Prusya, bu konumu 1741-1742, 1745-1746 ve 1756-1763'te, özellikle Avusturya'ya karşı ama aynı zamanda 1757'de Rossbach'ta Fransa'ya karşı arka arkaya elde ettiği zaferlerle kazanmıştı. Bu yaklaşım ironiktir çünkü 1918 ve 1945'teki Almanya gibi Napolyon da 1812-1814'te defalarca başarısızlığa uğrayacak, 1814'te tahttan çekilmek zorunda kalacak, 1815'te tekrar iktidara geldiğinde de Prusyalılar, Avusturya, Britanya ve Rusya ile ittifak hâlinde her seferinde galipler arasında yer alacaktı.

Fransa'nın başlardaki başarısındaki kilit neden, kısmen taktik olarak önem verilen hususlar, özellikle de kollar hâlinde yapılan taarruzlardı. Bunlar, talim açısından yetersiz ancak sayıca bol olan askerlerden ve de ateş gücüne dayanan bir piyade savunma hattının ani düşman taarruzuna karşı olası savunmasızlığından yararlanmanın bir yolunu sağladı. Bu sonuncusunun bir örneği, 1792'de Jemappes'ta sayıca üstün Avusturya kuvvetlerinin yenilgisiydi ki bu muharebe, Fransa'nın Belçika'yı hızla fethetmesinin başlangıcı oldu. Teşkilatlanmayla ilgili etkenler de önemliydi; özellikle de etkili bir topçu ve bağımsız olarak hareket edebilen karma birliklerin tümen ve kolordu sistemiyle geliştirilmesi

bunun bir örneğiydi. Fransızların karma birlik harekât sistemi, etkileyici bir kurmay sistemi tarafından itinayla geliştirilmişti.

Çokça dillendirilen bu etkenler, arka arkaya zaferler kazanılmasına yardımcı olmuştur. Ancak Fransızların özellikle 1790'larda ve Napolyon'un iktidarı ele geçirmesinden sonra Avusturya ve Rusya karşısında aldıkları yenilgiler ve Fransa'nın düşmanlarının, özellikle de uygun karşı taktikler geliştirerek Fransızların avantajlarını törpüleme becerileri genellikle hafife alınmıştır. Bu törpüleme kısmen İkinci Dünya Savaşı'ndaki Alman ve Japon yenilgisinde olduğu gibi askerî tarihte sıklıkla kilit bir unsur olan iki taraf arasındaki kabiliyet farkının kapatılması meselesiyle ilintiliydi. Buna ek olarak Fransız generaller sözüm ona sistemlerini her zaman iyi uygulayamadılar. Ayrıca Napolyon'un 1800'de Marengo'da ve 1806'da Jena'da, sırasıyla Avusturyalıların ve Prusyalılar karşısında gösterdiği gibi birçok muharebe, kargaşanın içinden bir şekilde çıkabilmenin başarı için önemli hâle geldiği karmakarışık birer itiş kakışa dönüştü.

Napolyon'un yeteneklerinde de bir düşüş vardı. Avusturyalılara ve Ruslara karşı hem seferde hem de muharebe meydanında tam bir üstünlük sağladığı 1805 Ulm-Austerlitz seferindeki meşhur zaferi geçmişte kalmıştı. Aksine Napolyon, 1812'de Rusya'yı istilası sırasında hem seferlerinde hem de muharebe meydanlarında ciddi başarısızlıklar yaşadı. Bunun bir örneği, Rusları fazlasıyla yıpratarak yendiği ancak ağır kayıplar da verdiği Borodino muharebesi, bir diğer örneği ise bir yıl sonraki Leipzig harekâtıydı. Napolyon daha 1807'de Rusya'yı ve 1809'da Avusturya'yı yenmekte zorlanmıştı.

Fransa, Napolyon'un sözde askerî dehasından ziyade düşmanları arasındaki bölünmelerden özellikle de Fransa'ya karşı Avusturya, Prusya ve Rusya arasında bir ittifak kurulmasının zorluklarından yararlandı. Örneğin Prusya, 1795'te Fransa'ya karşı

savaştan ayrıldı, 1806'da yeniden katıldı, 1807'de yeniden ayrıldı ve 1813'e kadar Fransa'ya karşı bir savaşa katılmadı. Avusturya da Prusya gibi 1812'de Rusya'yı işgal etmek için Fransa ile iş birliği yaptı ve Fransa ile sadece 1798-1800, 1805-1807, 1812-1814 ve 1815'te savaştı. Bu güçlerin, özellikle de Avusturya, Prusya ve Rusya'nın 1772-95 yılları arasında Polonya'yı parçalayarak ortadan kaldırdığı Doğu Avrupa'daki karşılıklı şüpheleri ve çıkar çatışmaları, Napolyon'a ve devrimcilere düşmanlarıyla teker teker savaşabilme avantajı sağladı. Denizlerdeki durum çok farklıydı çünkü Britanya, Napolyon'un en istikrarlı düşmanıydı ve onunla sadece 1802-1803'te kısa bir süreliğine barış yapmıştı. Ayrıca, Fransız fetihleri ve ittifakları diğer büyük deniz güçlerini Britanya'dan uzaklaştırmış olsa da 1805'te Trafalgar'da Britanya'nın sayıca daha büyük Fransız-İspanyol filosunu yenilgiye uğratarak gösterdiği gibi Fransa ile bu güçlerin iş birliği başarı getirmedi.

Karadaki farklı durum, 1798-1799, 1813-1814 ve 1815'te olduğu gibi Fransa'ya karşı büyük bir ittifak kurulup devam ettirildiğinde belli sorunlar yarattı. Aynı şekilde 1939-1941'in aksine, 1942-1945'te Almanya için de durum böyle olacaktı. 1813-1814'te, artık zor durumda olan Napolyon, müzakerelerde, Fransa'nın kontrolünü kendisine bırakan bir barışın bedelinin bir parçası olarak ele geçirdiği toprakların hâkimiyetini düşmanlarına teslim etmeye razı olmadı. Bu onun savaşçılığının yanı sıra beceri eksikliğini de gösteriyordu; XIV. Louis (1643-1715 yılları arasında hüküm sürmüştür) karşıt koalisyonları bölme konusunda daha becerikli idi.

1814'te yenilgiye uğrayan Napolyon, Batı Akdeniz'de küçük bir ada olan ve kendi yönetimi altında bir prenslik hâline gelen Elba'ya sürüldü. 1815'te Fransa'da iktidarı kolayca yeniden ele geçirdi ancak daha sonra tam bir bozguna uğradı. 1815 seferi Napolyon'un birçok özelliğini ortaya koydu. Risk alması ve

kararlılığı onu Fransa'da yeniden iktidara taşıdı ve yeni bir savaşla karşı karşıya kaldığında inisiyatifi ele aldı. Bunu yaparken, Napolyon düşmanlarının en yakındaki orduları olan Belçika'daki Britanya ve Prusya kuvvetlerini yenmeye çalıştı, böylece daha sonra, daha uzaktaki Avusturyalılara ve Ruslara yönelebilecekti. Britanyalılar ve Prusyalılarla 16 Haziran'da Quatre Bras ve Ligny'de ayrı ayrı savaşmayı başardı ancak Prusyalılara ciddi kayıplar verdirmesine rağmen ikisini de kesin olarak yenmeyi başaramadı. İki gün sonra Waterloo'da düşmanları birlikte hareket edebildiler; Britanyalıların savaşçılıktaki kaliteleri, mevzilerini yarmak için kararlı ama kötü uygulanan Fransız taarruzlarına karşı bir savunma zaferi kazandı; daha sonra Prusyalıların gelişi, Britanyalıların ve Prusyalıların birlikte çarpıcı bir taarruz zaferi kazanabilmelerini beraberinde getirdi. Fransa'ya geri kaçan Napolyon, daha önce zaferlerinde gördüğü desteği yenilgide bulamadı ve sonuç olarak, işgalci Müttefiklere karşı Fransızların 1808-13 yıllarında İspanya'da karşılaştıklarına benzer bir gerilla savaşı yaşanmadı. İşgalci güçler Paris'i ele geçirdi. Napolyon, teslim olduktan sonra, ölümüne kadar Güney Atlantik'teki uzak ve Britanyalılara ait bir ada olan St. Helena'da hapsedildi.

Fransızların becerisinin üzerinde durulacağı zaman, Fransa ile bir anlaşmaya varmayı tercih edecek iki karşıt güç olan Britanya ve Rusya'yla mücadelenin getirdiği sorunlar da göz önünde bulundurulmalıdır. Her iki güç de başa çıkmaları gereken askerî meselelerin çeşitliliği nedeniyle askerî güç olarak Fransa'dan daha etkileyiciydi. Nitekim Rusya 1805-1814 yıllarında Fransa'nın yanı sıra Türkler, İsveç ve İran'la da savaştı; Britanya ise Hindistan ve Kuzey Amerika'da çatışmalara girdi. Dolayısıyla Napolyon'a odaklanmak küresel olmaktan ziyade Avrupa-merkezci bir yaklaşımdır ve başarıdan ziyade başarısızlığa odaklıdır. Fransızların yaptıklarıyla İranlı Ağa Muhammed (1779-1797 yılları arasında hüküm sürmüştür) gibi Avrupalı olmayan hükümdarların yerel ve

uluslararası güç arayışları arasında paralellikler vardır ancak Fransızlar dünya genelinde galebe çalamadılar. Bu açıdan, Napolyon'a odaklanılması, Amerikan İç Savaşı'ndaki Konfederasyon tarafı ve İkinci Dünya Savaşı'ndaki Almanlar hakkında da yapılacağı gibi kaybedenlerin sadece bir konu olarak ele alınmaktan çok daha ötede, sıklıkla anlatıyı belirleyen taraf olmasını beraberinde getirir.

YİRMİ SEKİZİNCİ BÖLÜM

Batı İçerisindeki Savaşlar, 1816-1913

Devlet kurma ve kurulan devletleri koruma, 1815'te Napolyon savaşlarının sona ermesi ile 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi arasında geçen yaklaşık bir asırlık dönemin en önemli sonuçlarıydı. Tüm bunlar, hızla artan bir nüfus ve hızlı sanayileşmenin görüldüğü bir dönemde yaşandı. Savaşla kurulan en önemli devletler Almanya ve İtalya, isyanların bastırılmasıyla korunan devletler ise Amerika, Brezilya ve Avusturya-Macaristan oldu. Buna karşılık İtalya ve Almanya, birleşmelerinin üzerinden bir asır geçmeden, 1943-1945'te askerî açıdan bozguna uğradı. Amerika Birleşik Devletleri'nin küresel tarihteki uzun vadeli önemi göz önünde bulundurulduğunda, genelde odaklanılan vaka 1861-1865 Amerikan İç Savaşı'dır. Zira bu savaş, savaşların hem askerî hem de siyasi yönünü çok iyi gözler önüne serer. Savaşların siyasi yönü, iç savaşlar başta olmak üzere tüm savaşlarda her zaman özel bir öneme sahiptir.

Birçok iç savaş, bir devleti bir bütün olarak ele geçirme girişimlerinden kaynaklanır. Yüzyılın en büyük çaplı çatışması olan, 1850-1866 yıllarında Çin'de meydana gelen Taiping İsyanı'nda da durum böyleydi. İç savaşlar, özellikle de ayrılıkçı mücadeleler ya yeni bir devlet bağımsızlık kazanacağı ya da isyan bastırılacağı

için genellikle ya hep ya hiç türünden olaylardır. Norveç'in 1905'te İsveç'ten ayrılması ya da daha açık bir örnek olarak Çekoslovakya'nın 1994'te Çek Cumhuriyeti ve Slovakya olarak bölünmesi gibi barışçıl çözümler de görülmüşse de bunlar çok daha nadirdir. Öyle ki, 1566-1609 yılları arasında İspanya'ya karşı Felemenk İsyanı ve 1640-1668 yılları arasında İspanya'ya karşı Portekiz Bağımsızlık Savaşı gibi bazı uzun savaşlar bu tür mücadelelerden doğmuş ve her iki isyan da sonunda başarılı olmuştur.

Kuzey Amerika'da bu türden iki savaş yaşandı: 1775-1783 bağımsızlık savaşı ve 1861-1865 Amerikan İç Savaşı. Bununla birlikte, çok farklı zamanlarda yaşanan olaylar arasında eş zamanlılarmış gibi bir karşılaştırma yapmak sorunlara yol açabilir. Nitekim 1861-1865'te, bağımsızlık savaşında hiçbiri bulunmayan demir zırhlı buharlı gemiler, demiryolları, telgraf, dikenli teller ve kapsüllü tüfekler vardı. Ayrıca, 1775'e kıyasla Amerika'nın nüfusunun çok daha azı, amfibi taarruzlara karşı savunmasız olacağı kıyı bölgelerinde bulunuyordu. Yine de bu tür zıtlıklar, "Kuzey (Birlik) tarafı, demiryolunu başarılı bir şekilde kullandığı için mi galip geldi?" sorusunda olduğu gibi çeşitli etkenlerin önemine dikkat çekmek açısından değerli olabilir. Bir etken olarak teknolojik ilerlemenin yanı sıra bir de kaynaklar etkeni vardır. Burada genellikle Kuzey'in şüphe duyulmayacak gücüne odaklanılmaktadır.

Yine de dikkate alınacak bir diğer husus, bu kaynak gücünün Güney (Konfederasyon) lehine bir dış müdahale ile dengelenmemiş olmasıdır; durum, Brezilya'da 1820-1840'larda görülen bölgesel ayaklanmalarının başarısızlığında da böyleydi. Buna karşılık, 1775-1783 Bağımsızlık Savaşı'nda dünyanın başlıca ticari gücü Britanya'ya karşı savaşan Amerikalılar, Fransa, İspanya ve daha sonra da Felemenklerin kendi yanlarında yer almasından yararlandılar.

Görünüşe bakılırsa kaynağın varlığı, Kuzey'in İç Savaş'taki başarısını net bir biçimde açıklıyordu. Kuzey, Güney'den çok daha fazla insana, tarımsal üretime, maden zenginliğine, sanayi gücüne ve taşımacılık altyapısına sahipti. Kuzey, bu eşitsizliklerden devlet tahvillerinin satın alınması ve Savaş Bakanlığı'nın bir birimi olarak ABD Askerî Demiryollarının kurulması gibi mali ve ekonomik seferberliklerle yararlandı. Ayrıca Kuzey'in giderek daha etkili hâle gelen ablukası nedeniyle Güney'de yaşanan ekonomik ve mali çıkmazın yanı sıra "eyalet hakları" denen kabusla uğraşan Güney merkezî hükümetinin sistemsel zayıflığı da bu zıtlığı iyice görünür kılıyordu. Dolayısıyla, bizzat isyanın nedeni olan bu haklar, aynı zamanda isyanın başarı şansını azaltan bir etken oldu.

Kaynaklardaki bu dengesizliğin doğrudan askerî sonuçları oldu. Kuzey'in kaynakları, toplanan çok sayıda askerin yanı sıra önemli bir donanmanın donatılabilmesini daha kolay hâle getirdi. Örneğin, yaklaşık 1,5 milyon Springfield tüfeği üretildi ki bu rakam, dönem sanayisinin kapasitesini gözler önüne seriyordu; Güney'in böyle bir sayıya ulaşması mümkün değildi. Dahası, tedarik faktörü belirli seferlerde rol oynamıştır. Örneğin Robert E. Lee ve Kuzey Virginia Ordusu 1862 ve 1863 yıllarında ikmal malzemesi elde etmek, Virginia'nın tahılını Kuzey'in taarruzundan korumak ve Pennsylvania'daki kömür bölgesini ele geçirmek için Kuzey'i işgal etmişti.

Kaynakların denklemin önemli bir parçası olduğu açıktı ancak bu etkeni diğer unsurları gölgede bırakacak şekilde ön plana çıkarmak yanıltıcıdır. Zira tarafların hedefleri arasında temel bir asimetri vardı. Güney sadece öne sürdüğü bağımsızlığını korumak zorundayken, Kuzey, Güney'i fethetmek zorundaydı: Kuzey güçlerinin Atlanta, Charleston ve Richmond gibi Güney şehirlerini ele geçirmesi gerekliydi, ancak Güneyliler Kuzey şehirlerini

ele geçirmek zorunda değillerdi. Aynı zamanda, Bağımsızlık Savaşı'nda Amerikalılar için olduğu gibi Güneyliler de Kuzey'in mücadeleye inatla devam etmesini engelleyemezdi. Bunun yerine, direnmeye devam ederek ve 1862, 1863 ve 1864'te kuzeye yönelip durumu daha da kritik hâle getirerek Kuzey'i hedeflerini tekrar değerlendirmek mecburiyetinde bıraktılar. Savaşa yönelik bu yaklaşım, yani kazanmak için tam bir zafere ihtiyaç duyulmadığını varsayan yaklaşım, genellikle sanıldığından daha yaygındı ve hâlâ da yaygındır.

Savaş sırasında Kuzey'de anayasal hükümetin devam etmesi ve oradaki muhalefetin, yani Demokrat Parti'nin Başkan Abraham Lincoln'ü desteklememesi, Güney'in durumunu kolaylaştırdı. Bu durum özellikle 1862, hele de 1863'ten itibaren Lincoln'ün Güney'e karşı uzlaşmayı terk etmesi ve bunun yerine köleliğin sona erdirilmesini istemesi ile daha da belirginleşti. Dolayısıyla Güney için, savaşı Demokrat Parti'nin 1862 ara seçimlerinde ya da daha olası bir biçimde 1864 başkanlık seçimlerinde başarıya ulaşmasına yardımcı olabilecek biçimde yürütmek, makul bir savaş hedefiydi. Gerçekten de Lincoln 1864 seçimlerinde yenilgiden korkarken, Lincoln'ün seçimlerdeki zaferini altı ay sonra savaşın sona ermesi izledi. Lincoln için savaşın gidişatı seçim başarısı açısından önemliydi; savaşın olumlu gidişi, çok daha zor koşullarda, İkinci Dünya Savaşı'nda Başkan Franklin D. Roosevelt'e de 1944 başkanlık seçimlerinde yardımcı olacaktı. Dolayısıyla kaynaklar mücadelenin sonucunu belirlemedi. Güney'in stratejisi, 1862'de olası göründüğü gibi Britanya ve Fransa'nın destekleyici müdahalesini tetikleyememiş olsa da yine de mantıksız değildi.

İç Savaş'ta Kuzey, 1863'teki Gettysburg Muharebesi'nde Lee'nin işgalinin başarıyla sona erdirilmesi başta olmak üzere sadece Güney ordularını sahada yenmek zorunda değildi; aynı zamanda Güney direnişini kırmanın en iyi yolunu da düşünmek

durumundaydı. Siyasi liderlik ve generalliğin yanı sıra toplu cezalandırmalarla moralleri bozmak da bu süreçte rol oynamıştır. Kuzey, 1863'ten itibaren Güney'in hâlâ isyan hâlinde olan bölgelerindeki kölelerin serbest bırakılması konusunda kararlı hâle geldi; bu önlem Güney ekonomisini ve dolayısıyla savaş çabalarını zayıflatmanın bir yolu olarak görüldü. Bu hedef, aynı zamanda, Kuzey'in moralini yüksek tutmak için açık bir amaç da oldu. Bu hamle, ayrıca gazapkar Tanrı'nın Amerika'yı cezalandırmasına neden olan kölelik günahını ortadan kaldırmanın, hem de Amerika'yı yeni bir hâle getirmenin bir yolunu teşkil ediyordu. 1865 şarkısı "Marching Through Georgia" (Georgia'da Yürürken) şöyle diyordu:

> "Böylece özgürlük için bir yol açtık,
> Enlem boyu altmış, ana yönde üç yüz mil boyunca;
> İhanet önümüzden kaçtı çünkü direniş boşaydı,
> Biz Georgia'da yürürken."

Bir önceki yıl, şarkıda ordusundan bahsedilen General William T. Sherman, Atlanta'yı ele geçirdikten sonra sivil nüfusu şehirden sürmüş ve şehrin büyük bölümünü tahrip etmişti. Müttefiklerin İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya ve Japonya'yı bombalaması gibi Sherman'ın 1864-1865 yıllarında Georgia ve Güney Carolina'daki Konfederasyon hinterlandını tarumar etmesi bazı Güneyli askerlerin kararlılığını artırdı ancak Güneyli sivillerin savaşa olan inancını yok eden etkenlerden biri oldu. Bu hamle, ayrıca gerilla savaşının neler kaybettirdiğini ve sınırlılıklarını gözler önüne serdi. Sherman toprakları hedef hâline getirerek bu amaç ve yöntemin sık sık verimsiz oluşunun ötesine geçti ve işgalinden, psikolojik üstünlük kurma hedefi doğrultusunda yararlandı.

Bu, Güney'in savaşın belirsizliğinden etkilenmesinin en göze çarpan boyutlarından biriydi. Aynı şekilde 1864-1865'te Kuzey'in

ana ordusunun komutanı olan General Ulysses S. Grant de Virginia'ya sık sık taarruzlar düzenleyerek Güney üzerindeki baskıyı arttıracak biçimde harekâtların temposunu arttırdı. O da Sherman'ın yaptığı gibi Güney'i oldukça zarar verici bir şekilde risk almaya zorladı ve en sonunda Güney'in başkenti Richmond'un ele geçirilmesini sağladı.

Güney, köle askerler kullanmak gibi radikal çözümlere (köleliğin görüldüğü pek çok toplum bunu yapmıştı) ya da daha makul olarak Güney başkanı Jefferson Davis'in önerdiği gibi gerilla savaşına yönelmedi. Bu tür bir savaş, generallerin askerî ve toplumsal düzen anlayışına ters düşüyordu. Sonuç olarak Amerikan tarihindeki en acı olay, beklenenden daha ani bir şekilde sona erdi.

Ancak savaşın karmaşıklığını gözler önüne serecek biçimde, Güney muhalefeti 1865'te, başta Afrikalı Amerikalı hakları olmak üzere Kuzey'in radikal hedeflerini hayata geçirme girişimi olan Yeniden Yapılanma'ya karşı yaygın bir direnişe dönüştü. Ku Klux Klan gibi yapılarda örgütlenen silahlı Güneyli beyazlar, özellikle Yeniden Yapılanma'yı destekleyen milislere saldırıp şiddet kullanarak gözdağı verdiler. Ayrıca Güney'de kalan federal birlikler 1877'de geri çekildi ve böylece bağımsızlık mücadelesini kaybeden Güneyli beyazlar, zedelenmiş "haklarını" korudu.

Çok farklı siyasi bağlamlarda yaşanan isyanlar, askerî sistemleri farklı türden sınamalarla karşı karşıya bıraktı. Paris'te 1830, 1848 ve 1871'de meskûn mahal sokak çatışmaları görüldü; 1830 ve 1848 hareketleri, rejimleri devirmekte başarılı oldu ancak 1871'deki hamle başarılı olamadı. Brüksel'de 1830 yılında yaşanan meskûn mahal çatışmaları Felemenk hâkimiyetinin sonunu getirdi. 1878'de Bosnalı isyancı muhalefet aynı sonuçları elde edemeyecek, Avusturyalı işgalciler tarafından bastırılacaktı. Bugünün perspektifinden bakıldığında bu tür vakalar, Soğuk Savaş'ın sonuna kadar dikkatleri üzerinde toplayan dönemin devletler

arası savaşlarından daha önemli görünmektedir; bu da ele alınan belirli çatışmaların, sonraki çatışmaların özelliklerini şekillendirdiğini düşünmek yönündeki yaygın eğilimin bir örneğidir. 1816-1913 yılları arasında Batı'daki savaşlarda söz konusu olan başlıca ideolojiler milliyetçilik ve Polonya ve Macaristan'da olduğu gibi protonasyonalizm, toplumsal-sınıfsal ve mezhepsel-politik olmak üzere toplumun çeşitli kesimleri arasındaki bölünmelerdi. Liberaller ve muhafazakârlar arasındaki rekabet İtalya, İspanya, Portekiz ve Latin Amerika'daki iç savaşlarda çok önemli olmuştu. Pratikte, pek çok çatışma bir kez başladıktan sonra kendi askerî ve siyasi dinamiğini kazanmıştır. Daha genel olarak moral, deneyim, sürpriz, arazi ve sayılar savaşta çok önem olurken strateji, moral ve generallik etkenleri, siyasi kaygılarla öyle iç içe olmuşlardır ki, adeta bir potada erimişlerdir.

Tüm savaşlarda geçerli olan bu etkenler, daha öldürücü, daha uzun menzilli ve daha hızlı atış yapan silahların geliştirilmesi gibi silah tekniğindeki gelişmeler ya da Prusya/Alman modeline dayanarak geliştirilen genelkurmay sistemlerinin kurulması gibi gelişmelerden daha önemliydi; gerçi bu etkenler de askerlerin daha aralıklı durdukları muharebe düzenlerinin geliştirilmesinde (ki bu, silah tekniklerindeki gelişmenin bir sonucuydu) ve gelecek çatışmaların planlanmasında (bu da, Genelkurmay sistemlerinin bir sonucu idi) etkili olmuşlardı. Fransa'nın 1859'da İtalya'da Avusturya'ya karşı başarılı müdahalesinde olduğu gibi teknolojinin önemini vurgulamak mümkündür. Demiryolu, Fransız birliklerini buharlı gemilerle İtalya'ya gidebilecekleri Akdeniz limanlarına taşıyordu. Magenta ve Solferino muharebelerinde, yeni Fransız yivli topları Avusturyalıların yivsiz toplarını yok etti. Ancak pratikte, çoğu savaşta olduğu gibi sahadaki durum bu kadar net değildi. Avusturyalı piyadeler teknik olarak gelişmiş tüfeklere sahipti ancak menzil bulma ve nişan alma konusunda yeterince talim görmemişlerdi ve sonuç olarak Fransızlar yaklaşıp

süngülerini kullanabildiler. Her iki tarafta da yeterli planlama ve bütüncül komuta eksikliği duyuluyordu. Sonuç olarak taktikler bütüncül bir manzara arz etmiyordu ve muharebeler yıpratma savaşları hâline geldi. Giuseppe Garibaldi, 1860 yılında küçük bir kuvvetle Sicilya ve Güney İtalya'daki Napoli Bourbonlarını, şehir ayaklanmaları da dahil olmak üzere bir dereceye kadar halk desteğinden yararlanan hızlı bir sefer yoluyla devirerek daha fazla başarı elde etmeyi bildi.

Dönemi yaklaşan dünya savaşı perspektifinden değerlendirme yönündeki eğilim anlaşılabilir olsa da dönemin kendisini anlamamıza hiç de yardımcı olmaz; zira böylesine sürekli ve geniş kapsamlı bir çatışma, 1914'te patlak vermesinden kısa bir süre öncesine dek mümkün görünmüyordu. Aksine, Avrupa içindeki çatışmalar, yüzyılın ortalarında Almanya ve İtalya'nın birleşme savaşları ile 1912-1913 Balkan savaşlarında olduğu gibi genellikle kısa sürdü. Bunlar, 1914'te Avusturya'nın Sırbistan'ı kontrol altına almaya çalışmasıyla Balkanlar'da patlak veren mücadele türünden ancak geniş çaplı etkiler yaratmayan savaşlardı. Siyaset, Fransa'nın 1823'te muhafazakâr kralı desteklemek için İspanya'ya ve Fransa'nın 1859'da Avusturya'ya karşı Piyemonte'yi desteklemek için İtalya'ya müdahalesi örneklerindeki gibi tek bir gücün dış müdahalesi daha geniş bir çatışmaya yol açmadığı için çok önemliydi. İttifak sistemlerinin devreye girmesiyle 1914'te durum tamamen farklı olacaktı.

YİRMİ DOKUZUNCU BÖLÜM

19. Yüzyıl Emperyalizmi

"Köy çatışmaları ... çaresizce çatışmalar ... geçen gün iki sepoy'u[22] esir aldık ve bunlar toplardan ateşlendiler: taze et kokusu aşırı derecede mide bulandırıcıydı ama o kadar çok iğrenç manzara ve o kadar çok kan döküldüğünü gördüm ki oldukça duygusuzlaştım."

1857'deki Hint İsyanı sırasında, Britanya Ordusu'ndan Teğmen Hugh Pearson'ın sözleri

Afrika'nın Avrupalı güçler tarafından neredeyse tamamen yutulması bu dönemde elde edilen bir "başarıydı" ve benzer bir süreç Güney ve Güneydoğu Asya ile Okyanusya'da da görüldü. Bu süreçler, bize hem emperyalizmin nasıl işlediğini hem de neden başarılı olduğunu düşünmek için bir olanak tanımaktadır. Fetihlerde savaş kilit bir rol oynamıştır, ancak diğer önemli unsurlar arasında yerel halkın yeni yöneticilerin gelişine uyum sağlaması da yer almaktadır. Gerçekten de iş birliği fetihlerde önemli bir etkendi ve Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi yerel güçlerin imparatorluk ordularında önemli bir rol oynaması, antik çağlardan beri görülen

22 Ç.N.: Sepoy, Farsça sipahi kelimesinden türetilen, Hindistan'da Britanyalılar dahil farklı devletlerin hizmetinde bulunan tüfekli piyade askerlerine verilen addır.

bir süreçti. 19. yüzyılda, Avrupalı devletlerin Afrika ve Asya'nın Sibirya'nın daha güneyinde kalan bölgelerinde emperyal yayılma ihtirasları ve kapasiteleri artış gösterdi. Bu değişim, başta Mısır ve Japonya olmak üzere, en azından silahlı kuvvetlerini Avrupalılaştıran devletler tarafından da taklit edildi. Uzun süredir var olan emperyal güçler, toprak ihtiraslarının yoğunluğunu büyük ölçüde artırdı.

Gerçekten de bu dönemdeki savaşların çoğu Avrupa gücünün dünya çapında yayılmasından kaynaklansa da tek yayılmacı gücün Avrupalılar olduğunu ya da Avrupalıların, bu dönemin savaşlarının çoğunda bir taraf olarak yer aldığını söylemek yanıltıcı olacaktır. 1840'lardan önce Avrupa'nın Asya'nın büyük bölümü üzerindeki etkisi sınırlıydı ve bu durum 1880'lerden önce Afrika'nın büyük bölümünde de geçerliydi. Aslında 19. yüzyılda Afrika'da genişleyen güçler listesinde Mısır, Lunda, Habeşistan, Mehdi yönetimindeki Sudan ve Zulular ile Batı Afrika'daki, bireysel olarak liderlerine dayanan bir dizi şahsi denebilecek imparatorluk, özellikle de Avrupalılar tarafından sonunda mağlup edildiğinde Avrupalıların başarısını daha da büyük göstermek için kullanılan bir terim olan "Sudan'ın Napolyon'u" ünvanıyla anılan Samori Touré'nin (yaklaşık 1830-1900) imparatorluğu yer alıyordu. Gineli Müslüman bir din adamı olan Touré, 1878'de Batı Afrika'da Wassoulou imparatorluğunu kurdu ve 1882'den 1898'e, Fransızlar tarafından yakalanana kadar onlara direndi.

Bu yayılmanın bağlamı ve karakteri büyük farklılıklar gösterdi. Örneğin, Osman dan Fodio'nun[23] 1804'te Batı Afrika'da başlattığı cihat, diğer Afrikalılara, özellikle de onun gözünde dine yeterince bağlı olmayan Hevsa topraklarının İslam'ına yönelikti. Sonuç, Sokoto Halifeliği'nin kurulması oldu. Buna karşılık kısa

23 Ç.N.: İslam kaynaklarında Osman bin Fudi olarak da bilinir. 1812 ile 1817 yılları arasında hüküm sürmüştür.

bir süre için Mısır hükümdarı Kavalalı Mehmet Ali (1805-1849 yılları arasında hüküm sürmüştür) yüzyılın en başarılı fatihlerinden biridir. Kavalalı, güçlü bir "modern" devlet ve yeni bir hanedan yaratma güdüsüyle hareket ediyordu. Mısır'ın gücü Arabistan, Sudan, İsrail ve Suriye'ye yayıldı. Buna karşılık Mısır, Suriye'de Britanya ve Sudan'da cihatçı Mehdi güçlerince yenilgiye uğratıldı. Asya'da Çin, 1792'de Nepal'e hâlâ etkili bir şekilde müdahale edebiliyordu ve bu coğrafyada genişleyen devletler listesine Burma, Sihlerin yönetimindeki Pencap, Siyam (Tayland) ve Japonya da dahil olacaktı.

Yerel halkın emperyal güçlere ve emperyal güçlerin yerel halka uyum sağlamasına yapılan her türlü vurgu, birçok emperyal fetih savaşının farklı bağlamlarda anlaşılmasını gerektirir. Britanyalılar 1857-1859 Hint İsyanı'nı bastırırken Hintli birliklerinin çoğunun sadakatinden ve Haydarabad, Keşmir ve Nepal yöneticilerinin yardımından yararlandılar; böylece Britanyalılar, 1858'deki muharebelerin çoğunda isyancılardan sayıca üstün oldular.

Batı silahlarının etkisi çarpıcı olabiliyordu. Britanya donanmasının 1882'deki İskenderiye bombardımanı, HMS *Inflexible*'ın 16 inçlik dört topunun ateşi de dahil olmak üzere, yarım yamalak talim görmüş ve dehşete düşmüş Mısır topçusunu karadaki mevzilerinden uzaklaştırmıştı. Ancak, bombardıman çok büyük bir hasar vermedi ve asıl işi çıkarma birlikleri yaptı. Silah açısından avantajlar önemli olsa da meseleyi bunlarla sınırlamak doğru olmayacaktır. Britanyalıların şimdiki Myanmar ve Nijerya'yı fethetmesine yardımcı olan silahlar, Afganistan'ın düşürülmesine yeterli olmadılar. Bu gözlem, daha genel bağlamda da geçerli olan bir husustur.

Gerçekten de teknoloji ön plana çıkıyorsa, asıl önemli olanlar silah dışındaki teknolojilerdi. İntikal, ikmal ve iletişimle ilgili teknolojiler özellikle önemliydi ve buharlı gemi, teneke kutu ve

telgraf gibi icatların her biri durumu değiştirdi. Tropik bölgelerde düzenlenen seferler için lojistik alanındaki gelişmeler özellikle değerliydi: 1840'lardan 1860'lara kadar konserve et, kurutulmuş süt tozu, buharlaştırılmış süt ve margarinin icadı (bunların hepsi de soğutmanın olmaması nedeniyle son derece önemliydi) erzakın bozulabilir olması ve yer kaplaması etkenlerini kökten değiştirerek yeniden ikmaller arasında süreyi uzatarak askerî faaliyetleri yürütmeyi kolaylaştırdı. Margarin, 1869 yılında Fransa Kralı III. Napolyon'un ordusu için tereyağı yerine kokuşmayan bir ikame bulmak amacıyla açtığı yarışmada icat edildi.

Mekanik su damıtma da önemliydi ve bu teknik, 1812'de I. Napolyon'un ordusuna zarar veren arıtılmamış yerel suyun içilmesi sorununun üstesinden gelinmesine yardımcı oldu. Tıp ve hijyen alanındaki gelişmeler Tropik bölgelerde yapılan seferler için önemliydi.

İntikal hususunda ise demiryolları, ekonomik değerlerinin yanı sıra imparatorluğun korunması için de hayati önem taşıyordu. 1885'te Manitoba ve Saskatchewan'daki Métis'lerin (melez nüfus) isyanıyla karşı karşıya kalan Kanada Hükûmeti, dört binden fazla milisi, ikmal malzemeleriyle birlikte Kanada Pasifik Demiryolu üzerinden batıya intikal ettirdi ve ezici bir üstünlük sağlayarak hızlı bir zafer elde etti. Bu kabiliyet gösterisinin ardından, demiryoluna yönelik hükümet sübvansiyonunda yeni bir artışa gidildi ve bu artış ile demiryolunun inşası aynı yıl içerisinde tamamlandı. Keza Britanyalıların Hindistan'da inşa ettiği demiryolları, 1897'de Veziriler arasındaki direnişin üstesinden gelmeye yardımcı olmak için Kuzey-Batı Sınırı'na (günümüzde Pakistan) yapılan sevkiyatta olduğu gibi birliklerin ve erzakların zorluk arz eden bölgelere taşınabilmesini sağladı. Başta Peşaver ve Ketta olmak üzere demiryolu merkezleri, Britanyalıların hem bu sınırdaki planlarına hem de Afganistan'a kuvvet aktarımı planlamasında

kilit bir rol oynuyordu. Bu doğrultuda, bu demiryolu merkezlerinin ve buralardan çıkan yolların korunması gerekiyor, bir yandan da Rus demiryolu ağının gelişimi endişeyle izleniyordu. Rusya'nın Trans-Sibirya Demiryolu'nu inşa etmesi, başlı başına bir araştırma alanı olan Britanya jeopolitik ekolünün kurucusu olan Halford Mackinder'i 1904'te kara yolları üzerindeki hâkimiyetin deniz yollarından daha önemli hâle geldiğini öne sürmeye yöneltti.

Sadece "en son teknolojiye" odaklanılmaması gerektiğini hatırlatır bir biçimde, demiryollarından daha basit bir teknoloji olan karayolları da son derece önemli olmaya devam etti. 19. yüzyılda yolların kullanımında henüz içten yanmalı motorlarla donatılmış araçlar öne çıkmamıştı. Ancak yolların yapımı ve bakımı, dayanıklılıklarını ve dolayısıyla hava koşullarına, aşınma ve yıpranmaya karşı dirençlerini artırmak için kamberleme gibi belirli teknikler gerektirirken, teknolojik unsur inşaat ve bakım için kullanılan ekipmanlara dayalıydı. Tünel inşaatlarında olduğu gibi büyük miktarlarda kayanın parçalanmasını ve taşınmasını sağlayan yüksek güçlü patlayıcılar önemliydi. Ayrıca, 19. yüzyılın sonlarında karayollarının önemi, yeni demiryollarının aralarında demiryolsuz kalan boş bölgelerle sınırlı değildi çünkü birçok yeni yol inşa edildi. Örneğin, 1860'larda Yeni Zelanda'da Maorilerin karşı çıkmalarına rağmen Auckland'dan Drury'nin güneyindeki tepelere uzanan Büyük Güney Yolu'nun genişletilmesi bu büyük önemi gözler önüne sermektedir ki, bu inşa faaliyetinde Britanya birlikleri kullanılmıştı. 1874 yılına gelindiğinde, Tauranga ve Napier arasında Maori muhalefetinin yoğun olduğu iki bölgeyi birbirinden ayıran bir yol tamamlanmıştı. Bu, Maorilerin marjinalleştirilerek alt edildiği sürecin bir parçasıydı. Buharlı gemiler aynı zamanda kuvvet aktarımı ve lojistik dinamiklerini de değiştirdi ve kıyılarda yapılan harekâtları kolaylaştırdı. İlk buharlı gemilerin yavaş hız, yüksek oranda kömür tüketimi ve yan ve kürek çarkları ile kömür

depolarının kapladığı alanın büyüklüğü gibi sorunları vardı. Ancak buhar gücü rüzgâra bağımlılığın yerini alarak yolculuk sürelerini daha öngörülebilir ve daha hızlı hâle getirirken aynı zamanda gemilerin manevra kabiliyetini artırarak kıyılara yakın ve tehlikeli sularda hareket etmeyi ve kötü hava koşullarında da yol almayı kolaylaştırdı. Dahası, denizcilikte buhar teknolojisi hızla gelişti ve 1840'lardan itibaren uskur pervane (kıç tarafa yerleştiriliyordu) hareket kabiliyetini artırdı. Buharlı gemiler kısa süre içinde Britanyalılar tarafından, örneğin 1854-1856 yıllarında Rusya'ya karşı yürütülen Kırım Savaşı'nda, yaygın olarak kullanıldı. Britanyalıların dünyanın dört bir yanında çıkar ve ilgilerinin olması, siyasi, askerî ve ekonomik amaçlarla stratejik iletişimin geliştirilmesini ve bunun sonucunda teknolojinin gelişmesini sağladı. Bu, lojistik kabiliyetin önemli bir yönünü teşkil etti.

Britanya İmparatorluğu'nun küreselliğinin mümkün kıldığı Britanya kömür istasyonları ağının gerekli olduğu üzere genişletilmesi, buhar gücüyle çalışan zırhlı savaş gemilerinin dünyanın dört bir yanındaki derin sularda kullanılabilmesini sağladı. 1861'in sonlarında, Amerikan İç Savaşı'ndaki Kuzey tarafı ile savaş ihtimali giderek daha olası görünürken, dünyanın önde gelen kömür üreticisi olan Britanya, Yeni Dünya üslerine, özellikle de Bermuda'ya, burada daha büyük bir donanmanın mevcudiyetini sürdürebilmek adına kömür gönderdi. 1898'de Britanya deniz üslerinin eksiksiz olduğu söylenemeyecek bir listesine bile şu üsler dahil olacaktı: Wellington, Fiji, Sidney, Melbourne, Adelaide, Albany, Cape York (Avustralya), Labuan (Kuzey Borneo), Singapur, Hong Kong, Weihaiwei (Çin), Kalküta, Bombay, Trincomalee, Kolombo, Seyşeller, Mauritius, Zanzibar, Mombasa, Aden, Cape Town, St Helena, Ascension, Lagos, Malta, Cebelitarık, İskenderiye, Halifax, Bermuda, Jamaika, Antigua, St Lucia, Trinidad, Falkland Adaları'ndaki Port Stanley ve Esquimalt (British Columbia). Britanya kömür gemilerine olan nahoş bağımlılık,

Amerikalıları 1913 yılında petrolle çalışan buhar makinelerine geçmeye yöneltti. Fransa dünyanın en büyük ikinci imparatorluğuna sahipti ve denizaşırı deniz üsleri arasında Martinik, Guadeloupe, Oran, Bizerte, Dakar, Libreville, Diego Suarez, Obok, Saygon, Kwangchowan, Yeni Kaledonya ve Tahiti vardı. Almanya 1880'lerden itibaren Afrika, Çin ve Pasifik'te üsler kurdu. Emperyal güçlerin kuvvetli yanlarına odaklanan bir yaklaşım, bu güçlerin düşmanlarının da bu süreçlerde bir rol oynadığını inkâr etme riskini doğurabilir. Böylesi bir yaklaşım yanıltıcı olacaktır çünkü emperyal güçlerin uğradıkları kayda değer yenilgiler olmuştu; örneğin Afganistan, 1842'de Britanya'ya ve Etiyopya da 1896'da İtalya'ya karşı zafer kazanarak bağımsızlığını korumuştu. Direniş aynı zamanda emperyal güçleri sadece askerî olarak uyum sağlamaya değil, aynı zamanda, nihai olarak bir dereceye kadar uzlaşma aramaya da zorlayabiliyordu.

Yine de Amerika'nın, günümüz Amerika'sının Batı bölgelerini fethetmesinde olduğu gibi kilit unsur hep kuvvetti. Nitekim Kasım 1901'de Güneydoğu Nijerya'daki Aro Konfederasyonu'na karşı gönderilen "saha kuvveti"nde görev yapan Donald MacAlister şöyle yazıyordu:

"Ormandan tek sıra hâlinde geçmeliyiz. Kanatlardan taarruza uğramamızı önlemek için ormana paralel yolları kesen kanat birlikleri gönderiliyor (22 Kasım). ... Hamallarımız ve bizim safımızdaki çalı adamları[24] her taraftaki çalılıkları temizledi; her yerde ağaçlar kesiliyor ve kulübelerin kalıntıları yıkılıyor... Bu sabah Maxim [makineli tüfek] çalılıkların içine ateş kustu (25 Aralık)."

Ateş gücü, pek çok emperyal yayılma savaşında önemi yadsınamaz bir etken oldu. Örneğin Britanya'nın 1879'da Güney Afrika'da Zululara karşı, özellikle de Ulundi'deki kritik zaferinde

24 Ç.N.: Çalı adamları, çeşitli Afrikalı kabileleri tanımlamak için Britanyalıların kullandığı "bushmen" teriminin Türkçe karşılığıdır.

ve 1895-1899'da Sudan'daki Mehdîlere karşı, özellikle de 1898'de Omdurman'da kazandığı başarılarda ateş gücünün önemi görüldü. Ateş gücüne dayanan ve savunma pozisyonundaki Britanya kuvvetlerine karşı yapılan kitlesel taarruzlar her iki vakada da ve diğer örneklerde de başarısız oldu. Bu durum, Batı'da zaten belirgin olan ve bu tür taarruzların ateş gücü karşısında etkisini yitirmiş olması şeklindeki değişimin bir diğer örneğiydi. Zaferler, bu örneklerde görüldüğü gibi kendi bölgesindeki düşmanlarına karşı gayet başarılı olan bir düşmana karşı kazanıldığında daha da etkileyici oluyordu; Amerika'nın Komançi ve Siyular karşısında aldığı zaferlerde de durum böyle oldu.

Japonya, 1868 Meiji Restorasyonu'ndan itibaren yeni silahlara ayak uyduran Batılı olmayan güçler arasında en önde geleniydi. Bu süreç Mısır, Habeşistan/Etiyopya ve Türkiye'nin yanı sıra daha az başarılı olarak Çin ve İran'da da görülmüştür. Bununla birlikte, toplumsal, ekonomik ve siyasi bağlam ve gereksinimler, yeni teknolojinin gerektirdiklerine bu şekilde ayak uydurabilmeyi her zaman kolay kılmamıştır. Aynı zamanda, muhafazakârlığa verilen önem de abartılı olabilir; yeniliklere ayak uydurma meselesi sadece toplumların değerleriyle değil, belirli öncelikler ışığında bu yeniliklerin ne denli etkili olacağının düşünülmesi ile de ilgiliydi. Dahası, bu ayak uydurabilirlik ya da evcilleştirmeye dayanan "faillik", müttefik ve asker arayan dış güçler tarafından teşvik edilen bir şeydi.

Her halükârda, Batı'nın avantajının giderek azalması, bu avantajın kanıtlanmasıyla aynı anda görünür hâle geldi. 1904'te bir Britanya gücü Tibet'in başkenti Lhasa'ya ulaştı ki bu, buraya ulaşan ilk Batılı güç oldu. Ancak 1905'te Tsushima'da Rus filosu Japonlar tarafından tam bir bozguna uğratıldı. Batı'nınkinden farklı bir emperyalizm artık kendini iyiden iyiye belli ediyordu.

OTUZUNCU BÖLÜM

Krizden Birleşmeye Çin, 1839-1949

"Gerilla harekâtları, devrimci bir savaşın elzem bir parçasıdır. Bu, özellikle devasa bir ülkede yaşayan bir halkın kurtuluşu için yürütülen bir savaşta geçerlidir ... kitlesellik niteliğiyle öne çıkan bir gerilla savaşı türünün geliştirilmesi hem gerekli hem de doğaldır. ... Gerilla harekâtlarını topyekûn ya da kitlesel savaşımızın yalnızca bir yönü olarak görüyoruz... On altı yaşından kırk beş yaşına kadar kadın erkek demeden tüm halk, Japonlara karşı koyacak öz savunma birlikleri hâlinde örgütlenmelidir."

Komünist lider Mao Zedong, 1937

Standart küresel askerî tarih eserleri, Çin'i dışlama ve bunun yerine Batı'yı öne çıkarma eğilimindedir. Bu nedenle, genellikle Otuz Yıl Savaşları'na (1618-1648) veya İngiliz İç Savaşları'na (1642-1648) Çin'in aynı dönemde Mançularca (Qing) fethinden daha fazla yer verilir; oysa ikincisi, boyutları bakımından daha büyük ve daha önemliydi. Ayrıca, Çin'in 1839-1842'de Britanya ile yaptığı Afyon Savaşı'ndan 1949'da son Çin iç savaşının bitimine kadar karşılaştığı savaşlar, sadece kendi tarihi için değil, aynı zamanda daha geniş anlamda Doğu Asya'nın ve dolaylı olarak da tüm dünyanın tarihi için çok önemliydi.

Dahası, o dönemin yaşanmışlıkları ve dönemin Çin halk tarihindeki daha sonraki tarihlerde sunuluş biçimi, Çin'in, kendi zayıflığı nedeniyle benzer bir olayın tekrarlanmasını önlemekteki günümüzde sergilediği kararlılığının altını çizmektedir. Gerçekten de askerî tarih yoluyla bir dersin "öğrenildiği" bu süreç, Çinlilere geçmişlerine dair bir anlatı ve Komünist Parti'ye de kendi yaklaşımı için bir gerekçe sağlayarak ön plana çıkmaktadır.

Çin'in şu anki yaklaşımı milliyetçi bir yaklaşımdır ve anavatanı yabancı tehditlere karşı savunmak için uyanık olunması gerektiği görüşüne dayanır. Gerçekten de ülke 1839 ile 1945 yılları arasında Britanya, Fransa; defalarca ve daha yakın zamanlarda, özellikle de 1894-1895 ve 1931-1945 yıllarında Japonya tarafından ağır yıkıma uğratılmıştır.

Bununla birlikte, Çin'i fethedenler denizaşırı güçler değildi. Gerçekten de tam manasıyla bir yabancı fethi denebilecek son olay, 17. yüzyılın ortalarında Mançuların (Qing) Çin'i ele geçirmesiyle gerçekleşmişti. Üstelik bu, ancak Çin içindeki ciddi bölünme ve bunun yol açtığı Ming taraf değiştirmeleri sayesinde gerçekleşmiş ve bunlar, Mançuların 13. yüzyılda Moğolların başardığından daha hızlı bir fetih gerçekleştirmesine büyük ölçüde yardımcı olmuştu. Sonuçta, taraf değiştirenlerin önde gelenleri de 1670'lerin sonunda Mançulara karşı Üç Derebeylik İsyanı'nı başlattılar.

Ülke içindeki devrimler, 1839-1949 döneminde defalarca en büyük zorlukların kaynağı olmuş ve sonunda 1911-12 ve 1946-1949'da mevcut sistemi tamamen devirmiştir. 1850-1864 Taiping Devrimi büyük çaplı ve uzun süreli bir krizdi ve Güney Çin'in büyük bir kısmı, Taipingler tarafından vatandaşların askere alınması ile kurulan ve ağır kayıplar vermeye hazır Cennet Krallığı adı altındaki büyük ordularının kontrolü altına girdi. Buna karşılık Qing orduları bölgesel milisler ve yabancı paralı askerler

tarafından destekleniyordu. Bu, her iki tarafın da düşmanın destekçilerini yıkıma uğrattığı ve yüz binlerce kişiyi katlettiği topyekûn bir savaştı. Devrim en sonunda yenilgiye uğratıldı. Buna karşılık, bir sonraki önemli ayaklanma olan yabancı ve Hristiyan karşıtı Boxer Ayaklanması, kısmi hükümet desteği kazanmayı başardı ancak ayaklanma, 1900-1901'de yabancı kuvvetler tarafından bastırıldı.

20. yüzyılda Qing hükümeti nihayet 1911-12'de devrildi; Wuhan devrimin başladığı yer, Güney Çin ise kısmen telgrafla yayılan muhalefetin merkezi oldu. Ardından kısa süreli bir iç savaş patlak verdi ve bu iç savaşta rejimin başlıca generali olan Yuan Shikai, 1911'in sonlarında Yangxia Muharebesi'nde devrimcileri yendi. Daha sonra, devrimcilerle bir anlaşma yaptı ve yeni cumhuriyetin ilk başkanı oldu. Daha sonra 1915'te kendini imparator ilan etti ancak 1916'da Ulusal Koruma Savaşı'nda güneyde bir dizi isyanla karşılaştı ve en sonunda eceliyle öldü.

Yuan Shikai'nin kariyeri hem birçok "farklı olabilirdi" denebilecek vakadan biridir hem de 1900'lerde İran'da, 1920'lerde Macaristan ve Türkiye'de de görüldüğü üzere hanedan monarşileri çöktükçe asker kökenli otoriter liderlerin rolünün güçlendiğini hatırlatan bir örnektir. Asker kökenli otoriter liderler 1910'larda Meksika'da da ön plana çıkmıştır. Bu durum, ordu üzerindeki kontrolün pek çok farklı siyasi sistemde önemli olmasını sağlamıştır ki buna, ordu mensuplarının hâkim olduğu siyasi sistemler de dahildir. Kısmen bunun bir sonucu olarak ordunun gözetimi daha önemli hâle geldi ve bazı devletler kısmen düzenli orduyu dengelemek için tasarlanmış paralel bir ordu olarak ulusal muhafız teşkilatlarını kurdu.

Çin'de merkezî hâkimiyet çökerken taşradaki bölgesel savaşçı derebeyleri 1916'dan 1928'e kadar ülkeye hâkim oldu. Onların sürekli yer kapma mücadelesi, savaşın hükümet, hükümetin de

savaş olduğu bir süreç teşkil etti. Daha da önemlisi, tüm bu sistemin doğası gereği istikrarsız ve yıkıcı olmasıydı; *The Times* 6 Eylül 1924'te "binlerce barışçıl Çinlinin askerler tarafından Şangay civarındaki bölgelerde nakliye hizmetleri ve hendek kazmak için acımasızca kaçırılmasına bir terör durumuna" atıfta bulunuyordu. Savaşçı derebeyler döneminin istikrarsızlığı, Birinci Dünya Savaşı öncesi Çin'deki değişim sürecinin bir mirasıydı ve benzer bir süreç Meksika'da da görüldü. Ancak Çin'de bu durum başarılı bir hükümetin kurulamamasıyla daha da ağır bir hâl aldı. 1920'lerde sıklıkla çok büyük ölçekli olan çatışmaların çoğu, savaşçı derebeylerin fazlasıyla değişken kişisel çıkarları ve avantaj elde etmek ve hareketleri dengelemek için manevra yaparken kurdukları aynı ölçüde değişken ittifaklar temelinde yorumlanabilir. Demiryollarının kullanımı birliklerin ve desteğin sevkiyatında önemliydi.

Sonuçta, Sun Yat-sen tarafından kurulan milliyetçi Kuomintang Hareketi, Jiang Jieshi (Çan Kay-Şek) yönetiminde, ulusal hedefleri olan başarılı bir savaşçı derebeyiymişçesine hareket etmeyi başardı. Kuomintang, 1926-1928'de on yılın en büyük askerî harekâtı olan ve Şangay ve Pekin'in alındığı Kuzey Seferi'nde savaşçı derebeylerinin çoğunun üstesinden geldi. Ancak savaşçı derebeyleri yönetimindeki Mançurya fiilen bağımsız kaldı ve bu nedenle 1931'den itibaren Japon yayılmacılığının hedefi hâline geldi. Japonlar 1931-1932'de Mançurya'yı ele geçirdi ve burası ekonomileri ve orduları için önemli bir kaynak hâline geldi. Bu başarı, Japonları daha da yayılmaya teşvik etti.

Jiang Jieshi, boyun eğmeyen savaşçı derebeylerinin özellikle 1930'da meydan okuyacağı yeni bir ulusal hükümet kurdu. Daha da ciddi bir sorun, eski müttefikleri olan ve 1927'den itibaren bir iç savaşa tutuştukları Komünistlerin de bu hükümete karşı çıkmasıydı. Başlangıçta Komünistler şehirleri ele geçirmeye çalıştılar ancak burada başarısız oldular ve bunun yerine, zorunluluktan

dolayı kırsal alanlara odaklandılar. Bu iç savaş 1930'ların başında geniş çaplı bir hâl aldı. Komünistler 1934'te Kuomintang'ın Komünist üslerine yaptığı geniş çaplı taarruza karşılık olarak daha uzak bölgelere doğru "Uzun Yürüyüş" olarak adlandırılan hareketi başlattılar. 1937 yılında Komünist lider Mao Zedong, halkın devrimci mücadele yürütmesi çağrısında bulunan *Gerilla Savaşı Üzerine* adlı kitapçığı yayınladı.

Sonuçta o yıl Japonlar tarafından başlatılan büyük çaplı savaş ne Çin ne de Japonya'nın kazanamayacağı uzun bir mücadeleyi başlattı. Düşmana ağır yenilgiler tattıran Japonlar 1937'de Pekin, Şanghay ve Nanjing'i (çok sayıda sivilin katledilmesiyle), 1938'de ise Guangzhou ve Wuhan'ı ele geçirdi. Ancak Çinliler kararlı bir savunma ortaya koydular ve özellikle Şanghay'ın ele geçirilmesi sırasında çetin çatışmalar yaşandı. Ayrıca Britanyalı kurmay başkanları Aralık 1939'da "Çin'deki Japon otoritesinin belirli ana merkezlerle ve muhabere hatlarıyla sınırlı olduğunu ve Çinli gerilla güçlerinin Japon garnizonlarına önemli ölçüde zarar vermeye devam ettiğini" belirtiyordu. Japonlar 1942'de ve özellikle de 1944-1945'te daha fazla kazanım elde etmelerine rağmen Çin'i savaş dışı bırakmayı başaramadılar. Japonlar İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Çin'in büyük bir bölümünü kontrol altında tutacak hatta 1942'de Çin'in ortalarında başarılı bir taarruz düzenleyecek ve 1944-1945'te Çin ortalarında daha da fazla toprak ele geçirecek, Vietnam ile Kuzey Çin arasında bir kara yolu oluşturmak ve böylece deniz yollarındaki Amerikan deniz taarruzlarının olası zararını azaltmak için güneyi de ele geçirecekti. Ayrıca Japonlar ilerlemeleriyle Amerika'nın Japonya'ya taarruz edebilecek bombardıman uçaklarını Çin'de konuşlandırma planlarını engellemeye çalıştılar. Japonların başarısı Amerikalıları Japonya'yı bombalamakta kullanabilecekleri Pasifik adalarındaki üsleri ele geçirmeye mecbur bıraktı ve Amerikalılar 1944 yılında Mariana Adaları'nda bunu başardılar.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden kısa bir süre sonra Çin'de Komünistler tarafından çatışmalar yeniden başlatıldı. Amerikalılar Kuomintang'a çok daha sınırlı yardımda bulunurken Sovyetler Birliği'nin desteğini alan Komünistler, 1945'ten bu yana dünyada görülen en büyük çaplı savaşta rakiplerine üstünlük sağladılar. Sayısal üstünlük, Sovyet teçhizatı ve iyi komutanlardan faydalanarak 1948-1949'da önemli muharebeler kazandılar. Kuomintang kendi içindeki bölünmelerden etkilendi ancak bazı araştırmacıların düşündüğünden daha kararlı bir şekilde savaştı ve Kuomintang'ın yenilgisi, hiç de toplumsal koşulların kaçınılmaz bir sonucu değildi.

1949'da Kuomintang çöküntüye uğradı ve hareketin liderleri Tayvan'a sığındı. Ertesi yıl Komünistler Hainan ve Tibet'i ele geçirdi. Ancak Tayvan'ı işgal etme planları, Amerika'nın Tayvan'ı savunma kararlılığı nedeniyle suya düştü; bu kararlılık, büyük ölçüde Çin'in 1950'de Kore Savaşı'na müdahil olmasıyla birlikte Soğuk Savaş'ın şiddetlenmesinden kaynaklanıyordu. Savaş Çin'de kesin bir sonuca varmıştı ama Batı'nın askerî müdahalesi Güney Kore'nin kararlılığıyla birleşerek Kore Savaşı'nın Çin'in yeni bir zaferine dönüşmesini engelledi. Mao Zedong'un devrimci coşkunun düzenli birlikleri yeneceğine dair iyimserliğinin yersiz olduğu ortaya çıktı. Kore Savaşı 1953'te sona erdikten sonra Çinliler, 1962'de Hindistan'la kısa ve başarılı bir savaşa ve sonrasında 1979'da Vietnam'a taarruz edene kadar bir daha savaşmadı. Gerçekten de Vietnam ile sınır çatışmaları 1991 yılına kadar devam etse de Çin, Sovyetler Birliği ya da Amerika Birleşik Devletleri'nden daha az dış çatışmaya karışmıştır.

OTUZ BİRİNCİ BÖLÜM

Birinci Dünya Savaşı

"Dünya 'havacılık çağının' eşiğinde duruyor. Bu çağ boyunca tüm insanların kaderleri üzerinde hava yoluyla hâkimiyet kurulacak... Dağlar, çöller, okyanuslar, nehirler ve ormanlar hiçbir engel teşkil etmiyor. Uçaklar bir anda sınır fikrini bütünüyle boşa düşürdü. Artık ülkeler bütünüyle bir sınır hâline gelmiştir ve savaş durumunda herhangi bir yer, başka bir yer kadar taarruza maruz kalmaktadır."

Amerikan hava gücünün gayretli kahramanı Tuğgeneral Billy Mitchell, yeni bir olanağı fark ederek 1925'te yayımlanan *Winged Defense: The Development and Possibilities of Modern Air Power (Kanatlı Savunma: Modern Hava Gücünün Gelişimi ve İmkanları)* kitabına şu sözlerle başlamıştı:

> "Sol tarafımızdaki tabur ağır bombardıman altındaydı ve düşman, karşılarında çapraz ateş için mükemmel hedefler sunan dalgalar hâlinde ilerliyorlardı.
>
> Britanya ordusundan Yarbay Percy Worrall, Bahar Taarruzları sırasında Lys Kanalı yakınlarındaki bir Alman taarruzu hakkında, 14 Nisan 1918."

Savaş öncesinde Avusturyalı ve Almanların planlamaları, Avrupa'nın bir şekilde farkında olmadan veya uyurgezer bir hâlde kendini savaşta bulduğu şeklindeki inandırıcı olmayan argümanla pek uyuşmuyordu; bu yaklaşım failleri mağdura dönüştürme ve bir dereceye kadar yanıltıcı ulusal mağduriyet mitlerini tatmin etme riski taşımaktadır. Aksine, kilit önem taşıyan kimi şahsiyetlerin savaşa başvurmaktaki istekliliği, caydırıcılığın yok oluşunu hızlandırdı. Başta ne kadar risk alınacağı mevzusu olmak üzere, karar verme süreçlerinde stratejik açıdan bir kafa karışıklığı da mevcuttu. Bunun yanı sıra krizin dinamiği, başta Almanya ve Avusturya olmak üzere müttefikler arasında taahhütler konusunda yapıcı bir belirsizliğin[25] artık mümkün olmamasını da beraberinde getirdi.

Savaş için planlama yapmak, illaki savaş çıkarma niyetinin ispatı değildi; ancak ordunun baskısı oldukça önemli bir etkendi ve üstelik tüm bu etkenler, sıklıkla militarizmin hâkim olduğu bir çevrede yaşayan karar alıcıların pek çoğunun, barışın ve düzenin ne kadar bozulmaya müsait olduğunu unuttukları bir bağlamda yaşanıyordu. Dahası, stratejik etkenlerle harekâtlara ilişkin etkenler yaygın bir biçimde birbiriyle karıştırılıyordu; özellikle de başarılı bir harekâtın savaşın sona ermesine yol açacağını varsayan kısa savaş yaklaşımının savunucuları arasında durum böyleydi.

Özellikle de Britanya'nın, Almanların Belçika'nın tarafsızlığını ihlal etmesinin ardından savaşa girmesi, savaşın yapısını belirleyen önemli bir etkendi; Almanların Belçika'ya karşı bu hamlesi, temelde Fransa'ya karşı harekâtın kolaylığını sağlamak için alınmış stratejik bir karardı. Almanya'nın operasyonel konuları değerlendirebileceği stratejik bir perspektiften yoksun olduğunu

25 Ç.N.: Yapıcı belirsizlik, İngilizcesi ile "constructive ambiguity", bir müzakere yahut anlaşma sürecinde belirli hususlar hakkında bilinçli olarak açık ve net ifadelerin kullanılmaması anlamına gelmektedir. Uluslararası ilişkilerde bir oyalama taktiği olarak kullanılabildiği gibi, taraflar arasında sonraları yapılabilecek bir anlaşmayı olanaklı kılmak için de uygulanabilmektedir.

söylemek doğru olmasa da yine de Almanların perspektifi ciddi olarak yetersizdi ve üzerinde gereği kadar düşünülmemişti. Britanya'nın savaşa girişi Almanya'nın kısa savaş stratejisinin başarısızlığından tek başına sebebi değildi, zira Fransa 1940'ta olduğu gibi teslim olmaya zorlansaydı Britanya son derece taarruza açık bir hâlde kalacaktı; yine de Britanya'nın savaşa girmesi önemliydi. Almanya'nın daha sonra savaşı uzlaşmacı bir barış temelinde sona erdirebilecek makul hedefler üzerinde uzlaşamaması da bir diğer önemli etkendi.

Almanya'da, makul hedefler üzerinde uzlaşmanın gerektirdiği daha geniş stratejik formülasyonu sağlamak için gerekli olan devletin farklı kurumları ile birlikte çalışabilecek kurumlar da mevcut değildi. II. Wilhelm asker ve sivil yetkililerin tavsiyelerini bir araya getirmekte başarısız olurken istisnasız olarak altındaki tüm liderler, kara kuvvetleri komutanlığı, deniz gücü ve diplomasiye gereksiz muamelesi yapıyor ve sivillerin tavsiyelerine tepeden bakıyordu. Almanya'nın müttefiklerinin tamamıyla koordinasyonu yetersizdi. Aynı kusurlar bir sonraki dünya savaşında da görülecekti ve yine ders çıkarma konusundaki yapısal bir sorunla bağlantılıydı. Dahası, Alman komutanlar taktik ve çoğu zaman da operasyonel açıdan becerikli olmalarına rağmen başarmaları gereken ve çeşitlilik arz eden stratejik görevlerle ilgilenmek için uygun bilgi ve eğitimden yoksundu.

Almanların, harekâtlar açısından Avusturyalı ve Rus meslektaşlarından daha iyi olduklarını kanıtlamaları, bu son kusuru telafi edemedi. Avusturya'nın bu işin üstesinden gelemeyeceği, 1914'te Rusya'ya ve hatta Sırbistan'a karşı görüldü. Donatımı, seferberliği ve komutası zayıf olan Avusturya kuvvetleri, Avusturya'nın karşı karşıya olduğu stratejik durumun ciddiyetine yeterince dikkat edilmeden konuşlandırıldı ve deneyimlerden ders çıkarma konusunda daha genel bir başarısızlık gösterdi. Hem Rusya'ya hem de

Sırbistan'a karşı alınan taarruz kararı, cephe taktiklerine güvenilmesiyle daha da kötü bir duruma yol açtı. Dahası, Avusturyalı komutanlar yetersiz kalmaya devam etti. 1914'te Alman ordusu bile Fransa'daki sol kanadını genel hareketleriyle koordine edememiş ve sağ kanatta ciddi operasyonel tutarsızlık göstermiştir. Ayrıca Alman ordularının teçhizat, lojistik ve disiplin sorunları vardı.

Alman stratejik planlaması, 1864-1871 Alman milli birlik savaşlarındaki hızlı zaferlerinden fazlasıyla etkilenerek düşmanın büyük bir ani darbe ile hızlı bir şekilde çökertilmesini hedeflemiş ancak bu hamlenin başarısız olması durumunda ne olacağını hesaba katmamıştır. 1914'te Rus ordusunun büyüklüğünden abartılı bir biçimde etkilenen Almanlar, en büyük tehdidin Rusya'dan geleceğini düşünmüş ve Britanya'nın uzun vadeli meydan okumasını hafife almışlardır. 1945'te, Sovyetler Birliği'ne dönüşmüş olan Rusya'ya dair bu korkuları haklı çıkacaktı ancak 1914'te kötü idare edilen Rus taarruzu, kısmen ulaşım zorluklarından kaynaklanan lojistik dezavantajlar, özellikle de kötü yollar nedeniyle hızlıca gelişme kapasitesinden yoksundu.

Almanlar 1915'te taarruz hedeflerinin odağı olan Doğu Cephesi'ne taarruz ettiklerinde da tüm bunlar birer etken olacaktı ancak Rus savunmasının kararlılığı da bir diğer etkendi. Bu durumla İkinci Dünya Savaşı arasında paralellikler aramakta fayda vardır. Örneğin Rus savunmasının 1941, 1942 ve 1943'teki Alman taarruzlarını başarısızlığa uğratmakta kilit bir faktör olduğu giderek daha fazla savunulan bir görüştür. Ayrıca Almanların Doğu Cephesi'nde 1917-1918'e kadar neden başarılı olamadığını açıklamaya yardımcı olduğu için bu unsur Birinci Dünya Savaşı analizlerinde de daha çok ilgiyi hak etmektedir. Buna karşılık Sırbistan 1915'te fethedilirken, Rusya'dan daha savunmasız bir durumda olan Romanya, 1916'da hız ile manevrayı birleştiren ve taarruzun dinamizmine karşılık veremeyen Rumenlerin

dengesini bozan taarruz kuvvetleri tarafından büyük ölçüde yenilgiye uğratıldı. Rusya'ya karşı, çok farklı bir coğrafi ölçekte olsa da 1940'ta Fransa'ya karşı elde edilene benzer bir başarı, Batılı İtilaf devletlerini çok zor bir duruma sokacaktı ki, bu da Britanya ve Fransa'da Alman kaynaklarının Rusya ile savaştan farklı yerlere yöneltilmesini amaçlayan taarruzlara girişilmesi için uygulanan baskıyı açıklamaya yardımcı olmaktadır. Pratikte, her yıl denenmesine rağmen İtilaf devletlerinin eş güdümlü taarruzlarının zor olduğu görüldü. 1918'in sonlarında, Batılı İtilaf devletlerinin dört İttifak ülkesi üzerinde eş zamanlı baskı kurması, bu ülkelerin çatışmadan vazgeçmelerinde önemli olan kriz duygusunu yaratan başlıca etkenlerden biri oldu.

Batı Cephesi'ndeki kuşatmaları andıran çatışmaların aksine daha fazla hareket kabiliyeti ve daha az topçu desteğinin olduğu Doğu'daki savaş deneyimi farklıydı. Bu zıtlık belirli taktik ve operasyonel sorunlar ortaya çıkardı ki, bu sorunlar, savaşın tamamında ortak bir çatışma deneyimi yaşandığını düşünme eğilimini zayıflatır. Aynı şekilde, Batı Cephesi'ndeki siper savaşlarının uzmanlarca analizi de popüler görüş olmayı sürdüren, savaşın temelde tek bir bütün ve bir sistem olduğu yaklaşımından çok farklı bir açıklama sunmaktadır. Örneğin, Almanların hızlı öğrenme sürecinin bir parçası olarak basit bir hat savunmasının yerini önce birden çok siperden ve hattan oluşan savunmalar, ardından da Alman *Siegfriedstellung*'unun (Britanyalıların ifadesiyle Hindenburg Hattı) engel hatlarıyla çevrili, birbirini destekleyen beton sığınakların bulunduğu ve böylece derinlemesine bir savunma sağladığı bölgesel bir savunma aldı.

Batı Cephesi'nde savunma sistemleri taarruz sistemleriyle etkileşim içinde gelişti. Yaklaşma barajı ve derin bombardıman topçu taktiklerinin gelişimi, 1916'nın sonlarında doğrusal savunma hatlarını daha savunmasız hâle getirdi ve bu da yeni bir savunma

sistemini doğurdu. Alman cephe hattı artık az sayıdaki askerin bulunduğu bir dizi ileri karakoldan ibaretti ve Britanyalılar de 1918'de bu yönde ilerliyordu. Ayrıca savaşçılar yeni hislerle birlikte yeni çatışma deneyimlerine alışmak zorunda kalmıştı.

Britanya'nın durumu biraz farklıydı ancak stratejik planlamada ciddi sorunlar vardı; özellikle de hükümetin askerî strateji üzerindeki kontrolünü büyük ölçüde kaybetmiş olması ve stratejik seçeneklerin önemli ölçüde tartışılabileceği üst düzey savunma mekanizmalarının eksikliği bu sorunlar arasındaydı. Bununla bağlantılı olarak Fransa ve Belçika'ya yönelik askerî taahhütlerin sonuçları gibi yöntemler ve araçlar arasındaki ilişkiler de belirsizdi. Britanya sayısal olarak tüm bu girişimlerine yetecek bir kara kuvvetinden yoksundu ve özellikle 1916'da gerekli asker sayısına ulaşıldıktan sonra, birlikler 1917'ye kadar gerekli talimi görmemişti ya da yeterli uygun teçhizata sahip değildi. Britanya stratejisi, Fransa ile ittifakın siyasi ve askerî gereklilikleri bağlamında, bir ölçüde Fransa tarafından "ele geçirilmişti."

Birinci Dünya Savaşı her zaman küresel sonuçları olan bir dünya savaşı olarak anlaşılmıştır. Yine de savaş hem karadaki çatışmalar hem de denizdeki ve hatta tüm bunlardan da fazla havadaki savaş açısından, ardından gelen İkinci Dünya Savaşı'ndan çok daha fazla Avrupa'ya odaklanmıştı. Hava gücü stratejik değil büyük ölçüde taktik düzlemde önemli kalsa da uçaklar arasındaki çatışmalar Birinci Dünya Savaşı'nda başlamıştı.

Karada, denizde ve havada yapılan savaşlar söz konusu olduğunda, araştırmacılar tarafından etkileşimli öğrenme süreçlerinin ne ölçüde gerçekleştiği daha iyi anlaşılmıştır; durum, özellikle de hem siper sistemlerinin hem de topçuların daha etkili kullanımı da dahil olmak üzere taarruz tekniklerinin geliştirilmesinde böyledir. Bu kullanım, büyük ölçüde havadan çekilen fotoğraflar sayesinde daha fazla bilgi sağlanmasından yararlanmıştır. Bu, çatışmanın gidişatı için çok önemli olan ve savaşın sonunda,

başlangıcından çok farklı savaş tekniklerinin kullanılmasını sağlayan bilginin pratiğe dökülmesi hususunun bir örneğini teşkil ediyordu. Örneğin 1917'nin sonlarına doğru topçular her atış için silahlarını kalibre edebiliyor ve bunu yaparken hava sıcaklığını, namlu aşınmasını ve itici gücü dikkate alabiliyorlardı. Bu süreç pek de yeni teknolojilere ihtiyaç duymuyordu, ancak sürece yardımcı olacak yeni cihazlar da icat edildi ve 1914'te mümkün olmayan şeylerin artık pratik ve kolayca yapılabilir hâle gelmesi sağlandı. Batı Cephesi'nde rüzgâr hızı ve hava sıcaklığı bilgileri topçulara günde birkaç kez veriliyordu. Savaşın daha karmaşık hâle gelmesine ve kabiliyetlerin daha gelişmiş ve karmaşık bir şekilde anlaşılmasına ayak uydurur bir biçimde, bilgi entegre edildi ve hızla iletildi; bu sayede, en azından piyadelerle koordinasyon içinde, daha isabetli ve uygun bombardımanların yapılması sağlandı. Durum, örneğin harita üretimi ve kullanımı gibi bir dizi silah ve pratikte de böyleydi.

Almanların 1914 ve 1916'da Batı Cephesi'ndeki taarruzlarında ortaya çıkan stratejik ve operasyonel düzeydeki zayıflıkları 1918'de tekrar görüldü. Almanlar yeterli baskıyı uygulayamadılar ve uyguladıkları baskı da İtilaf devletlerinin siyasi iradesinin cephedeki olaylar karşısındaki kırılgan oldukları ve İtilaf güçlerinin savaşma kararlılığının zayıf olduğu gibi yanlış varsayımlara dayandırıldı. Almanların stratejik gerçekçilikten, özellikle de siyasi sonuçlardan ve bir yanda taktikler ve harekâtlar, diğer yanda da "siyasi olarak arzu edilen şeyler listesi" arasında bir "köprü" kurma becerisinden yoksun olmaları, kısmen, Almanya'nın göreli üstünlüğünün stratejik değil taktik düzeyde görülmesinden kaynaklanıyordu; taktik başarı, kazanan bir strateji yaratamıyordu.

Nihayetinde, 1918'de çatışmaların sürdüğü tüm cephelerde (Doğu Cephesi Rusya'nın çökmesi ve teslim olmasıyla kapanmıştı), İtilaf devletleri devam eden zayiatların getirdiği zorluklara rağmen ordularında daha önceleri ektikleri tohumların

meyvelerini yiyebildiler. Düşman güçlerinin sürekli varlığı karşısında ilerleyişlerini ve taarruzlarını sürdürmek için gerekli kaynakları toplamış ve mekanizmaları geliştirmişlerdi. Bu şekilde İtilaf devletleri stratejilerini hayata geçirecek operasyonel dinamiği elde ettiler ve savaşın kaderini belirleyen türden askerî darbeler indirebildiler. Bunlar, İtilaf devletlerinin savaşta ve kaynak kullanımında kaydettikleri gelişmeleri yansıtmakla birlikte Alman savaş yöntemlerinde ve özellikle de harekât düzeyinde ciddi eksiklikler olduğunu da gösteriyordu. Buna karşılık komutada birlik sağlanmaya başlanılmasının sayesinde İtilaf güçleri, operasyonel olarak daha etkili olabildiler ve böylece 1918'in kırılma noktası hâline gelmesini sağladılar. Ayrıca bir sonraki dünya savaşında da görüleceği üzere çatışmaya daha sistematik bir yaklaşım söz konusuydu. Seçkin birliklere odaklanmak yerine ordunun bir bütün olarak etkinliğini artırmayı amaçlayan Britanyalılar, Alman ordusundan daha ciddi bir gelişim ve uyum elde etti; bu da savaşın daha belirsiz olan bitiş döneminde büyük faydalar sağladı. Savaşa 1917 yılında İtilaf güçlerinin yanında giren Amerikalıların öğrenecek daha çok şeyi vardı ve bu durum, İtilaf harekâtlarında yine de önemli bir rol oynamalarına rağmen 1918'de ağır kayıplar vermelerine neden olan etkenlerden biri oldu.

Savaşın kaderini belirleyecek türden darbelerin önemi, işgal edilen topraklarla değil, tüm İttifak güçlerini etkileyen yenilginin baskısıyla ölçülüyordu. Özellikle Alman askerî liderliği, kendi ciddi başarısızlığının yanı sıra Bulgaristan'ın, Avusturya ve Türkiye'ye üzerindeki baskıyı arttırmak suretiyle tüm ittifakı tehdit altına sokan ateşkes kararından ve İtalya'nın Bavyera'ya ilerlemesinin önünü açan Avusturya'nın çöküşünden de büyük ölçüde etkilenmişti. Bu durum, harekâtlardaki başarıların genel strateji açısından ne denli merkezî bir önem taşıyacağı hususunun ve bununla bağlantılı olarak belirli bölgelerin ne şekilde değerlendirileceği meselesinin önemini gösteren klasik bir örnektir.

Almanların 1918'deki yenilgileri savaşın sonunu getirmemişti ve aslında İtilaf güçleri savaşın 1919'da da devam edeceğini düşünerek planlarını bu doğrultuda yapıyorlardı. Yine de İttifak güçleri başarısız olmuş ve tek tek bakıldığında stratejilerinin her biri hem askerî hem de siyasi olarak işe yaramaz hâle gelmişti. Karada, denizde ve ekonomik anlamda stratejik kabiliyet, siyasi açıdan daha becerikli olan İtilaf devletlerinin 1915'ten itibaren daha fazla devleti kendi taraflarına çekme becerisi ve rakiplerinden daha fazla kaynağı entegre etme ve kullanma becerisiyle gözler önüne serilmişti.

OTUZ İKİNCİ BÖLÜM

İki Savaş Arası Yıllar

Tehdit Değerlendirmesi

Bugünden bakıldığında, 1919-1938 dönemi, Birinci Dünya Savaşı'nın travmatik deneyiminden çıkarılan dersler üzerinde düşünme ve bir sonraki dünya savaşına hazırlanmanın hâkim olduğu bir dönem olarak görünmektedir. Günümüzde bu döneme ilişkin tartışmaların çoğu, başta uçaklar, tanklar, uçak gemileri ve denizaltılar olmak üzere yeni silah sistemlerinin geliştirilmesine ve özellikle tanklar hakkında J. F. C. Fuller ve Basil Liddell Hart, uçaklar hakkında Giulio Douhet gibi kuramcıların fikirlerine odaklanmaktadır. Askerî meseleler hakkındaki spekülatif tartışmaların ana temalarından biri de kuşkusuz uçakların, savaşların gidişatını değiştirebilecek tamamen farklı bir unsur olabilme potansiyeliydi

Ancak pratikte, bu yıllarda bazılarının beklediği ya da daha sonraki yazarları büyüleyen ölçüde bir değişim yaşanmadı; bunun nedeni kısmen bu dönemdeki çatışmaların, özellikle de Rusya, Çin ve İspanya'daki iç savaşların Birinci Dünya Savaşı'ndan çok farklı olmasıydı. Gerçekten de Tümgeneral Sir Percy Rawcliffe, 1920'de o zamanlar Rusya ile savaş hâlinde olan Polonya'ya gönderilen Fransa-Britanya Misyonu hakkındaki raporunda şu

gözlemde bulunmuştur: "Savaşın gidişatı, iki tarafın da aldığı sert darbelerin sonuçlarından çok, psikolojik ve duygusal faktörlere bağlı olarak bir ileri bir geri hareket etmiş ve manevra olanakları bir kez daha Napolyon Dönemi'nden bu yana Avrupa'da görülmemiş bir gelişme düzeyine ulaşmıştır. Batı cephesindeki savaşın özelliği olan uzun süreli hareketsizliğin hemen ardından gelmesi nedeniyle bu antitez, daha da çarpıcıdır."

Raporda vurgulanan bu son husus, teknolojinin nasıl belirli bir sonucu dikte etmediğinin altını çizmektedir. Tümgeneral Rawcliffe, sözlerine, Batı Cephesi'ne kıyasla daha düşük asker yoğunluğunun, savunmacıların ve taarruz edenlerin kendi içlerinde uyum, derinlik ve ihtiyat birliklerinden yoksun olmasına yol açması nedeniyle çok önemli olduğunu savunarak devam ediyordu.

Bu dönemin askerî meseleleri üzerine daha sonra yapılan tartışmaların çoğu, özellikle uçak ve tanklar gibi yeni teknolojinin olanaklarına doğru yanıtlar verilip verilmediği meselesine odaklanır. Bu mesele, 1939-1942'deki Alman ve Japon taarruzlarına ve özellikle de yıldırım savaşının (blitzkrieg) olanaklarına uyum sağlama becerisi sorunuyla, Almanların hızlı ilerleme sağlamak için mekanizasyon uygulamasıyla ilgilidir. Bu yaklaşım değerlidir. Bununla birlikte, bu yaklaşımın odaklandığı meseleler, ordunun görevleriyle bağlantılı ve icraatta bu görevlere tabi olarak değerlendirilmelidir. Bu durum özellikle de muhtemel düşmanların kim olduğuna dair algıların bir sonucuydu. 1920'lerde ve 1930'ların başlarında, görünürde böylesine büyük çaplı bir çatışmanın meydana geleceğini düşündürecek bir durum yoktu. Dolayısıyla, değerlendirmelerde teknoloji ve siyasetin uzlaştırılması, stratejinin karşılaşılan jeopolitik zorluklara etkin bir yanıt olarak sunulması ve bu nedenle stratejik planlamanın tedarik, talim ve konuşlandırma için kilit bir unsur olarak anlaşılması gerekmektedir.

Belirli kaygıların ve askerî meselelerin kapsamlı olmaktan uzak bir listesi, meseleyi iyice gözler önüne serebilmek açısından

yararlı olacaktır. Britanya dünyanın başlıca imparatorluğuydu ve 1919-1921 yılları arasında imparatorluğun yüzleştiği askerî meseleler arasında başta Almanya olurken, Türkiye de dahil olmak üzere işgal sorumlulukları, Rus İç Savaşı'na geniş çaplı katılım, Afganistan'la çatışma, Pencap'taki istikrarsızlık, İrlanda, Irak ve Mısır'daki isyanlar, Britanya Somaliland'ındaki savaş ve İran'daki Britanya çıkarlarına yönelik meydan okumalar vardı.

1922-1930 döneminde de önce İstanbul ve Çanakkale Boğazı, ardından da Irak sınırı nedeniyle Türkiye ile savaş olasılığından duyulan endişe, Arap Yarımadası'ndaki istikrarsızlık ve Çin'deki çıkarlarına yönelik saldırılar gibi bir dizi sorun yaşandı. 1931-1938'de Japon, İtalyan ve Alman yayılmacılığı ciddi birer sorundu ama aynı zamanda imparatorlukta, özellikle Hindistan'ın Kuzey-Batı Sınırı'nda ve Filistin'de (Arap Ayaklanması), ayrıca Jamaika, Malta ve Myanmar'da isyanlar veya karışıklıklar mevcuttu.

Eksiksiz olmayan bu liste, başta Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere diğer büyük güçlerle yaşanan gerilim ya da anlaşmazlıkların çatışmaya yol açma ihtimalini dışarıda bırakmaktadır. Bugünden bakıldığında ve özellikle 1930'larda gelişen meydan okumaların ışığında, bu senaryolar mantıksız görünebilir. Ancak bu savaş olasılıkları sadece spekülasyona değil, aynı zamanda planlamaya, özellikle de Kanada'nın işgali de dahil olmak üzere Britanya ile savaş için Amerikalıların planlar yapmasına yol açmıştır.

Bu meydan okumaların çeşitliliği, stratejiyi ve dolayısıyla olası bir çatışmanın ilgili coğrafyasını belirlemenin neden bu kadar zor olduğunu açıklamaya yardımcı olur. Dönemi ele alan askerî tarihçiler isyan sorununu küçümseme ve bağımsız devletlerin konvansiyonel kuvvetleri arasındaki simetrik çatışmaya odaklanma eğilimindedirler ancak planlamacılar bundan böylesine emin olamıyorlardı. Bunun yerine, imparatorluk içindeki daha acil

güvenlik sorunlarıyla birlikte gelecekteki devletler arası çatışma olasılıklarını birlikte göz önünde bulundurmaları gerekiyordu. İmparatorlukların iç güvenlik sorunlarından kaynaklanan meseleler, ordunun büyük ölçüde polis işlevi de görmesi nedeniyle daha da katmerlenmişti.

Ayrıca imparatorluk sisteminin özellikle Güney Asya'da yerli birliklere dayanması, ilgili bölgelerin güvenliğini sağlamanın önemi gösteren bir etkendi. Aynı durum donanma için geçerli değildi ki bu husus, silahlı kuvvetler içerisindeki belirli kuvvetlerin nasıl birbirinden çok farklı stratejik boyutları olduğunun altını çizmektedir.

"Yerli" muhalefeti karşısında imparatorluğun savunulmasına ilişkin kaygılar, bazı generallerin neden Avrupa'daki çatışmalarda kullanılabileceği varsayılan tank kuvvetlerinin geliştirilmesinde böylesine gönülsüz olduklarını açıklayan etkenlerden biridir. Ordu içinde tankın harekât olanaklarının pratik modernleşmeciler tarafından takdir edildiği görülüyordu ancak bu kişiler, başta Basil Liddell Hart olmak üzere dışarıdan eleştiriler yönelten yazarlara kıyasla finansal kısıtlılıkların daha çok dikkate almak durumundaydılar.

Dahası, imparatorluğun savunulması, Almanya'yı caydırmak ya da Almanya ile savaşmak için en iyi araç olarak hava gücüne ağırlık verilmesini teşvik etti. Bu ağırlık, bombardımanın verebileceği zarara duyulan güvenin ve Alman gücünün en endişe verici boyutunu teşkil eden Luftwaffe, yani hava kuvvetlerinin olası gücü hakkında duyulan kaygının bir göstergesiydi. Alman hava taarruzları başta Maginot Hattı olmak üzere Fransa'nın sınır savunması tarafından caydırılamazdı. Hitler 1933'te iktidara geldi ve 1919 Versailles Anlaşması'nı yırtıp atma sözü verdi. Daha sonraki durum göz önüne alındığında, bunun uluslararası düzene ve Britanya çıkarlarına yönelik en önemli tehdit olduğu açıkça

görülebilir; Almanya ancak 1939'da yönünü savaşa çevirirken Japonya bunu 1931'de ve İtalya ise 1935'te yapmıştı. Bu savaşların her biri Britanya'nın çıkarlarına, uluslararası düzene ve uluslararası ilişkilere dair fikirlerine meydan okudu ve başka sorunlara yol açma tehdidini de beraberinde getirdi. Gerçekten de Japonya 1937'de Çin'de geniş çaplı bir işgal başlatırken İtalya da Arapların Britanya hâkimiyetine karşı muhalefetini teşvik etti.

Dolayısıyla, bu üç gücün Britanya karşısındaki meydan okumalarının önceliklendirilmesi ve sonuçta ortaya çıkan öncelikler coğrafyası, stratejik belirsizliklere bürünmüştü. Bu belirsizlik, bu güçlerin müzakerelere ve baskıya nasıl karşılık vereceklerinin net olmaması, ittifaklar konusundaki belirsizlik ve başta Sovyetler Birliği olmak üzere diğer tehditlerin varlığıyla daha da arttı. Bu nedenle, yeniden silahlanma çabaları, sadece sınai kapasite ve kabiliyetteki sınırlılıklar ve mali sorunlardan değil, aynı zamanda görevlerin belirlenmesi ve uygun kuvvet yapısı konusundaki kesinlik yoksunluğundan da etkilendi. Etkili stratejik planlar üretebilmek için müttefikler ve düşmanlar konusunda netliğe ihtiyaç vardı.

Eğer Japonya Britanya'ya yönelik başlıca meydan okumaysa, o zaman bu meydan okumaya verilecek başlıca yanıt donanmadan gelmeli, özellikle de Singapur'da güçlü bir deniz üssü kurulmalıydı. Bu üs Güneydoğu Asya, Avustralasya ve Hindistan'daki Britanya İmparatorluğu topraklarını Japon taarruzlarına karşı savunmak ve aynı zamanda Doğu Asya sularına kuvvet aktarımı için kullanılabilecekti. Bu donanma politikasının, savaş gemileri ve uçakların hareketini destekleyecek bir üsler ağı, Japonya'ya karşı Avustralya, Yeni Zelanda ve Kanada ile iş birliği ve ABD ile ittifak da dahil olmak üzere birçok yönü ve çeşidi vardı. İtalya karşısında da benzer ama farklı öncelikler gündemdeydi. Hayli büyümüş olan İtalyan donanması, Akdeniz'de Britanya'ya ve bununla birlikte Britanya'nın Süveyş Kanalı üzerinden Hint

Okyanusu'na giden yoluna karşı büyük bir tehdit oluşturuyordu. Aynı zamanda, 1935-1936'daki Habeşistan Krizi nedeniyle bir savaş patlak verse savaşa, 1940'tan itibaren İtalya ile yapılacak savaşta olduğu gibi hem kara hem de hava kuvvetleri dahil olacaktı. Ordunun Mısır, Sudan, Britanya Somaliland'ı ve Kenya'yı komşu İtalyan sömürgeleri Libya, Eritre ve İtalyan Somaliland'ından gelebilecek taarruzlara karşı savunması gerekecek, hava kuvvetleri ise Malta da dahil olmak üzere sömürgelerin korunmasına yardımcı olacak ve İtalya'yı bombalamak için kullanılacaktı.

Almanya da bir deniz tehdidi oluşturuyordu ancak Alman donanması, Japonya ve İtalya'nınkine kıyasla stratejik bir tehdit olarak daha zayıf görünüyordu çünkü 1940'ta Danimarka, Norveç ve Fransa'nın Almanlarca fethine kadar Almanya'nın önemli bir deniz manevra alanı ya da Kuzey Atlantik'e erişimi yoktu. Bununla birlikte, dünyanın en önde gelen deniz gücü olmasına rağmen Britanya'nın Almanya, İtalya ve Japonya ile aynı anda savaşabilecek bir donanması yoktu. Bu durum, 1921-1922 Washington Deniz Antlaşması uyarınca büyük gemi inşasının durdurulmasının yanı sıra Britanya sanayi kapasitesinin ve mali gücünün yeterli olmamasından kaynaklanıyordu; bunun üstüne bir de bu üç devletin artan gücü eklenmişti. Bununla birlikte, donanma gücü aritmetiğinin üç devletle de aynı anda çatışabilmeyi sağlayacak düzeyde olmasını beklemek, ülkenin durumu ve potansiyel düşmanların coğrafi olarak birbirinden oldukça uzak olduğu gerçeği göz önüne alındığında makul olmayan bir üstünlüğü beklemek anlamına gelirdi. Zaten böyle bir üstünlüğe ihtiyaç duyulmamasını temin etmek için diplomaside çaba sarf ediliyordu.

Kilit önemdeki bakanlıklar olan Hazine, Dışişleri ve Donanma bakanlıklarının görüşleri arasındaki ciddi rekabetin önemini ve sonuçlarını göz önünde bulunduran Britanya donanma stratejisi, gerektiğinde eş zamanlı olarak ortaya çıkan tehditlere karşı

operasyonların ayrı bölgelerde sırayla yürütülmesini planlıyordu. Bu strateji, operasyonel esneklik sayesinde zorlu mali sınırlılıkların getirdiği kısıtlılıkların kısmen giderilebileceğini varsayıyordu. Buna ek olarak savaşın Britanya'ya müttefiklerinin, özellikle de Almanya ve İtalya'ya karşı Fransa'nın ve Japonya'ya karşı ABD'nin desteğini getireceği umuluyordu ki gerçekten de öyle oldu. Alman Luftwaffe'si (Hava Kuvvetleri), Britanya için İtalyan, Japon ve hatta Sovyet hava kuvvetlerinden çok daha büyük bir tehditti. Bunun bir sonucu olarak hava savunmasına duyulan stratejik ihtiyaç Almanya ile savaş ihtimaline bağlıydı. Bu doğrultuda, uçaklar hareket ettirilebilirken radar istasyonları sabit tesislerdi. Dolayısıyla Britanya'nın savunulması, belirli emperyal çıkarların savunulmasından farklı olarak, bu çıkarlar ne kadar önemli olursa olsun, çok farklı araçlar ve amaçlar içermekteydi.

Almanya'nın meydan okuması, Avrupa düzeni ve Britanya'nın bu düzenle ilişkisi hakkındaki görüşlerle de bağlantılıydı. İtalya Arnavutluk için bir tehdit olabilir (1939) ve Yunanistan için bir tehdit olmayı deneyebilirdi (1940) ancak tek başına Fransa'ya karşı üstün gelme olasılığı yoktu ve aslında bunu yapmaya da çalışmadı. Bunun yerine, Batı Avrupa'daki diğer devletler için en büyük tehdidi Almanya, Doğu Avrupa'da ise Almanya ve Sovyetler Birliği oluşturuyordu. Britanya'nın böyle bir tehdide karşı koymak için Kıta Avrupasına asker gönderip göndermemesi gerektiği sorusu zor bir soruydu çünkü ülkede barış zamanında zorunlu askerlik yoktu ve Hindistan ordusu Batı Avrupa'da konuşlandırılmayacaktı. Belçika, Hollanda, Danimarka ve Norveç'in tarafsız kalmaya karar vermesiyle, tek manevra alanı Fransa olacaktı ve Fransa'ya gönderilmek üzere Britanya'da büyük bir ordu kurulması şeklindeki stratejik seçenek, Britanya'nın çeşitli askerî taahhütleri ve Birinci Dünya Savaşı tecrübesi ışığında pek de yürekleri cesaretle dolduran bir seçenek değildi.

Dolayısıyla, bir sonraki savaşla ilgili spekülasyonlar pratikte sadece silah sistemlerinin mutlak ve göreceli olarak neleri başarabileceği konusuyla değil, aynı zamanda belirli görevler ışığında neleri başarmalarının bekleneceği konusuyla da ilgiliydi. Varsayımlar olağanüstü değişken bir durumda etkileşim içindeydi. Bugünden baktığımızda, Britanyalı politika yapıcıların aldığı kararlarda ciddi kusurlar olduğunu söylemek mümkündür ancak meydan okumalar ve taahhütler arasındaki bağlantıları değerlendirmenin zorluklarının yanı sıra önceliklendirme sorunlarının da altını çizmek gerekir. Böyle bir yaklaşım öğreticidir çünkü bugünkü duruma ve Batılı (ve diğer) güçler için çoklu belirsizliklere zemin hazırlamıştır. Tarih, büyük ölçüde, modern dünyadaki meseleleri anlamamıza yardımcı olma kapasitesi nedeniyle değerlidir. Bu vaka özelinde ise modern dünya meseleleri de geçmişteki meselelerin anlaşılmasına büyük ölçüde yardımcı olmaktadır.

OTUZ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İkinci Dünya Savaşı

"Geniş çaplı bombardıman, Alman ekonomik yaşamının ve moralinin yok edilmesi için güvendiğimiz başlıca silahtır geniş ölçekte uygulanan bu yöntemlerle Alman kuvvetlerinin dayanağı olan yapının tümüyle yok edilebileceğine inanmaktayız. Bombardımanın sonucunda bu kuvvetlerin savaş gücü ve hareket kabiliyeti öylesine azalacaktır ki, [Britanyalıların yapacağı] doğrudan bir harekât, bir kez daha mümkün hâle gelecektir."

Britanyalıların stratejik değerlendirmesi,
16 Ağustos 1941

Müttefiklerin kaynak üstünlüğü ile sonucunun belirlendiği varsayılan İkinci Dünya Savaşı, askerî tarihteki kaynak üstünlüğü faktörünü tartışmak için bir fırsat sunar. Eşi benzeri görülmemiş ölçekte bir dünya savaşı olan bu mücadele, savaş sonrası düzenin/düzensizliğin temelini oluşturmuş ancak gerek atom bombasının kullanımı ve çatışma alanlarının genişliği başta olmak üzere belirli detaylar, gerekse silahlı kuvvetlerin büyüklüğü gibi açılardan bugüne dek bir tekrarı görülmemiş bir savaş modeli ortaya koymuştur. Gerçekten de 2020'lerin perspektifinden bakıldığında, en çarpıcı olan şey dünya savaşının benzersizliği ve bununla

bağlantılı olarak savaşların değerlendirilmesi için ne ölçüde yanıltıcı bir model oluşturduğudur.

Örneğin, savaştan sonraki on yıllarda ön plana çıkan çatışma türü, ayaklanma mücadeleleriydi; oysa Alman ve Japon işgallerine karşı direniş, özellikle Çin'de bir rol oynamış olsa da bu tür çatışmalar İkinci Dünya Savaşı sırasında pek de kilit önem taşımıyordu. Savaş, askere alınan kimselerden oluşan büyük ordular tarafından yürütülmüştü ancak 2020'lere gelindiğinde, profesyonel gönüllülerin katıldığı daha küçük ordulardan oluşan bir model öne çıkmış olacaktı. Buna ek olarak İkinci Dünya Savaşı'nda görüldüğü üzere toplumun tüm kaynaklarının seferber edilmesi, daha sonraları çatışmaya giren büyük güçlerin başvuracağı bir yöntem değildi. Ayrıca ABD'nin Vietnam ve SSCB'nin Afganistan'daki girişimlerinde görüldüğü gibi büyük güçlerin daha sonraki savaşları açık bir biçimde zorunlu oldukları değil girmeyi kendi seçtikleri savaşlardı.

Savaş hem asker hem de sivil pek çok bireyin sesinin bize ulaşmasına yetecek kadar yakın tarihlidir ve ayrıca kapsamlı film görüntüleri ile fotoğraf ve ses kayıtları da mevcuttur. Savaşa dair hatıraların bu yakınlığının ve adeta dokunulabilir niteliğinin kimi avantajları vardır. Örneğin, 1944 yılında Yunanistan'da direniş örgütleri arasındaki bir mücadeleye müdahale eden Britanya kuvvetlerinin bir mensubu, dünya savaşı çatısı altındaki çok sayıdaki farklı mücadeleden biri olan bu çatışma ile savaştaki daha geleneksel harekâtlar arasındaki farkı şöyle kaydediyordu:

"Bildiğimiz kadarıyla düşman diğer Yunanlılardan farksızdı, herhangi bir üniformaları yoktu… Bu, savaşmaya alışık olduğumuz tarzdan tamamen farklı bir durumdu… Sıradan bir piyade olarak sorduğunuz ilk sorulardan biri "Cephe ne tarafta?" sorusudur; böylece en kötü ihtimalde bu Allah'ın cezası yerden çıkmak için hangi yöne gidebileceğinizi bilirsiniz. Tipik bir meskûn

mahal "cephesi" olan bu tür bir durumda, cephe etrafınızdaki her yerdir."

Aynı zamanda, genel izlenimler, her ne kadar döneme ait film görüntüleriyle güçlendirilmiş olsa da son derece yanıltıcı olabilmektedir; 1941'de Sovyetler Birliği'ni alt etmeyi başaramayacak olan 1939-1941 Alman yıldırım savaşı taarruzlarına orantısız bir biçimde odaklanılması, bunun bir örneğidir. Müttefiklerin savaştaki zaferine ilişkin açıklamalar, mağlupların açıklamasını benimseme eğiliminde olmuştur. Bu açıklama, hem dünyanın en önde gelen ekonomisi ABD'nin gücü ve erişimine hem de bunun ilk petrol savaşı olması, petrolün karadaki, denizdeki ve havadaki silah sistemleri için çok önemli olması ve Müttefiklerin petrol rezervlerine hâkim olması nedeniyle Mihver güçlerinin kaynak yetersizliğine odaklanmaktadır.

Bu etkenler kesinlikle belirgin durumdaydı ve hem Almanya hem de Japonya'ya karşı savaşı sürdürmek için devasa kaynaklara ihtiyaç vardı. Normandiya'ya 6 Haziran 1944'te, D-Day'de saldıran işgal filosunun büyüklüğü, Müttefiklerin o yaz Akdeniz ve Pasifik'te başka işgal filoları konuşlandırması sayesinde daha da etkileyici görünmekteydi. Hava gücü için de durum böyleydi. Almanya'ya yönelik müthiş Britanya-Amerikan Birleşik Bombardıman Taarruzu, savaş ekonomisine çok ciddi zarar verdi ve Luftwaffe'yi orduyu desteklemek yerine kendi ülkesine savunmaya odaklanmak zorunda bıraktı. Aynı zamanda Amerikalılar 1944'ten itibaren Japonya'ya büyük bir hava taarruzu düzenledi.

Yine de kaynaklar tek başına savaşın sonucunu açıklayamaz. Özellikle de Müttefiklerin kaynaklarına yapılan vurguya karşı, genellikle Mihver güçlerinin ve özellikle de Almanya'nın savaşçılıktaki kalitesine odaklanılır. Bu çeşitli nedenlerden ötürü hatalı bir bakış açısıdır.

İlk neden, toptan ve ulusal bir savaşçılık kalitesi olduğu fikrinin yanlışlığıdır. Tüm ordulardaki birlikler karakteristik özellikleri

bakımından farklılık gösterir ve bu farklılık, rakiplerin ve görevlerin büyük ölçüde farklılık göstermesiyle daha da keskinleşir. Durum, özellikle de Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri için böyledir.

İkinci olarak, Almanlar genellikle 1939-1941 yıllarındaki yıldırım savaşı yöntemlerinin başarısından, özellikle de Birinci Dünya Savaşı'nda ellerinden kaçan Fransa'yı 1940'ta yenmelerinden dolayı övülürler. Ancak "blitzkrieg" hiçbir zaman resmî olarak kullanılan bir Alman terimi olmamış, aslında fazlasıyla geleneksel Alman savaş yaklaşımlarına zırhlı birliklerin ve hava gücü unsurlarının eklenmesinin bir tanımı olmuştur. Pratikte gerek yıldırım savaşının doğaçlama yapısı gerekse Almanların düşmanlarıyla sırası ile ve tek bir cephede seferler düzenleyerek savaşmaları, büyük ölçüde bu sıralı savaş hâlinden fayda gören 1939-1941'deki sözde Alman operasyonel dehasını doğru bağlama yerleştiren birer etkendir. Ayrıca, 1939'da Alman ordusunun büyük bir kısmı demiryollarına ve yük hayvanlarına bel bağlamış durumdaydı. İçten yanmalı motora dayalı silahların ve lojistiğin, özellikle de tanklara güç sağlamada görülen potansiyeli, yıldırım savaşı hakkındaki tartışmaların düşündüreceğinden daha az kavranmış durumdaydı. Bunun nedeni özellikle de ordunun büyük ölçüde mekanize olduğu yönündeki yaygın görüşün aksine Alman ordusunun büyük bölümünün mekanizeleşmemiş olmasıydı. Ordu, büyük ölçüde atlarla taşınan ikmal malzemelerine dayanmaktaydı ve muharebeye yürüyerek giriyordu. *Panzergrenadiers* (mekanize piyade) Alman piyadelerinin içerisinde bir azınlıktan ibaretti. Hemen tüm seviyelerde yeterli mekanizasyonun yokluğu, Alman ilerleyişinin etkinliğini ve menzilini azalttı; daha fazla araç olsa bile hem bunların bakımı hem de daha ciddi bir sorun olarak petrolün bulunabilirliği sorunları vardı. Petrol kıtlığı bağlamında "amaca uygunluk" sorusu yeniden gündeme gelmektedir. Buna ek olarak, Almanların Polonya (1939), Fransa (1941), Yugoslavya

(1941) ve Yunanistan'ı (1941) başarılı bir şekilde işgal etmeleri, pratikte, başta ihtiyat birliklerinin konumları ve kullanımı olmak üzere, karşı tarafın hatalı karşı hamlelerine çok şey borçluydu.

Üçüncüsü, savaşın farklı düzeyleri vardır; bunlar genellikle taktik, operasyonel ve stratejik düzeylerdir ve birinde diğerinden daha iyi olmak mümkündür. Örneğin, bu savaşta Alman ordusunun taktik düzeyde stratejik düzeyden daha iyi olduğuna dair yaygın bir algı vardır. Gerçekten de bu durum özellikle 1941'de Sovyetler Birliği'ne yapılan Alman taarruzu için geçerliydi. Alman değerlendirmeleri, 1939'da Sovyetlerin Doğu Polonya'yı işgalinde ve daha da ötesi 1939-40'ta Sovyetlerin Finlandiya'ya taaruzunun ilk aşamalarında, yani "Kış Savaşı" sırasında ortaya çıkan kusurlarının yanı sıra Stalin'in 1937'den 1941'e kadar komuta kademesine yönelik kapsamlı tasfiyelerinin etkisine dayanan varsayımlara dayanıyordu ki, Stalin'in bu tasfiyelerini bizzat Almanlar, bilinçli olarak yanlış istihbarat sağlayarak körüklemişlerdi. Bu değerlendirmeler, Kızıl Ordu'nun "Kış Savaşı'nın" son (başarılı) aşamasındaki başarısını ve ordudaki daha sonraki iyileştirmeleri yeterince dikkate almıyordu. Zaten diğer güçler için olduğu gibi Sovyetler Birliği için de taarruz aşamasında gösterilen zayıflıklar ile savunmadaki beceriler arasında büyük bir zıtlık vardı. Ayrıca, 1917'de Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'nın askerî yenilgisi ve topyekûn siyasi çöküşü, Almanları yeniden zafer kazanılabileceği konusunda cesaretlendirmişti. Mektuplarına bakılırsa, pek çok Alman askeri, savaşın hızla sona ereceğinden emindi. Bununla birlikte, Kızıl Ordu'yu yanlış değerlendirmelerine rağmen ellerinden geldiğince çok asker konuşlandıran Almanlar, kayda değer kayıplar vermeyi de bekliyorlardı.

Ancak Almanlar, Sovyetlerin kayıpları ve kaybedilen teçhizatı telafi etme kabiliyetini ve Sovyet ekonomisinin, özellikle de tank üretimindeki potansiyelini anlamamışlardı. Ayrıca üretim tesislerine hızlıca saldırmayı ve böylece bu tesisleri önemsiz hâle

getirmeyi planlıyorlardı. Alman generallerin çoğu Sovyetler Birliği'ni yenebilecek bir askerî sistem geliştirdiklerinden emindi ve hava koşullarının yollar üzerindeki etkisi de dahil olmak üzere Sovyet coğrafyasını kavrayamamışlardı.

Ayrıca topyekûn zafere giden yolu açacak taarruz harekâtları içeren kısa savaşları öne çıkaran Alman ve Japon savaş yöntemleri ve ulusal savaşçılık kültürlerinin, bu ülkeleri savaşmaya teşvik edip etmediği ve hatta bu nedenle bu ülkelerin yenilgisine sebep olan etkenler arasında yer alıp almadığı da ayrı bir sorudur. Her bir devletin siyasi kültürü, bu devletlerin savaşçılıktaki kendilerine has hedefleri ve yaklaşımları ile iç içe geçmişti.

Dördüncü etken, Müttefiklerin savaşçılık kalitesinin hem Almanya hem de Japonya'ya karşı zamanla artmasıdır. 1941-1942 kışında Japonlar tarafından gafil avlanan ve alt edilen Amerikalılar, Avustralyalılar ve Britanyalılar, ilgili ortamlarda etkili bir şekilde savaşmayı öğrendiler. Amerikalılar bunu öylesine başardılar ki, Japonların Hawaii'deki Pearl Harbor'da bulunan Amerikan deniz üssüne yaptıkları hava taarruzuyla başlayan ve altı ay içinde günümüz Malezya, Filipinler, Endonezya ve Myanmar toprakları da dahil olmak üzere çok geniş bir sahadaki kazanımlarıyla devam eden Pasifik Cephesi'nde Japonlar karşısında yıkıcı bir etki gösterdiler. Japon donanmasının özellikle Midway (1942) ve Leyte Körfezi'nde (1944) toplu olarak yenilgiye uğratılmasının ardından savaş, Amerikalıların doğrudan Japonya'yı işgal etmeye hazırlanmasıyla sona erdi. Hava gücünün savaş gemilerine karşı özellikle etkili olduğu kanıtlanırken Amerikalılar daha önce görülmemiş mesafelerde yapılan bir deniz savaşı olan Pasifik Cephesi'nin kimi zorluklarının üstesinden gelmek için uçak gemilerini kullanmıştır.

1941'de çok sayıda asker kaybeden Sovyetler, 1942'nin sonlarından itibaren Almanlara ağır yenilgiler tattırmayı ve Alman

ordusunun büyük bölümünü yok etmeyi başardı. En önemlisi, Sovyetlerin önce Almanya'ya sonra da Japonya'ya karşı 1944-1945 yıllarında meyvelerini verecek olan, süreklilik arz eden bir harekât kabiliyeti kazanabilmek için savaş öncesi geliştirilen "derin savaş" fikirlerini hayata geçirmesiydi. Bu taktik ve operasyonel iyileştirmeler daha sonra Mihver stratejisinin, özellikle de etkili koordinasyon yokluğu ve uygulanabilir savaş hedeflerinin olmayışı gibi birçok başarısızlığından yarar gördü. Her iki taraf için de kaynakların göreceli mevcudiyeti bu faktörler bağlamında değerlendirilmelidir.

İki dünya savaşını da başlatan güçlerin başlangıçtaki zaferlerini kalıcı siyasi ya da askerî başarıya dönüştürmedeki başarısızlıkları, her iki savaşı da birer yıpratma savaşına çeviren bir etken hâline gelmiş, bir bütün olarak çatışmanın stratejik düzeyinde olduğu kadar ayrı cephelerdeki çatışmaların yapısını belirlemekte de etkili olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda, Müttefiklerin Almanya'ya aynı anda birçok yönden taarruz etmesi, önceki dünya savaşında olduğundan daha başarılı oldu ve devletlerin bir arada uyguladığı baskı çok yoğundu. Bunun en büyük nedeni, Hitler'in bir zamanlar müttefiki olan Sovyetlere karşı yürüttüğü stratejinin tamamen başarısızlığa uğramasıydı. Diğer güçleri Almanya'ya karşı aynı anda değil sırayla savaşmaya ve önceliklendirme yapmaya mecbur bırakmaya çalışmış olan Hitler, Almanya'ya eş zamanlı, topyekûn ve çok cepheli bir savaşın dayatıldığını görecekti. Hitler topyekûn mücadeleden bol bol bahsetse de sonuçta savaşı kazanamadı. Alman savaşçılık kalitesi, kaynak üstünlüğünden de yararlanan rakipleriyle boy ölçüşemezdi.

Bu durum, 1945'in ağustos ayında Sovyetlerin de Japonya'ya karşı savaşa girmesiyle Japonya'da da görülecek ve Japonya'nın teslim olmasına neden olan etkenlerden biri olacaktı. Ancak bu teslimiyet daha çok Amerika'nın Hiroşima ve Nagazaki'ye atom

bombası atmasından kaynaklanacaktı ki bu bombalamalar, o zamana dek görülmemiş bir ölümcüllüğün çarpıcı bir biçimde sergilenmesiydi. Bu da Amerikalıların planladıkları geniş çaplı işgali gerçekleştirmelerine gerek kalmamasını sağladı.

Savaş daha sonra, çatışmaların doğasına ilişkin birçok popüler yaklaşımın parametrelerini belirledi; durum, özellikle de İkinci Dünya Savaşı'nın daha sonraki küresel Amerikan üstünlüğünü doğurduğu Amerika'da böyleydi. Savaş aynı zamanda savaş sonrasında hem zorunlu askerliğin hem de askerî-endüstriyel sistemlerin sürdürülmesini teşvik etti. Bununla birlikte, İkinci Dünya Savaşı'nın kendi doğası gereği, özellikle de Soğuk Savaş'ın tam ölçekli bir çatışma hâline gelmemesi sayesinde oldukça benzersiz olduğu görülecekti.

OTUZ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Soğuk Savaş

"Bugün hükümetiniz ve askerî danışmanları Vietnam'da komünizmi yenmenin yolunun bombalamadan geçtiği fikrini kabul etmiş görünüyorlar. Oysa İkinci Dünya Savaşı'ndan edinilen tecrübelerin onlara, fikirlerin bombalarla bir yerden sökülüp atılamayacağını göstermiş olması gerekirdi."

Britanyalı düşünür Tümgeneral John "Boney" Fuller'ın,
Amerikalı bir muhabire söyledikleri, 1965

Uçları uğursuzca gökyüzünü işaret eden, nükleer ya da termonükleer felaket getirmeye hazır roketler, İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden kırk beş yıl boyunca uluslararası ilişkilere hâkim olan Soğuk Savaş süresince, yani Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasındaki mücadele esnasında, o dönem yaşayanların zihin dünyasına hükmetti. Çin'in 1949'dan 1976'ya hüküm süren diktatörü Mao Zedong gibi liderler, ABD ile bir savaş durumunda yüz milyonlarca insanın ölebileceği yönünde spekülasyonlar yaptılar. Kurgu eserler sık sık böyle bir savaş olasılığını ele aldılar. Yine de bu tür bombalarla yerle bir edilen şehirler, 1945'te yıkıma uğrayan Hiroşima ve Nagazaki ile sınırlı kaldı ve 1950'lerden itibaren mevcut olan çok daha güçlü silahlar, özellikle de hidrojen bombaları, taarruzda kullanılmadı. Tabii bunun

nedeni, savaşa çok yaklaşılan krizler yaşanmaması değildi; özellikle 1962'de (Küba Füze Krizi) ve 1983'te böyle krizler görüldü. Ancak Sovyetlerin, Amerikalıların bu tür silahlar üzerindeki tekeline son verme kabiliyeti, 1949'dan itibaren caydırıcılığın daha ciddi (ve tehlikeli) hâle gelmesini sağladı. Karşılıklı Garantili İmha'dan (MAD)[26] kaynaklanan olası bir çıkmaz ile silahların taşınması ve planlı kullanımındaki yenilikler arasında bir gerilim vardı.

Dolayısıyla, düşmanları ilk saldıran taraf olmaktan veya sürpriz bir taarruzdan caydırmak için birbirini takip eden taarruzlar planlanıyordu. Bu amaçla, başlangıçta uçaklarla ve daha sonra karada konuşlu roketlerle taşınan nükleer savaş başlıkları, hareketli ve dolayısıyla tespit edilmesi zor olan denizaltılardan ateşlenen roketlere de monte edildi. Aynı şekilde orta ya da sınırlı menzilli silahlar, özellikle de kamyonlara monte edilen nükleer füzeler ve seyir füzeleri de 1980'lerde giderek daha fazla kullanılmaya başlandı. Bunlar taarruz kararı alındığında ortaya çıkması mukadder olan belirsizliği daha da arttırmıştır.

İki taraf da birbirleriyle çatışmaya hazırlandı ve plan yaptı; planlama Soğuk Savaş'ın kilit unsurlarından biriydi. Bu planlama, her iki tarafın da önce atom bombaları, sonra da daha ölümcül olan hidrojen bombaları ve ilgili taşıyıcı sistemlerle silahlanması sonucunda çok daha tehlikeli bir hâl aldı. Nitekim Temmuz 1955'te Amerikalı, Sovyet ve Britanyalı liderler Cenevre'de, 1945'ten sonra ilk kez bir araya geldiklerinde, 1953'ten 1961'e kadar ABD Başkanı olan Dwight Eisenhower, herhangi bir nükleer savaşın, radyoaktivitenin rüzgârla yayılması nedeniyle kuzey yarım kürede yaşamı sona erdireceğini ve böylece, benzeri görülmemiş bir küreselleşmenin sonucunda, hangi güç nükleer taarruz

26 Ç.N.: Mutually Assured Destruction, İngilizce kısaltması olan MAD ifadesiyle de bilinir; MAD, aynı zamanda İngilizcede deli anlamına da gelmektedir ve dolayısıyla bu kısaltma, böylesi bir nükleer savaşın bir delilik olacağına işaret etmek için de kullanılır.

başlatırsa başlatsın, o gücün de nükleer silahlarla yok edileceğini vurguladı. Bu, Eisenhower'ın 1944'te Almanların elindeki Normandiya'yı işgal eden güçlere komuta ederken karşılaştığından tamamen farklı bir olasılıktı.

Devasa nükleer stokların ve kıtalar arası füzelerin geliştirilip konuşlandırılmasının yarattığı savunmasızlığın sonucunda beliren MAD tehdidi, kısmen caydırıcılık kavramının içini doldurarak, nihai olarak dünyaya bir ölçüde istikrar getirdi. Bununla birlikte, bunun bir başarı olarak görülebilmesi ancak bugünün perspektifinden bakıldığında mümkündür. O dönemde caydırıcılığın işe yaramaması ve bunun yerine karşı tarafın ilk taarruzu yapma tehlikesinin savaşa gidişi teşvik etmesi gibi büyük bir risk vardı. 1961 Berlin Krizi ve onun da ötesinde 1962 Küba Füze Krizi bu riskin altını çizerken 1970'lerde bağımsız olarak hedeflenebilir çok başlıklı füzelerin (MIRV) konuşlandırılması tehlikeyi arttırdı. 1980'lerin başında, artan güvensizlik ve yeni füze sistemlerinin konuşlandırılması karşısında, Soğuk Savaş gerilimi, özellikle 1983 yılında Sovyet erken uyarı sisteminin bir Amerikan taarruzu uyarısında bulunmasıyla zirveye çıktı ancak uyarı yanlış alarm olarak değerlendirildi ki, gerçek de buydu.

Nükleer silahların bölünmüş bir Avrupa'da yoğunlaşması, büyük nükleer güçler olan Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'ni, onlar için sınırlı bir tür savaş olacak (tabii bu savaşların ceremesini çekenler bu savaşları hiç de böyle sınırlı göremeyeceklerdi) başka yerlerdeki çatışmalara odaklanmaya teşvik etti. Bu süreci, 1940'ların sonlarından 1970'lerin ortalarına kadar Batı Avrupa imparatorluk sistemlerinin çöküşü de kolaylaştırdı.

Devletler arasında ve ayrıca içlerinde artan gerilim, Birleşmiş Milletler'in yeni bir barışçıl dünya düzeni sağlamaya yarayabileceği yönündeki umutların boşa çıkmasına neden olmuştu. 1943 yılında Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği, Britanya ve

(Milliyetçi, Kuomintang) Çin, "egemen eşitlik ilkesine dayalı genel bir uluslararası örgüt" kurulmasını da içeren Moskova Genel Güvenlik Deklarasyonu üzerinde anlaşmaya varmışlardı. Bunun sonucunda ortaya çıkan Birleşmiş Milletler 1945'te kuruldu ancak Doğu-Batı arasında artan gerginliklere çözüm değil ancak bir ortam oldu. Birleşmiş Milletler silahlı güçler toplayabilmesine rağmen bazılarının öngördüğü gibi bir dünya ordusuna giden yolu açamadı. Her iki taraf da ideolojiden besleniyordu ve her ikisi de kendi inançlarına uygun yeni bir dünya düzeni arzuluyordu; tıpkı Amerika'nın, her ikisi de dünya üzerindeki tek "Hür Dünya" olduğu görüşüne dayanarak tasarlanan yeni bir dünya düzeni ve bir Atlantik topluluğu yaratma kararlılığında görüldüğü gibi.

Soğuk Savaş'ı tartışmak, ideolojinin çatışmaya neden olma ve çatışmayı sürdürmedeki rolünü değerlendirebilmemizi sağlar. Her iki dünya görüşüne göre de dünyanın kendi sistemlerine doğru ilerlemesi gerekliydi ve bu nedenle direnmeye yönelik her türlü girişim bir saldırganlık eylemiydi. 1945'ten itibaren her iki tarafın da ciddi askerî kısıtlılıklarına rağmen her iki taraf da diğer güç tarafından hem askerî hem de ideolojik olarak giderek daha fazla ve ciddi bir şekilde tehdit edildiğini hissetti. Bu tehdit duygusu tarafların belirlenmesine ve güçlenmesine yardımcı oldu.

Gerçekten de korku, Soğuk Savaş'ın birbirini izleyen aşamalarına neden olan etkenlerde ve gerilimin tırmanışında itici bir güç olurken aynı zamanda devlet ve toplumun birleştiricisi olmaya ya da en azından, bu doğrultuda disiplini dayatmaya ve ideolojik kontrolü sürdürmeye çalışan hükümetlerin ve yorumcuların bakış açısından birleştirici olmaya aday bir ögeydi. Bu korku, filmlerden gençlik örgütlerine kadar popüler kültür de dahil olmak üzere tüm toplumlarda görülmekteydi. Komünist Arnavutluk'ta olduğu gibi devletin kendi toplumunu gözetlemesi çatışmanın bir yönü olarak sunulmuş, savunma sisteminin bir parçası olarak

bu ülkede binlerce korugan inşa edilmiştir. Pek çok ülkede güvenlik güçleri, devam eden çatışmada aktif bir cephenin bir parçası olarak takviye edildi.

Soğuk Savaş'ta, füzelerin yanı sıra çok boyutlu bir rekabet görüldü. Bu rekabet, özellikle vekalet altına alınan unsurların desteklenmesi, Üçüncü Dünya genelinde silahlanma yarışları ve rekabetleri, casusluk, kültürel ve entelektüel muhalefet gibi boyutlarda kendini belli etti. Bu rekabet bir ölçüde Üçüncü Dünya'daki dekolonizasyon mücadeleleriyle etkileşim içinde olsa da başka pek çok etken de mevcuttu. Komünist rejimlerin Komünist olmayan muadillerini fethetmeye çalıştığı daha net Soğuk Savaş çatışmaları da vardı. Komünistlerin Kore Savaşı'ndaki başarısızlığını 1975'te Vietnam, Laos ve Kamboçya'da tam anlamıyla başarı elde etmeleri takip etti.

Devletlerin ve özellikle de imparatorlukların politikalarını belirleyen realist ve idealist faktörlerin birleşimi, Soğuk Savaş'ın baş aktörleri olan devletlerde açıkça görülüyordu. Amerikalıların Orta ve Güney Amerika'daki ve de Karayipler'deki müdahalesi, kukla rejimleri ve ekonomik yönlendirmeleri, bir noktaya kadar Sovyetlerin Doğu Avrupa'daki faaliyetlerine benziyordu. Farklı bir ideolojik bağlamda da olsa, güçlerin bölgeleri ya da 19. yüzyıl diliyle "etki alanları" olduğu yaklaşımı 2000'lerde ve hatta 2010'larda önemli bir kavram olarak yeniden gündeme gelmiş, hatta son zamanlarda Çin ve Rusya'nın uluslararası ilişkiler ve savaşçılık pratiklerinin merkezinde yer almıştır. Bu durum dünya düzeninin mevcut normlarına büyük bir meydan okuma teşkil ettiği gibi Soğuk Savaş döneminde olduğu üzere, daha önceki örneklerin yeniden gözden geçirilmesini de teşvik etmelidir. O dönemde, özellikle Sovyetlerin Küba ve Nikaragua'ya, Amerika'nın da Afgan direnişine verdiği destekle, nüfuz alanları olarak algılanan yerlere müdahaleyi engellemenin zor olduğu görülmüştü.

Japon İmparatorluğu'nun 1945'te sona ermesi, Batı ile Doğu arasında Doğu Asya'da başka bir çatışma alanı yarattı; önce Çin İç Savaşı (1946-1949) ve ardından Sovyetlerin yeni muzaffer Çinli Komünist müttefiklerine güvendiği Kore Savaşı (1950-1953) yaşandı. Çin İç Savaşı'ndaki başarı Mao'yu, başta hava gücü olmak üzere Amerikalıların üstün olduğu teknolojik ilerlemelere, özellikle de irade gücü yoluyla karşı konulabileceği düşüncesine yöneltti. Bu, ideolojik varsayımlarla dolu olsa da zafer olasılığına dair "gerçekçi" bir inançtı. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'nda Japonların da yaptığı gibi Amerikan direnci, kaynakları ve savaşçılık kalitesi Çinliler tarafından da hafife alındı. Bir ölçüde Kore Savaşı, 1945'ten bu yana dünyanın önde gelen askerî güçleri arasındaki tek savaş oldu ki, 1950'de Çin'in henüz böyle bir güç olmadığını öne sürmek gayet mümkündür.

Buna karşılık Amerika'nın hava gücünün savaş alanını izole edebileceği ve alandaki daha büyük kara kuvvetlerine üstünlük kurabileceği inancı, özellikle Vietnam Savaşı'nda görüldüğü gibi yersiz bir güvene yol açtı. Bu hususlar, nükleer caydırıcılık teorisi, doktrini ve altyapısının, daha sonraları büyük güçler arasında bir çatışma olması hâlinde ne ölçüde işe yaramaz kalabileceğine ışık tuttu. 1950'de Kore'de Amerikalılar tarafından ve daha önce de Güney Kore'ye bir Amerikan müdahalesini öngöremeyen Komünist planlamacılar tarafından yapılan ciddi yanlış hesaplamalar, caydırıcılığın etkililiği konusunda hiç de cesaret verici örnekler teşkil etmedi. Diğer çatışmalarda olduğu gibi Kore Savaşı da farklı ve çok sınırlı bir çatışma olması planlanan bir hamlenin, nasıl daha büyük ölçekli ve bir süreliğine sonucu belirsiz bir çatışmaya dönüştüğünü gösterdi.

Günümüz rejimlerinin görünürdeki meşruluğuyla bağlantılı olan pek çok askerî tarih vakası gibi Kore Savaşı da özellikle saldırganlığının görmezden gelindiği Kuzey Kore'de, patlak verdiği

andan itibaren sahip olduğu propaganda etkisini sürdürmeye devam etmektedir. Çin, mücadeleyi "Amerika'ya Direnme ve Kore'ye Yardım Savaşı" olarak adlandırmakta ve Amerikan işgal tehditlerine karşı bir meşru müdafaa mücadelesi olarak sunmaya devam etmektedir. Mücadelenin ağır maliyetleri de göz ardı edilmektedir. Buna karşılık Amerikalıların bu meseleyi ele alışı, özellikle de komutadaki kusurların değerlendirilmesinde, daha dengelidir.

Amerika'nın Vietnam'a müdahalesi Komünistlerin oradaki başarısını büyük ölçüde geciktirip maliyetini arttırdıysa da bunun Amerika'nın kamu maliyesi, ordusunun kendine güveni ve ülkenin uluslararası itibarı üzerinde de ciddi sonuçları oldu. Bu durum Amerikalıların başka ülkelere düzenli birliklerini gönderme konusunda daha temkinli davranmasına yol açtı.

1970'lerin sonu ve 1980'lerde Soğuk Savaş çatışmaları Sahraaltı Afrika ve daha az ölçüde Orta Amerika'da yoğunlaştı. Sovyet bloğu Sahraaltı Afrika'da, özellikle Angola'da ve daha dolaylı olarak Zimbabwe'de başarılı oldu ancak Orta Amerika'da başarılı olamadı. Sovyetler 1979'da Afganistan'ı işgal ettikten sonra Amerikan destekli direnişin üstesinden de gelemedi.

Arap-İsrail mücadelesinin, özellikle de Amerikan ve Sovyet Akdeniz filoları arasındaki çekişme ve her iki tarafın silahlandırılması dolayısıyla 1973 Yom Kippur Savaşı'nın önemli bir Soğuk Savaş boyutu da vardı. Bu ve diğer açılardan, belirli gerilim alanları arasında bir bağlantı vardı. Örneğin Amerika'nın Akdeniz'deki konumu Vietnam'a kaydırdığı birlikleri ve odağı nedeniyle zayıflamış ve Sovyetlere fırsatlar sunmuştur. Buna karşılık, Amerika'nın Vietnam Savaşı'ndan çekilmesi ve 1978'de Amerika'nın arabuluculuğunda yapılan İsrail-Mısır barış anlaşması, Sovyetlerin Orta Doğu'daki faaliyetlerini dengelemeye yardımcı oldu ve Sovyetlere bağımlı bir devlet olan Suriye'yi zayıflattı.

Orta Doğu'daki çatışmalar silahların etkinliğini sergilemenin bir aracı oldu. Ancak Arap kuvvetlerinin tekrarlanan başarısızlıklarının İsrail'in savaşçılık kalitesinden, son derece politize olmuş Arap komuta kadrolarındaki eksikliklere kadar uzanan daha karmaşık nedenleri vardı.

Çatışmaların çeşitliliği ve boyutları öylesine farklıdır ki, Soğuk Savaş teriminin pek de işe yarar olmadığını göstermektedir; zira bu terim, çok sayıda insanın öldüğü gerçeğinden ziyade ihtiyatlı bir caydırıcılığın hâkim olduğu izlenimini uyandırabilir. Nihayetinde dönemin en önemli sonuçları, Komünistlerin Çin İç Savaşı'ndaki başarısı ve hâlen devam eden bir sistem kurmaları olmuştur; 1989-1991 yıllarında tamamen çöken Sovyet ve Doğu Avrupa komünizminin aksine bu sistem günümüze kadar ulaşmıştır. Bunun bir sonucu olarak Soğuk Savaş'ın kilit dönemi İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasındaki dönem oldu ve Amerikalıların o dönem nükleer silah tekeline sahip olmasına rağmen Çin Komünistleri kazandı. Çin 1989'da ordusunu muhalefeti bastırmak için kullanırken, Sovyetler Birliği 1989-1991'de bunu yapmadı.

OTUZ BEŞİNCİ BÖLÜM

Dekolonizasyon Savaşları

1943-1991 yılları, toprak hâkimiyetinde, dünya tarihinde görülmüş en büyük el değişikliği sürecine sahne olmuştur. Dekolonizasyon savaşları meselesinde genellikle imparatorluklara karşı mücadelelere ve klasik olarak Batı Avrupa imparatorluklarının çöküşüne odaklanılır. Özellikle Fransızların Vietnam (1946-1954) ve Cezayir'deki (1956-1962) başarısızlıklarına ve Hollandalıların, Britanyalıların ve Portekizlilerin emperyal konumlarını korumak için mücadele ettikleri ancak Batı Avrupa imparatorluklarının 1976 yılına gelindiğinde artık ortadan kaldırıldığı çatışmalara vurgu yapılır.

Bu çatışmalar, ulusal kurtuluş savaşlarının teori ve pratiği ile ayaklanmalara karşı koyma mücadelelerinin teori ve pratiğini karşı karşıya getirdi. Daha sonra Amerika'nın Vietnam ve Irak'ta yaşayacağı sorunların habercisi olacak bir biçimde Fransızlar, Vietnam'da (1946-1954) ve ardından Cezayir'de (1956-1962) konvansiyonel silah üstünlüğünün askerî açıdan bir sonuç getiremeyeceğini ve durumun siyasi yönünün içinden çıkılmaz olduğunu yaşayarak gördüler. Komünist büyük güçlerin Avrupalı sömürgeci güçlerin düşmanlarına önemli miktarda yardım etmesi, bu durumu daha da kötüleştirdi. Fransa, Portekiz ve Britanya karşısında Komünist güçler büyük bir çaba gösterdiler. Fransızlar

Cezayir'de büyük bir gayretle çarpıştılar ve düşmanlarını süpürme ve yok etme operasyonlarıyla bastırmayı başardılar ancak kendilerine olan muhalefeti sona erdiremediler. Afrika yerlilerinin de dahil olduğu Portekiz ordusu, mevcudunu 1961'de 79,000 kişiden 1974'te 217,000 kişiye çıkararak İsrail dışındaki tüm ordulardan daha fazla bir oranda askeri silah altına aldı; Afrikalı askerler, 1966'da ordunun toplam mevcudunun %30'unu oluştururken 1973'te bu oran %42'ye yükselmişti. Portekiz Afrika'sında 149,000 asker görev yapıyordu.

Ancak bakış açısını değiştirince farklı bir manzarayla karşılaşırız. Buna göre dekolonizasyon savaşları İkinci Dünya Savaşı'nda, 1942'nin sonlarında başlayan ve 1944'te hız kazanan Alman ve Japon imparatorluklarının tamamen çöküşüyle tarih sahnesine çıkıp 1989-1991'de Sovyet sisteminin önce Doğu Avrupa'da sonra da Sovyetler Birliği'nde çöküşüyle sona eren bir süreçtir. Meselenin böyle geniş bir aralıkta ele alınması, tartışılan sürecin çeşitliliğini vurgulamaktadır. Dahası bu yaklaşım, karşılaştırmalı değerlendirmeleri de teşvik etmektedir. Bu karşılaştırmalara hem daha klasik olarak ele alınan unsurlar hem de en çok İtalyan, Alman ve Japon imparatorluklarının çöküşüyle, en az da Sovyet sisteminin ardından ön plana çıkan askerî boyut dahildir.

Batı'ya karşı yürütülen dekolonizasyon, hayli değişkenlik arz eden bir süreç oldu. Ön plana çıkan etkenler arasında, sadece Batı Avrupa imparatorluklarına bakıldığında bile, büyük ölçekli çatışmaların dekolonizasyonda ne derece farklılık arz eden bir rol oynadığı yer almaktadır. Nitekim Fransa Sahraaltı imparatorluğunu pek zorluk çıkarmadan terk etmiş, Britanya da Batı ve Doğu Afrika ile Batı Hint Adaları'nda aynı şeyi yapmıştır.

Hem isyanlar hem de isyanları bastırmaya çalışan güçler için dış desteğin, hatta müdahalenin büyük potansiyel önemi tekrar tekrar ortaya çıkmaktadır. Bu destek, özellikle Soğuk Savaş'ın

önde gelen rakip güçleri tarafından silah ve danışman sağlanması gibi askerî şekillerde olabileceği gibi bazen doğrudan asker gönderilmesi şeklinde de olabiliyordu.

Ancak siyasi destek de uluslararası tanınma, diplomatik baskı ve müttefiklerin ilgili ülkeyle arasına mesafe koyması gibi etkenler yoluyla askerî faktörler kadar, hatta bazen bunlardan daha bile fazla önemli olabiliyordu. Portekiz'in müttefiklerinin çoğu, ülkenin imparatorluğunu koruma mücadelesine destek vermekte isteksiz davranırken Amerikalılar Hollandalıları, günümüzde Endonezya olan bölgede aktif bir şekilde caydırmış, Fransızları Cezayir konusunda desteklememiştir. Tüm bu vakalarda, tüm kilit şehirler hâlâ emperyal gücün kontrolü altındayken bağımsızlık kabul edildi.

Anti-emperyalizm, Keşmir ve Pencap'ta Hindistan, Yemen'de Mısır, Tibet'te Çin, Eritre, Tigray ve Ogaden'de Etiyopya, Biafra'da Nijerya, Katanga'da Kongo, Zufar'da Umman, Kuzey Sumatra, Doğu Timor ve Batı Yeni Gine'de Endonezya, Doğu Pakistan ve Belucistan'da Pakistan, kabilelerin yaşadığı bölgelerde Myanmar, Kürtlerin yoğun olduğu bölgelerde Türkiye, Irak, İran ve Suriye, Güney Sudan'da Sudan ve de Yugoslavya içerisinde Sırbistan'a karşı, yani Batılı olmayan ve kendilerini emperyalist olarak görmeyen devletlere karşı sergilendiğinde daha karmaşık bir olgu hâline gelmiştir (ve hâlâ da öyledir). Her bir vakada çatışmanın siyasi nedenleri, seyri ve sonuçları farklı olmuştur. Ancak tüm bu vakalarda, kuvvet hem iktidarı sürdürme hem de devirme mücadelelerine fazlasıyla dahil olmuştur. Şiddet içermeyen direniş, 1989-1991 yıllarında Sovyet imparatorluğunun ve ona bağlı rejimlerin devrilmesinde önemli bir rol oynamasına rağmen sahadaki bir gerçeklikten ziyade bir kavram olarak daha yaygındı.

Keşmir, Tibet, Biafra ve Katanga'daki isyancılar için tam bir başarısızlık söz konusuyken, Doğu Timor ve Eritre gibi diğer

bazı örneklerde sürecin sonunda başarı elde edildi. Tüm bu mücadelelerin ortak özelliği, milliyetçiliklerin ayrılıkçılık veya terörizm olarak tanımlandığı durumlarda bile, bu milliyetçilikler karşısında farklı unsurları bir devlet içerisinde barındırma fikirlerinin zayıflığı ya da çöküşüdür.

İspanyol yönetimine karşı Bask direnişinde ya da Katolik İrlandalı milliyetçilerin Kuzey İrlanda'nın Birleşik Krallık içindeki statüsüne karşı verdikleri başarısız direnişte olduğu gibi daha küçük ölçekli mücadelelerde de aynı durum geçerliydi. Öte yandan, bu hareketler askerî güçleriyle orantısız bir siyasi etkiye sahipti ve bu da kendileri için bir tür başarı anlamına geliyordu.

İsyanların başarıya ulaşmasının kaçınılmaz olduğunu ve bu isyanların, modern savaşın, örneğin 1775-1783 Amerikan Devrimi'ne dek uzanan köklü bir geçmişe sahip bir boyutu olduğunu varsaymak çok kolaydır. Bununla birlikte, icraatta, imparatorluk karşıtı direnişin hep yeterli olduğunu söylemek güçtür. Örneğin, Çin İç Savaşı (pratikte bir isyan savaşından çok uzaktı) ve 1946-1954 yılları arasında Vietnam'da Fransızlara karşı girilen mücadelenin sonuçlarının ardından sonraları çok açık ve net gibi görünen devrimci savaş yoluyla başarı görüşü, aksine, 1950'lerden sonra çok daha sorunlu görünmeye başladı. Bu durum, Britanyalıların Malaya ve Kenya'da, ilki Komünist ayaklanmaya, ikincisi ise daha kabile temelli bir direnişe karşı elde ettiği büyük ayaklanma bastırma başarılarının bir sonucuydu. Pratikte, elde edilen başarı yahut başarısızlık, 1940'ların sonu ve 1950'lerin başında Yunanistan, Filipinler ve Baltık cumhuriyetlerinde, ilk ikisi Komünist ve sonuncusu anti-Komünist olan ayaklanmaların tamamen başarısızlığa uğraması başta olmak üzere bütünüyle değişkenlik göstermiştir.

Ayrıca, birçok isyan genellikle zafer ya da yenilgiyle bitmemiş, bunun yerine bir açmazla sonlanmıştır. Bununla birlikte, bu

olgunun gerektirdiği gerçeklik ve anlayış hiç de değişmez değildi; değerlendirme ve ne ölçüde karşılıklı uzlaşmaya varılabileceği, büyük ölçüde durumun siyasi yönünün birer parçasıydı. Okuyucular böylesi bir durumda neleri kabullenmeye razı olacaklarını kendileri değerlendirebilirler. Tüm bu süreçlerde en önemli etken, hükümetin ayaklanmaya direnmeye ya da daha spesifik olarak, direnmeye devam etmeye ne derece istekli olduğu ve bununla bağlantılı olarak ordunun tavrı olmuştur. Nitekim 1974'te hem Portekiz'de hem de Etiyopya'da hoşnutsuz ordu subayları hükümetlerini devirmiş, bu da birbirlerinden çok farklı da olsa imparatorluk karşıtı isyanları sürdürme isteğini etkilemiştir. Portekiz'de ordunun darbesini Portekiz'in Angola, Gine-Bissau ve Mozambik'teki Afrika imparatorluğundan vazgeçilmesi izledi ki, bu imparatorluk o dönemde Avrupa'nın ayakta kalan en büyük imparatorluğu idi.

Bunun aksine, Etiyopya'daki yeni rejim Eritre üzerindeki kontrolünü sürdürmek için büyük çaba sarf etti ve ayrıca Ogaden bölgesinin kontrolünü yeniden ele geçirmek için Somali'yle savaşıp başarılı da oldu. Etiyopya ve Myanmar'daki örnekler ya da 1967-1970 Biafra Savaşı sırasındaki Nijerya hükümeti gibi askerî rejimler, ayrılıkçı mücadelelere (başka bir bakış açısıyla dekolonizasyona) direnme konusunda özellikle etkin olma eğilimindeydi. Nijerya güçleri ezici sayısal üstünlüklerinden ve hava ve deniz hâkimiyetinden yararlandı ancak etnisite ve hizipçilik kaynaklı etkenler, ordunun savaş kabiliyetini zayıflattı. Abluka yoluyla aç bırakma, Biafralıların ayrılıkçılığını ortadan kaldırmakta kullanıldı. Yine de isyanları bastırmaya çalışan sadece askerî rejimler değildi. Bask ve Katolik İrlanda milliyetçilerine karşı İspanya ve Britanya hükümetleri, askerî/güvenlik sistemlerinin uzun bir mücadeleyi sürdürmeye gönüllü olmasından yararlandılar. Britanya örneğinde, ordunun zorunlu askerlik yapan kişilerden değil gönüllülerden oluşması muhtemelen önemli bir etken olmuştu.

Diğer askerî ya da militarize olmuş rejimler, 1982'de Arjantin'in Falkland Adaları'nı işgali ve 1980'de Irak'ın, Arap nüfusun çoğunlukta olduğu Huzistan bölgesini "özgürleştirmek" amacıyla İran'a taarruz ederek 1988'e kadar sürecek büyük bir çatışmayı başlatması gibi riskli savaşlara giriştiler. Falkland Savaşı'nda Arjantin kısa vadede askerî açıdan başarılı oldu, zira Falkland Adaları çok daha büyük bir işgal kuvvetinin sürpriz hücumuna uğrayıp düştü. Ancak Arjantinliler siyasi uzlaşma masasına oturamadılar çünkü Britanya hükümetinin kararlı tepkisi, en nihayetinde Arjantinlilerin yenildiği bir savaşa yol açtı. Aynı zamanda, Britanyalılar, bu mücadeleyi Falkland yakınları ve semalarıyla sınırlı tutarak galip gelmeyi başardılar: Arjantin'i işgal etme girişiminde bulunmadılar. Buna karşılık, Irak ve İran hedeflerini ve savaş araçlarını sınırlamakta başarısız oldular. Bu aynı zamanda, savaşın maliyetini arttırmak ve kararlılığı kırmak için sivil nüfusun kasıtlı olarak hedef alınması nedeniyle her ikisinin de çok ağır kayıplar verdiği zorlu bir mücadeleye yol açtı.

Gazze Şeridi ve Batı Şeria'daki İsrail ve Keşmir'deki Hindistan hükümetleri gibi kimi sivil hükümetler de hâkimiyetlerini sürdürme konusunda çok etkinlerdi. Bu mücadeleler komşu devletlerle, özellikle de Hindistan'ın Pakistan'la, İsrail'in Mısır, Suriye ve Ürdün'le olan savaşlarıyla da bağlantılı olabiliyordu. Gerçekten de bu tür çatışmalarda kazanılan topraklar daha sonra dekolonizasyon savaşlarının temelini oluşturabiliyordu. Bu örneklerin her birinin gösterdiği gibi devletlerin hâkimiyetini sürdürme kararlılığı isyancı güçleri başarısızlığa itebiliyordu. Nitekim, İsrail Gazze Şeridi'ndeki işgalini sonlandırmış olsa da Batı Şeria'da 1987'de başlayan ve birbirini izleyen intifadalar İsrail yönetimini sona erdirememiş, Hindistan güçleri ise 1947-1948'de ele geçirdikleri Keşmir'in bir bölümünü kontrol altında tutmayı sürdürmüştür.

1989-1991 yılları arasında Sovyet imparatorluğunda, siyasetçiler devletin emperyal hâkimiyetini sürdürmek için mücadele

etmeye hazır değildi; gerçi bu, kısmen, 1991'de komünizme bağlılığını sürdüren otoriter şahsiyetlerin, Sovyetler Birliği'nin liberalleşme yönünde adımlar atan hükümetini devirmeye yönelik kısa ömürlü girişimlerinin başarısız olmasının da bir sonucuydu. Siyaset unsuru, isyanların ve devrimci savaşın doğaları gereği sahip oldukları güçlü veya zayıf yönlerinden daha önemliydi. Bu husus, kabiliyetle bağlantılı meselelerin karşılaştırmalı bir bağlamda değerlendirilmesi ve sunulması gerektiğinin ve tüm vakaları değerlendirebilecek tek bir ölçünün olmadığının altını çizmektedir. Başarı ve başarısızlığı açıklamak ve buna göre anlatı kalıpları ve analitik çerçeveler oluşturmak çok kolaydır ancak bu kolaylık, bu tür açıklamaların yeterli veya doğru olduğu anlamına gelmez.

OTUZ ALTINCI BÖLÜM

Soğuk Savaş'tan Beri Çatışmalar

1990-2021 dönemi, modern savaşın karakterini ve dolayısıyla daha önceleri modern, modernleşme, ilerici ve dolayısıyla dikkate değer olarak kabul edilmesi gereken hususları değerlendirme sorunlarını gözler önüne sermektedir. Dönemin başlıca çatışmaları, özellikle de 1991 ve 2003 yıllarında Irak'la yapılan iki Körfez Savaşı ve Afganistan'daki uzun süreli Amerikan varlığı başta olmak üzere Amerika'nın dahil olduğu mücadelelerdi. Amerika'nın her iki Körfez Savaşında da Irak'ın konvansiyonel ordusunu yenilgiye uğratmadaki mutlak başarısı, askerî kabiliyette bir sıçrama yaşandığı yönünde, teknolojiye dayalı bir iyimserliği teşvik etmiş, paradigma değişimi, Hava-Kara Savaşı, Askerî Alanda Devrim ve Dönüşüm gibi terimlerin hepsi coşkuyla kullanılmış ve özellikle de görünüşe göre tam bir zafer kazanılması ile topyekûn güç retoriğinin haklı çıktığını düşünen Amerikalı yorumcular tarafından bu terimler bolca zikrolunmuştur.

Ancak Vietnam Savaşı sırasında görülen taktik ve teknolojik miyopluğun bir tekrarı, hem 2003'ten itibaren Irak'ta hem de 2001'den itibaren Afganistan'da Amerikan işgalinin karşılaştığı sorunlarla net bir biçimde ortaya çıktı. Kabiliyetlerdeki sözde sıçramanın ögeleri olarak vurgulanan teknolojik, örgütsel ve doktrinel değişiklikler yoluyla duruma bütünüyle hâkim olmanın

mümkün olmayacağı hızla anlaşıldı. Sıklıkla olduğu gibi bu tür ögelerin getirileri otomatik olarak sonucu belirlemedi ve taarruz hamlelerinden ziyade kuvvet korunma hamleleri öne çıktı; böylece inisiyatif ayaklanmacılara bırakılmış oldu.

Bunun sonucunda, müdahaleci güçlerin sınırlılıkları dikkat çekmiştir. Ancak yabancı topraklarda sürekli olarak asker barındırmaya, askerleri gönderen ülke içerisinde ne ölçüde destek verildiğinin belirsiz olduğu durumlarda, özellikle de askerlerin yabancı ülkelerdeki tehlikeli görevlerden çekilmesi yönündeki baskı gibi stratejiyi doğrudan ilgilendiren daha geniş çaplı sorunlar da vardı. Örneğin bu durum, 2013'te Mali'deki El Kaide bağlantılı gruplara karşı birliklerini sevk eden Fransızlar için de bir sorun hâline geldi; 2021'e gelindiğinde, görünüşte inatla sürdürülen bir askerî bağlılığı sona erdirmek için baskı vardı.

Ayrıca Afgan ve Irak toplumlarının doğasını, özellikle de mezhepçilik ve aşiretçiliğin gücünü anlama konusunda da ciddi bir başarısızlık görüldü. Kuvvet ve teşkilatlanmanın örtüşen karakteri her iki toplumda da farklı biçimlerde görülmüştür. Eski Yugoslavya'da, Kafkasya'da, Sahel'de ve daha genel olarak da geçerli olduğu üzere hem Afganistan hem de Irak'ta mezhepsel ve etnik bağlar önemliydi. Örneğin, Irak'ta Saddam Hüseyin'in yardımcısı olan ve Baas partisinin muhaliflerini öldürmekle görevli özel bir birime komuta eden İzzet İbrahim ed-Duri, 1968'de pratikte aynı işleri yapmayı sürdürdüğü İçişleri Bakanı konumunu elde etti. Ed-Duri, Saddam'ı iktidara taşıyan 1979 darbesinde önemli bir rol oynadı; silahlı kuvvetler komutan yardımcısı olarak kendisine fahri korgeneral rütbesi verildi, sık sık üniformasını giydi ve Saddam'ın İran ve Kuveyt'e karşı başlattığı savaşları hararetle destekledi. Ancak tasavvufi bir İslam tarikatı olan Nakşibendilerin şeyhlerinden olan Ed-Duri'nin ayrı bir otorite kaynağı da vardı. Ed-Duri'nin dini otoritesi, 2003'te Saddam'ın devrilmesinden sonra onun yerine geçen Amerikan destekli hükümete karşı

ayaklanmada ve DAEŞ hareketinin yükselişinde önemli bir rol oynadı. Bu tür kariyerler, kuvvet ile ordu ve ordu ile siyaset arasındaki ayrımların net olmaktan uzak olduğu bir dünyada yaygın görülüyordu. 1990'ların başında federal bir devlet olan Yugoslavya'daki mezhepçilik ve hizipçilik de böyleydi. Cumhuriyetler arasındaki bölünmelere her bir cumhuriyetin kendi içindeki gerilimler de eşlik etti ve 1991'de Sırpların baskın olduğu Yugoslav ordusunun Sloven ve Hırvatların bağımsızlık hareketlerini bastırmaya çalışmasıyla çatışmalar başladı. Yugoslavya'nın bütünlüğünü koruyamayan Sırplar, 1999'a kadar, özellikle 1992-1995'te Bosna'da ve daha az ölçüde 1996-1999'da Kosova'da olmak üzere, ara ara gerçekleşen çatışmalarla Büyük Sırbistan'ı kuvvet kullanarak kurmaya çalıştılar. Öldürülenlerin büyük bir kısmı sivildi ve belki de 4,4 milyon insan evlerinden kaçtı. İnsanlığa karşı işlenen suçlar yaygındı ve tüm savaşan taraflar tarafından da işleniyordu. Hırvat ve Boşnak kuvvetlerinin yanı sıra Amerika'nın öncülük ettiği hava taarruzu ağırlıklı müdahaleler de Sırbistan'ın durdurulmasında ve barışın sağlanmasında önemli rol oynadı.

ABD'nin müdahale ettiği çatışmalara odaklanılması, başta Afrika olmak üzere Kafkasya, Burma, Nepal ve Sri Lanka gibi dünyanın diğer bölgelerindeki çok daha büyük çeşitlilik arz eden bir çatışma modelini göz ardı edilmesine ve böylece farklı bir algı ve analiz sorununun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu çeşitlilik, çatışma ve başarıda rol oynayan pek çok farklı etkene işaret etmektedir. Örneğin Sri Lanka'da Tamil ayaklanması 2009 yılında ağır sivil kayıplarla ve sivillerle silahlı isyancılar arasında ayrım yapılmaksızın bastırılmıştır. Kimyasal silahlarla daha da şiddetlenen bu vahşet, 2010'larda Suriye hükümeti için de "işe yaramış" gibi görünüyordu; bu vahşet, önce hükümetin devrilmesini önledi, sonra da muhaliflerini yenilgiye uğrattı.

Ancak Sri Lanka'da Hindistan hükümetinin, sivil halkın desteğini de kaybeden isyancılara desteğini çekmesi gibi başka

etkenler de önemliydi. Suriye'de Batı, 2012'den itibaren kayda değer bir hâle gelen muhalefete verdiği geçici desteği, başta silah desteği olmak üzere Rus askerî desteğini arkasına alabilen Esad rejimine karşı genişletmek istemedi. Benzer şekilde Cezayir hükümeti de 1990'larda İslamcı ayaklanmaya karşı Fransa'nın desteğini alabilmişti.

Libya'da Kaddafi rejiminin 2011'de düşmesine yol açan, ayaklanmalar ve dış müdahaleler içeren savaşların yanı sıra büyük güçler arasında da çatışma çıktı. Örneğin, 2014 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya ait Kırım'ı ele geçirmesiyle birlikte yeni bir Soğuk Savaş'tan söz edilmeye başlandı. Çin ve Rusya ile Amerika arasında gerilim, Amerika ve Çin'in eşi benzeri görülmemiş ekonomik karşılıklı bağımlılığına rağmen belirgin bir şekilde arttı.

Bu gerilimlerin yanı sıra iddialı bölgesel güçlerin rekabetleri de görüldü. 2010'ların sonu ve 2020'lerin başında Cumhurbaşkanı Erdoğan yönetimindeki Türkiye, Kafkasya, Suriye, Irak, Doğu Akdeniz, Libya ve Somali'de önemli bir rol oynamaya çalıştı. Türkiye, bu amaçla tarihi iddialarından ve dini propagandadan faydalanırken hem genişletilmiş silahlı kuvvetlerini hem de insansız hava araçları da dahil olmak üzere geliştirilmiş silahlarını kullandı. Ayrıca Türkiye karşılaştığı ağır finansal maliyetlere ve ekonomik sorunlara rağmen bu politikasını sürdürmek arzusunda olduğunu gösterdi. Birbirinden çok farklı boyutlarda da olsa Mısır, İran, İsrail, Suudi Arabistan, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri için de aynı durum geçerlidir; bu ülkelerden ilk dördü, daha önceki bölgesel iddialılık modellerini sürdürmektedir.

Sonuç olarak, Irak, Lübnan, Libya, Suriye ve Yemen'de uzun süredir devam eden çatışmalarda olduğu gibi birçok yerel çatışma bölgesel gerilimlerin odağı hâline geldi. Libya'da Mısır ile ittifak hâlindeki Birleşik Arap Emirlikleri ile Türkiye, iç savaşta karşı taraflarda yer aldı. 2015 yılında Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri, İran'ın desteklediği Şii isyancı grup Husilerle

savaşmak üzere Yemen'e asker gönderdi. Tüm bu çatışmalarda insansız hava araçları kullanıldı.

Mısır'da ordunun seçilmiş İslamcı bir hükümetten iktidarı ele geçirdiği 2013'te olduğu gibi darbeler yoluyla müdahalecilik de görülmektedir; Mısır örneğinde ordu yüzünü ABD'ye, hükümet ise Türkiye'ye çevirmişti. On binlerce siyasi mahkûm tutuklandı ve birçoğu öldürüldü. Buna karşılık yabancı devletler, 2020'de Rusya'nın Belarus'ta ve Küba'nın Venezuela'da yaptığı gibi yıkıcı faaliyetler olarak sunulan olayları bastırmaya yardımcı olmaya çalıştı. Böyle yabancı müdahaleleri sırasında kuvvet kullanıldı ancak kullanılan "birlikler" çoğunlukla güvenlik birimlerinin mensuplarıydı ve müdahaleler de tankların sınırlardan geçmesi şeklinde değil, daha ziyade gösterilerin zor kullanılarak bastırılması şeklindeydi. 2020-2021'de Amerika'da kanun düzeninin bozulması sırasında ise benzer bir yabancı müdahale görülmedi.

Ülke içi şiddet ve uluslararası müdahalenin birlikteliği, Sahraaltı Afrika'daki Sahel kuşağında da görüldü. Örneğin, Mali'nin kuzeyindeki İslamcı isyanın bastırılamaması, 2012 ve 2020'de, daha önce 1968 ve 1991'de de darbeler görmüş bir devlette artık olağan sayılan darbelere neden oldu. Buna karşılık Fransa da 2013'ten itibaren bu eski sömürgesine ve ayrıca, başta Orta Afrika Cumhuriyeti olmak üzere eski Afrika imparatorluğunun başka yerlerine müdahale etti. Fransa'ya aralarında ABD ve Britanya'nın da bulunduğu müttefikleri de katıldı ve Amerikalılar, bu doğrultuda, 2020 yılında Nijer'deki Agadez yakınlarında büyük bir insansız hava aracı hava üssü inşa etti. Cihatçılık, özellikle Burkina Faso ve Nijer'e ve bunun ötesinde Kuzey Nijerya'dakiler gibi diğer şiddet yanlısı İslamcı hareketlerle birlik arz edecek şekilde geniş bir alana yayıldı. Mali'deki cihatçılar el yapımı patlayıcılar, roketler, motosikletler ve kamyonetler kullanmakta ve taarruza uğradıklarında başka bir bölgeye geçmektedirler. Buna

karşılık Fransızlar 5.000 asker konuşlandırdılar ve müdahalelerinde uçak, helikopter ve insansız hava araçları kullanmaktalar.

1990'larda Yugoslavya'da olduğu gibi hem Orta Doğu'da hem de Sahraaltı Afrika'da, tıpkı Müslüman Azerbaycan ile Hristiyan Ermenistan'ın karşı karşıya geldiği Kafkasya'da olduğu gibi çatışmalarda din önemlidir. Orta Doğu'da şiddet kısmen Osmanlı imparatorluğunun çöküşünden, ama aynı zamanda mevcut siyasi düzenle Kuran'ın geleneksel yorumları arasındaki kayda değer uyuşmazlıktan kaynaklanmaktadır. Dini nedenlerle ilişkili çatışmalar, daha nadir hâle gelmek bir yana dursun, Güneydoğu Asya ve 2017'de bir İslamcı ayaklanmanın başladığı ve günümüzde daha da etkili hâle geldiği Mozambik de dahil olmak üzere, 2010'larda ve 2020'lerin başlarında daha da yaygınlık kazandı.

Tüm bu vakalarda, sivillere yönelik acımasız ve kasıtlı vahşet hem ayaklanma hem de ayaklanmaya karşı koyma hareketlerinin, hatta belki de doğrudan politikaların bir parçasıydı. Bu açıdan savaş topyekûndu ve bu savaşlarda kayıplardan bahsedilince, akla, kısmen kasıtlı olarak mülteci olmaya itilenler ve dolayısıyla bu durumun tehlikeleri hakkındaki uyarılar ve durumun getirdiği yükler de gelmelidir. Toprağı mevcut sakinlerinden temizlemek geleneksel bir amaç ve araçtı ancak artık farklı silahlarla gerçekleştiriliyordu.

Tüm bu çatışmalar çok ölümcül ve yıkıcıydı. Eritre ile Etiyopya arasında 1998-2000 yılları arasında yaşanan ve yaklaşık 100.000 kişinin hayatına mal olan sınır savaşı gibi diğer savaşlar için de aynı şey geçerlidir. Büyük Afrika Savaşı'nın merkezinde yer alan Kongo'da 1996-2003 yılları arasında muhtemelen 3 ile 5,5 milyon arası kişi ölmüştü; gerçi asıl ölümcül olan, muhtemelen 400.000 kişinin ölümünden sorumlu olan katliamlardan ziyade, savaş zamanı hastalık ve açlıktı. Geçmişte olduğu gibi savaşı ve geleceğini daha iyi kavrayabilmek için Batı'dan çok daha fazlasına bakmak gerekir.

OTUZ YEDİNCİ BÖLÜM

Günümüzde Savaş
Devletlerin İçerisindeki Çatışmalar

Günümüzde savaşı tartışırken büyük güçlere odaklanmak yaygındır ve bir sonraki bölümde biz de bu güçlere bakacağız. Ancak büyük güçlere odaklanmak, şu anda ve gelecekte çatışmanın başlıca nedenleri, alanları ve araçları olabilecek şeylere odaklanmaktan kaçınmak anlamına gelmektedir. İdeoloji ve maddi etkenler bir araya gelerek son yıllardaki büyük, hatta dönüştürücü düzeydeki, nüfusa ilişkin, çevresel ve toplumsal değişimlerden etkilenen toplumlar üzerinde yüksek derecede baskı oluşmasına yol açmaktadır. Düşmanlığın en olası tetikleyicisi, dünyanın büyük bölümünde meydana gelen eşi benzeri görülmemiş nüfus artışının sonuçları olacaktır. Bu artış, özellikle toprak, su, gıda, yakıt ve devlet tarafından sağlanan işler gibi kaynaklar açısından "sarboğazlar" yaratacak ve bunlar, örneğin 2020'de Etiyopya ve Fildişi Sahili'nde çatışmaya neden olan etnik rekabetlerde olduğu gibi etnik, dini ve sosyal etkenler ve gerekçelerle etkileşime girecektir. Etiyopya'daki çatışmada, Tigraylılara karşı savaşan federal güçlere Amhara milisleri de katılmıştır.

Etnik temelli baskılar, iklim değişikliğinin boyutları, hızı, nedenleri ve sonuçlarına ilişkin tartışmalı meselelerden bağımsız

olarak mevcuttur. Çevresel baskıların geçmişte de önemli olduğu açıktır; bu etken, sadece Buzul Çağlarının gelip geçmesiyle değil, aynı zamanda kabaca 1300'den yaklaşık 1850'ye kadar süren "Küçük Buzul Çağı" sırasında da önemini korumuştu.

İklim değişikliği nasıl bir sürece yayılırsa yayılsın (ki değişikliğin hızlanmış ve kümülatif hâle gelmiş olduğu açıktır) 21. yüzyılın başlarında dünyanın büyük bir kısmında daha da aciliyet arz eden bir baskı, küresel nüfustaki muazzam artıştan kaynaklanmaktadır. Bu artış şu ana dek ne hastalıklara bağlı ölümlerdeki artışla ne de kıtlık başta olmak üzere Malthusçu faktörlerle törpülenmiştir. Hızla artan bir şekilde dünya nüfusu yaklaşık 1804'te 1 milyara, 1927'de 2 milyara, 1960'ta 3, 1974'te 4, 1987'de 5, 1999'da 6, 2012'de 7 ve 2020'de 7,8 milyara ulaşmıştır. Günümüzdeki tahminlere göre nüfus, 2050'de 9.8'e ve muhtemelen 2100'de 10.9'a yükselecektir. Bu artış özellikle Afrika ve Hindistan'da belirgin olmakla birlikte, Avrupa veya Japonya'da görülmemektedir; hatta buraların nüfusunda azalmalar yaşanmaktadır. Afrika'nın 2019'da 1 milyar olan nüfusunun 2050'ye kadar yaklaşık 2,4'e yükseleceği ve o tarihe kadar kıta nüfusunun yarısından fazlasının yirmi beş yaşın altında olacağı tahmin edilmektedir. Nijerya'nın 2050 yılına kadar ABD'yi geride bırakarak, Hindistan ve Çin'in ardından dünyanın en kalabalık üçüncü ülkesi olması muhtemeldir.

Bu durum, özellikle de kaynak akışları veya genç kadın sayısında görece bir yokluğa yol açan toplumsal cinsiyet dengesizlikleri ile birleştiğinde hem doğrudan hem de dolaylı olarak etkilenen devletler için önemli sonuçlar doğurmaktadır. Artan refahın doğurganlıkta düşüşe yol açacağı ve dünya nüfusunun 2050 yılında 9,5 milyara ulaşıp zirve yapacağı yönündeki daha önceki iyimserlik bir kenara bırakılmıştır. Bu da kaynaklar üzerindeki baskılara ışık tutan bir diğer meseledir. Özellikle su konusunda hem devletler içinde hem de devletler arasında büyük bir çatışma potansiyeli bulunmaktadır. Su, 2015 yılında, başka nedenlerden

kaynaklansa da bir isyanla hükümetin devrildiği Yemen'in de aralarında bulunduğu çok sayıda ülkede hâlihazırda ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Nehirden gelen suyun kısıtlanmasından endişe eden Mısır, Etiyopya'yı Mavi Nil üzerinde inşa etmekte olduğu barajı yıkmakla tehdit etmiştir.

Bu ve diğer baskılar, hangi ortamda yaşandığına bağlı olarak, özellikle de belirli toplumların, diğer toplumların kendisine meydan okuduğu yönündeki algısı nedeniyle daha da acil birer mesele hâline gelebilir. Ayrıca, özellikle de büyük çaplı göç nedeniyle uluslararası bir boyut da kolayca ortaya çıkmaktadır. Bu durum, örneğin 1937'de komşu Dominik Cumhuriyeti'nde Haitililerin büyük bir katliama tabi tutulmasında görüldüğü gibi uzun bir geçmişi olan bir çatışma modelini temsil etmektedir.

Kaynaklar ve mağduriyetlerden kaynaklanan "darboğazlar" muhtemelen en şiddetli olarak şehirlerde hissedilecektir. Bulaşıcı hastalıklara daha fazla maruz kalmalarına rağmen dünyanın artan nüfusu içinde şehirlerde yaşayanların oranı artmaya devam edecektir. Tahminler detaylarda farklılaşsa da temelde bu doğrultuda birleşmektedir. Birleşmiş Milletler, 2012 yılında 7 milyarlık dünya nüfusunun yarısından fazlasının şehirlerde yaşadığı, 2030 yılında bu sayının 5 milyardan fazla olacağı görüşünü öne sürmektedir. Ayrıca 2050 yılına kadar küresel nüfusun dörtte üçünün şehirlerde yaşayacağı ve bu artışın büyük kısmının başta Hindistan olmak üzere Asya ve Afrika'da gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Nitekim 2015 yılında en büyük bin kentsel alanın yaklaşık yüzde 56'sı Asya'da ve en kalabalık sekiz kent de Asya'daydı.

Bu nedenle şehirler, başta başarısız genişlemenin toplumsal ve siyasi sonuçlarıyla ilgili endişeler nedeniyle, tarihte eşi benzeri görülmemiş türden bir büyümeyi yönetme meselesini gözler önüne sermeye de yararlar. Distopyaların, artık genelde kent kaosu ve yönetilemeyen şehir manzaraları içermeleri şaşırtıcı değildir; tüm bu hususlar, Batman filmlerindeki (1989-2019) Gotham

City (New York) ve *Blade Runner*'daki (1982) şehirler gibi kurgusal eserleri daha ayakları yere basan çalışmalara bağlayan temayı teşkil etmektedirler. Gerçekten de değişimin insan dramını en yoğun ve keskin şekilde etkilediği ve en çok ilgi gördüğü yerler kentsel mekânlardır.

Tüm bunların sonucu, 2015-2016 kışında Türkiye'nin Kürt nüfusun yoğun olduğu bölgelerinde olduğu gibi kentsel alanların genellikle kilit konumlar ve çatışma alanları hâline geldiği bir ayaklanma coğrafyasının doğuşu olacaktır. Dolayısıyla, Pakistan'da risk merkezi Veziristan'ın dağlık bölgeleri değil Karaçi; Brezilya'da Amazonlar değil São Paulo; Hindistan'da Odisha'daki Naksalitler değil büyük şehirler; Çin'de ise başta Sincan ve Tibet olmak üzere etnik bölgeler değil keza şehirler olacaktır. Myanmar ve Hindistan da dahil olmak üzere pek çok ülkede kırsal isyan bir sorun olsa da ağırlık noktası, Çin açısından 2020'de Hong Kong'da olduğu gibi kentsel aktivizme, savaşa ve bununla bağlantılı gözetim ve karşı isyan sorunlarına kayabilir. Ayrıca, kırsal alanlar Latin Amerika'da olduğu gibi askerî personel kaynağı olma eğilimindedir; şehirler ise tam tersine ideolojik kışkırtıcıların kaynağıdır.

Dünyanın pek çok yerinde kanunsuzluk hâlihazırda iç çatışmalarla örtüşebilmektedir yahut örtüşecektir. Bu durum, önlemlerin alındığı yerlerde daha bile belirgindir. Amerika Birleşik Devletleri buna bir örnek teşkil etmektedir: polis güçleri her türlü vücut zırhı, zırhlı yelekler, kasklar, ordu tüfekleri, zırhlı araçlar ve özel optik ekipmanlarla (gece görüş dürbünleri dahil) askerîleştirilmiştir. Polis fuarlarında bu ekipmanlar cömertçe sergilenmekte ve bunların satın alınmasına yardımcı olmak için federal sübvansiyonlar bulunmaktadır. 2020-2021'deki kargaşada polisin konuşlandırılması zaman zaman askerîleşmiş bir biçimde gerçekleştirildi.

Gelecekte küresel ölçekte etkili dinamik unsurlar arasında, muhtemelen, her biri diğerinden büyük fayda sağlayan ayaklanmalar ve suç şebekeleri arasındaki ilişki yer alacaktır. Bu tür

şebekeler, Meksika ve Kolombiya da dahil olmak üzere bir dizi devlette düzen için büyük bir tehdit oluşturmakta ve bir dereceye kadar buraların başarısız devletler olmalarına yol açabilmektedir; ancak bu terimin, merkezî hükümetin tamamen çöktüğü devletler için kullanılması daha doğru olacaktır. Suç şebekelerinin de devletlerle bağlantıları olabilirken, devletlerin otoritesi de şiddet yoluyla uygulanan bir koruma haracına dönüşebilir ve başkaları da bu otoriteye aynı yöntemlerle karşı koymaya çalışabilir. Bu unsur, toplumlar arasındaki ve toplumların kendi içindeki ekonomik ve siyasi eşitsizliklerle hem tavandan tabana hem de tabandan tavana uygulanan şiddetle etkileşime girebilmektedir.

Soğuk Savaş dönemindeki çatışmalardan günümüze sadece ayrımlara yol açan meselelerin devamı açısından değil, aynı zamanda silahlar ve savaşçılar açısından da bir süreklilik söz konusudur. İkinci el silahların, özellikle de tabanca ve tüfeklerin ama aynı zamanda daha yüksek özellikli silahların da uzun bir ömrü vardır.

Gerginlik ve şiddet, bırakın tam anlamıyla bir ayaklanmayı, bazen ayaklanma faaliyetlerine bile yol açmayabilir. Senegal ve Zambiya gibi yüksek nüfus artış hızına sahip pek çok devlette ne iç savaş ne de ayaklanma olasılığını önlemek için tasarlanmış proaktif kontrol önlemleri, yani bir diğer değişle, ayaklanmaya karşı koyma yöntemleri görülmemektedir.

Bununla birlikte, bir devlet içindeki gruplar arasındaki şiddetin sıklıkla devletin otoritesine karşı gelmeyi de içermesi ve dolayısıyla bir ayaklanma teşkil etmesi muhtemeldir. Çoğu devlet şiddeti kendi tekelinde tutmaya çalıştığı için bu durum özellikle böyledir.

Devletlerin bu tekel girişimlerinin karşısında, öldürücü silahların ucuzluğu ve kolay elde edilebilirliği kilit bir unsurdur; bu unsur, özellikle 3D yazıcılar kullanılarak plastikten üretim

yapmanın kolaylığı ile daha da güçlenecektir. Bu tür silahlar daha zayıf özelliklere sahip olabilir ancak son yıllarda Afganistan ve Irak'ta yaşanan çatışmalar, "el yapımı" silahların ölümcül olabileceğini ve düzenli birliklerin korunma ve silah tekniklerine karşı koymak için kolayca geliştirilebileceğini göstermiştir. Özellikle yol kenarına yerleştirilen bombalar gibi "el yapımı patlayıcılar" konvoylar üzerinde büyük bir etki yaratmış ve araçların güçlendirilmesine yol açmıştır. Bu durum Mali'de olduğu gibi başka yerlerde de görülmüştür.

İki çatışma türü arasında 1990'dan 2007'ye kadar görülen ilişki (devletler arası savaşlarda ölen yaklaşık 220.000 kişiye karşılık devletler içindeki çatışmalarda 3,6 milyondan fazla insan ölmüştür) muhtemelen bu şekilde devam edecektir. Bu ilişkinin 2008-2015 döneminde de böyle sürdüğü kesindir. Bu ve diğer hususları değerlendirirken, tanımlar ve ölçümlerle ilgili sorunlar bulunmaktadır. Örneğin, 2004 yılında Irak'ta yaşanan şiddet olayları, ne ölçüde 2003 yılındaki savaşın bir bölümü olarak sınıflandırılmalıdır? Savaşın yaşanıp yaşanmamasından bağımsız olarak acaba Kongo veya Sudan'da kaç kişi hastalık ve yetersiz beslenmeden ölecekti? Bununla birlikte, farklı savaş türleri arasında zayiat sayısı farkındaki eğilim açıkça görülmektedir. Dahası, bu maddi baskılar, dini ve etnik düşmanlıkların özellikle belirgin olduğu inanç temelli gruplar arasındaki ideolojik gerilimlerle etkileşim hâlindedir.

Devletler içindeki bu çatışmaların devletler arasındaki gerilim ve şiddetle sık sık örtüşebilmesi, son yıllarda Yemen'de olduğu gibi bu tür çatışmaların yayılmasına veya en azından ülkenin komşularını da tehdit etmesine yol açan etkenlerden biri olabilmektedir.

Çatışma araçları açısından, sivillere karşı uygulanan şiddet kilit bir unsurdur ve dahası, sıklıkla "etnik temizlik" kavramı ile ilişkili olarak tartışılmaktadır. Bu tartışma, meselenin, sadece düzenli güçlerin askerî harekâtlarından ziyade, Hitler'in Yahudilere

karşı soykırımcı "savaşında" varlığı net bir biçimde görüldüğü üzere, doğrudan doğruya bir halkın varlığına odaklanabildiğini gözler önüne sermektedir. Böylece savaş, "topyekûn" bir çerçevede ve "formatta" gruplar arasında bir mücadele hâline gelir ve savaşan taraflar da düzenli birlikler içerisinde yer alan veya çatışanlar kadar, bıçakları çeken, meşaleler yakan ve bebekleri katledenler olur. Bununla bağlantılı olarak, tecavüz ve kadınların kaçırılması şeklindeki cinsel şiddet, hükmetme, aşağılama ve acı çektirme dürtüsüyle çok yakından ilişkiliydi. Eski Yugoslavya, Ruanda, Kongo, Kafkasya, Sahel ve Sudan'daki çatışmaların hepsi 1990'larda ve sonrasında bu biçimi aldı. "Cephe hatları" denilen şey, eski Yugoslavya gibi bazı bölgelerde uzun süredir görüldüğü üzere belirli etnik grupların savunulan köylerinden oluşur oldu.

Düzenli birlikler bu bağlamda, kısmen silahlarını, eğitimlerini ve bağlama uygunsuz kalan doktrinlerini anlamlı bir biçimde kullanabilmek için kolayca ayırt edilebilen bir düşmanla savaşma arayışında olduklarından, zayıf hatta beceriksiz görünebilirler. Uçaklar, hükümetin devrildiği 2011'deki "Arap Baharı" sırasında Kahire'de görüldüğü gibi gösteri yapan kalabalıkları durdurmaz. Buna karşın, Mısır ordusu bir dereceye kadar halk desteğinden faydalanarak 2013 yılında iktidarı ele geçirebilmiştir. Orduların yeniden önem kazanma çabası, özellikle 2000'li yıllarda meskûn mahal çatışmalarına yönelik fikirlerin ve talimlerin, buna bağlı olarak da "doktrin" ve silahların geliştirilmesiyle ilişkili oldu. Aynı zamanda, Libya ve Suriye'de olduğu gibi bu tür mücadelelere girişenler, herhangi bir meskûn mahal savaşı "doktrini"ne kadar uygun düşüyorsa, sivillere karşı vahşete de o kadar meyilli olan yerel milislere istinat etme eğiliminde oldular. Verilen tepki toplumdan topluma ve devletten devlete büyük farklılıklar göstermektedir. Bu yaşananların duracağına dair bir emare yoktur.

OTUZ SEKİZİNCİ BÖLÜM

Büyük Güçler Arasındaki Mücadeleler

Devletler arasındaki çatışmaların yanı sıra savaşların büyük güçler tarafından kullanılan gelişmiş silahlar açısından tartışılması da söz konusudur. Dolayısıyla, 1945'ten sonra Soğuk Savaş nasıl hızla nükleer çatışmaya yönelinmesine ve önce hidrojen bombalarının, ardından da kıtalar arası roketlerin hızla geliştirilmesine yol açtıysa, 2014'ten bu yana yeniden canlanan Soğuk Savaş'ta da siber savaş, hipersonik silahlar ve uzay savaşı alanlarına doğru hızlı bir yönelim olmuştur. Gerçekten de uzay silahları, iletişim ve gözetleme için hayati önem taşıyan ve örneğin 2003'te Irak'la yapılan Körfez Savaşı'nda kullanıldığı üzere, Amerikan gücünün önemli bir unsuru olan uyduların yok edilmesini sağlayabilir. 2020 yılında NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg şunları söylemiştir: "Hızlı, etkili ve güvenli uydu iletişimi birliklerimiz için elzemdir. Uzay ortamı son on yılda temelden değişmiştir. Aralarında Rusya ve Çin'in de bulunduğu bazı ülkeler uyduları kör edebilecek, etkisiz hâle getirebilecek ya da düşürebilecek anti-uydu sistemleri geliştirmektedir." Çin, Dong Neng önleyici füzesi ile SC-19 füzesine, Rusya ise PL-19 Nudol sistemine sahiptir. Bu kabiliyet Amerikalıların "C2" diyerek kısa biçimde ifade ettikleri komuta kontrolü tehdit etmektedir.

Soğuk Savaş sonrasında, ABD de dahil olmak üzere Batılı güçler "barışın getirilerini" elde etmeye çalıştığı, Rusya da bir mali krizden ciddi şekilde etkilendiği için gelişmiş silahlara yapılan harcamalar azaltılmıştı. Ancak bu harcamalar 2000'li yıllarda, özellikle de Amerika'nın "Teröre Karşı Savaşı" nedeniyle arttı ve 2010'lu yıllarda daha da artış gösterdi. En hızlı büyüyen büyük güç olan Çin, çalışkan olduğunu özellikle gösterdi; öyle ki 2020'nin sonunda Çin, 360 savaş gemisine (ABD Donanması 297) ve 500 ila 5.500 kilometre menzilli 1.250'den fazla karadan fırlatılan balistik füze ve seyir füzesine sahip durumdaydı. Ekonomik olduğu kadar siyasi olarak da Çin büyük bir askerî mücadeleye girişebilecek güçtedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde, Vietnam Savaşı sırasında olduğu gibi büyük ölçüde borca dayalı olan harcamalar, Başkan Trump (2017-2021) döneminde yeniden arttı. 2000'den bu yana siyasete hâkim olan Vladimir Putin'in yönetimindeki Rusya da kendini etkin bir askerî profil ve özellikle Suriye'de gözler önüne serilen askerî varlığı ile tanımladı. Rus harcamalarındaki büyük artış, başta tanklar ve uçaklar olmak üzere konvansiyonel kuvvetlerdeki kabiliyette belirgin bir artışa tanıklık etti ancak Rusların savunma harcamalarının daha büyük bir kısmı, Avrupa ve yakın sularda ölümcül bir menzil sağlayan bir dizi füze türüne odaklandı.

2019 yılında askerî harcamalarda milyar $ cinsinden en üst sırada yer alan ülkeler şöyledir:

ABD	732
Çin	261
Hindistan	71.1
Rusya	65.1
Suudi Arabistan	61.9

Fransa	50.1
Almanya	49.3
Britanya	48
Japonya	47.6
Güney Kore	43.9

Buna karşılık 2000 yılında ABD 295, Rusya 59, Çin 41 ve o zamanki 17 Avrupalı NATO gücü 162,5 milyar dolar harcamıştır. 2000 ve 2019 yılları arasındaki enflasyon kısıtlı düzeydeydi.

Bu sayılar, yalnızca eksik raporlama olasılığı nedeniyle değil (ki bu, Çin'de sıkça karşılaşılan bir şeydir), aynı zamanda orduya verilen çok farklı ücret ve sosyal destek oranları nedeniyle de ülke ve tarih bazında tam olarak karşılaştırılabilir değildir. Bununla birlikte, temel unsurlar kolayca görülebilmektedir. En büyük harcamaları yapanlar Batılı (ABD, Fransa, Almanya, Britanya) ve önde gelen Asya ekonomileridir (Çin, Hindistan, Japonya ve Güney Kore); Soğuk Savaş'ta ABD'nin rakibi olan Rusya artık harcama yapanlar arasında ilk üçte yer almazken, petrol devletlerinin en zengini olan Suudi Arabistan beşinci sırada yer almakta ve diğer iki petrol devleti olan ABD ve Rusya da ön planda bulunmaktadır. Petrol fiyatlarındaki düşüş geçmişte İran, Irak ve daha kısıtlı olmak üzere Angola ve Libya gibi diğer büyük askerî harcama yapan devletleri de etkilemiştir. 2010'larda ve 2020'lerin başında paranın değerinin düşük olması ve faiz oranlarının tarihi düşük seviyelerde bulunması, borçlanmayı kolaylaştırarak askerî harcamaların artmasına ve sürdürülmesine yardımcı oldu.

Kişi başına düşen harcamalar da büyük farklılıklar gösterebilmektedir; bu listede genellikle ABD ve Suudi Arabistan gibi ağır topların yanı sıra İsrail, Singapur ve Kuveyt de yer alır. Bir toplumun kaynaklarının ne kadarının savaşa ayrıldığı yüzde hesabına vurulduğunda Kuzey Kore, üst sıralarda yer alacaktır çünkü hem

otoriter hem de paranoyak olan bu devlet, yaşam standartlarını bu amaçla kısıtlamaktadır. Bu durum Kuzey Kore'nin Ocak 2021'de yalnızca çok başlıklı füzeler, su altından fırlatılan nükleer füzeler ve katı yakıtlı uzun menzilli füzeler değil, aynı zamanda casus uydular da geliştirdiğini iddia edebilmesini sağladı ki, bunların hepsi ABD'yi tehdit etmesi amaçlanan araçlardı.

Stratejik düzeydeki son teknoloji silahların yanı sıra taktik düzeyde de başta insansız hava araçları olmak üzere teknolojik silahlar kullanılmaktadır. Başlangıçta insansız hava araçları havadan keşif içindi ancak bu araçlar denizaltı silahları için tasarlananlar da dahil olmak üzere işlev, ölümcüllük, boyut ve kullanılacakları ortamlar açısından hızla gelişim gösterdiler. Bu nedenle, insansız hava araçları ve torpidolar ya da insansız hava araçları ve mayınlar gibi hibrit ya da farklı türden silahları örtüştüren silahlara ilgi duyulmaktadır. İnsansız hava araçlarına odaklanılması, insani boyutun, çatışmanın gerçekleri ve tehlikeleriyle yüzleşmek zorunda kalmayan uzaktaki kontrolörler hâline gelmesi anlamına gelmektedir.

Dahası, savaşçıların vazgeçilebilir hâle gelmesi, askerî araçların doğasının değişmesini sağlamaktadır. Örneğin, özellikle sürü taarruzu gerçekleştirebilen silahlar tarafından bu tür taarruzlara karşı son derece savunmasız olan uçak gemilerinin yerini, pilotları etkileyen ve dolayısıyla istenen kalkış hızını azaltan G kuvvetlerine maruz kalmadıkları için daha kısa ve daha küçük atış platformlarından kaldırılan insansız hava araçları ve seyir füzeleri taşıyan savaş gemileri almaktadır. İnsansız hava araçları aynı zamanda bir ikmal boyutu da sunmaktadır; örneğin ABD tarafından nükleer denizaltılara ikmal malzemesi götürmek için geliştirilen insansız hava araçları, böylece denizaltıların görevde kalma sürelerini uzatmaktadır. İnsansız hava araçlarının kullanımı, robotik savaşçı ve silahlara ve de yapay zekaya (AI) olan genel ilginin artmasıyla

bağlantılıdır. Bu alanların tümünde yoğun biçimde araştırmalar gerçekleştirilmektedir. Örneğin, Amerikalıların V60 Q-UGV'si (insansız kara aracı), araziyi geçebilen ve çok çeşitli çevresel faktörleri algılayabilen, tarayabilen ve insan operatörlere iletebilen bir robottur. Yapay zekâ, algılama, tarama ve ateşleme teknolojilerini ve sistemlerini insanların erişemeyeceği bir hızda ve karmaşıklıkta birbirine bağlamak üzere tasarlanmıştır. Çin ve Rusya benzer yazılımlara sahiptir ve her bir güç, bu tür süreçleri engellemek için diğerlerinin geliştirebileceği teknolojileri de göz önünde bulundurmak durumundadır.

Elektromanyetik darbe silahları da bir başka gelişme alanıdır. Çin 2020'de, Himalayalar'ın tartışmalı bir bölgesinde Hint mevzilerini elde tutulamayacak kadar acı verici hâle getirmek ve Hint birliklerinin geri çekilmesine yol açmak için yüksek frekanslı elektromanyetik darbeler üreten mikrodalga silahları kullandığı iddia edilmiştir.

Güçler arasındaki mücadeleler sadece silah sistemlerindeki kabiliyetler arasında değil, aynı zamanda Doğu ve Güney Çin Denizleri, farklı silah sistemlerinin birbirlerine göre avantaj ve dezavantajları, örneğin "erişim engelleme"[27] silahlarının potansiyel uygulanabilirliği ve vekalet savaşları ve güçleri yoluyla menzilin genişletilmesi gibi belirli çekişme alanlarına da odaklıdır. Doğu ve Güney Çin Denizlerindeki sorunlar, Çin'in burayı ele geçirmesi hâlinde Japonların Doğu Çin Denizi'ndeki Senkaku Adaları'nı geri alma kararlılığına işaret etmeyi amaçlayan, amfibi çıkarmaları da içeren ve iki yılda bir düzenlenen Amerikan-Japon

27 Ç. N.: Erişim engelleme, askerî stratejilerde son yıllarda özellikle ön plana çıkan bir husus olup, düşmanın hareketini kısıtlamak, hatta mümkünse belirli bir bölgeye erişimini tamamen olanaksız kılmak amacı güden stratejileri ifade etmektedir. Çeşitli biçimlerde ateşlenen füzeler, hava savunma füzeleri ve uçuşa yasak bölgelerin tesis edilmesi, gemisavar füzeleri gibi farklı silahlar, erişim engelleme stratejilerinde önemli rol oynamaktadır.

askerî tatbikatlarının düzenlendiği 2020'de görüldüğü gibi giderek daha ön plana çıktı. "Erişim engelleme" silahları esas olarak özellikle uçak gemilerine karşı kullanılan karada konuşlu füzelerdir ancak bunların yerini uzak kontrol sistemlerine bağımlı olmayan otonom insansız hava aracı sürüleri alabilir. İnovasyonun yayılması Birinci Dünya Savaşı öncesine benzemektedir ancak bu kez dünyayı "küçültebileceği" ve ilk darbeyi vuramayanların şansını daha da keskin bir şekilde azaltabileceği düşünülen silahlar üretilmektedir.

Böyle bir bağlamda caydırıcılığın gücü, özellikle de asimetrik kabiliyetler hususunda belirsizdir; Tayvan'ın, Çin işgaline karşı kullanılmayı planladığı Amerikan seyyar kara konuşlu hassas güdümlü füzelerini satın alması bu asimetrik kabiliyetler meselesinin bir örneğidir. Diğer ikinci ya da üçüncü düzey güçler de benzer şekilde kendilerini büyük devletlerden en iyi nasıl koruyacaklarını ve böylece kendilerine saldırmanın maliyetini arttırarak taarruzları nasıl caydıracaklarını düşünmek zorunda kalmaktadırlar. Örneğin İsveç, artık daha tehditkâr olarak görülen Rusya'ya karşı koymak için Soğuk Savaş sonrası başlayan silahlı güçlerini ihmal etme sürecini terk edip tam tersi yönde adımlar atmaya başladı.

Kuvvet kullanımına başvurulması sık sık gündeme gelmektedir. Kasım 2020'de, standart bir anti-balistik füze olan SM-311A'in bir Amerikan savaş gemisinden başarıyla ateşlenerek talim amaçlı bir kıtalar arası balistik füzeyi düşürmesinden ve böylece ABD'ye başta Kuzey Kore'ye karşı olmak üzere katmanlı bir savunma ağı sağlamasından kısa bir süre önce, Başkan Trump'ın, üst düzey yetkililerinin kendisini bölgesel bir çatışma başlatabileceği konusunda uyarması üzerine, İran'ın başlıca nükleer tesisi olan Natanz'daki uranyum zenginleştirme tesisini bombalamaktan vazgeçtiği iddia edildi. Tesise yönelik bir İsrail taarruzu olasılığından çokça bahsedildi.

Savaş planlaması 2010'ların ortalarından bu yana, özellikle de Çin ve Amerika Birleşik Devletleri arasında patlak verebilecek bir çatışmaya yönelik olarak çok daha yoğun hâle gelmiştir. Planlamalarda hem simetrik (benzer silah sistemleri, yöntemler ve hedefler) hem de asimetrik rekabet ve çatışmalar dikkate alınmak zorundadır. Ayrıca, Soğuk Savaş'ta olduğu gibi simetrik ve asimetrik yönler arasındaki potansiyel etkileşim belirsizdir ve bu nedenle bu etkileşim de planlama sürecinin bir parçasıdır. Kasım 2020'de, Britanya ordusunun başındaki General Sir Nick Carter, Üçüncü Dünya Savaşı riski konusunda kamuya açık bir biçimde uyarıda bulunmuştur:

"Bu risklerin bilincinde olmamız gerekiyor. ... Şu anda devam eden pek çok bölgesel çatışmayla ilgili gerçek risk, gerilimdeki tırmanmanın yanlış hesaplamalara yol açabilme ihtimalidir. Belki de daha fazla insan işin içine girecek, daha fazla silah devreye girecek ve siz bunu kontrol altına alamadan taraflar tam anlamıyla bir savaşa sürüklenecektir... tehdit her zaman gelişiyor, kimi yerlerde yenileniyor ve elbette bizim de kendimizi yenilememiz gerekiyor... Belki de sanayi çağından kalma bazı kabiliyetleri bir kenara bırakmalıyız... Bilgi çağı için ihtiyaç duyduğumuz kimi kabiliyetlere odaklanmalıyız."

Karşı taraf, bu tür kabiliyetlerin değerini azaltmak için hareket geçecektir ki bu da durumun, doğası gereği dinamik bir yapıya sahip olduğunun altını çizmektedir; dünya son yüzyılda uzay-zaman açısından belirgin bir şekilde "küçüldükçe" bu dinamik durum, daha da dengesiz bir hâl almıştır. Büyük güçlerin halklarının savaş istediğine dair bir emare olmasa da bu isteksizlik, çatışmaya hazırlığın temel unsuru değildir ve hazır olma ihtiyacı da silah geliştirme ve tedarik düzeyinde etkili olmaktadır.

OTUZ DOKUZUNCU BÖLÜM

Askerî Tarih Kuramcıları

Askerî tarih, en iyi biçimde nasıl sunulmalı, tartışılmalı ve açıklanmalıdır? Savaş nedir? Bu konuyla ilgili tipik sorunlardan biri, mesele tartışılırken hep aynı eski düşünürlerden bahsedilmesi ve sıklıkla geçmiş argümanların ve uzun süreli sorunların tekrarlanmasıdır. Sun Tzu, Clausewitz, Jomini ve Fuller kara savaşları, Mahan ve Corbett ise deniz savaşları hakkındaki tartışmalarda baskındır. Dahası, konuya yönelik hem akademik hem de kamuoyundaki standart yaklaşım büyük komutanlara, büyük savaşlara ve sözde belirleyici muharebelere odaklanmaktadır. Örneğin Clausewitz ve Jomini Fransız Devrimi ve Napolyon çatışmaları ışığında savaş kuramcıları olarak Fuller ve Liddell Hart Birinci Dünya Savaşı ve böylesi pahalıya patlayan bir diğer çıkmazdan kaçınmanın yollarını düşünerek, Mahan ve Corbett ise 1689-1815 döneminde büyük deniz gücü olarak Britanya'ya, özellikle de bu devletin Fransa ile mücadelesine odaklanan kuramcılar olarak ünlenmişlerdir.

20. yüzyılda devrimci savaş konusunda Frunze ve Mao Zedong, ayaklanmaya karşı koyma harekâtları için Callwell ve (çok farklı bir şekilde) Galula gibi başkaları da bu listeye eklenmiştir; Sun Tzu ve Mao Zedong'un dahil edilmesi ise Çin'in askerî bir güç olarak artan önemine eğilmek için büyük bir çabayı temsil

etmektedir. Günümüzde dünyanın en büyük nüfusuna sahip olan Hindistan'a benzer bir odaklanma olmamıştır. Bunlardan ayrı olarak, hava gücü, başta Douhet ve Mitchell olmak üzere kendi savunucularını ve analizcilerini de beraberinde getirmiştir ki savunucularla analizcilerin sıklıkla aynı kişiler olması, analizler için hayli zarar verici bir unsur olmuştur.

Bununla birlikte, standart yorumların çoğunda içerik, kapsam ve vurgular açısından çeşitli sorunlar görülmektedir. Birinci sorun, askerî aktörlerin düşüncelerinden, hele de eylemlerinden çok, askerî meseleler üzerine düşünenlerin kuramlarını değerlendirme tercihidir. Askerî aktörlerin ezici çoğunluğu bu türden, özellikle de herhangi bir sistematik biçimde kuramsal açıklamalar yapmaz; askerî kuramcıları ele almanın sorunu, bunun size ancak ve ancak askerî kuramcıların kendileri hakkında fikir vermesidir. Bu kuramcılar ne kararları verenlerle ne de bu kişilerin bu kararları alma nedenleriyle pek alakalı olmazlar ve size kendi görüşlerini anlatma, diğerlerini bu ön yargılara uydurma ve kendi etkilerini abartma eğilimindedirler. Örneğin Basil Liddell Hart, kendi ülkesi Britanya'da ihmal edilmiş bir peygamber konumunda bulunan ancak Almanya'nın yıldırım savaşını geliştirmesinde ve İsrail'in 1967'deki Altı Gün Savaşı'ndaki operasyonlarında etkili olan bir kuramcı olarak görülmekten pek memnundu. Bu yaklaşım onun önemini büyük ölçüde abartmaktadır.

İkinci sorun, kuramların çoğunda, devletlerin kendi içlerinden ziyade devletler arası çatışmalara odaklanılmasıdır. Gerçekten de iç savaşlar, İngiliz (1642-1648) ve Amerikan (1861-1865) iç savaşlarında olduğu gibi yalnızca her iki tarafın da resmî askerî kurumlara veya yarı resmî yapılara sahip olduğu durumlarda ele alınma eğilimindedir.

Üçüncüsü, çatışma veya "küçük savaşların" (yahut deniz ablukalarının) önemine rağmen tartışmaların genellikle muharebelere

odaklanmasıdır. Bu önem, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana önemli ölçüde artmıştır ve "belirleyici muharebe" yaklaşımı bu bağlamda pek faydalı değildir. Böylesi bir yaklaşım, savaş gemilerinde ya da modern uçaklarda olduğu gibi birim sayısı az olduğunda ve dolayısıyla bunların imhası daha önemli hâle geldiğinde daha işe yarar hâle gelmektedir.

Dördüncüsü, sıradan anlatıda dünyanın büyük bir kısmının "ilkelleştirilmesidir." Bu doğrultuda, başta bozkır halkları ve Afrika'daki siyasi yapılar olmak üzere, savaşan tarafların çoğu genel olarak basitleştirilir ve ilkelleştirilir. Özellikle de bu yerleşik devletler büyük ölçekli tarım ve sanayiye dayanıyor ve Batılı (Avrupa ve Kuzey Amerika) veya Doğu Asyalı ise bunları "yerleşik" devletlerden daha az sofistike ve daha az çeşitlilik arz ediyormuş gibi sunma eğilimi vardır. Bu da varlığını inatla sürdüren bir önemler coğrafyası yaratmakta, benimsenebilecek en iyi pratiğin "modern" bir şekilde resmîleştirilmiş ordulara ve askerî analizlere sahip olma eğiliminde olan "gelişmiş toplumların" pratiği ile eş anlamlı olduğu varsayımını beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, "gelişmemiş" toplumlar ancak en iyi pratiğin bazı yönlerini kopyaladıkları, başka bir deyişle Batılılaştıkları ya da benzer icraatlarda bulundukları takdirde önem kazanıyor gibi görünmektedirler.

Bu şekilde ifade edildiğinde, sıradan yaklaşım açıkça sorunludur. 5. yüzyılda Hunlar, 13. yüzyılda Moğollar, 14. yüzyılda Aksak Timur'un orduları ve 17. yüzyılda Mançu orduları gibi hiçbiri Avrupalı olmayan süvari temelli etkili ordular, hafife alınmakta ya da uzun vadede başarısızlığa uğramaya mahkummuş muamelesi görmektedir; oysa uzun vadede zaten çoğu ordu tipi başarısız olmaktadır. Bu yaklaşım kısmen, bu tür orduların yerine Batılı piyade kuvvetlerine yapılan vurgudan kaynaklanmaktadır. Bu süreç, modern savaşın gelişmiş silahlarının kaynağı olarak askerî-endüstriyel bağlantıya ya da bu "komplekse" vurgu yapıldığında

daha da ileri götürülür; endüstriyel, gelişmiş ve modern gibi terimlerin hepsinin apaçık çağrışımları mevcuttur.

Bozkır toplumları kırsal ve endüstriyel olmayan doğaları gereği bu tür sistemler üretmezler. Bunun sonucunda bu toplumlar, doğaları gereği önemsizmiş gibi görünebilirler. Bu önemsizlik, çoğunlukla 19. yüzyıla kadar etkisini göstermemiş olsa bile bu toplumların böyle görülmesi süregelmiştir. Aslında bu önemsizlik, o dönemin emperyalizm çağının hem bir nedeni hem de sonucuydu; gerçekte bu çağ, yalnızca tek bir emperyalizm çağı olmadığı için, emperyalizm çağlarından yalnızca bir diğeriydi. Bozkır toplumlarının ele alınışında, askerî tarihte sıklıkla olduğu gibi gerçekten de bir teleoloji (nereye gittiğimizi biliyoruz ve bu hem kaçınılmaz hem de iyi bir şey) söz konusudur. Bu teleolojinin temelinde, doğası gereği daha etkili olan teknolojik becerilere ve örgütsel yöntemlere doğru bir hareketliliğin mevcut olduğu varsayılmaktadır.

Ancak modernleşme teorisinin farklı türlerinden fazlasıyla yararlanan ve değişimin tanımı ve açıklamasında sıklıkla askerî devrimlerden söz eden bu teleoloji, 2020'lerin perspektifinden bakıldığında o kadar da sağlam görünmemektedir. Bu yıllara gelindiğinde Meksika suç kartelleri, hepsi birlikte değerlendirildiğinde, pek çok Avrupa ordusundan daha fazla silahlı adama sahip olacaktır.

Kültür, askerî tarih için kilit bir kavramdır çünkü savaşın belirli kültürel ortamlarda nasıl farklı görülebileceği ve deneyimlenebileceğine odaklanmak, çatışmanın doğasını anlamada sözde evrensel önermelerin ötesine geçme fırsatı sunar. Ayrıca bu yaklaşım, belirli ortamlar içerisinde veya bu ortamlara karşı savaşırken, kuvvetin etkisini ve başarı anlayışını takdir edebilmek için gereklidir. Bu hususlar, Amerika'nın Irak ve Afganistan'daki harekâtları ve varlığı ile, karşılaştığı zorluklarla birlikte çok net bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Özellikle modern Batılı yorumcuların çoğu dini değerler ve bunların zafer ve yenilgiye yönelik, ayrıca acı ve kayba ve dolayısıyla kayıpların kabul edilebilirliğine ilişkin belirli tutumların yaratılması ve sürdürülmesine yardımcı olma rolleri hakkında ya pek az şey söylemekte ya da hiçbir şey söylememektedir. Oysa İslam dünyasında son yıllarda yaşanan çatışmaların defalarca gösterdiği gibi taktik, operasyonel ve stratejik başarı denklemleri ve dolayısıyla pratiklik bu faktörden etkilenebilir; bu durum, savaşlara dair daha eski anlatılarda defalarca vurgulanmıştır. Nitekim, dinin göreceli olarak ihmal edilmesi, askerî tarihle ilgili en ilginç kuramlardan biri olan ve 18. yüzyılda Edward Gibbon, William Robertson ve Adam Smith gibi yazarlar tarafından geliştirilen bir kuramla ilgili bir sorundur. Bu düşünürler, tarihin sosyoekonomik aşamalar arasında geçişten, özellikle de avcı-toplayıcılardan pastoral toplumlara, daha sonra tarım toplumlarına ve en sonunda da kentlere dayalı sistemlere doğru bir gelişimden ibaret olduğuna, siyasi ve askerî sistemlerin de buna göre değiştiğine inanıyorlardı. Modern toplumları da kapsayacak şekilde genişletilebilecek olan bu tez, dünyanın dört bir yanındaki fiziksel ve beşerî ortamlardaki farklılıkları mümkün görmekte, ancak ideolojik varyasyonlar açısından farklılıklara olanak tanımamaktadır.

Gerek Prusyalı askerî kuramcı Clausewitz'de, gerekse ondan yarım yüzyıl önce yazan Gibbon'da, savaşın özünün ne olduğunu bulmaya çalışan uzun vadeli (*longue durée*) fikirlerle karşı karşıyayız. Ancak pratikte, kuramsallaştırmaların çoğu son derece kısa vadelidir. Kuramların çoğu, olası düşmanların kabiliyetlerini anlamaya çalışmak için yakın zamandaki çatışmaların analizinden ibarettir. Örneğin Almanlar 1940'ta Finlandiya ile yapılan Kış Savaşı'nda Sovyetlerin gösterdiği kötü performansı analiz etmişler, bu analizleri de onları 1941'de Sovyetler Birliği'ne yönelik bir taarruzları planlamaya teşvik etmiştir. Ancak kuram ve analizin ön yargıları doğrulama eğiliminin bir başka örneğini teşkil eder

biçimde Almanlar, başlardaki ciddi yenilgilerin ardından Kış Savaşı'nda Sovyetlerin nihai olarak zafer kazandıkları gerçeğini göz ardı etmişlerdir.

Bu tür askerî analizler kolaycılığı teşvik etmeye ve kurumsal, ulusal ve toplumsal ön yargıları doğrulamaya yatkındı. Bu nedenle, o anki sorunları ve yaklaşan çatışma tehdidini değerlendiren Amerikan Hava Kuvvetleri analistleri, Alman Luftwaffe'sinin 1940'ta Britanya'ya yönelik hava taarruzundaki başarısızlığını değerlendirirken, bunu Luftwaffe'nin genel eksikliklerinden ve Britanya'nın entegre hava savunma sisteminin rolünden ziyade stratejik bombardıman uçaklarının eksikliğine bağladılar. Bu da stratejik bombardıman uçaklarına yatırım yapılmasını teşvik etmiştir. Temmuz 1941'de 1 No'lu Hava Savaş Planları Birimi, Almanya'yı hava gücüyle yenmek için kapsamlı bir plan sundu ki bu, doğru türden bir muhtemel düşmanın hem doktrini hem de çok büyük önem arz eden desteği geliştirmeye yardımcı olabildiğini gösteren bir örnekti.

Analizdeki kusurları ve kurumsal ön yargıları geçmişte kalmış etkenler olarak ele alma eğilimi yaygındır ancak günümüzde, özellikle silah tedariğinde ve belirli fikirleri yansıtan "doktrinlerde" benzer sorunların görülmediğine inanmak için hiçbir neden yoktur. Ayrıca, stratejik gözden geçirmelerin çetrefilli ve tartışmalı yapısı, görevlendirme, önceliklendirme, tedarik ve doktrinde yapılan seçimlerin rolünü gözler önüne serer; bunun yanı sıra stratejik gözden geçirmelerin yapısı, zikrolunan ve daha başka etkenler, sadece sonraları yapılan tercihleri değil, aynı zamanda bu tercihlerin gündeme getirildiği, tartışıldığı ve uygulandığı genel çerçeveleri de etkilemektedir. "Son savaş için planlama" bu hususu ifade etmenin basit bir yoludur çünkü bu bir süreç olarak çok daha kalıcı olmuştur ve deneyimi dikkate alma ihtiyacından doğan ve bu ihtiyacı ele alan bir süreçtir. Bu değerlendirme nihayetinde savaşın kuramsallaştırılmasına tekabül etmektedir.

Askerî kuramlar, bireysel kahramanlığa, kolektif cesarete ve kararlılığı pekiştirmeye yardımcı olan grup uyumuna tekrar tekrar yapılan vurgu ile birlikte, popüler kültür aracılığıyla çok ayrı bir şekilde geliştirilmiştir. Bu, günümüze ulaşan en eski edebi eserlerde güçlü bir etkendi ve modern edebiyatta, elektronik oyunlarda ve diğer medya türlerinde önemini korumaktadır. Buradaki kuram, iradenin zaferine dayalıdır ancak MÖ 480'de Thermopylae'de Perslerin karşısındaki Spartalılar ya da 1836'da Alamo'da Meksikalıların karşısında Teksaslılarda olduğu gibi kayracılık[28] ve kadercilik, sonucu kahramanca bir yenilgi hâline de getirebilmektedir. Bu durumda yenilginin bizzat kendisi, bir tür muzaffer iradenin dışavurumu hâline gelir.

En çok ilgiyi bu yorum biçimi çekmektedir ve bunun en önemli nedeni, 1970'lerden itibaren güçlenen, bireysel savaşçıların hikayelerine vurgu yapan "savaşın yüzü" tarzı anlatımların popülerliği ve bununla bağlantılı olarak sözlü tarihin kullanılmasıdır. Bu yaklaşım strateji, lojistik ve muhabere gibi büyük öneme sahip arka plan unsurlarını küçümsemekte ve bunun yerine taktik boyuta ve ayrıca irade gücüne odaklanmaktadır. Bu ikisi, birliğin kendi içindeki uyumu gibi etkenlerle bağlantılıdır.

Modern kültürler, görsel uyaranlara ve "derslere" tepki vermeye özellikle yatkındır. Bunlar kahramanlık hikayelerinin yanı sıra sıklıkla görsel imgeler sağlayan silahların belirli yetilerine de odaklanabilmektedir. Dolayısıyla, tarihin kendine özgü ortamı bir mesaj verir ve bu mesaj, bu örnekte, belirsizlik ve şerhleri daha kolay ortaya koyabilen yazılı metin kullanımından çok daha farklıdır. Dahası, görsel medya dünyanın pek çok yerinde daha kolay erişilebilir durumdadır. Görsel medya, genellikle açıkça ve yüksek sesle dile getirilmeyen ancak zihinlerde bir yer etmiş askerî

28 Ç. N.: Kayracılık, dünya üzerindeki tüm olay ve olguların, Tanrı öyle istediği için olduğu görüşüdür.

kuramların ifade edildiği yerdir ve geçmişte çok önemli olan sözlü destanların modern eş değerlerini sunarlar. Bu da yine çağlar arasında bağlantılar ya da en azından yankılanmalar olduğunu gösterṃektedir.

SONUÇLAR

"Ahırdayken, dizlerinden yaralanmış on bir ya da on iki yaşlarında bir delikanlıyı görmek ve duymak beni derinden etkiledi. Küçük çocuğun yarasının acısıyla ağlaması, ölen annesinin ardından ağlaması ve ölmesi gerektiğini söylemesi beni o kadar etkiledi ki, bu olayı öyle kısa sürede unutamadım. Çocuk, savaş gemilerinden birinde görevli bir deniz subay adayıydı."

Shadrach Byfield, 1813'te French Town'da (bugünkü Monroe, Michigan) Amerikalılara karşı kazanılan Britanya-Kızılderili zaferinin ardından ağır yaralanan bir Britanya askeri

Savaşın acımasızlığı sadece yaşayanlara işlemez. 1565'te Malta'daki St Elmo Kalesi için yapılan savaşın en yoğun döneminde, ölen üç St John Şövalyesinin cesetleri, daha fazla takviye gönderilmesini engellemek için Osmanlılar tarafından başları kesilip karınları deşildikten sonra Valletta limanı boyunca yüzdürülen ahşap haçlara çivilenmişti. Kale düştüğünde sadece beş ağır yaralı şövalye ele geçirilmişti. Bu şövalyeler de limanda yüzdürülen haçlara çivilenmişti.

İnsanlar sıklıkla çatışmalarını dinî çerçeveler ve diğer ideolojik mücadeleleri de içeren kozmik bir şekilde tasvir ederler. Belirli bir ilahi kimlik biçiminin bu gelişimsel modeli, belirli toplumsal

ve siyasi sistemlerin etkinliğini veya etkisizliğini ne kendi başlarına ne de içinde faaliyet göstermek zorunda oldukları rekabetçi bağlamla kıyaslama yoluyla belirlememiştir. Açık ya da örtük olarak, hayvanlarla bile olsa çatışmanın her zaman ahlaki bir boyutu vardır. En başından beri, insanların doğaları gereği hayvanlardan daha değerli olduğuna dair ahlaki bir argüman vardı. En azından Batı dünyasının kadim filozoflarının çoğu, ahlak ve etik teorilerini geliştirmeye genellikle insanlar ve hayvanlar arasında bir ayrım güderek başlamışlardır. Musevi-Hristiyan geleneğinde, Yaratılış hikayesi insanları yaratılış hiyerarşisinde açıkça hayvanlardan üstün olarak tanımlar.

Günümüzde savaşlar, bırakın bir kitap yazmayı, bir kitap bölümü yazmak için gereken süreden bile çok daha kısa sürebilmektedir ve yine de savaş üzerine, yüksekten düşmesi hâlinde aşağıdaki bir yaya için ölümcül olabilecek kalınlıkta kitaplardan bolca yazılmaya devam edilmektedir. Ancak kısa bir kitap hem net bir açıklama sunmak için savaşın doğasını basitleştirme hem de gelişmeleri açıklıyormuş izlenimi vermek için nedensel bir anlatıya dayanma riskini taşır. Böyle bir durumda her şey fazlasıyla uygun bir analizin içerisinde kendi yerini bulur; örneğin silahlardaki teknolojik gelişmişlik, genel olarak savaşta etkililiğin ölçüsü olur ve bu unsur giderek, belki akıl almaz bir hızla artan bir biçimde daha ölümcül hâle gelen çatışmalarda adeta kontrol edemeyeceği bir canavar yaratan bir çılgın profesöre dönüşür. Silahlar hem bir gelişim anlatısı ve analizi sunar hem de geçmiş, günümüz ve geleceği sıralama ve birbiriyle bağlamada bir araç işlevi görür. Silahlara odaklanmak, savaşın maddi kültürüne duyulan güçlü ilgiye, çatışmanın nesnelerle ilgili olduğu ve bunların insanlara güç verdiği fikrine de uygun düşer.

Bu eserdeki yaklaşım kasıtlı olarak farklıdır. Dışarıda bırakılan meseleler, sadece sayfa sayısında tasarruf yapma ihtiyacını değil

(akademisyen okuyuculardan biri uzunluğun en az iki katına çıkarılmasını talep etti, ki başlangıçta hedeflenen, kesinlikle bu değildi), aynı zamanda sıradan anlatının örtük bir eleştirisini de yansıtıyor. İsveçli Gustav Adolf (1611-1632 yılları arasında hüküm sürmüştür), Otuz Yıl Savaşları (1618-1648), Sadowa Savaşı (1866) gibi bildik anlatı ve savaş tarihinin temel taşları bu eserde nerelerdedir ki? Keza 1846-1848 Meksika-Amerika Savaşı veya 1904-1905 Rus-Japon Savaşı gibi diğer bağlamlar için de benzer istisnalar söz konusudur. Eser, siz okuyucuları, bu hususu değerlendirmeye davet etmektedir çünkü neyi dahil edip neyi dışarıda bıraktığımızı tartışırken, seçim yaparken değerlendirme ve değerlendirme yaparken ise seçme unsuru ön plana çıkmaktadır. Bu, bir önceki bölümde sunulan tartışmanın devamı niteliğindedir.

Burada kastedilen, sadece tarihsel alanın önemli bir parçası olarak değil, aynı zamanda standart analitik yaklaşımı altüst ettiği için de daha fazla dikkat edilmesi gerekenin, Batı dışı bölgelerin askerî tarihleri olduğudur. Dolayısıyla, Batılı yaklaşımın klasik dönüm noktaları ve yorumları, dünya askerî tarihine Delhi ya da Pekin'den bakıldığında nispeten az şey ifade eder ya da hiçbir şey ifade etmez. Gerçekten de Batı'da bir bütün olarak bu süreç görülebilir; tartışmanın büyük bir kısmı Fransa, Almanya, İtalya, Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri ile ilgili olup, örneğin Doğu Avrupa veya Latin Amerika göz ardı edilmektedir. Özellikle Latin Amerika, 1810-1820'lerdeki Latin Amerika Bağımsızlık Savaşları veya Pasifik'teki Şili-Peru-Bolivya Savaşı'nın (1879-1883) sona ermesinden sonra, 1932-1935 Bolivya ile Paraguay arasındaki Chaco Savaşı'na ve Orta Amerika'da, özellikle Nikaragua ve El Salvador'daki Soğuk Savaş dönemi çatışmalarına kısaca atıfta bulunulsa da genel perspektifin dışında kalıyor gibi görünmektedir. Böylesi bir yaklaşım, Latin Amerika'daki iç çatışmaların çok daha geniş çaplı önemini göz ardı etmektedir.

Askerî tarihi böylece "merkezsizleştirirsek", geleneksel anlatılarda olduğu gibi sözde belirleyici olduğu varsayılan muharebelerin (örneğin 1631'de Breitenfeld'de İmparatorluk, yani Avusturya kuvvetlerine karşı kazanılan büyük İsveç zaferi ve 1643 tarihinde Rocroi'da İspanyollara karşı kazanılan Fransız zaferi gibi) sonucunda kilit önem taşıyan bir silah, lider, devlet ya da askerî sistemin yerini, bir diğer silah, lider, devlet ya da askerî sistemin aldığı anlayışından uzaklaşırız. Bu yaklaşım, pratikte, değişimin anlaşılmasındaki muğlaklıklardan veya küresel ve diğer meselelerin göreli önemleri ile ilgili meselelerden ziyade, kolaylığı nedeniyle kendi kendini gerçeğe dönüştürebilen bir yaklaşımdır.

Bunun yerine bu eserin önerisi, aynı anda hem geçmişin bir analizini hem bugüne dair bir perspektifi hem de geleceğe dair bir bakışı sunmaktır. Bunu yaparken kilit nokta, diğer türlerle mücadelede görüldüğünün aksine, insan türü içinde askerî yeteneklerde net bir hiyerarşi olmamasıdır. Daha ziyade, çok farklı fiziksel ve beşerî görev ve ortamların getirdiği çok farklı zorluk ve yanıtlar vardır; öyle ki savaş, bir cevap aracı değil bir soru sorma aracıdır.

Temel ayrım, devletlerin kendi içlerindeki çatışmalar ile devletler arasındaki savaşlar arasındadır. Savaşa dair daha sağlam bir anlayış geliştirmek, ancak hem devletlerin içerisindeki çatışmalara hem de Batı dışındaki çatışmalara yeterli ilgi gösterilmesi hâlinde mümkün olacaktır. Böylesi bir anlayış için, savaşı tekil, "doğru" ya da temel bir durum olarak değil, farklı deneyimlerden oluşan bir skala olarak ele almalıdır. Örneğin, 1970 yılında Quebecli terörizmine karşılık olarak Kanada hükümeti, Savaş Önlemleri Yasası'na başvurdu ve bu yasanın barış zamanındaki tek kullanım örneği olan bu vakada, askerleri sokaklarda konuşlandırdı. Terörizm her iki tarafça da daha geniş bir şekilde savaş olarak sunulmuştur. Örneğin 2001 yılında El Kaide'nin Amerika'ya

saldırması ve bunun sonucunda Amerika'nın "Teröre Karşı Savaş" ilan etmesi ve 2020 yılında Fransa İçişleri Bakanı Gérald Darmanin'in Nice'te bir kiliseye yapılan terör saldırısının ardından "Hem içimizde hem de dışarıda olan bir düşmana karşı savaştayız" demesi buna birer örnektir.

Savaş sonucunu belirleyen türden bir muharebeye ve düşmanın silahlı kuvvetlerini imha etmeye odaklanma stratejisi, süngülerle ayakta tutulan rejimlerle uğraşırken değerli ve uygundur. Bu durumlarda silahlı kuvvetlerin imha edilmesi, direniş devam etse bile rejimin güvenliğini zayıflattığı için doğrudan siyasi sonuçlar doğurur. Ancak bu strateji, farklı bir iktidar kaynağına dayanan yönetimler veya hareketleri ele alırken uygunsuz olabilmektedir.

Bu, savaş için hiç de yeni bir özellik değildir; dinler savaşında ya da diğer ideolojik ve kültürel mücadelelerde uzun zamandır görülen bir özelliktir. Dinî ayrışmalar, seküler ideolojilerin ön plana çıktığı 20. yüzyılda tahmin edildiğinden daha iz bırakıcı oldu. Gerçekten de Soğuk Savaş sona erdiğinden beri bu ayrışma daha da belirgin hâle gelmiştir. Bir dereceye kadar, özellikle 1980'lerde Afganistan ve Polonya'da Sovyetler Birliği'nin yaşadığı krizlerde, Soğuk Savaş'ın sonucunu belirleyen şey, dini kimlik ve aktivizmin sürekliliğiydi; tabii pek çok başka pek çok etken de söz konusuydu. Bu durum, başta silahlar ve taktikler olmak üzere çatışmanın değişen yönleri olduğu gibi çatışmalara neden olan unsurlar gibi başka hususların nasıl daha fazla süreklilik gösterdiğini hatırlatmaktadır.

Hangi unsurun öncelikli olması gerektiği ya da "gelişim" olarak sunulan şey açısından nedensel bağlantıların en iyi nasıl kurulacağı açık değildir. Askerî tarihin temel bir "karaktere" sahip olmasından ziyade, farklı unsurlar ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla, savaşın anlaşılmasında algı önemlidir. Bu da dikkatleri zorunlu olarak algıya bağlı meselelere, sunumun nasıl yapıldığını da içeren meselelere yöneltmektedir.

Ayrıca, ancak böylesi bir yaklaşımla Batılı güçler, faaliyet göstermek isteyebilecekleri Batılı olmayan ortamları yeterince anlayacaklardır ki, bu da son yüzyıllarda bolca görülen bir durumdur. Aynı şey, Batılı olmayan güçlerin Batılı ortamları anlayıp buralarda faaliyet göstermek istemeleri hâlinde de geçerli olacaktır. Bu esnada, insanlığın çeşitli kesimleri de Soğuk Savaş sonrası anlatılarını geride bırakırken, aynı zamanda kimlikler, kaynak ve sorun yaratan darboğazları ışığında kendilerini anlamlandırıyorlar.

Daha az Batı merkezli olan bir askerî tarihe ve Batılı olmayanların askerî yeteneklerinin ilkelleştirilmesinden kaçınılmasına ihtiyaç vardır. Bu kitabın bu tür meselelere ayırdığı alan, bu zorluğun üstesinden gelmeye yönelik bir girişimi yansıtmaktadır. Tek bir cevap yoktur ve tüm tarih eserlerinde olduğu gibi bu eser zorunlu olarak bir tür ara rapordur ancak niyet açıktır. Kuvvet, tarihte kilit bir unsurdur. Savaş, ölçeği mütevazı ve teknolojisi sınırlı olduğunda bile sadece değişimin nedeni ve sonucu değil, aynı zamanda çok yönlü ve kapsamlı bir faaliyet ve deneyimdir.

SEÇİLMİŞ OKUMA ÖNERİLERİ

Biddle, Stephen, *Nonstate Warfare: The Military Methods of Guerillas, Warlords, and Militias* (2021)

Black, J., *Air Power: A Global History* (2016)

Bryce, T., *Warriors of Anatolia: A Concise History of the Hittites* (2019)

France, J., *Western Warfare in the Age of the Crusades, 1000–1300* (1998)

Friday, K., *Samurai, Warfare and the State in Early Medieval Japan* (2004)

Gommans, J., *Mughal Warfare: Indian Frontiers and Highroads to Empire, 1500–1700* (2002)

Graff, D., *Medieval Chinese Warfare, 300–900* (2002)

Haldon, J., *Warfare, State and Society in the Byzantine World 560–1204* (1999)

Hamblin, W. J., *Warfare in the Ancient Near East to 1600 bc: Holy Warriors at the Dawn of History* (2006)

Kennedy, H., *The Armies of the Caliphs* (2001)

Kilcullen, D., *Out of the Mountains: The Coming Age of the Urban Guerrilla* (2014)

Lorge, P., *War, Politics and Society in Early Modern China, 900–1795* (2005)

Macola, G., *The Gun in Central Africa: A History of Technology and Politics* (2016)

May, T., *The Mongol Conquests in World History* (2012)

Reid, R., *Warfare in African History* (2012)

Roy, K., *Military Thought of Asia: From the Bronze Age to the Information Age* (2020)

Starkey, A., *European and Native American Warfare, 1675–1815* (1998)

Thornton, J., *Warfare in Atlantic Africa, 1500–1800* (1999)

Vandervort, B., *Wars of Imperial Conquest in Africa, 1830–1914* (1998)

Waldron, A., *The Great Wall of China: From History to Myth* (1990)

DİZİN

A
Abbasi 96, 119
Aegostpotami Muharebesi 53
Afrika İmparatorluğu 287, 295
Afyon Savaşı (1839–42) 243
Ahom Krallığı 62, 63
Ak Hunlar 61
Akkoyunlu Devleti 122
Alaric 83
Aleut Adaları 151
Aljubarrota Muharebesi 98
Altan Han 196
Altı Gün Savaşı 314
Altın Orda 121
Amerikan Bağımsızlık Savaşı 97, 204, 216
Amerikan İç Savaşı 226, 227, 228, 240
Amiral Byng 204
Anadolu 24, 35, 81, 108, 185, 187
Angers 91
Anglo-Amerikan Savaşı 205
Angola 174, 175, 281, 287, 307
Ankara Savaşı 120
Antakya Kuşatması 100
Anti-emperyalizm 285
Antonius Pius 80
Apalaşlar 138
Arawaklar 137
Argarik Tunç Çağı 24
Arkebüz 158
Arsuf 110
Asculum (MÖ 279) 69
Asur Kralı Aşurbanipal 31
Asurlular 33, 34, 35, 67
Ateşli silahlar 127, 146, 151, 159
Atina 11, 36, 37, 51, 52, 53, 54
Atom bombası 267, 273
Attila 84
Avarlar 87, 90
Avustralasya 5, 147, 152, 153, 156, 263
Avusturya 97, 162, 190, 219, 222, 223, 224, 227, 233, 234, 250, 251, 256, 324
Ayacucho 217
Ayn Calud 111, 119
Azerbaycan 189, 296
Azezo Muharebesi 146
Aztek İmparatorluğu 138

B
Babil 33, 35
Babil İmparatorluğu 35
Bağdat 56, 100, 118, 119, 120, 130, 190
Bahr-Nagaş Yeşhak 143
Balear Adaları 24, 112
Balkan savaşları 234
Bannockburn 96, 97
Banu Marin halkı 141
Barbalissos 81
Barfleur 203
Bask direnişi 286
Başkent 31, 33, 34, 46, 55, 60, 83, 117, 118, 119, 120, 121, 124, 125, 134, 232, 242
Batavia (Jakarta) 205
Baybars 111
Beaumaris 102
Belisarius 88
Berberiler 89
Berberi Murabıtlar 141
Bergen op Zoom (1747) 170
Berlin Krizi 277
Berry Dükü 94
Beyrut 111
Birinci Dünya Savaşı 6, 51, 180, 183, 227, 246, 249, 252, 254, 259, 265, 270, 271, 310, 313
Birleşik Arap Emirlikleri 294
Birleşik Krallık 286
Birleşmiş Milletler 277, 278, 299
Bizans İmparatorluğu 96, 113
Bolivya 217, 218, 323
Bonaparte 38
Bornu 141, 142
Borodino 223
Bosna 293
Bosworth 48
Bourbon Hanedanı 175
Bozkır halkları 44, 115, 119, 211, 315
Breitenfeld 324
Brescia 164
Brest 202

Brezilya 134, 174, 175, 218, 227, 228, 300
Britanya İmparatorluğu 214, 240, 263
Bunker Hill 182
Burma 211, 237, 293
Bussaco (1810) 182
Büyük Afrika Savaşı 296
Büyük İskender 36, 54, 58, 60, 61, 78, 85, 194, 221
Büyük İttifak 162
Büyük Kiros 35
Büyük Petro 92, 207

C
Caernarvon 102
Caesar, Julius 21, 73, 74, 75, 77, 78, 220
Cahokia 134
Callwell 313
Calusa kabileleri 138
Camperdown (1797) 204
Cannae 71, 72
Cape Town 205, 221, 240
Carlisle 101
Caroline Adaları 177
Carrhae 74
Castelvecchio 103
Cengiz Han 116, 117, 118, 120, 121
Cerignola 159
Cermen 82, 83, 84, 87
Ceuta 171
Chaco Savaşı 218, 323
Changzhou 119
Charles Martel 89, 90
Château de Puilaurens 104
Château-Gaillard 104
Chengziya 41
Cihat 110, 236
Claudius 78
Clausewitz 219, 313, 317
Colima kültürü 135
Corbett 313
Crac des Chevaliers 109
Cristovao da Gama 143
Crow Creek 135

Ç
Çaldıran 187
Çandvar 62
Çekoslovakya 228
Çin İç Savaşı 43, 280, 282, 286

D
Dacia 77, 80, 82
Darius 36
Davis, Jefferson 232
Delhi 59, 62, 63, 64, 119, 120, 323
Delhi Sultanlığı 62
Demiryolları 228, 238
Deniz gücü 53, 69, 206, 251, 264, 313
Deniz Kavimleri 33
Dervişler 183
Devrimler 215, 244
Diocletianus, İmparator 82
Doğu Hint Adaları 149, 174, 175, 177
Domitius Corbulo, Gnaeus 67
Dorset kültürü (Paleo-Eskimo) 133
Douhet, Giulio 259, 314
Downs Savaşı 202
Du Choul, Guillaume 164
Durham 101
Dünya Savaşı 6, 22, 51, 160, 180, 183, 184, 196, 216, 223, 226, 227, 230, 231, 246, 247, 248, 249, 252, 254, 259, 265, 267, 268, 270, 271, 273, 274, 275, 280, 282, 284, 310, 311, 313, 315
Dürer, Albrecht 113

E
Ebu'l-Hasan 141
Ebu Said 122
Edessa 81
Eisenhower, Dwight 220, 276, 277
Elam 31, 33
El Kaide 292, 324
Endonezya 175, 272, 285
Erdoğan, Recep Tayyip 294
Eritre 264, 285, 287, 296
Ermenistan 67, 78, 118, 296
Eskimolar 133
Etiyopya 140, 241, 242, 285, 287, 296, 297, 299
Etnik temizlik 302
Etowah 135
Exeter Kalesi 103

F
Fabius Maximus, Quintus 71
Falkirk 97
Falkland Savaşı 288
Fancheng 119

Fas 79, 89, 141, 144, 145, 171, 187
Feng Shui 130, 131
feodalizm 93
Fergana 45, 46, 64
Fetih 36, 78, 102, 116, 173, 237, 244
Fidelio 106
Filler 62, 68
Finlandiya 271, 317
Flanders'lı Baldwin 113
Flodden, Savaşı (1512) 182
Fornovo, Savaşı (1495) 158
Fransa 71, 73, 79, 83, 84, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 103, 104, 105, 110, 111, 112, 113, 125, 157, 162, 169, 174, 175, 202, 203, 204, 212, 214, 215, 217, 221, 222, 223, 224, 225, 228, 230, 233, 234, 238, 241, 244, 250, 251, 252, 253, 254, 259, 261, 262, 264, 265, 270, 283, 284, 294, 295, 307, 313, 323, 325
Fransa Kralı III. Napolyon 238
Fransa Kralı VIII. Charles 157
Fransa Kralı XIV. Louis 162, 169
Fransız Devrim Savaşları 170, 182
Frunze, Mikhail 313
Fuller, JFC 259, 275, 313

G
Galawdewos (Habeş lideri) 143
Galler 101, 102
Galula, Davut 313
Galya 73, 74, 75, 84
Gana Krallığı 141
Gao Xianzhi 48
Garibaldi, Giuseppe 234
Gaugamela 55
Gazneliler 61, 62
Genç Miltiades 11
General Sir Nick Carter 311
Gérald Darmanin 325
Gettysburg Muharebesi (1863) 230
Gılgamış Destanı 32
Gibbon, Edward 207, 317
Girit 107, 112, 113, 190
Gotlar 83
Grenoble 105
Grönland 134
Grünwald/Tannenberg, Savaşı 103
Gupta Hanedanı 61
Gurlular 62
Güney Kore 248, 280, 307
Gürcistan 118

H
Habeşistan 140, 143, 144, 146, 236, 242, 264
Habeşistan Krizi 264
Haçlı Seferleri 5, 95, 102, 104, 107, 108, 111, 112, 113, 114
Hadrianus, İmparator 80, 81
Haeroneia 54
Haiti Devrimi (1791–1804) 215
Haiti devrimi (1791–1804), 215
Halep 81, 108, 118, 119
Han hanedanı 44, 45, 46
Han Hanedanı 45
Hannibal 5, 67, 71, 72, 73
Harpagus (Pers generali) 35
Hasdrubal 72
Hastings 90, 182
Hattuşaş 33
Havana 138, 170, 174, 176
Hawaii 150, 151, 152, 272
Helenistik 57
Heliopolis 88
Heraclea (MÖ 280) 68
Herdonia 71
Hernando de Soto 135
Hideyori 198
Hideyoshi, Toyotomi 130, 193, 194, 196, 197, 198
Hidrojen bombaları 275, 276
Hint İsyanı (1857–9) 235, 237
Hipersonik silahlar 305
Hititler 33, 67
Hitler 262, 273, 302
Hodges, William 148
Hohenfriedberg, Savaşı (1745) 162
Hollanda 145, 190, 202, 203, 205, 214, 265
Horasan 122
Hristiyanlık 12, 58, 84
Hunlar 44, 61, 83, 315
Hüseyin, Saddam 292
Hydaspes, Savaşı (MÖ 326) 56

I
I. Bayezid, Sultan 120
Ieyasu, Tokugawa 197, 198
II. Cangrande 103

I. Otto 91
Irak 22, 31, 56, 79, 110, 119, 121, 186, 187, 261, 283, 285, 288, 291, 292, 294, 302, 305, 307, 316
Iroquois 134
I. Selim, Osmanlı Padişahı 185, 187
I. Şapur, İmparator 81
IV. Alexios 113
IX. Konstantinos 113

İ

İç Savaş (1861–5) 229, 230
İdris Elevma 142
İkinci Dünya Savaşı 6, 22, 160, 183, 184, 196, 216, 223, 226, 230, 231, 247, 248, 252, 254, 267, 268, 273, 274, 275, 280, 282, 284, 315
İlyada 21
İmam Ahmed 143
İmparator Aurelianus 82
İmparator Barbarossa 97
İmparator IV. Ludwig 103
İnebahtı 38, 114, 189
İngiltere Kralı I. Edward 105
İngiltere Kralı I. Richard 110
İran 5, 31, 33, 35, 36, 51, 54, 56, 61, 78, 81, 88, 89, 118, 119, 120, 121, 122, 186, 187, 189, 190, 194, 225, 242, 245, 261, 285, 288, 292, 294, 307, 310
İranlı Ağa Muhammed 225
İskitler 60
İskoçya, kaleler 77, 96, 97, 101, 156, 203, 214
İskoçya Kralı II. James 156
İspanyol Veraset Savaşı 169
İsrail 22, 78, 90, 237, 281, 282, 284, 288, 294, 307, 310, 314
İsrail-Mısır barış anlaşması 281
İsveç 92, 212, 225, 228, 310, 324
İsveç (1905) 92, 212, 225, 228, 310, 324
İtalyan Savaşları 159, 165
İwo Jima 183
İyonya 35, 36
İzzet İbrahim ed-Duri 292

J

Jao Modo 208
Japonya 5, 22, 94, 95, 101, 123, 124, 126, 127, 130, 131, 178, 193, 194, 197, 198, 199, 202, 206, 231, 236, 237, 242, 244, 247, 263, 264, 265, 269, 272, 273, 298, 307
Java 176
Jemappes, Muharebesi (1792) 222
Jena, Savaşı (1806) 223
Jiang Jieshi 43, 246
John, İngiltere Kralı 19, 104, 108, 114, 161, 168, 169, 188, 275, 321
Jomini, Antoine-Henri 219, 313

K

Kaddafi 142, 294
Kadeş 33
Kahire 108, 122, 185, 221, 303
Kaifeng 117
Kamboçya 279
Kamehameha 150, 151
Kanada, İngiliz fethi (1758–60) 133, 134, 175, 213, 214, 238, 261, 263, 324
Karakurum 118
Karayipler 19, 174, 175, 204, 215, 279
Karşılıklı Garantili İmha 276
Kartaca 69, 70, 71, 72, 73
Kazaklar 211
Keşmir 237, 285, 288
Kıbrıs 168, 189
Kırım Savaşı 212, 240
Kış Savaşı 271, 317, 318
Kleopatra 75, 86
Komançi 242
Konstantinopolis 82, 89, 100, 112, 113, 120, 185
Kore Savaşı 195, 248, 279, 280
Korint Birliği 54
Koruma Savaşı 245
Kosova 113, 186, 293
Kölelik 231
Körfez Savaşı 291, 305
Kral Arthur 83
Kudüs 107, 108, 109, 110, 111
Kudüs, Krallığı 107, 108, 109, 110, 111
Ku Klux Klan 232
Kuşatma 104
Kuzey Afrika 69, 70, 72, 75, 88, 89, 111, 141, 143, 187, 189
Kuzey İrlanda 286
Kuzey Kore 280, 307, 308, 310
Küba 138, 276, 277, 279, 295

Küba Füze Krizi (1962) 276, 277
Kwa, Dahomey 140
Kyushu, Japon istilası (1587) 193

L
Laos 279
La Serna, Jose de 217
Las Navas de Tolosa, Muharebesi 96
Latin Amerika Bağımsızlık Savaşları 216, 323
Lechfeld, Muharebesi 91
Lee, Robert E. 229, 230
Legnano 97
Leipzig, Muharebesi (1813) 223
Leonidas, Sparta Kralı 37
Lepidus 75
Leuthen, Savaşı (1757) 162
Leyte Körfezi 272
Libya 36, 142, 264, 294, 303, 307
Liddell Hart, Basil 259, 262, 313, 314
Lidya Kralı Kroisos 35
Ligny, Muharebesi (1815) 182, 225
Lille, kuşatma (1708) 102, 169
Lincoln 230
Lincoln, Abraham 230
Litvanya 101
Loarre Kalesi 102
Lombardlar 88
Louisbourg 170
Luftwaffe 262, 265, 269, 318
Lübnan 54, 294

M
Maastricht 170
MacAlister, Donald 241
Macarlar 91, 119, 120, 186
Machiavelli, Niccolò 165, 166
Mackinder, Halford 239
Madagaskar 145
Mahabharata 21
Mahan, Alfred Thayer 313
Makedonya 5, 43, 51, 54, 55, 56, 113
Malbork 103
Maleventum (Beneventum) 69
Mali 140, 141, 142, 292, 295, 302
Malta 112, 114, 163, 168, 188, 189, 240, 261, 264, 321
Mancınık 119
Mançu (Qing) 197, 207, 209, 210, 211, 315
Mançurya 197, 246
Manila, Filipinler 150, 176, 177, 178
Manitoba, isyan (1885) 238
Manzikert 107
Maori halkı 147
Mao Zedong 243, 247, 248, 275, 313
Marcomanni 81
Mardonius 38
Marengo 223
Mariana Adaları 177, 247
Marlborough 161, 162, 169
Martel, Charles 89, 90
Martel, Charles, 57–8 89, 90
Martinik 241
Martinik, İngiliz işgali (1809) 241
Marzio di Colantonio 58
Mauritius 205, 240
Maxentius 82
Medler 11
Megiddo 32
Mekke 88, 187
Meksika 94, 134, 135, 137, 173, 178, 216, 217, 218, 245, 246, 301, 316, 323
Memlukler 110, 111, 141
Menelaus, Sparta Kralı 21
Mercia 91
Meşhed 122
Metaurus 72
Mezopotamya 22, 26, 31, 32, 33, 41, 60, 80
Midway, Muharebesi (1942) 272
Milos (ada) 52
Ming 121, 177, 197, 244
Minsk, Beyaz Rusya 184
Missouri Nehri 135
Mitsuhide, Akechi, 137 193
M. Licinius Crassus 74
Moğolistan 44, 118, 208, 209
Moğollar 5, 49, 111, 115, 117, 118, 119, 120, 123, 315
Mohaç 160, 186, 189
Mohi, Muharebesi (1241) 119
Mora Yarımadası 186
Morgarten, Savaşı (1315) 97
Mozambik 174, 287, 296
Muhammed 64, 88, 186, 225
Mundigak 59
Myanmar 237, 261, 272, 285, 287, 300

N
Nagashino Muharebesi 128
Nagazaki 273, 275
Nakagusuku 124
Napolyon 6, 182, 204, 205, 210, 212, 215, 217, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 236, 238, 260, 313
Napolyon Savaşları 6, 182, 204, 219
Narbonne 89
Nebovidy, Savaşı (1422) 113
Nepal 237, 293
Nero, İmparator 78
Nerva, İmparator 78
Newcastle 101
Nijerya 141, 142, 237, 241, 285, 287, 295, 298
Nikaragua 279, 323
Nil, Muharebesi (1798) 31, 144, 204, 299
Ninova 34, 55
Nippur 22
Nobunaga, Oda 127, 128, 129, 193
Noirmoutier 91
Normandiya 92, 104, 269, 277
Norveç 92, 228, 264, 265
Noryang Boğazı Muharebesi (1598) 196
Nu'uanu 150

O
Okehazama Muharebesi (1560) 128
Okyanusya 5, 147, 151, 152, 153, 235
Omdurman, Muharebesi (1898) 242
Onin Savaşı (1467–77) 125
Orta Afrika Cumhuriyeti 295
Orta Asya halkları 60
Orta Çağ 94, 95, 96, 101, 106, 163
Orta Doğu 31, 118, 119, 187, 281, 282, 296
Osaka Kalesi 198
Osmanlı İmparatorluğu 113, 190
Otranto 113

Ö
Ötzi 16
Özbekler 64, 122

P
Pachacuti 136
Pakistan 60, 238, 285, 288, 300
Palermo, Sicilya 88
Panini, Giovanni 58
Panipat, Muharebesi (1526) 59
Papua Yeni Gine 148
Paraguay 218, 323
Pasifik Savaşı (1879–83) 153, 218
Pearl Harbor 152, 272
Pencap 237, 261, 285
Pers 11, 36, 37, 54, 55, 119
Persepolis 55
Pers İmparatorluğu 54
Peru 24, 134, 136, 217, 218, 323
Piacenza, Konseyi (1095) 107
Piramitler Muharebesi 221
Piyade 97, 158
Plassey, Muharebesi (1757) 145
Plymouth 202
Plymouth, İngiltere 202
Poitiersli Alphonse 105
Poitiers, Muharebesi (1356), 64 98
Pompeius, Gnaeus 74, 75
Portekiz Bağımsızlık Savaşı 228
Pön Savaşı 69, 70, 71, 72, 73
Prusya 101, 161, 162, 219, 222, 223, 224, 225, 233
Putin, Vladimir 306

Q
Qin Hanedanı 44
Quadi (Germen halkı) 81
Quatre Bras 225
Quiberon Körfezi, Muharebesi (1759) 204

R
Ramayana 21
Ramses, II. 33, 38
Ravenna, 56 79, 87, 88
Rawcliffe, Sir Percy 259, 260
Reconquista 102
Ridâniye Muharebesi (1517) 187
Rig Veda 60
Robertson, William 317
Rocroi, Savaşı (1643) 324
Rodos Kuşatması (MÖ 305–304) 57
Roma 5, 15, 44, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 95, 105, 112, 143, 163, 164, 185, 191, 220, 235
Romanos, IV. 107
Romanya 77, 252
Roosevelt, Franklin D. 230
Rossbach, Savaşı (1757) 222

Rubicon Nehri 75
Rus-Japon Savaşı 197, 323
Rusya 6, 162, 176, 191, 199, 207, 210, 211, 212, 219, 222, 223, 224, 225, 239, 240, 251, 252, 253, 255, 259, 271, 279, 294, 295, 305, 306, 307, 309, 310
Ryukyu Adaları 198

S
Sabarkusa, Muharebesi (1771) 146
Sacheon, Savaşı (1592), 138 194
Safevi Hanedanı 186
Saksonlar 83, 90
Salm, Niklas von 167
Samoa 152
Santa Anna, Antonio López de 218
Saratoga 97
Sasani İmparatorluğu 81
Saskatchewan 238
Savaş arabaları 25, 26, 32, 33, 42, 45
Savoy Prensi Eugene 190
Schiller, Friedrich 86
Scott, Albay John 19, 106
Scott, Walter, Kenilworth 19, 106
Sekigahara, Savaşı (1600) 198
Selahaddin 109, 110
Semerkant 212
Sempach, Savaşı (1386) 97
Senkaku Adaları 309
Sentinum 68
Shang 41, 42, 44
Shayang, Savaşı (1274) 119
Sherman, William T. 231, 232
Shinano Asahiyamajo 127
Shizugatake Muharebesi (1583) 193
Sırbistan 113, 234, 251, 252, 285, 293
Siber savaş 305
Sibirya 151, 176, 207, 236, 239
Simón Bolívar 217
Smith, Adam 317
Sobieski, Jan 181
Soğuk Savaş 6, 232, 248, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 281, 282, 284, 291, 294, 301, 305, 306, 307, 310, 311, 323, 325, 326
Soina-Dega Muharebesi (1543) 143
Sokoto Halifeliği 236
Solferino, Savaşı (1859) 233
Somali 287, 294
Somaliland 183, 184, 261, 264
Song Taizu 95
Sovyetler Birliği 248, 252, 263, 265, 269, 271, 272, 275, 277, 282, 284, 289, 317, 325
Sparta 21, 51, 52, 53, 69
Sri Lanka 175, 293
Stalingrad 184
Stamford Bridge 92
St Helena, Adası 240
Sucre, Antonio José de 217
Sudan 32, 141, 142, 236, 237, 242, 264, 285, 302, 303
Sui Hanedanı 47
Sulla 74, 220
Sun Tzu 313
Suriye 32, 55, 56, 74, 79, 88, 109, 110, 116, 120, 185, 187, 237, 281, 285, 288, 293, 294, 303, 306
Surlarla çevrili şehirler 32
Susa 31
Suudi Arabistan 294, 306, 307

Ş
Şii İslam 186
Şili 136, 173, 217, 218, 323
Şogunluk 198

T
Tacitus 77
Tahiti 148, 149, 150, 151, 241
Taht Oyunları 106
Taiping 218, 227, 244
Tamsui 176
Tang Hanedanı 47, 48
Tarentum 68, 69
Tayvan 43, 176, 177, 194, 198, 207, 248, 310
Teb 33, 35
Terörizm 324
Thermopylae 37, 319
Thule Halkı 133, 134
Thymbra, Savaşı (MÖ 547) 35
Tibet 208, 209, 242, 248, 285, 300
Timucua 138
Timurlular 62
Timur (Timurlenk) 5, 62, 115, 120, 121, 315
Tobolsk 176

Tokugawa 197, 198
Tongalılar 147
Toulouse 104, 105
Touré, Samori 236
Trablus 108, 109
Trabzon 187
Trakya 36, 57
Trans-Sibirya Demiryolu 239
Trebia Nehri (MÖ 218) 71
Tricamarum, Savaşı (533) 88
Trump, Donald 306, 310
Truva Savaşı (MÖ 1194–1184 civarı) 21
Tsushima, Savaşı (1905) 242
Tuna, Nehir 77, 83, 191, 211
Tunus 69, 83, 89, 111, 112, 141, 144, 169, 189
Türkiye 21, 23, 25, 33, 56, 113, 242, 245, 256, 261, 285, 294, 295, 300

U
Ukrayna 294
Ulan Butong, Savaşı (1690) 208
Ulundi, Muharebesi (1879) 241
Umman 173, 285
Uruk, Mezopotamya 32
uzay savaşı 305

Ü
Üzengi 45

V
Valens, İmparator 83
Valerianus, İmparator 81
Valletta, Malta kuşatması (1565) 114, 168, 321
Vandallar 83
Vargas Machuca 173
Varna, Muharebesi (1444) 186
Venezuela 14, 173, 217, 295
Vera, Melchor de 177
Vercingetorix 73
Verdun (843) Antlaşması 91
Vespasianus, İmparator 78
Via Appia, Roma 68, 69
Via Flaminia, Roma 68
Vietnam Savaşı (1955–75) 280, 281, 291, 306
Vikingler 91, 92
Vindolanda Kalesi 81
Vizigotlar 83, 88

W
Washington, George 205, 220, 264
Waterloo, Muharebesi (1815) 182, 225
Wellington, Arthur Wellesley, Dük 182, 183, 240
Wessex Kralı Alfred 92
Wu, İmparator 45, 46

X
Xiangyang, Savaşı (1273) 119

Y
Yangxia, Savaşı (1911) 245
yapay zeka (AI) 308
Yemen 285, 294, 295, 299, 302
Yeniden Yapılanma 232
Yeni Zelanda 17, 147, 148, 149, 151, 153, 239, 263
Yi Sun-shin (Kore amirali) 194, 195, 196
Yorktown, Muharebesi (1781) 97, 213, 214, 215
Yoshimoto, Imagawa 128
Yuan Shikai 245
Yucatan 138, 175
Yugoslavya 270, 285, 292, 293, 296, 303
Yüz Yıl Savaşları (1337–1453) 94, 95, 98

Z
Zama, Savaşı (MÖ 202) 72
Zamboanga, Filipinler 177
Zara (şehir) 112
Zenta, Savaşı (1697) 190
Zhao, İmparator 43, 46
Zheng, Birinci İmparator 41, 43, 44
Zhengzhou 41
Zhou Hanedanı 42
Ziegel, Erich 86
Ziyad İbn Salih 48
Zizka, Jan 113

JEREMY BLACK

SAVAŞIN KISA TARİHİ

Tarih boyunca savaşlar, hayatımızın toplumsal, siyasi, kültürel ve dinî yönlerini dönüştürmüştür. Ortak bir amaç yaratmak ve bu amacı pekiştirmek adına geçmiş, günümüz ve geleceğin savaşlarının öykülerini anlatırız.

Bu ilgi çekici incelemede Jeremy Black, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının yanı sıra Han Çin'i ve Asur'dan İmparatorluk Roma'sına, Napolyon Fransa'sından Vietnam ve Afganistan'a uzanan bir yelpazede savaşı küresel bir olgu olarak inceliyor. Black aynı zamanda savaşın önemini ve çatışmalara ilişkin kültürel yaklaşımların, dünyanın dört bir yanındaki toplumlarda nasıl kalıcı sonuçlar doğurduğunu da araştırıyor. Black'e göre silahlar, savaş biçimleri üzerinde temel bir etkiye sahip olmuştur: havada savaşı silahlar yaratmış ve denizde savaşı da silahlar dönüştürmüştür. 20. yüzyıl silahlarına insansız hava araçları ve robot teknolojilerinin meydan okuduğu günümüzde Black, savaşın geleceğinin neye benzeyebileceğini irdeliyor.

yeditepeyayinevi.com
/ yeditepekitap
/ yeditepekitap
/ yeditepeyayinevi

9 786258 260779

YED